NICOLAI MACHIAVELLI FLORENTINI DISPUTATIONUM DE...

Niccolò Machiavelli

Digitized by Google

12.
17. B.
28.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
17 B
28

28/5/18

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

14-29-a-3

NICOLAI MACHIAVELLI
Florentini disputationum

DE REPUBLICA, QUAS DISCURSUS NUNCUPAVIT, LIBRI III.

QUO MODO IN REBUSP. ad antiquorum Romanorum imitationem actiones omnes bene maleve instituantur.

EX ITALICO LATINI FACTI.

12
17
B
28

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

FRANCOFURTI.
Sumptibus Lazari Zetzneri Bibliop.
M. DC. VIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

GENEROSO ET MAGNIFICO DOMINO IOANNI OSMOLSKIO DE Prayiedniki Polono Interpres S. P. D.

RECTE vereque in scholis dicere solemus, Osmolski Magnifice, contrariorum esse eandem scientiam. Nam percurrendo singillatim quascunque contrariorum differentias, semper deprehendemus omnes ac singulas cadere sub eandem cognitionem: nec contra hoc pronuntiatum, enstasin dari posse. Sic utique liberalitatis & avaritiæ, justitiæ & injustitiæ, sapientiæ, stultitiæ, virtutis denique omnis atque vitii naturam, una moralis philosophia cognoscit. Et per naturalem intelligimus, quid motus aut quies: Quod simplex compositumque corpus sit: Quid generatio, corruptio: Auctio, diminutio: cæteraque hisce similia comprehendi-

Digitized by Google

mus. Medica quoque ars, una eademque existens, de sanitate simul & morbo disserit: Salubri, Insalubri: Temperie & Intemperie, Remedio & Veneno. Nec scientiam tantum utriusque contrarii, unam eandemque existere, per omnes disciplinas disquirendo cognoscemus, verum etiam sensum (qui omnis scientiæ fundamentum est) unum numero existentem, tamen sentire utrumque contrariorum. Nam eodem sensu Tactus, Calidum & Frigidum: Durum & Molle tangimus: & lingua eadem dulce & amarum: iucundum iniucundumque gustamus: & album nigrumque eodem oculo cernimus. Quæ res cum ita se habeat: credo non debuisse tantis calumniis obnoxios esse eos, qui de Republica scribunt, & non modo in scriptis suis, quid & quomodo quippiam bene, pie, amice, prudenter sapienterque fiat: sed etiam contrariorum consiliorum rationes ostendunt: docentque etiam modum male, impie hostiliter, imprudenter, stulteque agendi. Quo doctrinæ genere censeo Nicolaum Machiavellum in hisce libris de Republic. veteres omnes superasse: & ex

horum

horum lectione, longe majorem rerum cognitionem comparari poſſe, quam ſi vel Diuini Platonis libros de Republic. vel ſummi ipſius Ariſtotelis, aut alterius cuiuſquam Politica legeris. Cognoſcere autem hinc licebit non bonorum tantum, ſed etiam prauorum & callidorum conſiliorum rationes. Et ut ſummatim dicam, Bona, Mala: Pia, Impia: Callida, Simplicia: ſapienter, ſtulteque facta, omnis generis plurima. Quæ ego ita eſſe legenda & obſeruanda omnia cenſeo: ſicuti in Logicis, non tantum bonas certasque argumentandi rationes diſcimus & docemus: ſed etiam Sophiſticas. Et in medicina non tantum remediorum, ſed venenorum quoque naturam indagamus. Non equidem ut iis utamur, ſed ut iis reſiſtamus. & adverſus ea commode pugnemus: cum alioquin, ſi harum rerum ignari ſimus, facile labi ac decipi queamus. Sub tuo autem clariſſimo & plane generoſo nomine, volui hunc librum à nobis de nouo caſtigatum, prodire in lucem: non quod exiſtimem te hiſce præceptis indigere: qui ipſo rerum uſu hæc omnia cognoſces: Sed ut per eum, qui

cum ſumma nobilitate maximam quoq; tam divinarum quam humanarum rerum cognitionem ſcientiamq; conjunxit: Studioſis Materia ſuppeditaretur, hanc tantam rerum varietatem cognoſcendi.

Vale.

T. T.

I. N. S.

Digitized by Google

NICOLAI MACHIAVELLI DISPUTATIONUM DE REPUBLICA Romanorum, ex prima decade T. Livii,

LIBER I.

Ad Zanobium Bundemontium & Coſmum Rucelaium.

PROOEMIUM.

SÆPE ego mecum non ſine admiratione conſideravi, quantum antiquitati in quibuſdam tribuatur: cum ut cętera exempla omittantur, unica vetuſtiſſimæ alicujus ſtatuæ particula, magno pretio per ſæpe comparata ſit, ut & domui ornamento, & ſculptoribus exemplo eſſet ad imitãdum, qui eam deinde ad vivũ exprimere omnibus modis conati ſunt. Econtra autem admirationi potius eſſe, quam exemplo ad imitandum, virtutes, & quæ ex virtutibus profectæ ſunt, Actiones illas vetuſtas, atque res pręclare olim geſtas cum à Regnis & Rebuspublicis, tum Regibus, Ducibus, Civibus, Legiſlatoribus & aliis: quarum omni-

Antiquitatis obſervantio qualis debeat eſſe.

um vix umbra aliqua superest. Atque id quidem eo accuratius est à viro sapiente expendendum, quo magis alioquin cernimus in discordiis civilibus, cęterisque infortuniis, quibus obnoxii sumus, ad ea remedia nos confugere, quæ à veteribus, per leges instituta & excogitata fuerunt. Neque enim aliud est Jus Civile, quam sententiæ quædam à veteribus Jurisconsultis pronuntiatæ: quæ in certum redactæ ordinem, dijudicandi rationem nostris Jurisperitis ostendunt. Sicuti neque Médica ars aliud est, quam antiquorum experimentorum collectio, ex qua medici nostri medendi modum desumunt. Sed neque in Reipublicæ administratione, illius membris conservandis, Regnis gubernandis, re militari instituenda, bello gerendo, jure subditis dicundo, aut imperio augēdo, quisquam Princeps, Rex, Respub. aut Imperator se ad veterum exemplorum normam, mores & imitationē componit. Quod proinde mihi persuadeo, non tam ob eam causam euenire, quod tantopere in pejus ruerint humanæ res: aut quod otium & ambitio, in provinciis & Christianorum urbibus permultis, tam altas radices egerint: quam ob id, quod historiarum vsu legitimo destituamur, nec eos fructus ex illarum lectione percipiamus, quos illæ natura sua alias producere queunt. Atque hoc ipsum est, quod permultos cernimus, in iis legendis, voluptatem quandam ex illa rerum varietate percipere: sed de illarum rerum imitatione, ne cogi-

Historia obseruāda ratio.

cogitare quidem, ac si non difficilis & laboriosa tantummodo esset: sed etiam talis, quam omnino assequi nemo posset: eodem plane modo, ac si cœlum ipsum, elementa, totaq; humana natura, ab ea quæ olim erat, plurimum degenerasset. Itaq; ego ut homines ab hoc errore liberarem, operæpretium me facturum existimavi, si in omnes T. Livii libros, qui ad nostram memoriam pervenerunt, cogitationes meas scriptis comprehenderem, eaq; explicarem, quæ de rerum antiquitus gestarum imitatione, & cum nostris comparatione sentirem: cum ut melius historiæ ipsæ intelligerentur; tum ut lectores earum, dignum suis laboribus fructum reportarent. Et quamvis difficile sit istud onus, tamen eorum auxilio, qui humeris meis imposuerunt illud, eo usque deportabo, ut qui mihi successerint, ad finem usque sine magno labore perducere hoc opus queant.

Scopus harũ disputationum.

CAPUT I.

Qualia sint Urbium in universum omnium principia, & Romæ ipsius cujusmodi origo extiterit.

SI quis ex historiarum lectione, secum animo reputet, cujusmodi Romanæ Urbis initium fuisse perhibeatur, & quibus moderatoribus à principio statim instituta ea Respublica & legibus instructa esse censeatur: ei mirum videri non debet, quod ipsius virtus, potentiaq; tot seculis perdurarit, & ad tantam imperii magni-

Diversi urbium conditores. tudinem demum pervenerit. Sed de ejus principio differenti, obſeruandū eſt, Urbes, oppida, & quæ ejuſmodi ſunt, omnia aut ab iis hominibus extrui, qui illic nati ſint, aut qui peregrini eo pervenerint. Indigenæ profecto ad Urbem condendam permoventur, cum intelligūt ſe hinc inde in exiguas partes diſperſos, tutos eſſe non poſſe, cum nequeant ſingillatim externam vim propulſare: nec fieri poſſit etiam, ut in hujuſmodi caſibus atque periculis convenire ſtatim queant: adeoque periclitari ſe agnoſcunt, ne quando hoſti prædæ futuri ſint: ob eamq; cauſam, inſtinctu præſertim cujuſpiā, qui inter ipſos prudentior eſſe videatur, conven ūt in unum aliquem locum, quem & ad victum comparandum commodiorem, & ad defenſionem maxime opportunum arbitrantur. *Atheniensis & Veneta urbis initia.* Hujuſmodi fuit Athenienſis, ac Venetæ Urbis cōdendæ occaſio: nam priorem, duce & ſuaſore Theſeo, condiderunt indigenæ ejus loci poſtq̄ prius varie diſperſi fuiſſent. Venetias autē extruxere itidem muniendi ſui cauſa inſularum earū incolæ, quæ in Adriatici maris ſinu continentur. Romano enim Imperio declinante eas inſulas multi occupaverant, ut à Barbarorum, *Adriatici maris accolæ.* qui ſubinde Italiam invadebant tyrannide tuti forent: atque iidem deinde ſucceſſu temporis abſque ullo principe, Urbis fundamenta jecerunt: & ſponte ſua itidem in ipſis initiis, ſe iis legibus munierunt, quibus cōſervari poſſe, ſperarent. Nec defuit eorum induſtriæ fortuna: ſiquidem

quidem ex loci opportunitate ad quem Barbaris qui Italiam affligebãt, ob navium inopiam, aditus minime patebat, otium & tranquillitatem nacti, ex parvis initiis, ad magnam imperii magnitudinem, sicuti hoc tempore videre est, pervenerunt.

Advenæ urbes cõdentes duplices.

Advenas autem, à quibus Urbes fundantur, aut liberos esse oportet aut aliorum imperio subditos. Posterioris generis sunt coloniæ, quæ utique à potente aliqua Republica, aut Principe, certis locis collocantur, cum ut parti nuper imperii propugnacula esse queant, tum ut reliquarum Urbium ex quibus mittuntur, nimia civium multitudo levetur; cujusmodi civitates Populus Romanus permultas, in finibus imperii undiquaque construxit. Ejusdem generis sunt etiam Urbes, quæ à potentibus Monarchis persæpe extruuntur; conservandæ potius gloriæ laudisque eorum memoriæque, quam ponendæ certæ sedis causa; In quem finem Alexandriam Ægypti, ab Alexãdro Magno conditam fuisse constat. Sed hujusmodi Urbes profecto, quia liberũ ortum nõ habẽt, sed à prima origine servitute premuntur, raro ad magnum fastigium evehuntur, aut Imperii magnitudinem aliquam sibi comparare possunt. Quod proinde etiam Florentiæ accidit; hæc enim sive à Syllæ militibus condita sive à Fesulanorum Montium incolis extructa (qui firma illa pace & diuturna tranquillitate, quæ Octaviano regnante orta est, confisi; in plani-

Initia urbiũ aut libera, aut servitute pressa.

ciem juxta Arnum fluvium descenderunt) sub imperii Romani jugo statim certe fuit: nec altius caput extollere potuit, quam ei videretur, cujus imperio parere cogebatur. Libera autem, & nullo servitutis jugo oppressa videri debet, illarum Urbium origo, quas ii condunt, qui morbis, fame, aut bellis pulsi, patrium solum deserere, & novas sedes quærere coguntur: sive id soli, & per se, sive duce aliquo faciāt. Qui enim hoc modo patria pelluntur, ii aut Urbes occupant, jam ante conditas ab aliis, easq; inhabitant, sicuti Mosi cum suis accidit: aut novas ipsi condunt, veluti Ænea duce Trojani fecerunt. Atque in hisce maxime, cum illius qui condit virtus, tum fortuna ejus, quæ conditur Urbis, conspicitur: quæ proinde eo majora censentur ambo, quo ab insigniori magisque memorabili causa, primam originem obtinere videbuntur. Et virtus ipsa quidem illius qui Urbem condit, ex delectu loci maxime opportuni, & prima legum institutione innotescit. Qua in re, cum non semper etiam liberum sit, deligere quod lubeat, sed urgeat quandoque unum quiddam ipsa necessitas, in eaq; virtus præcipue spectetur: operæ pretium fuerit considerare, num ad Urbem extruendam locus fertilis semper sterili sit præferendus; Etenim si locus sterilis sit, necessitate quadam coacti cives, ab otio abstinebunt, & honestis exercitiis atq; artibus occupati, minus ansam præbere poterūt discordiis civilibus: quod Raugiæ & aliis qui-

Quæ urbes sint liberæ à principio.

Locus aptus ad urbem condēdam.

quibusdam accidisse scimus, quæ n hujusmodi locis sitæ sunt. Et esset profecto hujusmodi minus fertilium locorum delectus prudentior, si modo homines suis rebus contenti, & ab imperandi cupiditate liberi forent. Sed quia, ob id, quod in hominibus regnandi desiderium inest, tuti esse nequimus, nisi potentia muniti: vitanda est maxime loci sterilitas, & fertilissimus ager in Urbibus construendis deligendus: Ut in eo civibus numero auctis alimenta suppetant: potentiaque auctæ hujusmodi novæ Urbes, omnem externam vim propulsare, atq; etiam opprimere queant. Pericula autem, quæ ex fertilitate locorum atque delitiis oriri possunt, legibus præcaveri queunt, quibus otium prohibeatur & perpetua quædam honestorum exercitiorum necessitas imperetur. Sic enim à sapientibus viris factũ esse legimus, qui etsi amœnissima loca & delitiis plena incoluerint, legibus tamen quæ otium prohibentes, laborandi necessitatem imponerent, pręstantissimos viros produxerunt, & ad militiã aptiores, quam in agrestibus sterilibusque locis nasci soleant. Ejusmodi fuit Ægyptiorum regnũ, quod solo fœlicissimo situm, hujusmodi statutis fortissimos viros produxit: quorum si extaret memoria, majorẽ laudem mereri potuisset, quam sit vel Alexandri Magni recens adhuc gloria. Soldani Ægyptii autem Imperium universamque eorum, quos Mamaluchos nuncupabant, reip. gubernationẽ, si quis secum animo repu-

Otii & insolentia in urbib. præcavẽda.

ret; & quibus exercitiis ad rem militarem sese præpararent, antequam à Selimo magno Turcarum Imperatore delerentur, expenderit; is veluti in speculo contemplari facile poterit, quantū sibi eæ gentes timuerint ab otio, quod regionis ejus fertilitas parere potuisset. Quāobrem satius esse censemus, in condenda civitate fertilius solum deligere; sed legibus interea cives esse coercendos ab otio existimamus. Alexandro Magno, cum urbem condere in laudis potentięque suæ memoriam statuisset; Dinocrates Architectus suadebat, ut eam supra montem Athon extrueret; illic enim non tantum natura loci munitissimam eam fore; sed ob altitudinem montis etiam ita confirmari posse, ut humanam figuram consequeretur; atque id ut novum & rarum, ita dignū quiddam ejus gloria esse futurum. Sed cum ex eo deinde Alexander quæsivisset, unde & quo modo eius Urbis cives victum comparare oporteret? Respondit, se ea de re antea non cogitasse; quam ob rem subridens Alexander, relicto monte, Alexandriam condidit, eo loco, ubi cives ob regionis fertilitatem, Nili & Maris commoditatem libenter commodeq; habitarent. Hisce ita constitutis, si jam Romanæ Urbis originem expendamus; deprehendemus eam liberam, nulloq; penitus servitutis jugo pressam fuisse. Atq; hæc eadem, si Æneam primum conditorem habuisse censeatur, à peregrinis; sin Romulum primum autorem putetur habuisse, ab Indigenis

Alexādri M. sententia de loco deligēdo ad urbem condēdam.

Romæ prima origo.

nis ejus loci condita fuit. Cernere simul etiam est, quo pacto statim ab initio Romuli, Numæ Pompilii & aliorum qui deinceps secuti sunt, legibus, ita munita fuerit adversus ea vitia quæ loci commoditas parere potuisset: ut eam tot pulcherrimis virtutibus exornatam neque soli fertilitas, neque commoditas maris, nec creberrimæ victoriæ, neque ipsa denique Imperii magnitudo, multis seculis corrumpere potuerint. Cæterum, quæ ab hac Republica gesta esse Tito Livio commemorantur, quia aut publico, aut privatorum consilio: eademque omnia rursum aut intra aut extra mœnia, patrata esse constat: ab iis nostrarum disputationum initium sumemus quæ publico consilio in Urbe ipsa gesta fuerunt: & præcipua quæque ex iis deligentes, ita de illis differemus in hoc primo libro, ut quæ ex illis dependere videbuntur, simul omnia percurramus.

Romanarũ rerum divisio.

CAPUT II.

Quot sint Reipub. Species: & sub qua Romana comprehenderetur.

HISCE ita constitutis, disputationem de iis Urbibus omittemus, quæ originem habuerunt servituti obnoxiam; & de iis differemus, quæ à primis initiis liberæ fuerunt, & sese pro suo arbitrio gubernarunt, sive Respub. eæ fuerint, sive Imperii rationem etiam habuerint. Cæterum sicuti diversæ causæ esse solent quibus Vrbium fundaméta ponuntur; ita quoque

Diversarationes legum in Rebusp.

mus. Medica quoque ars, una eademque existens, de sanitate simul & morbo disserit: Salubri, Insalubri: Temperie & Intemperie, Remedio & Veneno. Nec scientiam tantum utriusque contrarii, unam eandemque existere, per omnes disciplinas disquirendo cognoscemus, verum etiam sensum (qui omnis scientiæ fundamentum est) unum numero existentem, tamen sentire utrumque contrariorum. Nam eodem sensu Tactus, Calidum & Frigidum: Durum & Molle tangimus: & lingua eadem dulce & amarum: iucundum iniucundumque gustamus: & album nigrumque eodem oculo cernimus. Quæ res cum ita se habeat: credo non debuisse tantis calumniis obnoxios esse eos, qui de Republica scribunt, & non modo in scriptis suis, quid & quomodo quippiam bene, pie, amice, prudenter sapienterque fiat: sed etiam contrariorum consiliorum rationes ostendunt: docentque etiam modum male, impie hostiliter, imprudenter, stulteque agendi. Quo doctrinæ genere censeo Nicolaum Machiavellum in hisce libris de Republic. veteres omnes superasse: & ex

horum lectione, longe majorem rerum cognitionem comparari posse, quam si vel Diuini Platonis libros de Republic. vel summi ipsius Aristotelis, aut alterius cuiusquam Politica legeris. Cognoscere autem hinc licebit non bonorum tantum, sed etiam prauorum & callidorum consiliorum rationes. Et ut summatim dicam, Bona, Mala: Pia, Impia: Callida, Simplicia: sapienter, stulteque facta, omnis generis plurima. Quæ ego ita esse legenda & obseruanda omnia censeo: sicuti in Logicis, non tantum bonas certasque argumentandi rationes discimus & docemus: sed etiam Sophisticas. Et in medicina non tantum remediorum, sed venenorum quoque naturam indagamus. Non equidem ut iis utamur, sed ut iis resistamus. & adversus ea commode pugnemus: cum alioquin, si harum rerum ignari simus, facile labi ac decipi queamus. Sub tuo autem clarissimo & plane generoso nomine, volui hunc librum à nobis de nouo castigatum, prodire in lucem: non quod existimem te hisce præceptis indigere: qui ipso rerum usu hæc omnia cognosces: Sed ut per eum, qui

cum summa nobilitate maximam quoque tam divinarum quam humanarum rerum cognitionem scientiamque conjunxit: Studiosis Materia suppeditaretur, hanc tantam rerum varietatem cognoscendi.

Vale.

T. T.

I. N. S.

NICOLAI MACHIAVELLI DISPUTATIONUM DE REPUBLICA Romanorum, ex prima decade T. Livii,

LIBER I.

Ad Zanobium Bundemontium & Cosmum Rucelaium.

PROOEMIUM.

SÆPE ego mecum non sine admiratione consideravi, quantum antiquitati in quibusdam tribuatur: cum ut cętera exempla omittantur, unica vetustissimæ alicujus statuæ particula, magno pretio per sæpe comparata sit, ut & domui ornamento, & sculptoribus exemplo esset ad imitãdum, qui eam deinde ad vivũ exprimere omnibus modis conati sunt. Econtra autem admirationi potius esse, quam exemplo ad imitandum, [illegible], & quæ ex virtutibus profectæ sunt, Actiones illas vetustas, atque res pręclare olim gestas cum à Regnis & Rebuspublicis, tum Regibus, Ducibus, Civibus, Legislatoribus & aliis: quarum omni-

Antiquitatis observatio qualis debeat esse

um vix umbra aliqua superest. Atque id quidem eo accuratius est à viro sapiente expendendum, quo magis alioquin cernimus in discordiis civilibus, cęterisque infortuniis, quibus obnoxii sumus, ad ea remedia nos confugere, quæ à veteribus, per leges instituta & excogitata fuerunt. Neque enim aliud est Jus Civile, quam sententiæ quædam à veteribus Jurisconsultis pronuntiatæ: quæ in certum redactæ ordinem, dijudicandi rationem nostris Jurisperitis ostendunt. Sicuti neque Medica ars aliud est, quam antiquorum experimentorum collectio, ex qua medici nostri medendi modum desumunt. Sed neque in Reipublicæ administratione, illius membris conservandis, Regnis gubernandis, re militari instituenda, bello gerendo, jure subditis dicundo, aut imperio augẽdo, quisquam Princeps, Rex, Respub. aut Imperator se ad veterum exemplorum normam, mores & imitationẽ componit. Quod proinde mihi persuadeo, non tam ob eam causam euenire, quod tantopere in pejus ruerint humanæ res: aut quod otium & ambitio, in provinciis & Christianorum urbibus permultis, tam altas radices egerint: quam ob id, quod historiarum vsu legitimo destituamur, nec eos fructus ex illarum lectione percipiamus, quos illæ natura sua alias producere queunt. Atque hoc ipsum est, quod permultos cernimus, in iis legendis, voluptatem quandam ex illa rerum varietate percipere: sed de illarum rerum imitatione, ne cogi-

Historiæ obseruãdæ ratio.

cogitare quidem, ac si non difficilis & laboriosa tantummodo esset: sed etiam talis, quam omnino assequi nemo posset: eodem plane modo, ac si cœlum ipsum, elementa, totaq; humana natura, ab ea quæ olim erat, plurimum degenerasset. Itaq; ego ut homines ab hoc errore liberarem, operæpretium me facturum existimaui, si in omnes T. Livii libros, qui ad nostram memoriam pervenerunt, cogitationes meas scriptis comprehenderem, eaq; explicarem, quæ de rerum antiquitus gestarum imitatione, & cum nostris comparatione sentirem: cum ut melius historiæ ipsæ intelligerentur; tum ut lectores earum, dignum suis laboribus fructum reportarent. Et quamvis difficile sit istud onus, tamen eorum auxilio, qui humeris meis imposuerunt illud, eo usque deportabo, ut qui mihi successerint, ad finem usque sine magno labore perducere hoc opus queant.

Scopus harũ disputationum.

CAPUT I.

Qualia sint Urbium in universum omnium principia, & Romæ ipsius cujusmodi origo extiterit.

SI quis ex historiarum lectione, secum animo reputet, cujusmodi Romanæ Urbis initium fuisse perhibeatur, & quibus moderatoribus à principio statim instituta ea Respublica & legibus instructa esse censeatur: ei mirum videri non debet, quod ipsius virtus, potentiaq; tot seculis perdurarit, & ad tantam imperii magni-

Digitized by Google

Diversi urbium conditores. tudinem demum pervenerit. Sed de ejus principio differenti, obseruandū est, Urbes, oppida, & quæ ejusmodi sunt, omnia aut ab iis hominibus extrui, qui illic nati sint, aut qui peregrini eo pervenerint. Indigenæ profecto ad Urbem condendam permoventur, cum intelligūt se hinc inde in exiguas partes dispersos, tutos esse non posse, cum nequeant singillatim externam vim propulsare: nec fieri possit etiam, ut in hujusmodi casibus atque periculis convenire statim queant: adeoque periclitari se agnoscunt, ne quando hosti prædæ futuri sint: ob eamq; causam, instinctu præsertim cujuspiā, qui inter ipsos prudentior esse videatur, conven ūt in unum aliquem locum, quem & ad victum comparandum commodiorem, & ad defensionem maxime opportunum arbitrantur. Hujusmodi fuit Atheniensis, ac Venetæ Urbis cōdendæ occasio: nam priorem, duce & suasore Theseo, condiderunt indigenæ ejus loci postq̄ prius varie dispersi fuissent. Venetias autē extruxere itidem muniendi sui causa insularum earū incolæ, quæ in Adriatici maris sinu continentur. Romano enim Imperio declinante eas insulas multi occupaverant, ut à Barbarorum, qui subinde Italiam invadebant tyrannide tuti forent: atque iidem deinde successu temporis absque ullo principe, Urbis fundamenta jecerunt: & sponte sua itidem in ipsis initiis, se iis legibus munierunt, quibus cōservari posse, sperarent. Nec defuit eorum industriæ fortuna: siquidem

Atheniensis & Venetæ urbis initia. Adriatici maris accolæ.

quidem ex loci opportunitate ad quem Barbaris qui Italiam affligebāt, ob navium inopiam, aditus minime patebat, otium & tranquillitatem nacti, ex parvis initiis, ad magnam imperii magnitudinem, ficuti hoc tempore videre est, pervenerunt.

Advenas autem, à quibus Urbes fundantur, aut liberos esse oportet aut aliorum imperio subditos. Posterioris generis sunt coloniæ, quæ utique à potente aliqua Republica, aut Principe, certis locis collocantur, cum ut parti nuper imperii propugnacula esse queant, tum ut reliquarum Urbium ex quibus mittuntur, nimia civium multitudo levetur; cujusmodi civitates Populus Romanus permultas, in finibus imperii undiquaque construxit. Ejusdem generis sunt etiam Urbes, quæ à potentibus Monarchis persæpe extruuntur; conservandæ potius gloriæ laudisque eorum memoriæque, quam ponendæ certæ sedis causa; In quem finem Alexandriam Ægypti, ab Alexādro Magno conditam fuisse constat. Sed hujusmodi Urbes profecto, quia liberū ortum non habēt, sed à prima origine servitute premuntur, raro ad magnum fastigium evehuntur, aut Imperii magnitudinem aliquam sibi comparare possunt. Quod proinde etiam Florentiæ accidit; hæc enim sive à Syllæ militibus condita sive à Fesulanorum Montium incolis extructa (qui firma illa pace & diuturna tranquillitate, quæ Octaviano regnante orta est, confisi; in planiciem

Advenæ urbes cōdentes duplices.

Initia urbiū aut libera, aut servitute pressa.

ciem juxta Arnum fluvium descenderunt) sub imperii Romani jugo statim certe fuit: nec altius caput extollere potuit, quam ei videretur, cujus imperio parere cogebatur. Libera autem, & nullo servitutis jugo oppressa videri debet, illarum Urbium origo, quas ii condunt, qui morbis, fame, aut bellis pulsi, patrium solum deserere, & novas sedes quærere coguntur: sive id soli, & per se, sive duce aliquo faciãt. Qui enim hoc modo patria pelluntur, ii aut Urbes occupant, jam ante conditas ab aliis, easq; inhabitant, sicuti Mosi cum suis accidit: aut novas ipsi condunt, veluti Ænea duce Trojani fecerunt. Atque in hisce maxime, cum illius qui condit virtus, tum fortuna ejus, quæ conditur Urbis, conspicitur: quæ proinde eo majora censentur ambo, quo ab insigniori magisque memorabili causa, primam originem obtinere videbuntur. Et virtus ipsa quidem illius qui Urbem condit, ex delectu loci maxime opportuni, & prima legum institutione innotescit. Qua in re, cum non semper etiam liberum sit, deligere quod lubeat, sed urgeat quandoque unum quiddam ipsa necessitas, in eaq; virtus præcipue spectetur: operæ pretium fuerit considerare, num ad Urbem extruendam locus fertilis semper sterili sit præferendus; Etenim si locus sterilis sit, necessitate quadam coacti cives, ab otio abstinebunt, & honestis exercitiis atq; artib⁹ occupati, minus ansam præbere poterũt discordiis civilibus: quod Raugiæ & aliis qui-

Quæ urbes sint liberæ à principio.

Locus aptus ad urbem condẽdam.

quibusdam accidisse scimus, quæ in hujusmodi locis sitæ sunt. Et esset profecto hujusmodi minus fertilium locorum delectus prudentior, si modo homines suis rebus contenti, & ab imperandi cupiditate liberi forent. Sed quia, ob id, quod in hominibus regnandi desiderium inest, tuti esse nequimus, nisi potentia muniti: vitanda est maxime loci sterilitas, & fertilissimus ager in Urbibus construendis deligendus: Ut in eo civibus numero auctis alimenta suppetant: potentiaque auctæ hujusmodi novæ Urbes, omnem externam vim propulsare, atq; etiam opprimere queant. Pericula autem, quæ ex fertilitate locorum atque delitiis oriri possunt, legibus præcaveri queunt, quibus otium prohibeatur & perpetua quædam honestorum exercitiorum necessitas imperetur. Sic enim à sapientibus viris factũ esse legimus, qui etsi amœnissima loca & delitiis plena incoluerint, legibus tamen quæ otium prohibentes, laborandi necessitatem imponerent, pręstantissimos viros produxerunt, & ad militiã aptiores, quam in agrestibus sterilibusque locis nasci soleant. Ejusmodi fuit Ægyptiorum regnũ, quod solo fœlicissimo situm, hujusmodi statutis fortissimos viros produxit: quorum si extaret memoria, majorẽ laudem mereri potuisset, quam sit vel Alexandri Magni recens adhuc gloria. Soldani Ægyptii autem Imperium universamque eorum, quos Mamaluchos nuncupabant, remp. gubernationẽ, si quis secum animo repu-

Otii & insolentia in urbib. præcavẽda.

ret; & quibus exercitiis ad rem militarem sese præpararent, antequam à Selimo magno Turcarum Imperatore delerentur, expenderit; is veluti in speculo contemplari facile poterit, quantũ sibi eæ gentes timuerint ab otio, quod regionis ejus fertilitas parere potuisset. Quãobrem satius esse censemus, in condenda civitate fertilius solum deligere; sed legibus interea cives esse coercendos ab otio existimamus. Alexandro Magno, cum urbem condere in laudis potentięque suæ memoriam statuisset; Dinocrates Architectus suadebat, ut eam supra montem Athon extrueret; illic enim non tantum natura loci munitissimam eam fore; sed ob altitudinem montis etiam ita confirmari posse, ut humanam figuram consequeretur; atque id ut novum & rarum, ita dignũ quiddam ejus gloria esse futurum. Sed cum ex eo deinde Alexander quæsivisset, unde & quo modo eius Urbis cives victum comparare oporteret? Respondit, se ea de re antea non cogitasse; quam ob rem subridens Alexander, relicto monte, Alexandriam condidit, eo loco, ubi cives ob regionis fertilitatem, Nili & Maris commoditatem libenter commodeq; habitarent. Hisce ita constitutis, si jam Romanæ Urbis originem expendamus; deprehendemus eam liberam, nulloq; penitus servitutis jugo pressam fuisse. Atq; hæc eadem, si Æneam primum conditorem habuisse censeatur, à peregrinis; sin Romulum primum autorem putetur habuisse, ab Indigenis

Alexãdri M. sententia de loco deligẽdo ad urbem condẽdam.

Romæ prima origo.

nis ejus loci condita fuit. Cernere simul etiam est, quo pacto statim ab initio Romuli, Numæ Pompilii & aliorum qui deinceps secuti sunt, legibus, ita munita fuerit adversus ea vitia quæ loci commoditas parere potuisset: ut eam tot pulcherrimis virtutibus exornatam neque soli fertilitas, neque commoditas maris, nec creberrimæ victoriæ, neque ipsa denique Imperii magnitudo, multis seculis corrumpere potuerint. Cæterum, quæ ab hac Republica gesta esse Tito Livio commemorantur, quia aut publico, aut privatorum consilio: eademque omnia rursum aut intra aut extra mœnia, patrata esse constat: ab iis nostrarum disputationum initium sumemus quæ publico consilio in Urbe ipsa gesta fuerunt: & præcipua quæque ex iis deligentes, ita de illis disseremus in hoc primo libro, ut quæ ex illis dependere videbuntur, simul omnia percurramus. *Romanarũ rerum divisio.*

CAPUT II.

Quot sint Reipub. Species: & sub qua Romana comprehenderetur.

HISCE ita constitutis, disputationem de iis Urbibus omittemus, quæ originem habuerunt servituti obnoxiam; & de iis disseremus, quæ à primis initiis liberæ fuerunt, & sese pro suo arbitrio gubernarunt, sive Respub. eæ fuerint, sive Imperii rationem etiam habuerint. Cæterum sicuti diversæ causæ esse solent quibus Vrbium fundamẽta ponuntur; ita quoque *Diversa rationes legum in Rebusp.*

que diuersæ ipsis rationes legum & institutorum existere consueverunt. Quibusdam enim statim ab initio, aut non multo post, leges simul omnes ab uno quopiam conditæ fuerunt: cujusmodi eæ erant, quas Lycurgus Spartanis dedit. Aliquibus autem non nisi casu, & per intervallum leges contigerunt: prout ea, quæ diversis temporibus accidebant, his aut illis legibus occasionem darent: quod Romæ accidit. Longe autem fœlicior est ea Respublica cui statim ab initio prudentissimus vir aliquis contingit, à quo ita legibus instituatur, ut non sit opus, eam deinceps aliis novis legibus emendare: sic enim Spartanos cernimus, quod Rempubl. statim à principio legibus sufficienter munitam habuissent, supra octingentos annos pacifice & absque ullo insigni aut periculoso motu vixisse. Et infœlicior è contra censenda ea fuerit, cui non statim cõtingit tam sapiens quispiam moderator, à quo bene instituatur: sed necessum habet subinde novas leges & instituta excogitare, ut melius institui queat: tantoque etiam miserior unaquaeque semper est, quanto primis suis institutis magis à recta via aberraverit. Et quæ primis institutis omnino corrupta fuerit, ea nunquam in tales casus incidet, propter quos, novis legibus perfecte institui queat: Etenim quæ respub. ab initio, etsi non perfecte, mediocriter tamen institutæ sunt, ex iis quæ subinde occurrunt, emendari & perfici queunt, sed ita, ut in his mutationibus

bus, ne ipsæ quidem periculo careant. Tanta nimirum esse solet populi importunitas, ut nũquam unanimi consensu novas leges & instituta admittat, si non id plane necessarium cognoverit. Et quia hujusmodi novarum legum aperta necessitas, nunquam sine periculo apparet: facile evenire pōt, ut corruat plane Respub. in his mutationibus, priusquam legibus perfecte instituatur. Cui rei argumento esse potest Florentinæ Reipub. status, qui in Aretino motu undecima vice emendatus fuit, & in Pratensi duodecima corruptus. Deinceps autem, de Romanæ Reipub. statu disputaturus, & rationem explicaturus, qua tam bene illa institui potuerit: hoc monendum censeo primum, quibusdam, qui ex professo hac de re scripserunt, tres solum Reipub. species videri: Monarchiam, Aristocratiam & Democratiam: quarum una aliqua, quæ optime placeat, queat institui civitas. Sed qui prudentiores hisce censentur, sex Rerumpub. formas constituunt, ex quibus tamen tres pessimæ sint, reliquæ sua natura bonæ quidem, sed ita affectæ, ut in malas facile queant degenerare. Bonas Reipub. formas ajunt eas esse, quæ jam ante commemoratæ fuerunt: malas autem tres alias, in quas hæ, propter affinitatem quandã facile degenerant, Tyrannidem, Oligarchiam, & Populi licẽtiam; Atque hinc fieri, ut si quis Rempublic. una aliqua ex jam commemoratis bonis Reipub formis instituerit: nō fore tamen diuturnam: quod hic

Quot formæ Rerũpub.

hic nihil possit obstare, quo minus paulatim in cõtrariam degeneret; propter similitudinem nimirum quæ hic est, inter bonam & malam Reipub. speciem. Et hujusmodi quidem Imperiorum & Rerumpublicarũ varietas, casu prope in hominũ societate originem habuit. Nam cum ab initio mundi, homines primum pauci essent, dispersi hinc inde haud dubie vixerunt. Postea autem numero aucti, convenerunt & ut se melius defendere possent, de cujusque robore & fortitudine periculum fecerunt, ut illum tanquam ducem sequerentur, quem fortissimum esse constaret. Ex quo instituto simul etiam orta est Honesti Inhonestiq; distinctio; quod omnes odio habeant eum, qui eos læderet, à quibus beneficium accepisset; & miserentur eorum, qui injuriam paterentur. Itaque ingratos odio habentes, & simul metuentes ne idem sibi contingeret, ad leges ferendas & sanciendas movebantur, quibus hujusmodi injuriæ punirentur. Sicque paulatim ipsius justitiæ ratio universa patefacta est; ut deinceps in eligendo principe non tam corporis robur, quam animi virtutem, Iustitiam præsertim atq; prudentiam considerarent. Sed postquam successu temporis deinde cœptum esset homines ad Principatum jure hæreditario, non libera electione promoveri: degenerare simul etiã cœperunt hæredes à maiorum moribus: & derelictis Virtutis actionibus, satis esse existimarunt si reliquos homines opibus delitiisque superarent

Varietatis atque diversitatis Rerũpublicarum origo & successus.

rent

rent. Quo factum est, Vt in multorum odium simul etiam inciderent. Odium timor sequebatur, qui eo usque progressus, ut majoris mali metu vindictā quoq; pareret, adversus eos, qui timebantur; occasionem dedit, ut ex principibus, Tyranni fierent. Atque hinc jam initium habuit ruina illorum. Nam cum optimi quiq; & potentissimi, hujusmodi principum Tyrannidem ferre non possent, & indignarētur quod vitam usque adeo turpiter transigerent; conjurare cœperunt adversus illos, & populi multitudine adjuti, Tyrannos expulere: populus igitur ipse Tyrannidis jugo liberatus, libenter iis optimatibus parebat, quorum authoritate libertatem fuisset consecutus; quoniam nō ipse, sed ii primum fuissent ausi, adversus Tyrannidem consilia tractare. Que cum ita essent, optimates, quibus formidolosa fuerat unius potētia propter recentem Tyrānidis memoriam, ex suo ordine Magistratum deligebant. atque is principio, Remp. bene gubernabat, legibus recenter latis parebat, & publicam vtilitatē privato præferebat commodo. Sed qui ex hoc Optimatum magistratu nati, paulo post Reipub. præficiebantur ignari fortunæ varietatis, minimeq; rerū usu atq; experientia pollentes, superbire & ipsi solebāt; contēptaq; ea, quæ inter cives esse debet, æqualitate & ꝓportione; ambitioni, avaritiæ & luxuriæ sese dedebant. Atq; hac ratione à majorum virtute degenerantes; efficiebant, ut Respublica ex optimatū administrati-

ſtratione, paulatim in paucorum potentiam incideret: Quibus pro ſua libidine omnia adminiſtrantibus, facile rurſus idem accidebat, quod ſuperiori Tyranno contigiſſet. Nam cum eos ob vitam luxui deditam, & res male adminiſtratas, neceſſe eſſet in odium populi incidere: & odium injuriæ comitari ſoleant: inſidias, tumultus & ſeditiones evitare nequiverunt: quibus tandem populi multitudine, ipſi quoque occaſione aliqua expulſi, Democratiæ occaſionem darent. Etenim populus Oligarchia expulſa, & memor iniuriarum, quas accepiſſet, cum à paucis hiſce præpotentibus, tum ante ab unius Tyranni libidine, ipſe ſibi imperium retinere, nec quicquam paucorum præpotentium, aut etiam principis Unius arbitrio ſubjicere volebat. Democratia ergo inſtituta, in principio, perinde ut in reliquis Reipublic. formis, res bene & pacate adminiſtrabantur: quãdiu illi ſcilicet viverent, quorum opera hæc libertas fuiſſet comparata. Sed defunctis hiſce ſtatim in eorũ poſteris nimia licentia tranquillitatem corrumpebat: quod nemo quenquam metueret, neq; privatum, neq; munus aliquod à Rep. gerentem, ſed quisq; ſuo modo viveret: ex qua re ſeditiones ſubinde oriri, & alios ab aliis injuriis ſæpiſſime affici oportebat, in quib. cõſtituti calamitatibus, neceſſitate quadã tandẽ compellebantur rurſus, aut certe ad vitandũ hoc malum, ab excellẽti aliquo & ſapiente viro movebãtur, ut unum aliquem principem eligerent

Digitized by Google

rent eiq; omnes parerent. Et ad monarchiam quidem hac ratione reversi, iisdem, atque prius ostendimus, causis & occasionibus, temporis successu, denuo ad alias atque alias Reipublicæ formas delabuntur, donec ad eandem Populi licentiam revertantur. Hic est circuitus, quo Rerumpublicarum formæ commutantur: sed non facile accidit tamen, ut, in talibus mutationibus, ille multoties absolvatur, & salva Urbe, sæpe redeant eædem illa Reipubl. formæ, quæ prius fuerant. Persæpe enim in his mutationibus perturbata Respublica, & consilio viribusque destituta, ab alia aliqua vicina, quæ melius instituta sit, opprimitur: Quæ res profecto si non obstaret, fieri posset, ut forma Reipublic. unius Urbis, secundum eum quem ostendimus circuitum, infinito temporis spatio converteretur & commutaretur. Quæ cum ita sint, necessum est, omnes eas formas Rerumpub. malas pronuntiare, quas jam commemoravimus, cum ob breuitatem temporis, quo durare possunt tres illæ salutares, tum ob malorum multitudinem, quam secum afferunt tres deteriores aliæ. Quam rem cum legislatores viri sapientes secum animo perpenderent: omnes has formas Reipub. singillatim rejecerunt: & aliam quandam delegerunt, quæ ex Monarchia, Aristocratia, & Democratia composita quodammodo esset, & omnium triũ temperie quadam constans, mutuo unius ad alteram respectu firmior foret atque durabilior. Inter cœteros autem

Rerũpub. mutationes periculosæ.

Optima Reip. forma.

tem

Digitized by Google

tem legislatores, maximam laudem ex hujusmodi Reipublic. institutione. consecutus est Lycurgus, apud Spartanos: apud quos ita leges instituit ut regibus sua dignitas, Optimatibus sua potentia, & populo legitima libertas conservaretur: atque ita Rempublicam ordinavit, ut ad octingentos annos sine ullis motibus fœlicissime durarit. Contrarium accidit Soloni apud Athenienses: nam cum ejus leges ad populi libertatem solam spectarēt, & meram Democratiam instituerēt: minime diuturnam Reipub. formam constituit, ita quidem ut antequam ipse è vivis decederet, Pisistrati Tyrannidem viderit. Et quamvis quadragesimo anno post ejus hæredes expulsi fuerint; & Athenienses recuperata libertate, priorē Democratiam, secūdum Solonis leges, restituissent: non eam tamē conservare supra centesimū annum potuerunt. Nam etiamsi Solonis legibus, non paucas alias adjecissent pernecessarias, quibus & præpotentium civium insolentia & plebeiorum licentia refrenaretur: quia tamen Democratiam cum Aristocratia & Monarchia non miscuerunt; longe breviori tempore duravit eorum Respublica, quam Lacedæmoniorum. Sed ad Urbem Romam veniamus: cui etsi Lycurgus aliquis non contigerit, à quo potuerit statim in principio semel ita accurate institui, ut diutissime libera conservaretur: tamen idipsum ei postea paulatim casu quodā obtigisse videtur: propter multas seditiones inter Sena-

tum

tum & plebem ortas. Quibus factum est, ut id quod una vice obtinere non potuit, temporis successu, & ex novis legibus, quibus subinde novi motus occasionem dabant, consequeretur. Sed neque prima illa Romanæ Reipublicæ institutio, tantum à recta via aberrabat: ut perfici non posset, quod Romulus cæterique Reges permultas præclaras leges tulissent, quibus etiam Vivendi ratio libera conservabatur. Quia tamen illi regnum formare constituerant non Rempublicam liberam: idcirco posteaquam ea Urbs libertatem fuisset consecuta, multa illi deerant eorum, quæ ad libertatem tuendam requiruntur: de quibus à prioribus Regibus nihil statutum fuerat. Præterea cum Reges ii, propter causas à Livio commemoratas, regno pellerentur: & in eorum locũ statim bini Consules crearentur: Regium quidem nomen sed nõ Regia potestas Roma fuit expulsa. Itaq; cum jam illic bini consules cum Senatu, rerum potirentur, composita erat forma Reipublicæ ex Monarchia & Aristocratia: Unum hoc deerat adhuc, ut hæ cum Democratia cõmixtæ temperarentur. Atq; hinc factum est, ut Nobilitas successu temporis insolentior & nimis arrogans reddita, plebem advuersus sese concitaverit: quibus in motibus, ne imperium totum amitterent Optimates & Consules, populo quoque coacti fuerunt suas in Republica partes concedere: ita tamen ut iis nihilominus conveniens honoris & potentiæ gradus conserva-

servaretur. Hinc ergo orta ratio tribunos plebis creandi, firmiorem Rempublicam reddidit & ex omnibus tribus politiæ formis rite compositam. Fortunatique certe fuerunt, quod in iis mutationibus neq; Regiam potentiam plane sustulerint, ut eam optimatibus conferrent, nec postea Optimatibus omnem adimerēt autoritatem, ut eam populo traderent: sed concessa singulis tanta potentia, dignitate, & libertate, quantam justa proportio requirere videbatur, Rempublicam formarint perfectam ex omnibus tribus politiæ formis constantem.

Caput III.

Qui motus Romæ in causa fuerint, ut Tribuni plebis crearentur: utq; Reipublicæ forma eo ipso perfectior reddita sit.

Qui de moribus hominum, ipsaque vita civili disseruerunt, ex variis exemplis quibus historiæ omnes prope refertæ sunt, demōstrarunt, eum, qui Rempub. legibus informare & instituere recte velit: tales illas sancire oportere, ac si homines in Universum omnes natura pravi sint, & ad facinora quæque perpetranda, oblata quacunque occasione, proclives. Etenim si quæ vitia in Republica aliquādiu non appareant: id fieri censendum est, non tam hominum bonitate, quam ob id, quod iis nulla manifesta aut commoda occasio data fuerit: Temporis successu tamen, ut omnis generis occasiones offeruntur, ita omnis generis mala per-

Malitia naturaliter hominibus inest.

perpetrari videntur. Huic rei documento Roma est, in qua, pulsis Tarquiniis maxima videbatur esse Senatus & populi concordia, ipsique nobiles, absque ullo fastu, mites & populares esse putabantur: quoniam enim nulla libera occasio erat, plebem gravius tractandi: quamdiu Tarquinii superessent: eam favore & officiis prosequebantur, ne forte ab ipsis acerbius tractata, ad Tarquinios denuo deficeret. Sed postquam interiissent deinde Tarquinii, nec ullum ab ipsis periculum nobilitati amplius impendere videretur: cœpit illa statim adversus plebem sævire, & venenum, quod prius pectore conditum habuisset, evomere. Atque id satis manifestum Argumentum est, ejus quod paulo ante diximus, Homines non se recte gerere, nisi necessitate cogantur: quoniam si liberum iis sit uti licētia, statim omnia jura perturbant: quo fit ut recte dici soleat, paupertate & fame industrios homines, legibus autem bonos effici: Quod si qui sponte sua recte agant, iis lege opus non est: sed ubi desinunt sponte officium facere, hic lege opus est, ut cogantur. Itaq; sublatis Tarquiniis, qui, metu sui, patricios in officio continebant: necessum fuit excogitare aliquid, quod idem, atque illorum metus, præstare posset: atque hinc ratio inventa est creandi Tribunos plebis: qui post motus illos & seditiones inter plebem & Senatum ortas, ad conservandam populi libertatem, privilegiis & dignitate creabantur, ut esse possent veluti Ar-

bitri quidam inter Senatum & plebem, & nobilitatis petulantiam refrenare.

CAPUT IV.

Discordias, quæ inter plebem & Senatum Romæ fuerunt, occasionem dedisse, ut ea Resp. libera simul & potens efficeretur.

SED neque silentio prætereundi nobis sunt tumultus illi atque turbæ, quæ post expulsos Tarquinios, Romæ diversis de causis extiterunt, antequam tribuni plebis legerētur. Quod hoc loco improbanda mihi videatur quorundam sententia, qui Romam ajunt tumultuosam Urbem fuisse & nequaquam recte institutam: Usque adeo nimirum, ut nisi tanta fortunæ prosperitas iis contigisset in re militari: quacunque alia Republica inferior esset futura. Ego equidem negare non ausim, quin pop. Rom. Fortunæ prosperitas rei militaris virtus imperiũ pepererint: sed id rursus contendo, peritiam rei militaris, non nisi ex bona disciplina oriri: & ubi hæc duo jam sint, vix fieri posse, ut ea non etiam sequatur fortunæ prosperitas. Quod autem tumultus illos, qui inter plebem & Senatum extitere, attinet: eos qui accusant, id mihi videntur damnare & vituperare, ex quo prima occasio & ratio, conservandæ pop. Romano libertatis emersit: magisque insolentes turbas illas spectare, quam effectus illarum salutares intueri. In omni Rep. diversum semper est plebis & Optimatum ingenium, diversaque stu-

Pop. Rom.

Digitized by Google

ſtudia: & quæ leges ad conſervandam libertatem conduntur, eæ originem habent ex eorum diſcordia: ſicuti monſtrant exempla Romanorum. Sed neque poſt Tarquiniorum interitum ad tempora uſque Gracchorum, annis pluſquam trecentis, tanti fuere motus illi Romæ, ut ſæpe vel exilia vel cædes pepererint. Quoniam toto illo temporis ſpacio vix octo aut decem cives in exilium miſſi fuerunt, cæſi pauciſſimi, & pauciores pecunia mulctati. Non debemus autem æſtimare, eam Rempublicam male inſtitutam fuiſſe, ex qua tot præclara virtutum ſpecimina edebantur: quia hæc, non niſi ex bona diſciplina originem poſſunt habere. diſciplina bonis legibus nititur: atque hæ denique, ex iis motibus ſemper ortæ ſunt, quos à multis inepte vituperari docuimus: ſiquidem nec cædes, nec exilia nec ullum Reipubl. detrimentum pariebant, ſed leges & ſtatuta conſervandæ publicæ libertati ſalutaria. Quod ſi quis autem, hanc non fuiſſe veram rationem conſtituendæ Reipub. contendat, nec legitima media leges bonas impetrandi: quoniam periculoſum eſt & prope horrendum, cernere, in eadem civitate, populum cum Senatu, & Senatum cum populo rixantem: concurrere plebem: tabernas per urbem claudi: populum univerſum deniq; Roma cedere? huic ego reſpondeo, ſingulis urbibus ſuos quoſdam modos contigiſſe, quibus ambitionem potentiorum & inſolentiam optimatum reſtinguere potuerint.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Quod eo tempore potissimum apparuit, quo in rebus arduis, populi opera opus fuit. Romani igitur suum etiam modum habuerunt, nova statuta & leges necessarias à Senatu impetrandi: ut vel concurrerent undiquaque, vel, quando milite opus erat, nomen imperatori dare nollent, aut aliquid aliud simile conarentur. Quibus in tumultibus, si Senatus populum sibi reconciliare vellet, necessum habebat, ei aliqua ratione gratificari & satisfacere. Nec sunt usq; adeo periculosi liberi populi motus: quoniam tunc demum excitantur, cum oppressi fuerint homines, aut opprimi videbuntur. Et si frustra id metuerint, facile remedium tumultui adhibetur, per viros bonos & prudentes, qui in publica concione demonstrent, falsam esse amittendæ libertatis suspicionem, propter quam tumultuentur. Nam etsi populus ignorantia laboret, tamen capax est veri, si id per aliquem probatæ fidei virum, ei aperiatur. Itaq; minime vituperanda est Rom. Reipub. institutio, sed cogitandum potius, tot res ab illa præclare gestas, non nisi ex bonis causis originem habuisse. Ex tribunorum electione autẽ, summam laudem meruerunt, quod ea res non modo cum Democratia, optimatum & Consulum potentiam temperarit, sed ad conservandam toti Reipub. libertatem, plurimum conduxerit: sicuti in sequentibus ostendemus.

CA-

CAPUT V.

Utrum Libertatis custodia optimatibus, an populo tutius committatur: & utrum item majorem causam tumultuandi habeant ii, qui conservare res jam ante partas cupiunt, aut qui novas acquirere volunt.

QUI Rempub. prudenter constituerunt, id inter cætera maxime curandum sibi existimarunt, ut libertatis fundamentum quoddam ab initio ponerent: quod quidem eam tanto melius diutiusq; conservare solet, quanto firmius fuerit. Quoniam vero ex optimatibus atque Plebeis hominibus constare solent Respublicæ, quæsitum est nō immerito, utrum his an vero illis hominibus tutius hoc libertatis fundamentum custodiendum committatur. Et apud Lacedæmonios quidem olim, nostra vero ætate etiam apud Venetos cernimus, id Patriciis esse demandatum: Romanos autem scimus econtra, plebem custodiendæ libertati præfecisse: Itaque nobis quærendū erit hic, utri prudentius fecerint; Quod si Argumenta igitur expendamus, quibus moti utrinque, tales libertatis custodes deligendos censuerint: non deerunt in utramque partem rationes. Sed eventus ipsos si intueamur: Magnates ad hoc magis idoneos esse æstimabimus, quoniam diutius libertas in Venetorum & Lacedæmoniorum, quam in Romanorum Rep. At Romanorum quoque consilium interim, hisce argumentis

Fundamētum libertatis apud Venetos, Romanos, & Spartanos.

probare possumus: quoniam una quæque res, ei quam tutissime custodienda tradatur, qui eam sibi usurpare minime cogitet. Cernimus autem, in plebeis hominibus, hanc unam esse cupiditatem, ne servitute opprimantur: imperium sibi vsurpare non cogitāt: quia id fieri non posse facile intelligunt. In præpotentibus magnum est dominandi desiderium, majorq; spes imperii consequendi, quam in plebe. Ex quo sequitur, tutius plebem quam Magnates custodiendæ libertati præfici posse, quæ neq; eam opprimere cogitat: neque si cogitaret, illam invadere posset: cum Magnatibus econtra magna insit cupiditas dominandi, neque exigua consequendi Imperii spes. Qui vero Spartanorum & Venetorum institutum laudant, eos asserunt, qui custodiā libertatis nobilioribus demandant, duabus de causis rectius agere. Nam & illorum dominandi cupiditati, aliqua ratione satisfaciunt: ut cum intelligant se in Reip. administratione Plebem hac ratione superare: tali prærogativa acquiescant. Et plebis inconstantiæ eam adimunt potentiam, qua multas Reipublicę perturbationes excitare potest, cum alias, tum etiā tales, quibus optimates ad magnū aliquod facinus tandem impellere posset. Quarum rerum exempla, abunde nobis Roma suppeditavit, in qua Urbe, cum Tribuni plebis ad eam potentiam evecti fuissent, non satis esse duxerūt, si unus Consul Plebejus esset, sed ambos voluerunt: atque hinc paulatim ad Censuram

ram

ram, præturam, & alios dignitatis gradus aspirarunt: tandemq; eo dementię pervenerunt, ut si quos patriciis infensos esse, aut aptos ad illos infestandos, cognoscerent, eos ad cœlū usq; evehérent: quæ res & Marii potentiam peperit, & Reip. ruinam. Hæc cum ita se habeant, dubium profecto videri potest ei, qui rem in utramq; partem diligenter expenderit, utri potius libertatis custodiæ sint præficiendi? præsertim si nondum constet, an qui res suas ac partam jam antea dignitatem conservare, aut qui ad ea, quæ nondum habent, cōsequenda, aspirant, magis Reip. noxii sint? Mihi sane consideranti rem omnem, ita pronuntiandum videtur: ut in hac libertatis custodia, diversa ratio sit iis observāda: qui Imperium comparare, quam iis qui præsenti rerum statu contenti ad majores opes & dignitates non aspirant. Nam priores illi Romanos debent imitari: posteriores hi Venetorum & Spartanorum consilium, hic in re sequi debent veluti id proximo capite à nobis ostendetur. Ad eam autem quæstionem, qua disputatur, num ii perniciosi sint tranquillitati Reip. magis, qui acquirere quippiam desiderant, an vero qui res partas cupiunt conservare? Conferet nobis M. Menenii exemplum. Qui ex plebeis ipse Dictator creatus, cū Marco Follio magistro Equitum, itidem Plebejo ad investigandam conjurationem, quæ Capuæ adversus Rempubl. facta fuerat, missus; simulque mandatum à plebe accepit, ut in eos animaduer-

An q acquirere, aut q parta volunt tueri majores motus in Rep. excitent.

adverteret, qui Romæ largitionibus & ambitione ad Consulatum cæterosque honorum gradus aspirarent: in Patriciorum invidiam incidit. Nam cum ii existimarent, hoc mandatum imperiumq; Dictatori, adversus sese traditum à plebe fuisse: conqueri cœperunt, non nobiles eos esse, qui per ambitionem ad honores aspirarent: sed plebeios, quos, quod neque majorum splendori, neque propriæ virtuti confidere possent, oporteret largitione & malis artibus eo eniti. Atque has calumnias cum in dictatorem præcipue conjicerent, tantum utique effecerunt, ut Dictator Concione advocata, conquereretur de calumniis patriciorũ, depositaque dictatura, se populi judicio submitteret. In cujus causæ tractatione, ejusdem hujus quæstionis mentio facta est, ipse tamen fuit absolutus. Cum autem & ejus qui parere, & qui parta tueri cupit, desiderium, permagnos motus in Repub. excitare queat: major tamen est vis eorum qui jam possident: nam amittendi metus eosdem impetus in iis excitat, atque in aliis acquirendi studium. Nec videtur cuiquam, quod satis tuto res suas possideat, nisi easdem simul augere queat. Quibus accedit quod propter potentiam majorem vim habent Rempublicam turbandi: & largitionibus suis, in tenuioribus excitant varias cupiditates, variosque animi motus.

CA-

CAPUT VI.

Utrum Roma potuerit talis Reip. forma instituì, qua discordia illa & inimicitia, inter patres & plebem, tollerentur.

QUID perpetuæ illæ Senatus, populique, contentiones Romæ efficerent, jam disseruimus: Sed quia illæ ad Gracchorum tempora usque perdurarunt, & tandem amittendæ libertatis causæ extiterunt: merito quærere quis possit, num Roma ad tantum fastigium evehi potuerit, alia aliqua forma Reipublicæ, qua hujusmodi Senatus populique dimicationes evitare licuisset? Cui quæstioni satisfaciemus, si inspexerimus formam Reipublicæ earum urbium, quibus & longo tempore frui libertate contigit, & hujusmodi contentionibus, tamen atque dissidiis abstinere: simulque consideraverimus, num Romæ quoque talis forma Reipub. introduci potuerit. Exemplorum loco esse nobis poterunt, ex antiquis Urbibus Sparta: & recentioribus Venetiæ: quarum ante quoq; fecimus mentionem. Ac Sparta quidem à Rege & Senatu exiguo gubernabatur. Venetiis, qui Reip. præsunt, à cæteris civibus senatoris vocabulo nō distinguuntur: sed quotquot in universum civib. licet ad Reipubl. gubernacula aspirare: ii uno nomine omnes appellantur Nobiles Veneti. Cui appellationi occasionem dedit casus potius quam prudentia legislatorum. Nam cum ad eos scopulos,

Nobilium venetorum origo.

in quibus ea Urbs nunc sita est, permulti convenissent, ob causas à nobis prius commemoratas: iique successu temporis, eo usque aucti essent ut absq; legibus pacifice vivere non possent: formam Reip. instituere coacti sunt. Qua de re cum sæpe convenirent, ac de Rep. consultarent: tempus observarunt quando eo usq; aucti esse viderentur, Ut ad libertatem conservandam, & replendam civitatem sufficerent: ac tunc sancita lege, omnibus reliquis, qui porro ad eos habitandi causa pervenirent, aditum ad Rempublicam capescendam præcluserunt. Itaque cum temporis successu deinde permulti alii eo pervenissent, quibus non licebat ad Rempublicam aspirare, ut antiquis illis civibus autoritas aliqua conciliaretur, eos omnes Nobiles Venetos nuncuparunt: cæteros qui posterius accessissent, populi nomine insigniverũt. Atque hæc civium distinctio & conservari sine tumultu potuit. Nam cum primum præcluderetur aditus ad Remp. iis, qui porro essent eo venturi: nemini eorum qui tunc illic agebant, fiebat aliqua injuria, cum ex æquo omnes ad Reip. gubernationem admitterẽtur: Qui postmodum eo commigrarunt, cum talem Reip. formam jam institutam, confirmatamque invenirent, nec causam nec occasionem tumultuandi habebant. Nam causa illis deerat, quod jure conqueri non possent, sibi, qui nondum illic fuissent, in tali Reipublicæ constitutione aliquid ademptum esse & quoniam ab iis, qui

præ-

præerant Reipub. gubernationi, in officio continebantur, nec usurpabatur illorum opera in rebus, quibus, aliqua autoritas ipsis posset conciliari, omni tumultuandi occasione destituebantur. Atque id quidem iis tanto minus contingere poterat, quod non essent numero superiores antiquis iis, qui Rempublicam poterant administrare, & Nobiles vocabantur, sed aut æquales, aut inferiores: ob has igitur causas, Veneti, talem Reipub. formam constituere, eamque sine tumultibus diutissime conservare potuerunt. Spartani ut prius monuimus, à Rege paucis Consiliariis stipato gubernabantur: & pacem diutissimam habuerunt, primo quod exiguus esset eorum numerus, simulque prohibuissent, ne quisquam peregrinus in civium numerum cooptaretur: deinde à Lycurgo leges cum singulari quadam Veneratione acceperãt, ex quarum præscripto viventes omnẽ tumultuandi occasionem evitabant. Nam cum perpauca officia Lycurgus cõstituisset, quibus qui præficerentur, cæteros gradu dignitatis antecederent: ęqualem vero frugalitatẽ omnibus pręscripsisset: ambitionem è plebe sustulit: nã perpauci erant qui muneribus publicis præficiebantur, iidemque procul à reliquorum hominum consortio vivebant, neq; plebem injuriis lacessebant, Reges itẽ in medio Consiliariorum suorum constituti, nullam tuendi sui rationem meliorem habebant, quam si plebem ab omni injuria defenderent: nam sic fiebat ut neq; im-

Spartanorum Resp.

perantes ullo modo metuerent, neque ipsi imperare cuperent: atque hac ratione omnis æmulatio inter nobilitatem & plebem evitabatur, ut longo tempore pace, ac tranquillitate frui potuerint. Itaq; binæ potissimum fuerunt longæ Spartanorum tranquillitatis causæ: exiguus civium numerus, qui à paucis regi potuerit: & quod peregrinos non cooptarent in Urbem quibus vel aliquid in forma Reipubl. immutari, vel civitas tantopere augeri potuisset, ut à paucis illis regi nequiverit. Quæ cum ita se habeant, cernimus non potuisse Romanorum legislatores aliter instituere talem Reipublic. formam, quæ dissidiis ac tumultibus careret, quam si aut Venetos, aut Spartanos imitarentur: & vel sicuti illi opera plebis in bellis non uterentur: vel sicuti Spartani peregrinos nullos in Urbem reciperent. Cum autem neutros imitati sint, occasionẽ dedere populo, vt & quantitate, & viribus augeretur: quæ proinde causa fuit, ut persæpe tumultuaretur. Quo loco cernere est, populum Rom. non potuisse magis quietum tranquillumque effici, nisi simul etiam fieret imbecillior: qua ratione deinde præcludebatur ei aditus perueniendi ad id fastigiũ, ad quod pervenit. Itaq; sicuti Romę accidebat, vt sublatis tumultuum occasionibus, simul etiam tolleretur ratio augendi imperii: ita in cæteris rebus humanis, si quis rem diligenter perpendere volet, cõperiet semper evenire, ut sublato uno aliquo absurdo, aliud deinde conse-

Causa tumultuum plebis & populi Roma.

qua-

quatur. Nam si gentem aliquam instituas, præclare in disciplina militari, ut ejus opera ad acquirendum imperium commode uti queas: vix eam postea ex animi tui sententia gubernare, ac domare poteris. Sin vero, ut ex animi sententia ei imperare queas, non patiaris illam viribus, ac militari disciplina augeri: facile amittes, si quid per eam acquisiveris imperii & eris prædæ cuiq; hostium, qui te adorietur. In omni ergo deliberatione, quæ de rebus politicis instituitur, considerandum, unde majora aut minora absurda consequi possint: idq; consilium pro optimo deligendum, ex quo pauciora mala consequi queant. Neque enim tale invenies, quod omni malo careat. Potuissent igitur Romani Lacedæmoniorum exemplum imitari, & ita Rempub. à principio instituere, ut Regem eligerent, eique paucos aliquot consiliarios adderent: sed cum ad eam Imperii magnitudinem niterentur, non poterant impedire populi incrementum: itaque neq; Rex ille exiguo consiliariorum numero stipatus, ob solam concordiam civium electus, illis multum prodesse potuisset. Si quis igitur de novo, Reip. formam instituere velit, ei perpendēdum est, num illam ita instituere cupiat, ut augere vires, & imperium acquirere possit, sicuti Roma: an ut sua sorte contenta, suisque limitibus se tranquille & pacifice contineat. Nam si cupias, ut crescat & imperiū acquirat, Romanorum exemplum imitari oportet, & tumultus civium quam fieri

potest modestissime ferre, cum absque magno numero bene ornatorum civium, & in re militari præclare institutorum Respub. neque crescere, neq; si creverit, conservari poterit. Quod si eam pacificam, & parvam efficere velis, Venetorum, & Spartanorum exempla sequi oportebit: sed eædem hæ Respublic. cum imbecillæ sint, non nisi magno cum periculo imperium acquirunt: itaque si diutina pace eas frui velis, in id maxime incumbendum est, ut prohibeas, ne ditionem multam acquirant: quam periculosum enim sit imperium Reipub. quæ populum habeat imbellem, apparuit, cum in Venetis, tum Lacedæmoniis: quorum hisce, cum universa Græcia pareret: statim deficientibus Thebis, autore Pelopida, reliquæ civitates idem exemplum sequutæ sunt, ut uno quasi momento universa eorum Resp. interierit. Veneti quoque cum magnam Italiæ partem acquisiuissent, idq; pecuniis & astu magis quam bellica virtute: periculum facturi de suis viribus, uno prælio omnia amiserunt. Ideo credo Reip. quam plurimum prodesse posse, ad longissimam pacem conservandam, si primum instituatur ad normam Reipub. Spartanorum, aut Venetorum: deinde urbs ipsa, loco natura admodū munito, quique difficillime expugnari queat, cōdita sit: deniq; si non habeat tantas vires, quæ vicinis sint formidabiles. Nam duplici de causa solent homines Reip. cuipiā bellum movere: ut vel ipsi eam occupēt, aut ne sub illius

illius imperium ipsi redigantur: Quod si igitur eo quo diximus modo instituta fuerit aliqua Urbs, utrique causæ belli repugnabit: quoniam ob difficultatem ejus expugnandæ, nemo facile illam adorietur: & cum intra suos limites sese contineat, ita ut experientia constet, eam imperandi cupiditate non teneri; nemini formidolosa esse poterit, vel erit quisquam, qui ei bellum moveat, ob metum, ne ab ipsa occupetur. Hæc omnia autem tali Reipubl. longe fœlicius contingent, si legibus quoque in ea caveatur, ne imperare cupiant. Quo modo equidem, si quæ Urbs institueretur & adhibita diligentia conservaretur: eam vere fœlicem fore crederem, quæ vera tranquillitate frueretur. Verum enimvero cum res humanæ omnes sint in perpetuo motu, nec quicquam sit in iis firmum atque durabile: necesse est, eas omnes aut incrementum, aut decrementum accipere: multaque persæpe, ipsa necessitate urgente facere cogimur, quæ ratio omittenda esse suadebat. Quo fit, ut etsi talem Reipub. formam constitueris, quæ imperium non ambiendo, tranquillitate fruatur: possit tamē occasio quędam occupandi alicujus imperii ei contingere quam negligere nequeat: atque hoc ipso eidem evenire, ut tranquillitatis suæ fundamenta labefactet & interitum acceleret. Quin etiamsi eidem Reipub. contingeret tanta cœli clementia frui, ut nunquam bellum haberet: potest illi nihilominus evenire, ut ex otio cives effœminati

nati, aut etiam discordes evadant, quæ binæ causæ & conjunctæ & singulæ seorsim, sufficientes sunt ad illius ruinam promovẽdam. Hæc cum ita se habeant, & difficillimum sit hujusmodi Rerumpublic. constitutionem ad amussim mediam conservare, quæ omni & invidia & ambitione careat: danda opera utique fuerit in constituenda Republic. ut id quod honestius est, semper præferamus: quamobrem eo spectare oportet, ut si per occasionem contingat aliquod imperium adipisci, id quoq; Resp. conservare queat. Quamobrem ut eo redeamus unde sumus digressi, melius institui posse Rempubl. sentio ad exemplum Romanorum, quam vel Venetorum, vel Spartanorum: quod vix possit medius quidam modus inter extrema inveniri, aut conservari: Tumultus quoque illos populi adversus Senatum, ferre oportet tanquam absurdum aliquod, sed tale, quod in populo qui ad tantum Imperii fastigium sit emersurus, evitari nequeat. Hæc de præsenti quæstione dixisse sufficiat. Deinceps, de tribunitiæ potestatis necessitate, pro conservanda libertate Reip. & utilitate accusationum, quæ coram Tribuno instituebantur disseremus.

***

CAPUT VII.

Quam necessum sit, ad conservandam Reip. libertatem, ut libere possis civem aliquem accusare.

IIS, qui custodiendæ Reipubl. libertati præficiuntur, nihil æque curæ esse debet, quam ut potestatem habeant cives, qui contra libertatem aliquid deliquerint, libere accusandi coram populo, magistratu, aut alia aliqua concione. Id enim Reipublic. duabus de caussis plurimum prodest. Nam primum, non facile quis contra libertatem aliquid tentabit, metu ne accusetur: & si tentaverit quippiam, poterit sine magno motu facile reprimi. Deinde, eadem hac ratione instituitur modus extinguendi odia & suspiciones, quæ in urbibus sensim contra cives quosdam accenduntur: quorum restinguendorum, si non extet ratio aliqua legitima: ad media quædam absurda confugiunt homines, ex quibus persæpe Rerumpub. ruina consequitur. Quamobrem existimare oportet, multum interesse ad conservandam Remp. ut ratio quædam legibus constituatur, qua odia illa restingui, ac satiari queant. Id permultis exẽplis demonstrare possem: & præsertim Coriolani, de quo scribit Livius. Cum patriciis aliquando non admodum bene cum plebe conveniret, quoniam ex Tribunorum creatione videbatur, nimiũ aucta esse ejus potentia: magnam Annonæ caritatem Romæ

ortam

ortam esse, Senatum itaque frumentum è Sicilia advehi Romam curasse: Sed Coriolanus, occasionem adesse ratus, populi nimiam licentiam castigandi, suasit patribus, ne frumentum ei distribuerent. Quod cum Populus intellexisset, magnopere indignatus, Coriolanum Senatu egredientem, per seditionem oppressisset, nisi ei Tribuni plebis subito ad dicendam causam diem dixissent: Quo casu manifeste apparuit, quantum intersit Reipublic. ut ratio extet qua populi iracundia adversus aliquem concepta, secundum leges extinguatur. Quæ si non extet: confugitur ad inordinata quædam media, quorum eventus multo pejores sunt. Cum enim modo, legibus præscripto, civis punitur, non impendet magnum Reipublicæ periculum, quamvis illi injuria fiat: cum exequutio non fiat, neque seditiose per privatos, neq; exterorum hominum auxilio, ex quibus, libertatis amittendæ periculum maxime solet impendere: sed autoritate publica, & secundum leges. Quid enim, ne à Coriolani exemplo discedamus, si is, per seditionem, à populo fuisset interfectus, Romæ accidisset? videlicet multæ privatorum offensiones, metus vindictæ, conjurationes, atque hinc denique Reip. ruina: quę omnia interveniente publ. autoritate, evitari potuerunt. Hisce omnibus consentiunt, quæ nostra ætate fieri cernimus: quantas enim mutationes Florentiæ pepererunt Francisci Valerii factiones? quæ caveri omnes potuissent, si legitima

Coriolanus.

gitima

gitima quædam ratio in Republic. extitisset, qua populus potuisset restinguere odium, quod adversus illum conceperat. Erat enim is, veluti Princeps civitatis, itaque in multorum odium inciderat, qui eum ambitiosum esse æstimabant, quod magnanimitate, & audacia sua, civilem vivendi rationem excedere velle, videretur. Itaque, cum non extaret in Republica alia eum coërcendi ratio, quam factione, quæ illi contraria esset, cœpit ipse sibi clientes, atque fautores conciliare, quibus defendi posse sperabat. Adversa vero illius factio, idem tentare coacta est: ut tandem ad arma ventum sit: quibus accidit, ut Valerii potentia (quæ solo ipsius damno, si legitima ratio ejus efficiendi extitisset, reprimi potuisset) ~~non, nisi multorum~~ nobilium ac præstantiss. ~~civium~~ internecione, opprimi potuerit. Hoc idem comprobavit Florentiæ etiam exemplum Petri Soderini, cujus causa tota ab ea pendebat, quod non esset in Repub. usitata ac legibus constituta ratio quædam, præpotentium civium ambitionem accusandi, nec sufficit, ut coram octo iudicibus præpotentem aliquem accusare possis: quod ubi pauci iudices sunt, facile à paucis corrumpi & in suam sententiam pertrahi queant. Quod, si igitur talis ratio accusandi Florentiæ tunc extitisset: cives Soderinum turpiter viventem accusassent, nec opus habuissent Hispanorum exercitum advocare. Quod, si idē Soderinus recte vixisset, non accusare

Petrus Soderinus.

Digitized by Google

ſare illum auſi fuiſſent, quod metuendum foret, ne viciſſim ipſi quoque accuſarentur: atq; ita evitari potuiſſet illa æmulatio, quæ tot malorum cauſa extitit. Quo fit, ut quando cernimus à factione aliqua, in urbem advocari externũ auxilium: id pronunciare poſſimus, fieri propterea, quod ea Reipub. forma male instituta ſit, nec habeat legitimam rationem ſedandi hujuſmodi ignes, qui in illa accedũtur. Quibus omnibus rebus remedium adhibetur, ſi ratio inſtituatur accuſandi coram multis judicibus, magnæ autoritatis atque potentiæ. Hiſce rebus ergo proſpexerant Romani tam bene, ut tot patrum plebiſque diſſenſionibus, neque plebs, neque Senatus, neque alius quiſquam externum auxilium deſiderarit, cum domi haberent remedium, hiſce malis præparatum. Superioribus exemplis poſſumus & illud ex Livio addere, qui narrat, cum in Cluſia, quæ tunc erat nobiliſſ. Tuſciæ civitas, à Lacumone quodam Arnutis ſoror fuiſſet vitiata: nec is, propter illius potentiam, poſſet injuriam vindicare, ad Gallos confugit, qui tunc eam Italiæ partem tenebant, quæ hodie Longobardia nuncupatur, eoſque impulit, ut ſecum Cluſiam proficiſcerentur, ad injuriam vindicandã: quod certe nunquam feciſſet, ſi domi per leges civitas id facere potuiſſet. Verum enimvero, ſicuti juſta accuſandi ratio in Rep. ſalutare eſt libertatis remedium, ita calumniæ occaſio pernicioſa eſt: ſicuti proximo capite diſſeremus.

Lacumo & Arnus.

CA-

CAPUT VIII.

Ut justa accusandi ratio Republic. salutaris est: ita perniciosa sunt calumniandi occasiones.

QUAMVIS Furii Camilli virtus, post liberatam à Gallorum obsidione urbem, apud cives Romanos ita innotuisset, ut cæterorum nemo esset, qui illi honorem quovis loco deferendum esse non existimaret: Manlius Capitolinus tamen, hunc honorem illi atque gloriam magnopere invidebat, putabatq; se conseruato Capitolio æque bene, atque Camillus, de Republic. meritum, neque etiam virtute bellica illo esse inferiorem. Ea invidia commotus ergo, cum apud patres illum in invidiam vocare non posset, ad plebem sese convertit, & apud eam de Camillo, cæterisque patribus varia conqueri cœpit: inter cætera autem asserebat, Aurũ, quod civitas contribuisset, ut à Gallis sese redimeret, Gallis rursus ademptum, apud primores patrum conservari, quod quidem si recuperaretur, sufficere ad liberandam ære alieno plebem. Hisce verbis fides à multitudine populi habebatur, augebaturque Manlii existimatio, ut ad illum jam concursus fierent, libereque per urbẽ tumultuari inciperet. Quibus rebus cum patres vehemẽter commoti essent, ac suspicarentur, ne quid inde gravius oriretur, creato Dictatori mandãt, ut cognita ea causa, Manlii impetum coerceret Dictator viatore

tore ad Manlium misso, illi diem dicit; comparuit ille ad tribunal, ingenti plebis agmine comitatus: Cumque jam convenissent, Senatusq; Dictatorem, Plebs Manlium, ut ducem suum in Comitio intuerentur: Dictator silentio facto, ex Manlio quęsivit apud quem ex patribus thesaurus ille custodiretur? Senatum enim æque, atque Plebem id cognoscere velle. Ad id vero, cum Manlius nil certi responderet, sed subterfugia quærendo, assereret, non esse opus, ut ea quæ ipse sciret, publice aperiret: à Dictatore in vincula duci iussus est. Quo loco satis cernere licet, quam perniciosæ sint, cum in liberis, tum aliis Rebusp. calumniæ, ad quas evitandas, tollendasq; nullo labori parcere oportet. Evitantur autem calumniæ commodissime, si liberum sit unumquemq; accusare: nam ut libera accusandi ratio Reip. prodest: ita nocēt calumniæ. Differunt accusationes à calumniis, quod calumniari possit unusquisq; quemcunque, & ubicunque volet: neque ad id probandum, quod impingit adversario, probatione ulla aut testibus utitur. Accusare autem legitime non potest unusquisq;: quod in accusationibus opus sit probatione, testibus, cæterarumq; rerum circumstātiis, quibus pateat id, q̄ accusator impingit. Præterea, nō solent institui legitimæ accusationes, nisi corā magistratibus aut concione totius populi. Calumniæ nullum certum locum habent: quod vel in foro, vel hinc inde per plateas, atq; tōstrinas de hominibus

Calūnia ut differant ab accusatione.

bus ſpargantur: ac plerumque locum habent in Rebuſpublicis male inſtitutis, & in quibus non ordinata quædam accuſandi ratio extat. Quo fit, ut qui Rempublicam recte inſtituere velit, in id præ cæteris incumbere debeat, quo liberum tutumque ſit legitime civem quemcunque accuſare, atque id, ubi legibus conſtitutum fuerit, ferri non debent calumniæ ullo modo, ſed puniri ſevere: quod cum liceret eum, quem calumniatur, legitime & ſine ſuſpicione accuſare: id non faciat calumniator, ſed clandeſtinas calumnias ſpargat. Quod ſi hiſce rebus non recte in Republica proſpectum ſit, multa mala patrantur: quoniam locus calumniis datur, quæ cives non caſtigant, ſed commovent, atque perturbant, ita, ut quæ de ipſis ſparguntur non metuant, ſed calumniatores odio proſequantur. Hiſce de rebus præclara ſtatuta habuere Romani: Florentini nequaquam, quo factum eſt, ut ſicuti Romanis illa recte inſtituta multum profuere, ita à Florentinis neglecta plurimum nocuerint. Nam hiſtorias horum intuenti, apparet facile, quantis calumniis obnoxii ſemper fuerint, quicunque è Florentinis civibus aliquid magni pro Repub. geſſerunt. De hoc enim ſpargebant, quod pecuniam publicam in ſuos uſus convertiſſet: de illo aſſerebant, quod corruptus muneribus hoſtem non viciſſet: & de alio, quod ob ambitionem hoc aut illud perpetraſſet: atque ex hiſce undequaque clandeſtina odia naſcebantur

Accuſationum & Calũniarum ratio Romæ melius quam Florẽtiæ inſtituta.

ban-

bantur: ex odio factiones: atque ex hisce seditiones atque tumultus quibus pessundabatur Respublic. Quæ omnia evitari potuissent, si Florentiæ statuta quædam atque leges extitissent, per quas legitime accusare reos, & calumnias vitare licuisset. Nam qui accusati fuissent rei, sive damnati, sive absoluti essent, Rempublicam non evertissent: neque etiam tutum fuisset tot instituere accusationes, quot calumniæ de variis civibus sparsæ fuerunt: cum accusationes argumentis egeant, calumniæ clanculum spargantur: Quibus accedit hoc etiam, quod in eadem Republica per calumnias multi indigni ad summam potentiam evecti fuerunt: ad quam cum aspirarent, fautores suos habuerunt, qui in populi multitudine eos calumniabantur, qui ipsis resisterent. Harum rerum multa exempla adducere possemus: sed tamen unum tantum proponam. Cum Florentinorũ exercitus, Ioanne Guicciardino duce, Lucam obsedisset: accidit vel ob rem male & imprudenter administratam, vel ob adversam fortunam, ut eam occupare nequiverit. Sed quacunque de causa id acciderit, de Guicciardino sparsa fama fuit, quod à Lucensib corruptus, urbẽ expugnare lubens noluisset. Quæ calumnia ab ejus adversariis aucta, atque approbata: Guicciardinum furiis propemodum exagitavit. Nam etsi seipsum in vincula tradere vellet, ut se purgaret à crimine, quod impingebatur: tamen eam suspicionem de se amovere non

re non potuit: tantum ob id, quod Florentiæ non esset ratio quædam legitima, audiendarum defensionum, accusationum, & puniendi calumnias. Itaque orta odia & indignationes inter ejus familiares (qui erant omnium civium potentissimi) & eos, qui calumnias, rerum novarum cupidi, spargebant, eo usq; processerunt? ut cum ob hanc rem, tum alia quædam, secuta sit Reipub. ruina. Manlius igitur Romæ cum hæc, quæ jam narravimus, de patribus spargebat, non erat accusator, sed calumniator: eoque exemplo præclare docuerunt Romani qua ratione calumniatores punire oporteat. videlicet ut illos cogamus ex calumniatoribus accusatores fieri, & siquidem publice probare queant, id verum esse, quod clanculum impingebant: vel præmio aliquo, vel certe nullo damno afficere: si probare nequeant: sicuti Manlium punire.

CAPUT IX.

Quam multum intersit, in instituenda Repub. plane nova, ut omnis potentia ab uno solo dependeat.

VIdebitur cuipiam me de Romanorum rebus, totaque Reipub. institutione plura hic disputasse, quam oporteret: cum de ipsius urbis conditore & legislatore, itemque de legibus ad religionis cultum, ac disciplinam militarem pertinentibus, prius differere decuisset: Non differemus igitur amplius lectorem, sed

Digitized by Google

hanc rem jā aggrediemur. Quo loco primum occurrit considerandum, quod multis videtur mali fuisse exempli, Romulum primum urbis conditorem, statim ab initio Remum, fratrem interemisse: & paulo post in T. Tatii Sabini quem regni socium elegerat, cædem consensisse. Potuisse enim posteros id factum imitari & cum ad principatum aspirarent, simili ratione adversarios suos aut æmulos interficere. Quod quidem etsi probabiliter dicatur, necesse tamen est considerare scopum, qui Romulo in hac fratris cæde propositus fuerit. Atque hic primum pro certo statuere oportet, nullam Rempublicam ac nullum etiam regnum, sive à primis initiis recte institui: sive jam ante male formatum & institutum, novis plane legibus recte emendari posse: nisi hujus rei potentia ab uno solo dependeat, ex cujus animi sententia omnes ordines ac leges novæ promulgentur. Quicunq; igitur prudens est, idemque ita Rempub. instituere cupit ut publicæ utilitati potius, quam sibi prosit, & patriæ toti, potius, quam suis posteris: in id incumbere debet ut solus potentiam habeat novas illas leges & ferendi & rogandi. Neque quisquam prudens, quempiam facile accusare debet, qui ut solus Rempub. aliquam recte instituere possit insolens aliquod factum patraverit: aut si maxime factum ipsum damnet, ex ipso scopo tamen & fine qui inde consequitur, idem ipsum excuset, Nā bonus eventus, ut qui ex cæde Re-

mi

mi secutus est, factum semper excusat: neque is, qui benefaciendi, sed is qui malefaciendi causa vim infert, reprehensione dignus est. Sed interim permultum interest, ut ille idem, qui sibi hanc potentiam usurpat, vir bonus sit, neque illlam posteris suis hæreditariam faciat. Nam cum homines ad malum magis quam ad bonum natura proclives sint, facile accidere poterit, ut quam potentiam quis sibi boni publici causa usurpavit, eandem ejus posteri ad malos usus convertant. Præterea, etsi Rempublicam unicus recte instituere possit, custodia eorum tamen, quæ ab uno homine bene recteque instituta non sunt, non uni, sed pluribus committenda est: quod plures simul, id quod optimum est in Reipubl. institutione, ob diversas sententias apprehēdere certe nequeant: sed iidem, si jam optimas leges sancitas, omniaque recte instituta esse intellexerint: non patientur facile de iis quicquam aboleri. Ad Romulum vero ut redeamus, dicimus eum, quod fratrem interemerit, & in Tatii cædem consenserit, excusari posse: eo, quod id non ambitione sed boni publici causa fecisse videatur: neque enim alias subito Senatum creasset, cujus consilio in rebus agendis uteretur. Nam si rem diligenter consideres, comperies Romulum eam tantum potestatem sibi soli servasse, ut patres convocaret, & si iidem communi consilio, bellum alicui faciendum suasissent, ipse esset exercitus Imperator, neque cum successu temporis

ejectis Tarquiniis, civitas libertatem consecuta fuisset, abolita fuit ea potentia, quam sibi Romulus conservaverat, cum in locum Regis, bini Consules fuissent creati : ex quo apparet, Romulum ab initio in instituenda Reip. forma magis Remp. liberam cõstituere voluisse, quam ad Monarchiam, aut Tyrannidem aspirasse. possemus hoc loco etiam adducere exempla multorum aliorum, Mosis scilicet, Lycurgi, & Solonis, qui omnes boni publici causa, solis usurparunt sibi potentiam ferendarum legum, & constituendæ Reipub. Quæ notiora sunt, quam ut de iis disputare sit opus. Vnum hoc silentio non est prætereundum, quod Agides Spartanorum Rex, considerans quantum suis civibus de antiqua virtute decessisset, ob id, quod à Lycurgi legibus recessissent : decrevit Rempub. emendare, & in pristinum statum revocare : sed cum id moliretur, ab Ephoris interemptus est, tanquam si id, Tyrannidis occupandæ causa, facere conaretur. Cleomenes, qui illi in Regnum successit, Agidis consilio, scriptisque institutus, idem tentavit. Sed cum interim facile intelligeret, se non posse patriam suam tanto bono afficere, nisi derivata ad se universa potentia : quod vel paucorum ambitio obstabat, quo minus Publicum hoc bonum promoveri posset : idcirco arrepta occasione, cum Ephoris tum cæteris omnibus quos sibi impedimento fore timebat, in unum locum convocatis, ipse Lycurgi leges revocavit, & populo

pulo propositas de novo confirmavit. Quæ res ut Spartanorum vires, virtutemque restaurare, & ipsi perinde, ut alteri Lycurgo gloriam conciliare facile potuisset, nisi Macedonum potentia nimis aucta, & cæterarum Græciæ civitatum vires tãtopere debilitatæ fuissent. Nã cum non longo post tempore à Macedonibus invaderetur, & adhuc infirmior esset, quam ut ipsis resistere posset, nec suppeterent aliunde auxilia: superatus est, antequam ex legum Lycurgi illa justo consilio suscepta renovatione, dignum labore fructum percepisset. Quæ cum ita se habeant, concludo, quod in præclare instituenda aliqua Reipub. forma, necesse sit potentiam ferendarum legum, penes unicum hominem existere, & Romuli facinus in fratris, sociique cæde patratum, cum eo spectarit, excusari, non damnari plane debere.

CAPUT X.

Ut laude digni sunt, quicunque aut Regni aut Reip. alicujus justa fundamenta ponunt: ita vicissim vituperandos esse omnes, quicunq; instituunt Tyrannidem.

INTER viros excellentes illustresque summa laude digni sunt, qui Religionis cultum recte constituerunt. Secundum locum tenent, quicunque Reip. aut regni alicujus fundamenta posuerunt. Tertium exercituum duces qui sua virtute vel suum ipsorum, vel patriæ imperium

Qui homines laude aut vituperio digni.

hominibus qui Romæ viciniores habitant: eaque Chriſtianæ religionis caput cenſeatur, facile conjicere potes, Chriſtianum orbem magnopere periclitari. Quod ſi quis etiam diligenter conſideret eum religionis cultum, qui noſtra ætate in uſu eſt, eumque conferat cũ prima Chriſtianæ religionis inſtitutione, ac veris fundamentis: is non poteſt, vel illius interitum non metuere, vel divinam ultionem non formidare. Et quamvis non deſint qui opinantur, omnẽ quam Italia habeat fœlicitatem, ab Eccleſia Romana dependere: tamen contrariam ſententiam quis veriorem exiſtimaverit: conſiderando eos, qui in Romana Eccleſia nequaquam ſecundum Chriſtianæ religionis præcepta vivunt, ſed ea adulterant atq; corrumpunt. Quibus hoc etiam accedit, quod eadem hæc Romana Eccleſia in cauſa eſt, cur Italia in partes diviſa, diverſis principibus pareat: cũ tamen nulla regio vere fœlix ſit, niſi ſub unius, ſive Reipub. ſive Principis imperio pareat, ut noſtra memoria Galliæ, Hiſpaniæq; accidit. Cujus rei ratio eſt, quod cum non modo in res ſacras, ſed etiam in res humanas imperiũ ſibi vendicaverit Romana Eccleſia: non habuit illa quidem tantas vires, ut univerſam Italiã occupare potuerit: ſed neque interim tam debilis fuit, quin evocare poſſet ad ſe aliquem præpotentẽ principem adverſus eos, quorum potentia illi in Italia formidoloſa videretur. Id multis exemplis patet, cum vetuſtis, tũ recentibus. Nam & Caroli

roli Magni auxilio, Longobardos expulit, qui propemodum toti Italiæ imperabāt: & patrum nostrorum memoria Gallorum auxilio, Venetorum potentiam fregit: eosdemque Gallos postmodum Helvetiorum copiis, ex Italia ejecit. Ecclesia Romana igitur, cum neque tantas vires habuerit, quibus ipsa potuerit universam Italiam occupare: neque etiam alteri, ut eam occuparet permiserit: causa fuit, ne sub unius imperium redigeretur, sed in varias partes divisa, multis principibus parere cogeretur: ex eo accidit, ut ob discordias principum debilitata, non modo Potentum atque Barbarorum, sed cæterorum quorumcunque, qui illam invadere ausi sunt, libidini in prædam cesserit: quod quidem nos Itali soli Romanæ Ecclesiæ debemus. Quod, si quis hæc omnia, quæ de Romanæ curiæ depravatione narravi, certo experimento cognoscere vellet, eum tam potentem esse oporteret, ut illam ad Helvetios, qui soli nostro tempore veterem religionis cultum & disciplinam militarem conservare videntur, ad habitandam cogere posset: concessa illa videlicet isthîc eadem potentia, quam in Italia habet. Nam certum est, si id fieret, brevi temporis spacio, illorum quoq; hominum mores, hujus Curiæ pravitate tantopere corruptos iri, quantopere id illis, ex ulla alia causa contingere unquam queat.

CA-

CAPUT XIII.

Romanos perſæpe Religionis prætextu uſos eſſe, cum ad inſtituendum Rempub. tum ad ſuſcipienda bella, ſedandasq; ſeditiones, atque tumultus.

NON abs re facturum me puto, ſi propoſitis exemplis oſtendam: Romanos ope Religionis ſæpe perturbatam Rempub. inſtituiſſe, & expeditiones quaſdam ſuſcepiſſe. Hujuſmodi exempla cū apud Livium multa ſint, ego tamen pauca hæc tantum adducam. Poſtquam Pop. Romanus tribunos plebis conſulari poteſtate creaſſet: iique omnes, præter unicum plebei eſſent: orta eſt eodem anno Romæ peſtilentia gravis, atque annonæ charitas, præterea, alia quædam portentoſa apparuerunt. Hinc igitur Patricii ſumpta occaſione, aſſerebant has calamitates Pop. Romano à diis immortalibus immiſſas, ob abuſum majeſtatis Imperii & male uſurpatam tribunitiam poteſtatem, neq; eos placari poſſe aliter, quam ſi legitima tribunitiæ poteſtatis ratio reſtitueretur: qua re pavefacta plebs, tribunos omnes ex Patriciorū ordine creavit. In Vejorum obſidione longiſſima etiam, cū milites tædio pertæſi Romam redire vellent, Religionis quodam prætextu, ad obſidionem continuandam à ducibus retēti fuere. Nam cum Albanus lacus excreviſſet: Oraculum Apollinis ita ſunt interpretati, ac ſi illa aquarum inundatio urbem eo anno expugna-

pugnatam iri nuntiaret: adhibitusque ad Albani hujus prodigii procurationem, & placandos Deos, Vates, qui Romæ captivus tenebatur. Quibus omnibus miles persuasus, patienter belli molestias toleravit: atque inde factum, ut Camillus Dictator creatus urbem expugnarit: quam Populus Romanus toto decennio oppugnaverat. Quæ quidem Romani nunquam tam fœliciter perfecissent, neque tribunitiam potestatem ad Patricios revocare potuissent, nisi Religionis prætextu adjuti, cum milites, tum plebem in officio scivissent continere. His exemplis simile est, quod accidit, tunc cum Terentillus tribunus plebis legem Terentillam, de qua postea differemus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos ea res pepererat, usi sunt patres religionis quodam prætextu, duplici ratione. Primum enim Sibyllinos libros per duumviros adire jusserunt: atq; inde nuntiarunt periculum imminere civitati, libertatis eo anno amittendæ, nisi seditionibus abstineretur. Quod etsi Tribuni criminarentur, à patribus factũ ad impediendam legem: plebis animos tamen usque adeo permovit, ut Tribunos tanto ardore non amplius sequeretur. Deinde, cum per eosdẽ tumultus Appius Herdonicus quidã, ope exulum atq; servorũ, quos quater mille & quingentos secum habebat, noctu Capitolium atq; arcem occupavisset, periculumq; esset, ne si aut Æqui aut Volsci, Romani nominis hostes perpetui,

adventassent, urbem essent expugnaturi: nec desinerent etiam tum tribuni, legis promulgationem urgere: assererentq; id quoque à patribus fictum esse, ut legem impedirent: tum è senatu egressus P. Valerius consul, vir gravis atque disertus, minas argumentis miscens, demonstravit populo, quæ pericula urbi ob Capitolium captum imminerent: quam intempestiva illa esset legis ferendæ occasio: tantumque effecit ut juramento omnes astringerentur, se à Consulis voluntate non discessuros: Eum ergo sequuta plebs Capitolium recuperavit. Sed cum in ea expugnatione P. Valerius fuisset interfectus, eique L. Quintius Cincinnatus in Consulatu successisset: ne plebi otium relinqueret, aut ansam præberet eandē Terentillam legem meditandi, atque urgendi, in Volscos & Æquos legiones ducere decrevit. Sed cum id Tribuni eludere conarentur, quærerentq; quonam pacto exercitum educturi Consules essent, quod delectū habere Tribunorum nemo passurus esset? Tum Quintius, nobis vero nihil delectu opus est, inquit, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitoliū arma plebi dedit, omnes in verba juraverint: convēturos se jussu Consulis, nec injussu abituros: edicimus itaq; ut omnes qui in verba jurastis, crastina die armati ad lacū Regillum adsitis. Quibus dictis etsi Tribuni resisterent, plebemq; exolvere religione conarentur, quod id juramentum non Quintio, qui tūc privatus homo erat, sed Consuli

suli

Digitized by Google

ſuli præſtitiſſent, tamen plebs permota religionis reverentia, maluit conſules ſequi, quam videri in jusjurandum ulla ratione peccaſſe: uſq; adeo ſcilicet fœlicia erant illa tempora, hominesque minime mali: & ut Livius inquit: Nondum hæc, quæ non tenet ſeculum, negligentia Deûm venerat, nec interpretando ſibi quiſque juramentum, & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores ad ea accommodabat.

Hiſce ita conſtitutis cum Tribuni cernerẽt, ſe non poſſe reſiſtere Coſſ. in eorum voluntatem & ipſi deſcenderunt, metu amittendæ dignitatis: pactumque ut toto anni ſpatio, neque ipſi de lege Terentilla quicquam agerent, nec conſules plebem ex urbe ad bellum evocarent. Atque hîc quoque cernis, Senatum religionis ope turbulentos hos tribunitiæ poteſtatis motus ſedaſſe, & præſentes difficultates ſuperaſſe: neque eas ſine illa ſuperare potuiſſe.

CAPUT XIV.

Romanos interpretari ſolitos auſpicia, ita, ut ad illorum inſtitutum atque voluntatem accommodarentur: Quodſi quando Religionem negligere cogebantur, prudenti quadam explicatione: ſe eam obſervaſſe ſimulabant. Si quis tamen illam temere contempſiſſet, eum puniebant.

ERANT apud Gentiles Auguria, ut ante diximus, religionis, quam illi colebant, fundamẽtum: apud Romanos autem permultum

tum ad res bene gerendas etiam conferebant, atque hinc fiebat, ut illorum potissimam curam haberent: nam & in comitiis consularibus iis utebantur, & in suscipiendis expeditionibus, & in præliis committendis, & omni denique actione, quæ magni momenti esset domi militiæque: nec unquam expeditionem quampiam suscepissent, quin prius militibus persuasissent, id Deorum immortalium instinctu à se fieri, qui victoriam populo Romano promisissent. In exercitu autem variorum auspiciorum usus erat, & inter cætera, genus quoddã habebant, quod à Pullis Pullarium vocabatur, eoq; antequam prælium committerent, semper utebantur: ac siquidem pascerentur pulli, bonis auspiciis se prælium committere putabant: sin minus, à dimicatione abstinendum judicabãt. Quę ratio Auspiciorum, etsi talem significationem habere putaretur: si quando tamen evidẽtes rationes dimicandum esse suaderent, id faciebant persæpe etiam contra Auspiciorũ præsagia: sed interim eadem præsagia, contra communem significationẽ, dextre interpretabãtur, ne se cõtra illam quicquam fecisse, aut religionem cõtempsisse viderentur. Tale quiddã præstitit Papyrius consul, in prælio, quod apud Aquiloniam contra Samnites maximum cõmisit, & quo vires illorũ quam maxime fregit. Nã cum ad pugnandũ ipse, atq; in exercitu omnes prompti paratiq; essent, & ex prælio victoriam certam sibi pollicerentur: pullarium auspicium

Pullaria auspicia.

Liv. lib. 10.

tentavit. Sed cum pulli non pascerentur, & tamen Pullarius ipse, & qui cum illo erant novissent, quam prompti paratiq; essent, cum ipsius Imperatoris, tum cæterorum omnium animi ad pugnãdum: ne iis rei bene gerendæ occasionem præriperent, ausus est Pullariorum primarius auspicium mentiri, & tripudium Solistimum consuli nuntiavit, ac bonis auspiciis prælium committi posse judicavit. Quibus ita cognitis, Papyrius aciẽ summa diligentia instruit. Sed interim dum his intentus esset Imperator, altercatio inter Pullarios orta de auspicio ejus diei: exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris Consulis filio, de ejus diei auspicio à pullariis ambigi renuntiarunt: quod cum ille inquisivisset, & rem ita se habere intellexisset, ad Consulem detulit: Cui ille, Tu quidem macte virtute diligentiaq; esto: Cæterũ qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudiũ nuntiatum populo Romano, exercituiq; egregium auspicium est. Quæ cum dixisset, ut eventus suo presagio responderet, mandavit centurionibus, ut Pullarios inter prima signa constituerent. Itaq; dum signa promoverent adversus hostes priusquam clamor tolleretur, & concurreretur, emisso temere pilo ictus Pullarius ante signa cecidit, quod ubi consuli nuntiatũ est, Respondit, jam omnia bonis auspiciis successura, cũ Pullarius suo interitu mendacium expiasset: jamq;

Deos

Deos placatos exercitui adfuturos. Quo loco cernis manifeste, Papyrium ita interpretatum esse auspicia, ut nec pugnandi occasionem omiserit, contra quam illa viderentur suadere: nec tamen quis illi posset etiam objicere, quod auspicia, & religionem contempsisset. Contrarium accidit Appio Pulchro, cum primo bello Punico in Sicilia prælium committere vellet. Nam postquam Pullarii respondissent, pullos non pasci. Videamus, inquit, num forte bibere velint? & in mare conjectis pullis, cum hostibus manus conseruit: sed cum victus eo conflictu succubuisset: Romæ damnatus est, nō tam ob adversam fortunam, quam quod auspicia temere contempsisset. Papyrio vero, quod prudenter auspiciorum significationem fuisset interpretatus, honores decreti fuerunt. Eo autem spectabant hujusmodi auguria omnia, ut miles ad dimicandum alacrior redderetur: ex qua alacritate victoria ut plurimum sequebatur. Fuitque hæc auspicandi ratio; non modo Romanis usurpata, sed aliis quoque gentibus, cujus exemplum capite sequenti subjiciemus.

CAPUT XV.

Samnites ad Religionem, ceu ad summum extremumque remedium, rebus afflictis, confugerunt.

SAmnites à Romanis persæpe prælio superati, & demum in Thuscia amisso exercitu ac ducibus militaribus plane fracti esse videbantur,

Liv. lib. 10. tur, cum neque à Tuſcis, Gallis, aut Umbris, qui ſocii fuerant & una cum ipſis erant ſuperati, auxilium expectare poſſent. Eoque jam redierat illorum res, ut de illis Livius dicat: Nec ſuis nec externis viribus jam ſtare poterant, tamen bello non abſtinebant, adeo ne infeliciter quidem defenſæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam malebant. Ad hujuſmodi anguſtas adducti, cũ extrema quæque tentare decreviſſent, & intelligerent tamen ſe vincere non poſſe, niſi obſtinatiſſimos haberent ad dimicandum militum animos: ad religionem ceu extremum remedium confugerũt. Nam ex libro vetere, ſacerdote Ovio Pacio, homine magno natu, ſacrificiũ ex antiqua Samnitum religione petierunt. Sacrificio perfecto, eorum Imperator per viatorem jubebat acciri nobiliſſimum quemque. Apparatus Sacri talis erat, qui animum religione perfundere poſſet. *Sacrificium veterum Samnitum.* Nam locus erat cratibus conſeptus in medio caſtrorum, puteisque ac linteis contectus, patens ducentos pariter pedes in omnes partes: In medio Aræ, victimæque circa cæſæ, & circumſtantes centuriones ſtrictis gladiis. Admovebatur altaribus miles, ut victima magis, quam ut ſacri particeps, adigebaturque jurejurando, quæ viſa auditaque in eo loco eſſent, non enunciaturũ: deinde jurare cogebatur diro quodam carmine, in execrationem capitis familiæq; & ſtirpis compoſito, niſi iſſet in prælium quo Imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſſet,

ſet, aut ſi quem fugientem vidiſſet, non extemplo occidiſſet. Id primum quidam abnuentes jurare: obtrūcati circa altaria ſunt, jacentes deinde inter ſtrages victimarum, documento cæteris fuerunt, ne abnuerent. Hoc ſacramento aſtrictos, ut majore religione tenerentur, variis etiam ſignis ornaverunt: nam ex quadraginta millibus, quos collegerant, mediā circiter partem veſtimentis albis induerunt, iisque arma, inſignia, & criſtatas Galeas attribuerunt, ut inter cæteros eminerent: tandemque ad Aquiloniam conſederunt. Sed adverſus eos tamen Papyrius Conſul dimicaturus, ea omnia parvi fecit, & ſuos ne hujuſmodi religioſo ſacramento tenerētur, alloquens. Non, inquit, Criſtas vulnera facere, ſed per picta, atque aurata ſcuta tranſire Romanum pilum, & candorē veſtium fulgentemq; aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Hæc omnia denique in illorum caput tranſitura, cum nephando ſacro, hominū, pecudumq; cædem miſcuerint, & ob fracta toties fœdera, Deos, cives, atque hoſtes adverſus ſeſe irritarint. In conflictu tandem vicere Romani, quod illorum virtus, majorem Samnitibus metum incuſſiſſet, ob memoriam toties acceptæ cladis, quam iis religio potuerit, vel virtutis vel pertinaciç ad pugnandum infundere. Quod etſi ita ſit; videmus tamen manifeſte, quod rebus tantopere afflictis, ad religionem tanquam extremum remedium cōfugerint: nec in ulla alia re tātam ſpem recuperandæ virtutis poſuerint:

ex quo intelligere licet quantum præsidii, quis in veræ religionis recto usu habere queat. Itaq; de hac re, hoc loco disserendum putavi, tanquam de ea, quę ex maxime necessariis Romanæ Reip. constitutionibus dependebat.

Caput XVI.

Si quis populus consuevit sub Principis imperio vivere, non posse eum libertate frui, nec eam conservare, quamvis illam casu aliquo acquirat.

SI quis populus sub Principis imperio vivere consuevit, & casu aliquo acquirat libertatē, ut Romanis accidit, postquam Tarquinios expulissent: ei difficile est libertatem conservare: ut historicis exemplis quamplurimis probari potest. Neque caret hæc res suis causis, & rationibus: nam plebs habet simile quiddam cum fera, quæ etsi sua natura in sylvis pastum quærere, & latebras suas habere soleat: si quę tamen captiva à teneris annis, in carcere nutrita fuerit: ea deinde, si in liberos campos libera dimittatur, neque pastum quærere, neque latebras, in quibus se occultet, invenire novit: itaque facile rursus incidit in casses cujusvis, qui illam deinceps venari conabitur. Idem accidit populo, qui consuevit sub aliorum imperio vivere, & ad nutum aliorum gubernari. Nam etsi casu quodam libertatem consequatur: tamen neque rationes novit quibus se defendere, aut alios offendere possit, nec cum principibus vicinis ali-

quam

quam notitiã habet, per quos auxiliũ aliquod ſperare queat, ad conſervandam libertatẽ. Itaq; ſpõte redit ſub idem jugum aut etiam deterius quam id, quod modo excuſſerat: idq; illi accidit quamvis nõ ſit omnino corruptis moribus. Quod ſi plane corruptis moribus fuerit, tũc ne pauxillum quidẽ temporis poterit frui libertate: uti poſtea docebimus. De eo populo ergo noſtra ſit inſtituta oratio, in quo, ſi non omnes attamẽ major pars viri boni fuerint. Nam & in eo alia quædam, & quidem præcedente major difficultas ſeſe offert: Quoniam excuſſo jugo tyrannidis, ſi quando libertas acquiritur: non fieri poteſt, quin hoſtes ſimul acquirãtur, quorum intereſt ne libertas duret: econtra autem non acquiruntur amici, quorum interſit ut illa conſervetur. Id ita intelligas velim. Quicunq; durante tyrannide principi familiares erant, & muneribus ab eo præfecti, illius opibus fruebãtur: ii omnes ægre ferunt, ſe excuſſo tyrannidis jugo, loco motos eſſe: quamobrem operã daut ſi quæ occaſio ſe offerat, ut in priorem dignitatem reſtituantur, atque ita libertatis hoſtes, ad tyrannidem rurſus aſpirant. Amici vero, quorum interſit, ut libertas conſervetur, quiq; tanto ſtudio eam tueantur, excuſſa tyrannide, non acquiruntur: quoniam in libera Repub. honores, officiaq; iis tribuuntur, qui vel ſua virtute, ac benefactis erga Remp. vel alia aliqua honeſta ratione eos meriti eſſe videntur. At ſi quis id, quod videtur meritus eſſe, à Republ. obti-

net:nihil ſingulare ei debere ſe putat, quoniam id ſuis meritis,non Reip.liberalitati,aut gratiæ tribuendum æſtimat. Pręterea,nemo eſt etiam, qui communem illam libertatis utilitatem, ex æquo ad omnes redundantem,recte agnoſcat: quiq; recte æſtimet, quam bonum jucundumque ſit, ut res ſuas libere poſſidere ſine cujuſquam metu poſſit,& ut cōjuges, liberosq; ſuos ab omni injuria tutos conſervare queat. Nemo enim eſt, qui ſe fateatur quicquam ei debere, à quo non læditur, eo ipſo quod non lædatur. Quæ cū ita ſint,nulli conciliantur nuper partæ libertati tales amici, qui putent tantum intereſſe ſui, ut libertas conſervetur: quantum putant intereſſe ſui hoſtes illi,qui excuſſa tyrannide, ſuis muneribus privati dejectiq; de illo dignitatis gradu, fuerunt. Quod ſi rationē quæris, qua poſſit quis in Rep. quæ forte ex caſu libertatem acquiſivit, remedium opponere iis malis, quibus libertas amitti queat per hujuſmodi domeſticos hoſtes? Ad id ego reſpondeo, Romanorum exemplum imitari oportere: qui Bruti filios necaverunt,quod ipſi una cum aliis quibuſdam è ſumma nobilitate adverſus patriam conjuraſſent:eo,quod ſub conſulum imperio non liceret ipſis frui ea licentia,qua durāte Tarquiniorum regno fruebantur: exiſtimarentq; populi Romani libertatem in ſuam ſervitutem vertiſſe. Quod, ſi quis ergo populum quempiā gubernare cupiat, ſive ita, ut liber ſit, ſive, ut ſuo imperio pareat: in id præcipue ſta-

tim

Digitized by Google

tim à principio incumbere debet, ut tutus ſit ab iis, quos ex ſtimabit huic ſuo imperio hoſtes eſſe: alioquin enim neutiquã diu regnabit. Sed interim neque hoc ignorare oportet: quod is Princeps infœlix ſit, qui id nõ poſſit aliter facere, quam per cædes, & homicidia: Nam eũ populo inviſum fieri certũ eſt: & quo majori crudelitate ad ſui defenſionem uti cogitur, tanto magis infeſtam ſemper habebit populi multitudinem: & hoc ipſo infirmiores vires habebit: nec ullum majus remedium eſſe poteſt imperii confirmandi, quam ut tibi populi benevolentiam cõcilies. Et quia ex diſputatione de Rep. per occaſionem ad Monarchiã digreſſi ſumus, ne opus ſit alibi de hac re diſſerere: hîc quoque oſtendam breviter, quid de prima illius inſtitutione ſentiam. Quod, ſi quis patriæ ſuæ imperiũ forte obtinuerit, cupiatq; populum, qui illi offenſus ſit, reconciliare, ſibiq; benevolum efficere: is conſiderare debet, quidnam ſit, quod is populus maxime appetat. Deprehendet autem eum duas res maxime deſiderare: nam & vindictã adverſus illos, qui amittendæ libertatis cauſa fuerunt, optabit, & ut in priſtinã libertatem reſtituatur, Horum alterum populo largiri poteſt, eumq; voti plane compotem efficere: alterum etſi non poſſit omnino concedere, poteſt tamen ejus aliquã ſpeciem dare. Prioris exemplum in promptu eſt. Clearchus Heracliensium tyrannus ſemel in exiliũ pulſus fuerat: ſed cum civitas recuperata libertate inteſtinis

factionibus laboraret, cernerentque optimates, se à plebeis vinci: conjuratione facta, urbem, erepta populo libertate, Clearcho tradiderũt. Clearchus occupato urbis imperio, cum se in media cum plebeiorum, tum optimatum turba constitutum cerneret, simulque animadverteret se, cum horum immensis cupiditatibus satisfacere, tum illorum rabiem, qui amissę libertatis dolorem conquerebantur, simul non posse sedare: decrevit spreta optimatum superbia, plebem sibi conciliare: arreptaque occasione, optimates omnes interfecit: eaq; in re præclare satisfecit iracundiæ plebis, quam ob amissam libertatem adversus optimates conceperat. Alteri plebis desiderio, quo in pristinam libertatem restitui cupit, cũ princeps per omnia satisfacere nequeat: causas certe expendere debet, propter quas id plebs expetat: quæ quidem duæ fere erunt. Quidam enim, sed perpauci, id petent, ut ipsis dominari & publicis muneribus præfici liceat: Cæteri omnes non nisi propterea liberi esse cupiunt, quam ut rebus suis tuto & pacate frui queant. Ex priorum numero perpauci esse solent, cum in libera Rep raro plures quam quadraginta aut quinquaginta esse soleant, qui rerum potiantur, quamobrem se adversus hos munire poterit princeps, partim eos è medio tollendo: partim etiam illorum operam, in administrandis rebus usurpando. Posteriores longe plures sunt, quibus satisfieri potest: si leges ferantur, quibus & de principis potentia,

Digitized by Google

tētia, & plebis securitate eadem ratione caveatur. Id enim si princeps fecerit, neq; deinde hasce leges ullo modo violaverit: efficiet brevi tempore, ut populus se tutum esse intelligat, & pacifice quieteq; vivat. Exemplo nobis esse potest Galliæ regnum, quod ob eas causas pacatum est, quia Reges ejus multis legibus ad conservandam populi securitatē obligantur. Nam à principio ita institutum fuit hoc regnum, ut reges & redditibus pro arbitrio fruerentur, & quæ ad rem bellicam pertinent pro libito administrarent: de cæteris nihil, nisi secundum leges disponerent. Si quis Princeps ergo, aut Respub. non se statim à principio adversus hujusmodi pericula muniverit: tunc saltem id faciat oportet, quod Romani necatis Bruti filiis fecere, prima quaque occasione: eam si quis neglexerit, seram pœnitentiam aget. Populus Romanus certe expulsis Tarquiniis, oblatam libertatem non, nisi iis rationibus, de quibus jam disseruimus, conservavit: ad quam rem illi plurimum profuit, quod nondum essent corrupti civium mores: quod si corrupti fuissent, neque hisce, neque ullis aliis remediis id facere potuisset. Nam neque alibi id fieri potest, ut capite proximo disseremus.

CAPUT XVII.

Quam difficile sit, ut populus, qui corruptos mores habeat, partam nuper libertatem conservare possit?

NISI Reges statim fuissent expulsi Roma, necesse erat, ut mihi certe videtur, urbem debilitari, & pristinam virtutem roburque amittere. Cōsidera enim quā prauis corruptisque moribus essent jam tum reges illi? Quod si eadem corruptela ad tertiū usq; successorem propagata fuisset, facile serpsisset etiam in populum, eoque infecto, nunquam potuisset civitas restaurari, & vires, virtutemq; suam recuperare. Sed quoniam pernicies hæc occupaverat quidem Reip. caput, membra cætera nondū infecta erant: potuere, sublato pernicioso illo capite, reliqua membra sanari, & parta libertas conservari. Pro certo enim statuere oportet, civitatem eam, quæ principis imperio consueverit parere, & in qua mores hominū plane sunt depravati, non posse conservare sibi libertatem, si eam occupaverit, ne quidem si universa ejus principis familia extirpetur: sed subinde novis dominis parere cogetur, qui se mutuo expellēt: absque principe vero nunquam subsistet: nisi unus aliquis forte in ea civis, extiterit: cujus tum virtus heroica, tum bonitas illam aliquandiu conservet. Sed neq; id quidem diutius durare poterit, quam vita ejus, qui illam conservat: ut Syracusanis accidisse novimus: qui Dionis,

nis, & Timoleontis virtute diversis temporibus libertatem cõservarunt: ed iis vita functis, sub antiquum tyrannidis jugũ redierunt. Omnium vero evidentissimum est exemplum Romanorum, qui ejectis Tarquiniis, rationem conservandę libertatis statim apprehenderunt: sed interempto C. Cæsare, sublatoque C. Caligula, atque Nerone una cum tota Cæsarum stirpe, nec conservare libertatem, nec ejus aliquod principium introducere potuerunt. Cujus diversitatis ratio ex eo tantum pendebat, quod Tarquiniorum tempore non essent corrupti populi Romani mores, sicuti postea C. Cæsaris, Caligulæ, atque Neronis ætate fuerunt. Id autem vel ex eo colligere potes, quod tunc, ad conservandum populi adversus tyrannidem studium, sufficiebat jusjurandum, quo juravit nunquam se consensurum, ut quis Romæ regnaret: sed interfecto C. Cæsare, nec Bruti autoritas, atq; severitas, neq; legiones ad Orientem dispositæ, populum permovere potuerunt, ut libertatem quam ad primi illius Bruti imitationẽ in urbem introduxerat, constanti firmoq; animo defenderet. Tanta scilicet corruptela infecti jam erant populi Romani mores, præsertim eorum, qui Marianæ factionis fuissent: in qua cum C. Cæsar principatum obtinuisset, plebem sibi conciliaverat, sensimque subjecerat, tanto artificio, ut jugum quod cervicibus eorũ imponebatur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplum propositæ disputationi cõvenien-

venientissimum est: sed neque desunt exempla eorum populorum, quibus idem quod Romanis, nostra quoque ætate accidit. Nam Mediolanenses & Neapolitani, quocunque modo servitutis jugo liberentur, libertatem nunquam conservare possunt: idque illis accidit ob depravatos corruptosque omnium mores. Mediolanenses ipsi, mortuo Philippo vicecomite libertatem consequuti erant: ejusque conservandæ rationem introducere voluerunt, sed conservare non potuerunt. Romanis ergo faustum fortunatumque fuit, quod eorum reges mox insolescere & depravatis moribus esse cœperint: nam ita factum est, ut expulsi fuerint, antequam illa morum corruptela etiam in populum serpere potuerit: quæ si eum etiam infecisset, non potuissent tot plebis senatusque contentiones postmodum ortæ, tam fœlicem finem sortiri, ut urbi profuerint potius, quam damnum ullum attulerint. Ex quibus nos inferri posse dicimus, longe pluris interesse, ut populus probatis moribus sit, quam ut bonas leges habeat. Neq; enim illæ in corrupta civitate prodesse possunt, nisi ab aliquo præpotenti severoque cive custodiantur, urgeanturq; eo usq; donec homines iis parere consuescant. Sed idipsum quam difficile est? Nam etsi quæ civitas, ob corruptelam populi, declinare versus interitum incipit: eam quoq; restaurari non posse ostendimus, nisi forte singulari alicujus civis virtute, qui bonas leges in usum revocet: Idipsumque

que non diutius durare monſtravimus, quam idem hic vir ſuperſtes ſit: eo vita functo redeūt denuo omnia in antiquum ſtatum: ſicuti Thebanis accidiſſe legimus, qui Epaminondæ auxilio atq; virtute, Remp. recte inſtitutam conſervarunt tamdiu, quamdiu ille vixit: ſed poſtquam ille ex hac vita migraſſet, ad antiquam morum pravitatem redierunt. Ratio eſt, quod nemo tam longævus eſſe poſſit, ut malis moribus longo tempore aſſuetam civitatem, ea morum pravitate exuere queat, & aliis bonis moribus aſſuefacere. Oporteret enim eum qui tale quiddam præſtare conetur, longiſſimę vitæ eſſe, aut certe plures eadem virtute ſibi mutuo ſuccedere: quod ubi non accidit, ad interitum rurſus omnia tendere oportebit: niſi quis multis cædibus, atque periculis in hujuſmodi depravatam civitatem, plane novam Reip. formā, eamque meliorem introduxerit. Sine magnis enim motibus nequit recte inſtitui civitas, ad conſervandam libertatē, quæ ad ipſam ob pravos populi mores, inepta erat: propterea, quod in ea ſoleat eſſe magna diſtributivæ juſtitiæ inæqualitas, quæ ſine magnis motibus ac vehementibus remediis, emendari non poteſt: & perpauci ſunt qui iis recte uti, aut velint aut noverint, qua de re alio loco diſſeremus.

CAPUT XVIII.

In ea civitate, cujus populus corruptos mores habeat, si qua occasio libertatis se offerat, qua ratione quis eam vel conservare præsentem, vel absentem aucupari, atque instituere queat?

NON abre mihi facere videor, si iis quæ hactenus à nobis disputata sunt, quæstionem adjungam, qua quæritur, num in civitate, quæ corruptos habeat civium mores, ulla ratio sit conservandæ libertatis, si quando ex aliquo casu illi contingeret? aut si illa non sponte se offerat, num aliquis ejus comparandæ modus esse queat? Hac de re ego certe pronuntio, utrunque propositæ quæstionis membrum difficillimum esse: & quamvis in re tam dubia, difficulter certi quippiam constituere queamus, quod in moribus civitatis corruptis, etiam magnum discrimen sit secundum magis & minus consideratum: tamen cum de cæteris omnibus subtiliter disputare decreverimus, neque hoc problema negligere decrevimus. Quod si ergo corruptelam morum civitatis summam esse: tanto quoq; majorem difficultatem confiteri oportebit, ad id, quod propositum est consequendum: quod vix ullæ leges summam populi corruptelam frenare queant. Nam neq; boni mores, in civitate absque bonis legibus: neq; bonæ leges, nisi per bene moratos homines conservantur. Sed neque leges, quæ in ipso ortu Reip. à bo-

à bonis viris latæ ſancitæq; ſunt ſufficientes utilesq; ſunt ad eos cives frenandos, qui in eadẽ Rep. à majorum virtute degenerarunt, & pravi facti ſunt. Quibus deinde hoc etiam accedit, quod etſi leges in Rep. quandoque mutentur, & ad præſentem neceſſitatem accommodentur, antiquæ tamen conſuetudines atque ſtatuta rariſſime immutantur: eoque fit, ut leges novæ minus prodeſſe queant, ad tollenda vitia quæ regnant. Quæ, ut recte intelligas, ſic accipe. Romæ antiqua conſuetudo antiquumque ſtatutum erat, quo Reſp. in Senatum atque populum diviſa erat, pendebatq; omnis poteſtas, vel à populo, vel à Senatu, vel à conſulibus, vel deniq; à tribunis plebis: ratio item creandi magiſtratus ferendarumque legum antiqua quadam conſuetudine dependebat. Hæ conſuetudines in Rep. ex nullo unquam motu, vel certe parũ omnino immutatæ ſunt: certæ leges ſubinde fixæ & refixæ fuerunt, prout, quæ ſubinde graſſabantur vitia, idipſum poſtulare videbantur. Atque hæc ratio fuit legis de adulteris, legis item Sumptuariæ, Ambitus atque aliarum hiſce ſimilium, quæ ſubinde ferebantur, prout occaſio id poſtulabat. Sed eędem tamen nõ poterant in tanta morum corruptela, ſolæ bonos cives efficere: quod eos tunc non aliter ad frugem reducere liceret, quam ſi cum novis hiſce legibus etiam antiquæ illæ conſuetudines atque ſtatuta immutata fuiſſent, & nova plane forma Reip. introducta. Nam, quod antiquæ

illæ

illæ consuetudines non amplius ex usu Reip. essent, cum civitas in tantam morum corruptelam incidisset: id ex modo creandorum magistratuum maxime, ac ferendarum legum ratione manifestum esse potest. Quod enim nec cōsulatus neque reliquæ summæ dignitates cuiquam conferebantur, qui non ad ea ex professo aspiraret, eaque peteret, id antiquitus quidem recte usurpabatur. Neque enim quisquam indignus ad illa officia aspirabat: & si qui digni illa petiissent, non facile patiebantur repulsam, quod cum boni cives essent, non ea ignominia quenquam afficerent. Sed hæc ipsa consuetudo, postquam corrupti fuissent civium mores, Reip. nequaquam amplius salutaris aut utilis erat: nam hinc fiebat, ut ad hos magistratus aspirarent, non qui virtute sed qui potentia, & gratia reliquos superabant, qui tenuiores erāt, quamvis virtute excellerent, hujusmodi honores petere non audebant, metuentes repulsam. Atque hic creandorum magistratuum abusus, non subito, sed sensim, ut & in cæteris rebus evenire solet, irrepsit in Remp. Nam postquam domassent Asiam & Africā, totamq; fere Græciam in suam potestatem redegissent: securi esse videbantur, neque hostes se habere putabant à quibus libertati suæ aliquod periculum impendere posset. Hæc ipsa autem securitas, & quies effecit, ut in creandis magistratibus, Pop. Romanus primo consulatum non tam iis conferret, qui virtute excellerēt, & hostes superare possent,

Creandi magistratus ratio apud Romanos.

possent, quam iis, qui gratia valerent, quique homines præhensare, & eorum benevolentiam sibi conciliare novissent. Secundo adhuc in pejus ruens, eundem conferebat illis, qui potentia valerent: sicque paulatim factum est, ut virtutis nulla ratio haberetur. In ferendis autem legibus licebat Tribuno plebis, & cæterorum quoque civium unicuique, legem, quam ex usu Reip. esse putaret, populo disputandam proponere, ut omnes ac singuli cives, quid de ea sentirent, publice pronuntiare possent antequam illa sanciretur. Quæ consuetudo olim, cum cives omnes viri boni beneque morati erant, Reipub. vtique proderat: cum intersit, ut si quis est cæteris prudentior, id possit in communem civium usum conferre, quod novit Reip. utile esse: & refert etiam non parum, ut de eo quod publice rogandum sit, unicuique sententiam dicere liceat, ut plebs, auditis omniũ sententiis, optimam quamque eligere queat. Sed postquam cives depravati, & in tãtam morum corruptelam lapsi sunt, nõ utilis, sed perniciosa fuit eadem consuetudo, quod soli potentes leges proponere auderent, & eas quidẽ tales, quibus magis ipsorum potentia confirmari, quam libertas publica conservari posset: nec audebat etiam contra hasce eorum leges quisquã disputare, quod illorum potentia formidabilis esset: atque ita fiebat: ut eas populus in suam ipsius perniciẽ amplecteretur. Hæc unica ergo ratio erat, qua Roma in tanta morum corruptela li-

Ratio ferendarũ legum Romæ ut in abusum venerit.

berta-

bertatem potuisset conservare: si & novis legibus vitia, quæ grassabantur, subinde emendassent: & legum fundamenta ipsas antiquissimas ferendarum legum creandorumque magistratuum cōsuetudines plane immutassent, & præsenti tempori accommodassent. Neque enim possunt eadem fundamenta legum convenire ei Reip. quæ cives habet male moratos, malosque, ut conveniebant ei, quæ cives bonos ac bene institutos habebat: quod contraria subjecta non debeant eodē modo tractari. Sed quoniam hujusmodi antiquarum consuetudinum mutationem, necesse est vel simul ac statim fieri, postquam cognitæ fuerint præsenti tempori non convenire: aut sensim paulatimque antequam ab omnibus id animadvertatur: dico utrumq; difficillimum esse. Sensim enim si mutentur hujusmodi antiquæ consuetudines: necesse est id, ab aliquo sapiente cive, institui, qui è longinquo videat, quam sint futuræ Reip. periculosæ. Sed quam facile rursus huic sapienti, se alii cives opponere poterunt? quibus non persuadere poterit, id, quod ipse è longinquo cernit: præterea, omnes ita sumus affecti, ut ab antiqua vivendi consuetudine non libenter discedamus. Quod si emendandæ sint hæ antiquę consuetudines tunc, cum jam constat eas Reip. inutiles periculosasque esse, & proinde simul tollendas è medio: ne id quidem sine magno periculo atq; difficultate fieri potest: quod ad eam rem non sufficiant media legibus consen-

ſententia, quæ neque ipſa quidem periculo vacant: ſed confugiendum ſit ad novas quaſdam rationes, adeoq; ad arma ipſa veniēdum. Nam antequam Reip. formam plane innovare poſſis, eamque ex animi tui ſententia inſtituere: neceſſe eſt ut ipſe, vel per vim, imperium ejus obtineas. Sed quia is qui Remp ad libertatem conſervandam inſtituere informareque vult, vir bonus eſſe debet: Urbis imperium vero occupare per vim, non eſſe ſolet viri boni officium: idcirco vix inuenietur qui propoſitum habens tam bonum Reipub. bene inſtituendæ finem, ut id efficere queat, ejus imperium per vim occupare conetur. Neque etiam facile invenies eum, qui imperium urbis malis artibus ſibi comparavit, poſtea velle hanc ſuam potentiam, quam male quæſivit, ad populi ſalutem uſurpare. Ex hiſce cauſis omnibus ergo dependet difficultas, propter quam civitas corruptis depravatisque moribus, libertatem vix conſervare, ac multo minus etiam comparare eam poſſit. Quod ſi autem ulla ratio extet id efficiendi: ad eam exiſtimo plurimum conferre, ſi Reip. forma ita inſtituatur, ut ad Democratiā vergat: nam hoc modo fortaſſe licebit inſolentiam civium, quæ legibus frenari nequit, propoſita neſcio qua potentia, quæ illis regia videbitur, corrigere, & in officio continere. Quod ſi quis per vim id tentet, nequaquam effugere poterit crudelitatis notam. Nam etſi Cleomeni, qui Ephoros interemit, & Romulo qui fratrem

trem Remum, ac postea ētT. Tatium Sabinum è medio sustulit, res bene successere, quod bene & ad Reipub. salutem potentia sua usi fuerint: tamen id observare oportet, quod neuter illorum cives haberet ea morum corruptela imbutos, de qua hîc disseruimus: eaque de causa fuit: ut potentia sua uti: & crudelitatem bonitate eventus excusare potuerint.

CAPUT XIX.

Si principi, qui excellenti animo, & virtute fuit, succedat is, qui ei virtute inferior sit: posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit: non posse eum conservare imperium.

SI virtutem Romuli diligenter quis contempletur, & vitæ rationem item eorum, qui ei successerunt, Numæ Pompilii, Tulli Hostilii & aliorum, non potest non admirari, quam fortunata Roma iis Regibus fuerit: primus ferox fuit, & bellicosus. Secundus tranquillus & religioni deditus. Tertius primo similis, belli potius, quam pacis studiosus. Necesse quidē erat Romanis, ut ad politicam vivēdi rationē à principio urbis instituerētur, quod Numa præstitit: sed tamen nisi reliqui reges postea, Romuli virtutem imitati fuissent, eodemq; belli studio flagrassent, effœminati fuissent civium animi, & urbs alicujus vicini principis præda extitisset. Atque hîc observandum est, si præpotenti, ferociq; principi alius succedat, qui non sit tanta virtu-

virtute, ut antecessor erat: posse eum tamen vel sui prædecessoris virtute imperium conservare. Sed si vel ipse diuturnioris vitæ fuerit, aut post illum alius succedat, qui non insistat vestigiis primi, ejusque virtutem imitetur: necesse erit ejus imperium ruere. Quod si vero ecõtra bini excellenti virtute 'e mutuo consequãtur: quam plurima præclare præstare possunt, ut eorũ nominis gloria latissime extendatur. David procul dubio vir fuit cum doctrina, tum rei militaris peritia & prudentia insignis: tantaque fuit ejus virtus, ut devictis omnibus suis vicinis, Regnum Salomoni filio pacificũ quietumq; tradiderit: qui id pacis nõ belli artibus cõservavit, ob paternæ virtutis memoriam, qua fruitus est. Non potuit tamen id regnum Rhoboamo filio tale relinquere, quale ipse à patre acceperat: nã cum is neq; ejusdem cũ Avo virtutis esset, neq; eadem uteretur fœlicitate, qua pater Salomon usus erat: vix sextam ejus regni partem possidere potuit. Baisettus Sultanus Turcicus etiam, quamvis pacis magis quã belli studio delectaretur: potuit tamen imperium, quod à Machomete patre, principe bellicosissimo firmissimũ acceperat, conservare: sed nisi filius ejus Selimus qui nostra ætate regnat, Avi artes denuo secut' fuisset, collapsum fuisset ejus imperiũ: sequitur autem hic aut ẽt superat avi sui gloriam. Itaq; vel ex hisce exemplis colligere licet, quod post principẽ bellicosum atq; excellentem, imperium conservare possit ẽt successor pusillanimis

mis: ſed ſi eundem puſillanimum atque infirmum ſequatur alius ſimilis, is non poteſt imperium conſervare, niſi forte, ut in Galliæ regno cernimus, antiquæ conſuetudines atque leges id muniant atque defendant. Infirmos autem dico eſſe omnes principes, qui belli artibus non ſunt exercitati: tantam autem fuiſſe Romuli virtutem & rei militaris peritiam ut qui eum ſecutus eſt Numa Pompilius, pacis artibus Urbem per multos annos prædeceſſoris ſui beneficio gubernare potuerit. Numam ſecutus eſt Tullus Hoſtilius, qui eadem cum Romulo ferocitate atque animi magnitudine, idem quoque nomen apud exteros mox ſibi comparavit. Huic ſucceſſit Arvus, qui & pacis & belli artibus pollebat. Sed cum primo pacis ſtudio ſe dediſſet, animadvertit ſe à vicinis contemni: & pro effœminato homine haberi: oportere ergo ad urbis imperium conſervandum Romuli potius, quam Numæ veſtigiis inſiſtere. Atque hic licet exemplum deſumere omnibus principibus utile: quicunque enim ex illis Numæ veſtigiis inſiſtere volent, ii aut conſervabunt aut nõ conſervabunt imperium, prout fortuna illis faverit: Sed, qui Romulum imitari potuerit cum armis, tum prudentia: is ſemper imperium conſervabit, niſi ſummum aliquod infortunium eum opprimat. Certum eſt etiam quod niſi Tertius Romanorum Rex talis extitiſſet, qui ſibi armis autoritatem nomenque Romuli comparaſſet: vix unquam potuiſſet ea urbs

Digitized by Google

urbs ita emergere, ut tot tantasque res patraret. Quamdiu enim regibus paruit, tamdiu obnoxia fuit periculo, ne sub aliquo aut infirmo, aut pernicioso rege pessundaret.

CAPUT XX.

Quod si bini principes excellenti virtute, continua serie in imperium succedant: posse eos multa præclara facinora præstare. In liberis quoq; Rebusp. necesse est ad illarum fœlicitatem augmentumque imperii, ut continua serie boni gubernatores sequantur.

POST quam Reges Roma pulsi fuissent, liberata est urbs iis periculis, de quibus ante diximus: ne si quis aut infirmus aut infœlix, perniciosusque succederet, ruinam pateretur: nam summa imperii ad Consules redacta est, qui nec jure hæreditario, nec malis artibus aut ambitione, sed liberis civium suffragiis maturo consilio eligebantur: Cum ergo illi essent semper viri virtute præstantes, non difficile fuit urbi Romæ, ut eorum virtute innixa, adjuvante etiam eorum temporum constitutione, quæ illis fortunata esse videbatur: tanto temporis spacio, quanto sub Regibus fuisset, ad illud imperii fastigium ascenderet. Quod si enim binorum principum virtute excellentium continua successio, ut Philippi & Alexandri magni, orbis propemodum totius imperium occupare potuit: multo magis contingere idipsum potest

tali Reip. penes quam est eligere, non binos sed infinitos principes virtute excellentes, qui sibi continua serie succedant: cujus rei cura in Rep. bene instituta, præcipua esse debet.

CAPUT XXI.

Vituperandum esse illum Principem, atque eam Remp. quæ non possit proprio milite uti, neque cives ad militiam idoneos habeat.

QUI principes atque Respub. nostro tempore imperant, si ad sui defensionem, aut etiam cum aliis bellum inferendum est, non possint proprio milite uti, neque suis subditis confidere ausint: eos merito pudere debet. Et Tulli Hostilii exemplo cognoscere licet, ejus rei causam non à subditis pendere, quoniam ubique gentium nascantur homines apti ad arma tractanda: sed ab ipsis magistratibus, qui populum militari disciplina instituendum non curaverunt. Nam cum Tullus in regnum Numæ successit, pacem habuerat urbs annis quadraginta, nec quisquam civium erat, qui unquam in bello fuisset: nihilominus tamen cum bellum gerere decrevisset, neque Samnitum opera uti voluit, neque Tuscorum, neque ullorum aliorum, quicunq; tandem essent, quamvis in armis perpetuo fuissent: sed ut erat prudentiss. propriis civibus uti voluit: itaq; eos etiam disciplina militari ita instituit, ut brevi tẽporis spacio præstantissimos eos effecerit milites.

tes. Ex quibus facile intelligis, verissimum esse quod pronũciavi prius, sicubi homines sint inepti ad arma tractanda: id neq; à loci natura, neque ulla alia causa, quam principis negligentia pendere, qui non instituit disciplinam militarem, qua subditi exerceantur. Hujus rei extat exemplum aliud adhuc recens. Omnes enim scimus Regem Angliæ superioribus annis cum Galliæ regnũ invasisset, nullo alio milite quam Anglico uti voluisse: quamvis Angliæ regnum triginta annos pacem habuisset, nec extaret in eo quisquã aut miles aut dux, qui in militia fuisset: cũ econtra Galli tunc in bellis Italicis diutissime versati, & exercitati essent. Quæ omnia facere ausus fuit tunc Rex prudẽtissimus, quod sciret se ita regnum suum instituisse ut etiã pacis tẽpore belli studia tractarentur, & disciplina militaris exerceretur. Pelopidas etiam atque Epaminondas Thebani, liberatis Thebis ex servitute Spartanorum, quamvis cives haberent, qui servire, & imperio aliorum parere consuevissent, ac proinde effœminati viderentur, ita eos tamen disciplina militari instituerunt brevi tempore, ut illorum opera prodire in cãpum & cum Spartanis congredi, eosque vincere potuerint. Quo factum est, ut occasionẽ dederint scriptoribus, id de ipsis prædicandi, quod satis superq; monstraverint, nõ tantum apud Lacedæmonios nasci milites: sed quocunq; loco nascuntur homines, illic quoque milites nasci, si modo extet, eos q disciplina militari instituat:

 sicuti

ſicuti Tullum Romanos inſtituiſſe legimus: quam rem Vergilius præclare expreſſit his verſibus:

——Reſidesque movebit
Tullus in arma viros——

CAPUT XXII.

Quid potiſſime obſervandum in hiſtoria de trium Horatiorum Romanorum, & trium Curiatiorum Albanorum conflictu.

CONVENERAT inter Tullum Romanorum Regem, & Metium Suffetium dictatorem Albanorum, ut ex binis populis is alteri imperaret, cujus tres cives quorum jam meminimus, alios tres viciſſent. Curiatii Albani tres omnes interierunt: ex Horatiis Romanis unus victis interemptiſque Albanis omnibus, evaſit: atque ita factum ut populus Albanus ſub imperium Romanorum redactus fuerit. Cum autem Horatio huic victori in urbem redeunti, ſoror, quæ uni ex Curiatiis Albanis deſponſata fuerat, ante portam occurriſſet, & ſponſi mortem cognoviſſet: ſparſis crinibus ejus nomen flebiliter inclamaret: ægre ferens ferox juvenis, eamq; verbis ſimul increpans gladio transfigit. Quod factum patribus plebique atrox viſum eſt: itaque duûmviris ad judicium traditus eſt, à quibus cum ad populum appellaſſet, patris precibus ac recenti merito, virtutis

Liv. lib. 1.

admi-

Digitized by Google

admiratione magis, quam jure causæ fuit absolutus. In hac historia autem tria sunt quæ observari debent. Primum est, ne omnes nostras fortunas in periculum adducamus tale, quod non omnibus etiam viribus propulsare queamus. Alterum quod in Republica bene instituta non debeant benemerita sceleribus compensari. Tertium denique, quod ea pacta nequaquam sapienter paciscamur, de quibus dubitari possit, ne non observentur. Nam cum tantum intersit, num Respublica aliqua præclara alteri imperet aut pareat: non existimare debebat quisquam, eos Reges atque populos, fortuna illa contentos fore, quam ipsis trium suorum civium dimicatio peperisset. Quod in Metio statim apparuit. Nam etiamsi, victis suis Curiatiis, Romanis se dedidisset, eorumq; imperio parere promisisset: tamen in prima expeditione, quam adversus Vejentes susceperunt, Tullum decipere voluit: videlicet quod cum sero jam pœnituisset ejus, quod cum Romanis imprudenter pactus fuisset. De cæteris duobus quæ in hac historia memorabilia sunt, sequentibus binis capitibus, differemus.

CAPUT XXIII.

Non debere nos omnes fortunas nostras adducere in tale aliquod periculum, quod non possimus omnibus viribus nostris propulsare: ob eandemque causam persæpe periculosum esse, cum angustiis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur.

IS nunquam judicari debet sapienter fecisse: qui omnes suas fortunas in periculum adduxit tale, cui nequeat se opponere omnibus suis viribus. Id cum pluribus modis fieri queat, præcipue tamen accidit, si quis Tullum, atque Metium hoc loco imitetur: qui tot præstantissimorum virorum, quos uterque in exercitu habebat, virtutem, ipsamque patriam universam, fortunæ commiserunt, quæ ex sola ternorum utriusque exercitus virorum dimicatione pendebat. Neque enim animadvertebant, se hac ratione irritos facere omnes majorum suorum labores, quibus defuncti fuerant in Rep. ad libertatem instituenda? ac potestatem facere tam paucis viris ea omnia perdendi, quæ majores sui summo labore peperissent, ut non absurdius quicquam videantur unquam bini illi principes consuluisse. In idē absurdum autem videntur ii etiam incidere, qui advenientibus hostibus se opponunt, præclusis itinerum locis angustioribus, quæ res, siquidem nequeas id omnibus viribus tuis præstare, semper

per periculosa est: quod si quæ locorum angustiæ tales sunt, ut eas præcludere queas, adhibitis riteque dispositis omnibus copiis tuis: eas non incommode præcludes: sin loca fuerint aspera, in quibus præcludendis nequeas adhibere omnes vires, periculosum est ea intercipere velle. Hoc ut ita pronunciē, movent me exempla eorum, qui cum regionem montibus circumdatam incolerent, tamen cum à præpotente hoste bello peterentur: non existimarunt sibi in locis asperis, & angustiis montium cum illo esse dimicandum: sed aut ultra montes progressi hosti obviam profecti sunt, aut eum domi in planitie intra montes expectarunt. Cujus rei causa ea est, quam jam commemoravimus: neque enim in hujusmodi montium angustiis multi homines hostem præpotentem expectare, & se ei opponere possunt cum neque loca multos capere queant, neq; commeatus multis hominibus ob montium asperitatem suppetere. Hosti autem potenti per easdem locorum angustias transire, magno etiam cum exercitu non est difficile, cum non in iis hærere: sed transire quam citissime contendat. Ei qui hostem expectat, difficile est in hujusmodi locis magno cum exercitu hærere, cum illum expectare cogatur, neque sciat quando sit venturus: atque interim commeatus deficere soleat. Quo fit ut cum vel ex hujusmodi necessitate ea loca deserere coguntur, in quibus maxime confidebant: magno timore percellan-

tur hominum animi, usque adeo, ut eorum virtutem amplius experiri nequeas: atque ita exigua parte tuarum virium, adducis omnes fortunas tuas in summum discrimen. Quanta cum difficultate Annibal transiverit alpes, quæ Galliam cisalpinam à transalpina dividunt: atque eas etiam quæ cisalpinam Galliam à Tuscia separant, omnes novimus: Romani tamen illi non in eorum montium angustiis occurrerunt: sed expectarunt in planicie, semel quidem ad Athesin fluvium: deinde in campis Aretinis: ac maluerunt exercitus suos vel occumbere in planicie: in qua liceret virtutem suam demonstrare: quam eos in montium angustias adducere, & locorum asperitate consumere. Idem factitatum esse comperies ab omnibus præstantibus ducibus: cum ob rationes, quas jam adduximus, tum quod etiam plures viæ inveniri queant, hujusmodi montes transeundi, quæ hostibus ab incolis demonstrari solent, ut ne sic quidem transitu prohiberi queant. Hujusmodi exemplum recens extat, nam cum anno salutis nostræ M. D. XV. Franciscus Galliæ Rex, in Italiam transire, ad Galliam Cisalpinam recuperandam, decrevisset: qui se illi opponebant, summum præsidium in eo ponebāt, ut Helvetii locorum montanorum angustias illi præcluderent, ac transitu prohiberent. Sed mox apparuit quam vanum hoc consilium fuisset: nam Rex declinavit per alia loca prius incognita, iis quæ custodiebantur præteritis, ac

prius

prius in Italia fuit, quam ii qui loca custodiebant, id animadvertissent: quæ res subito tantum timorem omnibus incussit, ut exercitus omnes Mediolanum sese receperint: ipsæ vero civitates Mediolanensi imperio subditæ, statim Gallis se dediderint: postquam se videlicet frustratos esse intellexissent ea spe, qua putabant, Gallos in alpibus transitu prohibitos iri.

CAPUT XXIV.

Quæ Respub. bene institutæ sunt, eæ & bonis præmia, & pœnam malefactis seorsim constituta habent, neque alterum altero compensant.

PRÆCLARUM erat Horatii de Republica meritum, cum sua virtute Curiatios superasset: sed & facinus ejus atrox erat, cum sororem suam interemisset: idque usque adeo Romanis displicuit, ut recens meritum non curarint, sed duûmviris eum, ut perduellionem secundum legem judicarent, tradiderint. Quod quidem si quis superficietenus consideret, videbitur ingratitudinis populi Romani exemplum esse: At si rem diligenter intueamur, & expendamus, quibus legibus in Rep. nos vivere deceat: comperiemus populum Romanum ob id potius vituperio dignum, quod illum absolverit, quam quod ad judicium rapi eum curaverit. Ratio hujus rei ex eo pendet, quod nulla Resp. bene instituta, cujusquam facinora, ejus qui illa patravit beneficiis atq; meritis compē-

ſare atq; tegere debeat: ſed bonis operibus præmia ſeorſim conſtituta habere & ſceleribus itidem ſeorſim pœnas : & poſtquam præmiis quempiam benemeritum affecerint, ſi idem peccarit, punire. Hæ rationes ſi legitime obſerventur, conſervari poteſt Reipublic. libertas: ſin alterum alteri miſceatur, corruere eam oportet. Nam ſi quis civis egregium quippiam pro Republica patrarit: ac eo ipſo non tantummodo præmium atque laudem ob rem hanc præclare geſtam, acquirat: ſed audaciam quoque, atque ſecuritatem, ut exiſtimet ſi quid pravi commiſerit, ſe non punitum iri: efficietur inſolens, petulans, atque ita tolletur civilis æqualitas. Neceſſe eſt profecto, ut vitia ſuis pœnis jure afficiantur, præmiis quoque virtutem donare: quod Romæ certe obſervari ſolitum videmus. Et quamvis Reſpub. tenuis ſit, convenit tamen ut de illa quoque tenuitate, bene meriti cives præmiis donentur: qui ſi egregii ſunt, etiam exigua dona pro magnis meritis boni conſulunt; & eo ipſo ſe honore affectos eſſe exiſtimant. Nam ut ex hiſtoria novimus, Horatius Cocles, & Mutius Scævola de Republic. præclare meriti erant : cum ille ſolus dimicando, hoſtes in ponte Tybridis eo uſque ſuſtinuiſſet, donec pons poſt ſe fractus, dejectusq;, omnem tranſeundi poteſtatem illis ademiſſet: alter Porſenam regem adoriri cupiens, ac pro eo ſcribam, errore quodam necans, dextram ſuam coram rege, ut Romanorum virtutem, con-

Liv. lib.2.

ſtan-

ſtantiamque teſtatam faceret, exuſſit. Sed eadem hæc tam præclare merita Senatus agro remuneravit. Manlius Capitolinus pulſis Gallis, qui noctu Capitolium occupaverant, egregium virtutis ſpecimen ediderat: eidem vero univerſi milites qui una cum illo obſeſſi erant, ſe libras farris, & quartarios vini, ad ædes eius quæ in arce erant contulerunt. Quod munus, vt ſe tunc habebant Romanorum res, nequaquam exiguũ æſtimabatur: Cum autem idem Manlius poſtmodum ſeditionis apud populum autor fuiſſet, & regnum inuidia motus affectaſſet: nulla habita fuit ratio prioris meriti, ſed damnatus, & de eodem Capitolio, quod prius magna cum gloria conſeruauerat, deiectus in præceps: vt idem locus in vno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & vltimæ pœnæ fuerit.

CAPUT XXV.

Si quis antiquam Reipub. formam innouare recteque informare velit: eum oportere, vel vmbram ſaltem antiquarum legum retinere.

QUI Reip. formam innouare vult, in id incumbat neceſſe eſt, ſi hanc innouationem non ingratam populo eſſe velit: ut ſi res ipſas, ſicuti ante erant, non retinere queat, earum ſaltem umbram retineat: ſic enim efficietur, ut plebs non putet quicquam eſſe immutatum;

 quam-

quamvis omnia re ipsa innovata sint: nam populus non solet res profundius intueri, sed quæ videntur & foris ita esse apparent, eas perinde ac si revera ita sint accipit. Animadvertere id Romani, cum pulsis regibus libertatem comparassent: itaque in locum regis binos Consules suffecerunt: sed ne duplicatus terror videretur, ut unus tantum fasces haberet voluerunt, & quidem totidem numero, quot reges usurpare solerent. Et quia etiam quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi Regum desiderium esset: Regem sacrificulum creant, qui hisce sacris præesset, idq; sacerdotium pontifici subjecerunt, ne additus nomini honos, libertati aliquid officeret. Quo quidem modo effecerunt, ut plebei, ne hisce quidem sacris quicquam ademptum esse sibi persuaderēt, neque causam ullam haberent Reges expetendi. Exemplum iis omnibus imitandum, qui antiquas leges statutaque abolere, ac novam plane liberamque Reip. formam introducere cupiunt. Semper enim in rerum mutationibus eo spectandum, ut antiquarum rerum umbra aliqua retineatur: & quamvis, exempli gratia, magistratus quidam plane novi creentur, planeque nova munera hominibus imponantur, sunt tamen illa eadem nominibus antiquorum cum magistratuum, tum munerum insignienda, ut eadē cum illis esse putentur. Quod cum in omni Rerumpub. mutatione sit observandum, tamen ab illo non ita sunt considerandum

Digitized by Google

randa, qui Monarchiam, quam aliqui tyrannidem vocant, instituere in animo habet, in ea enim res omnes innovare oportet ut proximo capite differemus.

Caput XXVI.

Si quis Princeps novus aut urbem aut regionem aliquam occupet, ei Reip. formam plane novam instituendam esse.

Qui Urbis aut regionis alicujus principatum occupat, quanto se viribus infirmiorem esse intelligit ad imperium cōservandum, sive legitime regnando, sive liberam Rempub. instituendo: tanto magis in id unice incumbat oportet, ut sicuti ipse novus princeps est, ita in suo principatu omnia innovet: novos magistratus novis nominibus insignitos creet, ad eosque eligat novos homines: bona opulentorum hominum pauperibus distribuat, eosque ditet: & ut de Davide Rege fertur, sic de illo dici queat: Esurientes implevit bonis & divites dimisit inanes. Eidem huic novæ urbes condendæ, antiquæ diruendæ, habitatores transferendi de uno loco in alium: adeoque ita omnia erunt innovanda, ut neque opes, neque honores quisquam in ea provincia possideat, qui non cogatur confiteri se illa ab ipso Principe obtinere. Exemplo nobis esse potest Philippus Macedoniæ Rex, Alexandri Magni parens: qui hisce rationibus totius Græciȩ imperium com-

Digitized by Google

paravit, cum prius exiguum regnum possedisset. Crudelis est hæc dominandi ratio, & non modo Christianæ, sed humanæ quoque vitæ adversa: quamobrem ab omnibus fugienda, ac longe magis præferenda vita privata, quam ut cum tanto hominum dispendio, atque calamitate regnare velis. Quod etiam si ita sit, tamen si quis est, qui alia ratione imperium conservare non possit, nec tamen id amittere velit: cum fœlicem vivendi rationem ingredi nequeat, in infaustam hanc incidat, oportet. Multi ignorantes mediam viam ingrediuntur, nec plane boni, nec omnino perversi esse volunt: quod illis nequaquam prospere succedit.

CAPUT XXVII.

Rarum quiddam esse, ut homo possit aut omnino pravus aut omnino bonus esse.

IULIUS Pontifex ejus nominis secundus, anno salutis M. D. V. Bononiam exercitum duxit ut Bentivolorum familiam, quæ ejus urbis imperium centum jam annos tenuerat, loco moveret. Eademq; in expeditione etiam Joannem Pagosum Baglioneum tyrannum Perusinum sua sede expellere decreverat, ut cæteros item qui urbes Ecclesiæ per vim tenerent. Ejus rei causa cum ad Perusinam urbem accessisset, & notum jam omnibus esset quid in animo haberet: tamē impatiens moræ noluit exercitum expectare, sed inermis quasi urbē ingressus est,

in quam

in quam Joann. Pagolus defendendi ſui cauſa, non exiguas copias contraxerat. Is autem eodem furore quo res ſuas adminiſtrare ſolebat, una cum milite, cui cuſtodiam ſui corporis demandatat, ſeſe in Pontificis poteſtatẽ dedidit: à quo abductus eſt, relictuſque alius qui Eccleſiæ nomine urbem gubernaret. Hac ipſa in re magnopere admirati ſunt viri ſapientes, qui Pontificẽ comitabantur, cum Pontificis ipſius temeritatem, tum abjectum, vilemq; Joannis Pagoli animum: nec cauſam intelligebant, ob quam permotus idem Pagolus, hoſtem ſuum inermem (quod illi cum perpetua nominis ſui memoria facere licebat) nõ ſubito oppreſſerit, & tam precioſa ſpolia diripuerit; cum Pontifex urbẽ ingreſſus fuiſſet, Cardinalibus tantũ ſuis ſtipatus, qui precioſiſſimas quaſq; ſuarum rerum ſecum habebant. Neq; enim credebatur Pagolus à tanto facinore vel ſua bonitate, vel animi conſcientia abſtinuiſſe: quod in hominem ſceleratum, qui & propria ſorore utebatur & conſobrinos nepoteſque dominandi cauſa è medio ſuſtulerat, hujuſmodi pij affectus cadere non viderentur. Cum igitur hac de re variæ eſſent Sapientum virorum ſententiæ: concluſerunt tandem id ei accidiſſe, quod ita comparatum ſit, ut homines neq; plane pravi eſſe queant, neq; perfecte boni. Pravi perfecte eſſe nequeunt, propterea quod ubi tale quoddã ſcelus eſt, in quo aliquid magnifici, ac generoſi inſit, id patrare non audeant. Nam cũ Pagolus neq;

ince-

incestum prius horruisset, neque Parricidio abstinuisset: tamen cum oblata esset occasio, pravi quidèm, sed memorabilis, atque æternæ memoriæ facinoris patrandi: id attentare non ausus fuit: cum id sine infamia præstare licuisset, quod rei magnitudo omnia priora scelera obtegere potuisset, & à periculo conservare. Quibus accedit, quod illi gratulati fuissent etiam quamplurimi, si primus ausus esset pontificibus monstrare, rationem dominandi, totiusque humanæ vitæ usum, ab illis nimis parvipendi.

CAPUT XXVIII.

Qua causa Romani erga suos cives minus ingrati, quam Athenienses erga suos fuerint?

QUI diversarum Rerump. res gestas considerat, subinde exempla quædam ingratitudinis earum, erga suos cives deprehendet: sed pauciora tamen Romæ, quam vel apud Athenienses, vel apud aliam aliquam Remp. Cujus rei rationē fuisse existimo, quod Romani causam non habuerint toties suos cives suspectos habendi, quoties Athenienses eandem habuerunt. Nam post exactos reges nunquam amisit Roma libertatem, usque ad tempora Syllæ & Marii: itaque neque occasionem habebat de civibus suis suspicandi, quod quisquam eorum tyrannidem affectaret: & quia deerat suspicio, non habebat occasionem in quenquam quicquā durius patrandi. Contrarium accidit Athenien-

nienſibus, quos in ipſo flore Piſiſtratus oppreſſit, & ſub ſpecie declarandæ beneficentiæ iis libertatem ademit. Itaque poſtquam libertatem deinde recuperaſſent, memores erant injuriarum atque ipſius ſervitutis, quam perpeſſi fuerant: & vel ex levi occaſione de ſuis civibus male ſuſpicabantur: cumq; ſeveri libertatis defenſores eſſe vellent, nõ delicta civium ſolummodo, verum etiam delictorum ſuſpicionem, perſæpe puniebant. Hinc factum eſt ut tot viri excellẽtes partim exilio, partim etiam morte fuerint mulctati. Hinc leges Oſtraciſmi & aliarũ mulctarum, quibus populus adverſus optimates utebatur, natæ ſunt. Nam ut iidem ſcriptores teſtantur, populus qui libertatem recuperavit, ſeverior eſt illius vindex, quam is, qui eam à majoribus ſuis acceptam conſervavit. Hæc ſi quis diligenter conſideret: neq; Athenienſes ob haſce res vituperandos, neq; laudandos Romanos intelliget: ſed damnandas eſſe ſolummodo cauſas, quæ Athenienſes ad tãtam autoritatem permoverũt: quæ ſi in urbem Romam incidiſſent, non magis quam Athenæ, erga ſuos cives aut pia, aut miſericors extitiſſet. Id exemplo Collatini & P. Valerii conſtat, quorum ille ob ſolum Tarquiniorum nomen, quo vocabatur in exilium miſſus eſt: cum tamen expellendis regibus ſtrenuam operam impendiſſet. De P. Valerio autem male ſuſpicari cœperunt, ob id, quod Conſul cum eſſet, domũ in ſumma Velia, loco urbis editiori, extruere decreviſſet: ob quam

Digitized by Google

quam rem parum abfuit: quin eodem modo ut Collatinus puniretur. Quę cum ita ſint: nō dubium eſt, quin Roma ſi eodem modo, quo Athenarum urbs, ſenſiſſet aliquos ſuorum ad tyrannidem aſpirare, aut aliquoties ab aliquo oppreſſa fuiſſet, erga ſuos cives non ſe aliter, quam Athenienſes, geſſiſſet. Sed de hac Rerump. erga ſuos cives ingratitudine, ſequenti capite copioſius agamus.

CAPUT XXIX.

Utrum populus, aut principes erga ſubditos bene meritos, magis ingrati eſſe ſoleant.

QUONIAM hanc de ingratitudine diſputationem ingreſſi ſumus: non ab re mihi facere videor: ſi quæramus porro, utrum populus, an viri principes erga bene meritos, magis ingrati eſſe ſoleant: Id ut commodius explicare queamus, obſervare oportet, ingratos ſolere homines eſſe, aut avaritia, aut ſuſpicione. Nam ſi quis aut populus, aut princeps quempiam inſigni virtute virum, gerendo alicui bello, exempli gratia, præficiat, isque id præclare conficiat, eaq; re & ſibi gloriam, & principi aut Magiſtratui ſuo honorem atq; virtutem comparet: dignus eſt qui ab eodem aut principe aut populo, pro re bene, fœliciterque geſta remuneretur. Quod ſi autē illi nec gratiam referant, ſed aut avaritia, aut aliqua ſuſpicione moti, eū vel dehoneſtent, vel offendant, vel etiam debitum

ſtipen-

ſtipendium denegent: ingratitudo eſt perpetuis contumeliis damnanda. Quod etſi omnes ita ſe habere confiteantur, non deſunt tamen permulti, qui à tanto vitio abſtinere nequeunt. Nam, ut Cornelius Tacitus inquit, proclivius eſt injuria quam beneficio vicem rependere, qa gratia oneri, ultio in quęſtu habetur. Quod ſi autem nō avaritia, ſed ſuſpicione aliqua motus aut princeps, aut populus, bene meritum civem remunerationis loco offendant: ſuſpicione ipſa aliquo modo excuſantur: multaque admodum inveniuntur hujuſmodi ingratitudinis exempla. Nam ſi quis militaris dux ſingulari virtute hoſtes devicerit, & imperium domino ſuo pepererit, ſimulque militem ditaverit, tunc tanta eſſe ſolet ejus nominis celebritas, cum apud hoſtes, tum apud ſuos, & univerſos ſui principis ſubditos, ut victoria principi non tam grata deinde eſſe poſſit: quoniam ſuæ gloriæ aliquid detrahi videtur ob honorem qui victori militi attribuitur. Quibus etiam accedit, q̃ cum natura ſimus omnes aliquo modo ambitioſi, & facile item ſuſpicari ſoleamus: nō poteſt hujuſmodi militaris dux, poſt partā tantam gloriā, non augere, aliquo dicto aut facto, conceptam ſui principis de ſe ſuſpicionem: ex quo deinde ſequitur, ut Princeps muniendi ſui rationes meditetur, ac cogitet de illo vel è medio tollēdo, vel ſaltem minuenda illius autoritate, quam apud exercitum atq; alios omnes acquiſiverat, in quē finem ſpargere ſolent hinc inde, quod

quod hujusmodi victoria non tam ipsius virtute & industria, quam fortunæ prosperitate, aut hostium metu, aut aliorum militariũ ducum, qui illi affuere, prudẽtia parta fuerit. Exemplo nobis esse potest Vespasianus, qui cum esset occupatus in bello Judaico, à suis militibus Imperator est renuntiatus: Per idem tempus Antonius primus cum exercitu erat in Illyrio, ac Vespasiani partes sequutus in Italiam trajecit adversus Vitellium, qui Romæ jam dominabatur: fractisque binis illis exercitibus, singulari virtute Romam occupavit: ut cum Mutianus Vespasiani jussu ad hoc bellum conficiendum eo pervenisset, omnes difficultates Antonii virtute superatas invenerit. Sed ingrata fuit ejus virtutis remuneratio: primum enim, exercitum illi Mutianus ademit: deinde sensim eo reduxit, ut privatus Romæ viveret: cujus rei causa, cum ad Vespasianum in Asiam profectus esset, ab eo ita inhumaniter tractatus est, ut brevi tempore ab omnibus publicis muneribus iremotus, prope desperabundus ex hac vita migrarit. Hujusmodi exemplis pleni omnes sunt libri. Nemo est: qui nesciat, quanta cum virtute nostra memoria, Consalvus Ferdinandus regnum Neapolitanum, expulsis Gallis, Ferdinãdo Arragoniæ regi comparaverit: sed pro tantis meritis eam mercedem retulit quod Ferdinandus Arragonicus Neapolim appellens: primum exercitum, deinde loca munita præsidiis, illi ademerit: deniq; illum in Hispaniam secũ abduxe-

Vespasiani ingratitudo.

duxerit, ubi absque ullo publico honore vivẽs, mox deinde obiit. Usq; adeo scilicet proclives esse solent viri principes, ad male suspicandum de illis, qui illorum nomine aliquid magni ac præclari patraverint: ut gratos sese erga ipsos exhibere nesciant. Quod si ergo ab hoc vitio abstinere, neque principes viri possint: nemini mirum videri debet, si ab eodem populus cauere sibi nequeat. Is enim in libera civitate duplicem finem habere solet, ut & fines dilatare: & libertatem possit conservare: utrumque autem nimio desiderio ab illo expetitum, efficit, ut in hoc ingratitudinis vitium incidat. De finibus dilatandis alio loco dicemus. Libertatis vero conservandæ nimio amore, persæpe eos lædit, quos præmiis afficere decebat, & quibus confidere debebat, de illis male suspicatur. Quæ res corrupta civitate tam perniciosa est, ut quãque benemeritos, qui suis præmiis fraudantur, ad tyrannidem invadendam impellat, ut Romæ C. Cæsari accidit, qui sponte sua arripit ea quæ sibi à populi ingratitudine negari stimabat. In civitate, qua mores hominum egri sunt, persæpe etiam solet hic ingratitudinis metus cives coërcere, & in officio contine, ut minus mali, ambitiosique sint, & libertas diutius conservetur. Ex omnibus autem resp. quæ amplum imperium possederunt Romana mihi ab hoc ingratitudinis vitio maxime videtur abstinuisse: neq; illius ullum aliud exemplum singulare extare puto, quã id quod adver-

Populi erga bene meritos ingratitudo.

adversus Scipionem ediderūt. Coriolanus enim & Furius Camillus exilio jure mulctati fuerunt, propter injurias, quibus plebem affecerāt: Et Coriolanus quidem hostilem adversus Populum Romanum animum conservavit: nec proinde in urbem revocari potuit. Furius Camillus non modo revocatus ab exilio, sed per reliquum vitæ tempus singulari in honore habitus fuit. Adversus Scipionē ingratissimi fuerunt: idque illis accidit propterea, quod de illo nescio quæ suspicarentur, propter rerum ab illo gestarum magnitudinem, & singularem benevolentiam honoremque, quem illi apud omnes sua virtus conciliaverat: quę omnia tanta erant, ut ipsius autoritas etiam Senatoribus ipsis formidabilis videretur. Hæc cum prius Romæ inusitata fuissent, multis sapientibus displicebant, usque adeo, ut M. Porcius Cato, vir tantæ autoritatis ipsius magnitudinem allatrare soleret: eoque autore existimantur Tribuni & vivo diem dixisse, & mortuo rogationem promulgasse: asserebat enim is, eam Rempubl. liberam esse non posse, in qua unius viri potentia, etiam Senatoribus ipsis formidabilis esset. Hujus autoritatem si populus Romanus, secutus, id adversus Scipionem patravit, aliquam utiq; excusationem meretur: quemadmodum etiam viros principes venia quadam dignos esse docuimus, cum propter suspicionem erga suos ingrati sunt. Sed jam ut finem de hac quæstione disserēdi faciamus: dicimus, cū & princi-

pes

pes, & liberi populi erga benemeritos ingrati esse soleant, partim avaritia, partim suspicione: Populum propter avaritiam, in hoc vitium incidere nunquam: propter suspicionem vero, etiam longe rarius, quam principes soleant: quoniam eas suspicandi causas non habet, quæ principibus contingunt, ut paulo post ostendemus.

CAPUT XXX.

Qua ratione viri principes & Resp. ingratitudinis vitium evitare possint. Et benemeriti cives item, atque duces militares, ne ab iisdem opprimantur, cavere?

SI quis princeps hujusmodi suspicionum occasiones evitare velit, ne pro beneficiis erga suos ingratus esse cogatur: eum oportet ipsummet rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorum Imperatores olim & nostra ætate Turca, cæteriq; insigni virtute principes facere solent. Nam si præsentes sint, & rem præclare fœliciterque gerant: ad eos omnis laus atque gloria pertinet: Si ipsi absentes, per alios rem bene gerant: tunc quia videtur summa laudis penes eum esse, qui negotio interfuit, non putant se parta victoria ex animi arbitrio frui posse, nisi extinguant laudē illius, per quem res tam bene gesta est: atq; ea ratione injusti ingratiq; evadūt. Et quamvis ipsi sibi videātur laudem lucrari eorum, quos hoc modo offendunt: tamen si quis rem diligenter expendat

dat: comperiet illos plus amittere quam lucrari. Quod etsi ita sit, tamen fieri non potest, quin in hujusmodi errores incidant, quicunque aut per imprudentiam, aut negligentiam domi otiosi manent, rerum administrationem autem aliis ducibus suis demandant: nec ulla ratio est, eos juvandi, quo minus eo, quo natura ipsos ducit, ferantur. Qui vero dux militaris, re praeclare gesta, evitare vult sui principis ingratitudinem, duorum alterum faciat oportet. Nam postquam victoriam obtinuit, aut statim, exercitu tradito alteri, ipse se in sui principis clientelam supplex cõmittat oportet, sibiq; ab omni superbia, atque ambitione temperet: qua sola ratione principis animum demulcere poterit, ne de illo quicquam suspicari queat, sed caussam manifestam habeat illum praemio afficiendi, non autem laedendi. Aut si facere non velit, sciat tamen ingratum principem se habiturum: unicum habet praesidiũ se adversus ingratitudinem tuendi, si victoriam partam sibi reservet forti animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: militũ & praecipuorum exercitus ducum animos vel sibi conciliet, vel si quos nequit benigne conciliare, eos muniendi sui causa è medio tollat: cum vicinis populis amicitiã contrahat, loca munitiora subinde occupet, praesidiisque confirmet. Hac enim ratione ingrato domino vicem rependere poterit. Hae solę sunt rationes quibus benemeritus civis cavere potest, ne ab ingrato domino opprimatur

Evitandi odii ratio.

sed

ſed quia ita comparatum eſt, ut homines neſciant eſſe vel plane boni, vel excellenter mali: itaque neque poſt victoriam partam, exercitum ſtatim reddere noverunt, nec modeſte atque humiliter ſe gerere: nec excellenti ac magnifica quadam malitia uti ſciunt: itaq; dubii inter duo extrema hærentes opprimuntur. Liberæ autem Republic. non præſcribi poſſunt eæ evitandæ ingratitudinis rationes, quas jam viro principi præſcripſimus, quod in ea neceſſe ſit, ut civis aliquis ad conficiendum bellum eligatur: itaque hoc unum illi ſupereſt remedium, ut Romam imitetur eo ipſo, quo illam oſtendimus cæteris civitatibus minus ingratam fuiſſe erga ſuos. Id totum à Reipub. forma dependebat: nam cum in militia uterentur omni genere civium, ſive nobiles ſive plebei eſſent: nec à bellis quietem unquam haberent: facile accidebat, ut ex aſſiduo armorum exercitio, ſubinde excellentes virtute viri multi orirentur, variisque decorati victoriis: cumque eorum tot, tamque multi eſſent, qui ſe mutuo obſervarẽt: non habebat populus occaſionem quicquam de illis ſuſpicandi: ipſimet enim cavebant, ne ambitione aliqua laborare viderentur: uſque eo, ut qui illorum vel ad Dictaturæ faſtigium aſcendiſſent, ii plurimum laudis inde reportarent, qui rebus quam citiſſime compoſitis, ſe mox ea abdicaſſent, ob quas cauſas neque ſuſpicionibus locus dabatur: neque ex ſuſpicione ingratitudo ſequebatur. Romam igitur,

ceu optimum exemplum ad imitandum sibi proponant omnes illæ Respublicæ, quæcunq; cavere sibi cupiunt, ne in benemeritos cives ingrati esse cogantur: ejusdemque urbis cives etiam intueantur, quicunque de patria benemeriti, ne pro gratia referant ingratitudinem, eaque opprimantur, cavere cupiunt.

CAPUT XXXI.

Romanorum exercituum duces, non vehementer puniri solitos, quamvis aliquando in rebus agendis capiendisque consiliis errarint: ne tunc quidem quando eorum mala consilia Reipublic. damnum aliquod peperissent.

ROMANI non modo minus, quam cæteræ civitates erga suos cives ingrati fuerunt, ut prius ostendimus: sed in puniendis etiam ducum militarium erroribus, magis clementes & considerati, quam ullæ aliæ Respub. Nam si qui malitia sua quippiam deliquissent, eos puniebant clementer. Si error ex ignorantia natus esset: non modo non puniebant, sed præmiis potius, perinde ac si rem bene gessissent, afficiebant. Idque non sine gravi consilio faciebant: nam permultum interesse putabant, ut qui exercitui præficerentur, ab omni metu liberi essent, & rerum agendarum cõsilia ex ipsis occasionibus arriperent: nec haberent quod formidarent. Rei enim quæ per se ardua atque difficilis est, alię difficultates atque pericula adjun-

jungenda non sunt, ne virtuti impedimenta objiciantur. Nam si quem, exempli gratia, aut in Græciam adversus Philippum Macedonem: aut adversus Annibalem in Italiam: aut adversus alios aliquos populos, quos vicere jam olim, cum exercitu miserunt, ei cura j m incumbebat eorum omnium, quæ ad rem bene gerendam requiruntur: quæ cum sint per se graves atque difficiles: nequaquam aliis curis aut periculis aggravari debuerunt. Nam si pręter harum rerum curam, is dux etiam ante oculos posita habuisset exempla eorum, qui ob rem minus prospere gestam, à Senatu gravi supplicio affecti fuissent: nequaquam tot curis periculisque circumdatus, rem fortiter aggredi ausus fuisset. Quæ cum ita se haberent, existimarunt eos qui fortunæ adversitate rem minus fœliciter gessissent, ipsius rei dedecore atque pudore jam satis punitos, nec aliis pœnis esse deterrendos. Eorum qui malitia potius, quam ignorantia rem male gesserunt, exemplum extat Sergii, & Virginii. Nam cum ad Vejos castra haberent, & exercitum ita partiti inter sese fuissent, ut Sergius ex una parte ad Tuscos sustinendos cum suis consedisset: Virginius ex altera parte castra metatus esset: Sergius forte à Faliscis aliisq; populis oppugnatus, non prius auxilium à Virginio petiit quam amisso exercitu in fugam se conjecisset. Neque Virginius illi sponte suppetias tulit, sed maluit Romanorum exercitũ cum patriæ dedecore fra-

ctum videre, quam ei, qui non supplex petiisset, auxiliari. Memorabile sane exemplũ, quod si Respublica non puniisset, argumento fuisset magnæ corruptionis morum. Puniti ergo fuerunt ambo, sed nõ nisi mulcta pecuniaria: cum hoc delictum ab aliqua alia Repub. facile capitali supplicio fuisset affectum. Romani mitiores in hisce esse voluerunt, non quod delictum majorem pœnam non mereretur: sed quod nihil facere vellent præter consuetudinem: quæ apud ipsos multis rationibus approbata videretur. Erroris in bellum per ignorantiam commissi evidens ac memorabile exemplum est Varronis in pugna Cannensi, cujus temeritate Romani ab Annibale victi, tantam cladem acceperunt, ut in discrimen amittendæ libertatis adducti fuerint. Sed quia tamen id non dolo malo sed per ignorantiam ei contigisset: Romani illum nõ modo punire noluerunt, sed honore potius afficiendum censuerunt: quamobrem advenienti illi processit obviam Senatus universus, & cum ob rẽ bene gestam illi gratias agere non possent: ob id tamen eum laudarũt, & gratias egerunt, quod rebus eorum tantopere afflictis, non desperasset, sed in urbem rediisset. In eandẽ sententiam, cum Papyrius Cursor Dictator de Q. Fabio magistro equitũ supplicium sumere vellet, quod contra suum mandatũ cum Samnitibus dimicasset: Fabii pater inter cætera argumenta, quibus Dictatoris furori respondebat, populum Romanum ad eum usq; diem

Liv. lib.22.

Liv. lib.8.

diem, nunquam tales pœnas, ob rem male gestam, à quoquam exegisse dixit, quales ipse à Fabio: qui fœliciter pugnasset, exigeret.

CAPUT XXXII.

Viros principes & Rerump. gubernatores non debere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eo usque differre, donec videantur necessitate compulsi, ea præstitisse.

ROMANIS fœliciter successit liberalitas illa, quam plebi declararunt post Regis Porsennæ adventum: qui Romam cum infesto exercitu venerat, ut Tarquinios reges restitueret. *Liv. lib. 2.* Tunc enim senatus metuens, ne plebs Romana metu perculsa, receptis in urbem regibus pacem cum servitute acciperet: multa ei blandimenta dedit. Annonæ imprimis habita cura, salis vendendi arbitrium, quod impenso precio venibat in publicum, omni sumptu adempto, concessum: portoriis quoque & tributo plebe liberata: pauperes enim satis stipendii pendere, si liberos suos Reip. educarent. Quæ omnia in eum finem fecere, ut populus ad ferenda belli onera promptior esset. Sed hoc exemplum nemini ita censeo imitandum, ut beneficia illa, quibus cōciliatur plebis animus, eo usque differantur, donec ea præstare coacti videantur: neq; enim alias tam fœliciter succedet, ut hoc loco Romanis successit. Nam qui beneficia à te, in tanta necessitate acceperint: ii non

tam tibi quam adversario tuo, gratiam debere sese putabant: metuentque ne, postquam ea necessitate liberatus fueris, quicquam amplius illis sis largiturus. Quod autem Romanis prospere successerint tarda illa blandimenta plebi data, causa manifesta est. Nova enim erat adhuc illa Reipub. forma, nec dum confirmata, & senserat antea quoque populus leges quasdam ferri, quibus autoritatem suam augeri censebat: veluti erat lex de provocatione ad populum: atque ob has causas putabant à Senatu sibi hæc beneficia conferri, non tam metu novi hostis, quam benevolentia, qua ipsos complecterentur. Quibus hoc etiam accedebat, quod recens adhuc esset expulsorum regum memoria, à quibus multis injuriis affecti fuissent. Sed rarum est, ut tot causas concurrentes & coadjuvantes, quis in hujusmodi tardis beneficiis habeat: quamobrem debent omnes magistratus & principes, statim ab initio considerare tempora & casus, quos fortunæ adversitas parere illis possit: & adversus illa ita se munire, ut cogitet quorum hominum opera iis temporibus opus sit habiturus: eosq; sibi cõciliare mature, & ita cum illis vivere, ut adveniẽte necessitate promptos eos paratosq; habeat. Nam qui magistratus & principes præsertim aliter agunt, existimantque cum necessitas venerit, se eos beneficiis sibi conciliare, quos longe prius offenderant: non modo fine suo frustrabuntur, sed ruinam, interitumque suum accelerabunt.

CA-

CAPUT XXXIII.

Siquod malum vel domi in Rep vel adversus Remp. foris vehementer auctum sit: satius esse id ferre aliquandiu, quam in id eniti, ut violenter extirpetur.

CUM Romana potentia cresceret, vicini populi, qui parum ab initio consideraverant, quantum nova hæc Respub. si caput extulisset, ipsis nocere posset: errorem suum tarde agnoverunt. Cui cum remedium adhibere vellent, fœdus inter sese, adversus Romanos, quadraginta fere populi pepigerunt. Sed Romani periculo cognito, præter ea quibus ante uti solerent, novum adversus hoc malum excogitarunt remedium. Dictatorem enim creare decreverunt, cui potestatem dabant, ut ex animi arbitrio consultaret, & ea quæ ex usu Reip. fore putaret, absque impedimento exequeretur. Atque id ipsis, & ad præsens periculum superandum, devincendosque populos illos omnes utile fuit: & sequentibus temporibus, cũ auctum imperium fuit, in multis procellis sedandis, & superandis difficultatibus salutare. Quæ res nobis documento esse debet, ut si quod malum, vel domi in Repub. vel aduersus Rempublicam foris, tantópere auctum fuerit, ut timorem incutiat: tunc satius esse id aliquandiu ferre, & occasionem expectare: quam ut nos subito ei magna cum violentia opponamus &

extirpare conemur: quoniam si extirpare id subito enitemur: majus incendium efficiemus, & id quod ex illo malo metuebatur, plerumque promovebimus. Hujusmodi incendia persæpe in Repub. accenduntur, & quidem ab internis causis citius quam externis: veluti cum permittimus ut unius civis potentia, plusquam ex usu Reipublicæ sit, augeatur: aut leges aliquæ paulatim aboleantur, quibus libertas innitebatur: quod malum advertente nemine eo usque incrementum accipit, ut satius sit ferre id postea, quam extirpare conari. Tantoque etiam difficilius est, talia & quę hujusmodi sunt morborum initia observare, quanto magis optimus quisque nascentibus rebus favere consuevit: præsertim cum honestæ videantur, & à juvenibus patrentur, in quibus aliqua virtus enitere videatur. Nam exempli gratia, si in Repub. juvenis alicujus nobilisque viri virtus emergere videatur: in eum omnes homines intentos habent oculos, favoreque ejus studia prosequuntur: quod si ille clã ambitiosus sit, eo hominum favore ad tantum fastigium ascendit, ut antequam errorem suum agnoscant ii, qui tantopere ei favebant: non amplius extet remedium, nimiam illius potentiam minuendi: & si quis adversus eam quippiam tentarit, augendę illius potius, quam minuendæ occasionẽ dabit. Hujusmodi rerum permulta exempla in medium producere possem: sed unum sufficit ex nostramet Florẽtina urbe desumptum. Cosmus Mediceus,

diceus, à quo Medicea familia nobilitatis & potentiæ suæ originem traxit, ob prudentiæ existimationem, cæterorum vero civium ignorantiam, tantum favorem omnium sibi conciliavit, ut ejus potentia Reipub. formidabilis esset: atq; hinc fiebat, ut & periculosum videretur aliquid adversus illum tentare, & horrendum si illius potentię non aliquod frenum iniiceretur. Vivebat per id tempus Nicolaus Urzanus vir prudentissimus, & cujus autoritas plurimum valebat: qui cum primum errorem suum cæterorumque civium agnosceret, quod nimis tarde observassent, tanto hominum favore, nimis auctam iri Cosmi potentiam: à secundo certe errore Senatum retinuit: nec quamdiu ipse vixit, unquam pmittere voluit, ut adversus eum quicquam tentaretur: quod prævideret, si quid tale fieret, ruituram iri Reipub. libertatem. Eo vita functo, discessere reliqui ab illius præcepto, & collectis viribus Cosmum Florentia expulerunt. Sed non longo tēpore post, qui ipsius factionis erant, hanc injuriam ægre ferentes, eum ab exilio revocarunt, & Florentiæ principem effecerunt: ad quem gradum nunquam ascendisset, si hanc adversus illũ seditionem, prius cives non concitassent. Idem Romanis cum C. Cæsare cōtigit, cujus virtus à principio, cum Pompeii tum aliorum favore adjuta, postmodum illis terrori fuit. Sed nimis tarde, vel Ciceronis testimonio, cum cæteri, tum Pompejus ipse Cæsarem timere cœperunt: nam cum po-

Digitized by Google

ſtea de minuenda ejus potentia cogitaſſent, eo ipſo Reipub. ruinam accelerarũt. Quæ cum ita ſint, ac difficile ſit hujuſmodi morborum initia obſervare: quod rerũ omnium principia dubia ſint: melius eſt, auctos jam eo uſque hoſte morbos, ut agnoſci poſſint, ferre, & commodã aliquam occaſionem expectare, quã eos ſubito oppugnare: quod temporis ſucceſſu fieri queat, ut vel ſponte extinguantur, vel certe ut hæc mala non tam cito erumpant. Id autem vel imprimis viri principes obſervare debent, ne ſi cujus vicini nimiam potentiam ſupprimere conentur, occaſionem dent illi, ut majus incrementum accipiat, ac ſemetipſos in diſcrimen adducant. Metiri igitur oportebit te, vires tuas ſimul atq; hoſtis: ac ſi te hoſte ſuperiorem eſſe certo cognoveris, forti animo illũ adoriri licebit: ſin minus, tutius eſt eum relinquere, ne tibi idem contingat, quod iis populis, qui vicini populo Romano habitantes, fœdus adverſus eum pepigerant: quibus ut ex eventu apparuit, longe ſatius fuiſſet à bello abſtinere, & pacis artibus illorum amicitiam cõciliare quam, auctam jam illorum potentiam irritare, & ad excogitandas novas artes bellicas impellere. Nunquam enim Romani ad tantum faſtigium ita ſubito aſcendere potuiſſent, ſi illa conjuratio illis occaſionem non dediſſet extrema quæque experiundi, & dictaturæ rationem inſtituendi, quæ res illos ſucceſſu temporis, à quam plurimis difficultatibus liberavit.

C A-

Digitized by Google

CAPUT XXXIV.

Dictatura imperium Pop. Romano utile atque salutare fuisse: neque solere perniciosam esse Reipublica eam civium potentiam, quam legitime, per suffragia acquirunt: sed illam, quam sponte & per ambitionem sibi sumunt.

EXTITERE quidam scriptores qui reprehendere populum Romanum, ob introductam creandi Dictatoris rationem: existimarunt enim ex ea successu temporis ortam esse tyrannidem: & primum eorum, qui urbis imperium sibi vindicavit, sub Dictatoris nomine imperasse: nec potuisse C. Cæsarem, si dictaturæ nomen non extitisset, ullo honesto titulo tyrannidem occultare. Sed id ab illis minus prudenter dictum censeo: neque enim dictatura urbem seruituti obnoxiam fecit: sed authoritas illa, quam Cæsar diuturno imperio sibi apud cives conciliaverat, & si Dictatoris nomen defuisset, aliud aliquod inveniri facile licuisset: cum non ex nomine potentia, sed ex potentia nomen facile concilietur & inveniatur. Dictatura quandiu ex præscripto legum usurpata fuit, nec eã quis propria potentia sibi assumpsit: semper Reipubl. profuit. Nam qui Magistratus præter legum præscripta occupantur, ii solent esse perniciosi: non autem qui secundum leges hominibus conferuntur: idque experientia ipsa Romæ comprobavit:

in qua urbe Dictatores tanto temporis spacio nil unquam nocuerunt. Sed neque rationes desunt. Primum enim eis, qui dictaturæ titulo imperium invadere voluissent, in urbe libera, in qua mores hominum nondum corrupti essent: ingentibus opibus opus fuisset: & quam plurimis clientelis, & qui consilii essent participes: quæ in libera civitate, nemini simul omnia cõtingunt, quamdiu leges observantur. Præterea non creabatur Dictator, nisi urgente aliqua necessitate, nec durabat ejus magistratus diutius, quam eo usque, donec eam rem confecisset, propter quam dictus fuisset. In qua conficienda potestatem habebat absolutam atque liberam, cum sontes puniendi, tum consultandi & ea quæ consultasset expediendi, nec à Dictatore ulla cuiquam provocatio dabatur. Sed ad alias res non sese extendebat ipsius potentia: quæ ad immutandum statum Reip. facerent: non antiquas leges abrogare, & novas condere, nec Senatus majestatem minuere. Quæ cum ita se haberent, ac Dictaturæ potentia certo tempore, certisque limitibus circumscripta esset, in populo moribus integris, nunquam fieri potuisset, ut Dictator extra suos fines egressus, tyrannidem invasisset. Dictatura ergo recte usurpata populo Romano semper profuit: usq; adeo, ut inter summa Reipub. præsidia connumerari debuerit, & ad eas causas referri, quibus ad tãtam imperii magnitudinem ascendit. Sed neq; in magnis urbibus, absq; tali præsidio ex ur-

Dictatoris officium.

Dictaturæ usus.

ex urgentibus periculis prompte unquam evadere licet: cum nullus civium sit, qui solus imminentia pericula avertere possit: sed referenda sint omnia ad multorum consilia, quæ & plerumque diversa sunt, & longo tempore opus habent ad deliberandum, antequam inter ea conveniat: quæ res, cum imminentia pericula celeritate indigeant, sæpe plurimum detrimenti afferunt. Quamobrem ex usu Rerump. vel maxime fuerit: aliquod adversus subita pericula remedium, Dictaturæ simile, constitutum habere. Veneti certe, quorum Respublic. hodierno die celeberrima est, paucis quibusdam talem quandam potentiam attribuerunt, ut in subitis vehementibusque periculis, soli deliberare, & quod facto opus illis videatur, exequi possint. Nam ubi tale remedium in civitate deest, necesse est, si ingruāt subita pericula, ut vel antiquum modum consultandi sequentes, vehementer periclitemur: vel eū tunc urgente necessitate immutantes, occasionē demus etiam alia, non sine detrimento Reip. innovandi. Neque enim perfecte instituta est ea Resp. quæ non de omnibus adversis casibus, quicunq; incidere queant, certis legibus prospexerit. Et vehementibus periculis necesse est Remp. ruere: si non vel ad Dictaturam, vel ad quid aliud Dictaturæ simile liceat confugere. Romani vero, non modo ut Dictator suo tempore crearetur, prospexerūt: sed modum illum eligendi percommodum constituerunt. Nam

Venetorum Dictatura.

Dictatoris electio apud Romanos.

cum majestas consulum, Dictatura quodammodo imminui videretur, quod ipsos quoq; dictatori, perinde, ut cæteros cives parere oporteret: idcirco Dictatoris eligendi potestatem penes ipsos consules esse voluerunt, ne causam haberet ægre ferendi regiam illam potestatem, quam ipsi ad pericula evertenda, ex usu Reipu. esse existimassent, ac civi cuipiam contulissent. Nam natura ita sumus affecti omnes, ut minus doleamus ab iis rebus, quas ipsi nobis fecerimus, quam ab illis, quæ aliunde nobis contigerunt. Successu temporis autem, persæpe tradita fuit etiam ipsis consulibus regia illa dictatorum potestas, quando nimirum Senatus in hanc sententiam decernebat: *Videat Consul, ne Respublica quid detrimenti capiat.* Quæ cum ita se habeant, cernimus eos populos qui adversus Romanos conjuraverãt, eo ipso quod illos opprimere conabantur, potentiam illorum excitasse, fortioresq; effecisse, cum ad defendendam, tum augendam Rempublicam.

CAPUT XXXV.

Qua de causa Decemviratus apud Romanos publicæ libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragiis eligeretur?

SUPERIORI capite docuimus, illam potentiam, quæ secundum leges & ipsa populi suffragia alicui confertur, Reipublicæ periculosam non esse: sed illam solum, quam quis sibi

ſibi per vim arripiat. Cui diſputationi obſtare videtur decemvirorum electio, qui à populo Romano ad condendas leges ſtatutaque Reipublicæ electi: paulo poſt, ſua malitia, imperium Reipublicę occuparunt, libertatemque ſuſtulerunt. Itaq; limitandum eſt id quod pronunciavimus, habendaque ratio cum modi, quo potentiam in aliquem conferimus, tum etiam temporis, quo illa duratura ſit, utrum in longum aut breve tempus alicui concedatur? nam quæ in longum tempus conceditur ſumma potentia, vel in unum annum ſaltem, periculoſa eſt, & ad tales effectus producendos accommodata, qualis eſt animus eorum, quibus conceditur. Erat autem decemvirorum potentia longe major, quam illa, quæ Dictatori tribuebatur: nam electo Dictatore, ſtabat nihilominus Conſulum atque Senatus majeſtas, & potentia tribunorum, quibus ſeptum videbatur Dictatoris Imperium. Et quanvis Dictatori liceret quempiam vel Conſulatu removere, vel à tribunitia poteſtate deponere: non poterat tamen is in univerſum vel conſules, vel ordinem Senatorium, vel Tribunitiam poteſtatem abolere & novam Reipub. formam introducere: ſed cum horum omnium oculos intentos in ſeſe haberet: cogebatur vel nolens ea tantum tractare, quę ex uſu Reip. forent. Sed diverſa fuit decemvirorũ ratio, quod in hos omne P. Rom. imperium translatum fuiſſet, ſublatis conſulibus atq; Senatu, & conſopita quaſi etiam

ſi etiam Tribunorum plebis potentia. Itaque cum eſſent creati ſine provocatione, ſoliq; omne imperium obtinerent, neque quiſquam alius magiſtratus eſſet, qui illos obſervaret: facile illis fuit, ut altero, poſtquam creati fuiſſent, anno, Appii Claudii ambitione commoverentur, & in tantam inſolentiam inciderent. Quæ cum ita ſint, eam potentiam ſecundū leges & populi ſuffragia collocatā dicimus Reip. pernitioſam eſſe non poſſe, quæ juſtis de cauſis tribuitur, quæq; ſuis limitibus ac certo temporis ſpacio terminatur: non eam quam populus, vel largitione, vel ſua imprudentia perſuaſus, abſolutam & nullis terminis circumſcriptam, largitur, cujuſmodi illa fuit, quam pop. Romanus Decemviris contulit. Id ita ſe habere intelliges ſi commemoratas jam cauſas expenderis, propter quas & Dictatores bene, & Decēviri Remp. malè adminiſtraverint. Et modum etiam obſeruaris, quo aliæ benè inſtitutę Reſpub. magnam potentiam ſuis attribuerint: veluti Spartani ſuis Regib. & Veneti ſuis ducibus tradiderunt: utrique enim limites eorum potentiæ cōſtituerunt, & cuſtodiam quandam illi præfecerunt ne ſi mali eſſent poſſent potētia ſua in perniciem Reipub. uti. Neq; enim ſufficit ſi hujuſmodi potentia in viros bonos conferatur: quod ubi ſumma potentia eſt, ibi facilè corrumpantur boni mores, contrahanturque amicitiæ, opes acquirantur, clientelæ comparentur, & infinita alia ejus generis brevi temporis ſpa-

cio

cio oriantur: quemadmodum ex Decemvirorum historia apud Roma. satis superque apparet.

CAPUT XXXVI.

Si qui cives summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores.

MArco Fabio, & C. Manlio consules præclaram de Vejentibus, Hetruscisq; victoriam populus Romanus obtinuit: sed in eo cõflictu occubuit Q. Fabius Marci frater, qui superiori anno Cõsul fuerat. Quo loco sese offert præclara occasio, admirandi præclaram Rom. Reipub. formam, statutaque ad imperium augendum quam maximè accommodata: à quorum institutis, quo magis recedunt Respub. quæ nostro tempore florent, tanto magis eas aberrare certum est. Romani cives certè etsi gloriæ quam maximè avidi essent, non dedignabantur tamen quandoq; iis in exercitu parêre, quib. ante ipsi imperassent, & in eo exercitu quandoq; stipendia mereri, cuius ante duces fuissent. Huic rei adversantur nostro tempore homines, vsq; adeo, ut Venetiis etiam publicis legibus quis recusare possit munus aliquod in exercitu, si prius cum majori dignitatis gradu militaverit. Quæ res etsi ad privatorũ hominũ dignitatem tuendam facere videatur, Reipub. tamen inutilis est: Primum enim ei qui majus aliquod munus administrauit, facilius audebit Respub.

Respub. minus demandare, quã ei majus committere, qui non nisi in minoribus se exercuerit. Nam juveni, ac novo homini non tuto committuntur res tanti momenti, nisi stipati fuerint viris virtute conspicuis, quorum consilio eas administrare possint. Quod si apud Rom. idem quod Venetiis, & in aliis Rebuspub. observatũ fuisset: nec quicquã qui semel Consul fuisset, aliter quam ut Consul militare voluisset: multa iis accidissent, quibus libertas periclitari potuisset. Prę terea si novis hominibus tantum imperium solis fuisset demandatum, nec ii secum habuissent qui sæpe aliis muneribus præfuissent, quos obseruare deceret: multa in Reipub. perniciem perpetrare facile potuissent.

CAPUT XXXVII.

Legem agrariam populo Romano multas seditiones turbasque peperisse: semperque periculosum esse Reipublicæ, si quis legem condat antiquæ consuetudini adversam.

OBSERVATUM est ab antiquis scriptoribus homines ab adversa fortuna affligi solere, sed à prospera deinde occæcari: & ab utroq; eosdem postmodum affectus dimanare. Quando enim homines nulla necessitas ad pugnam impellit, ambitione impelluntur: quæ tantum potest in hominũ animis, ut ad quemcunque gradum ascenderis, nunquam tamen contentus sis, sed altius semper enitaris. Atque id ho-

id hominibus propterea accidit, quod natura omnes apti ſint ad appetendas res quaſvis, ſed non ad eas conſequendas: cumque majus ſit deſiderium, quam vis comparandi res deſideratas: non acquieſcit animus iis, quæ jam poſſidemus. Hinc naſcitur deinde omnis fortunæ varietas: nam cum ſemper plura omnes appetamus: iidemque etiam metuamus, ne illa quæ jam poſſidemus, amittere queamus: in ſuſpiciones incidimus, atque hinc in inimicitias, ac funebre bellum deſcendimus, ex quo ruina Reipublicæ conſequitur. Hæc in eum finem diſputavimus, ut melius Romanæ plebis naturam contemplareris: quæ neceſſitate quadam impulſa ſeſe adverſus Patricios, Tribunitia poteſtate, munire coacta fuit. Sed poſtquam hoc obtinuiſſet, ad quod appetendum neceſſitas urgebat: ambitione ipſa commota, honoribus & opibus etiam cum Patriciis certare voluit: ex qua re ſeditiones ortæ ſunt de lege Agraria: ac demum Reipublicæ interitus. Cæterum quia neceſſe eſt, ut in Repub. recte inſtituenda, ratio potior habeatur publici, quam privati boni: non potuere Romani, in iis quæ ad hanc legem pertinebant, non erraſſe à principio urbis: quod illam non talem conſtituerint, ut de ea ſucceſſu temporis non opus eſſet tot altercationibus dimicare: niſi forte pronuntiare velimus: recte quidem à principio omnia, quę ad illam pertinebant, conſtituta eſſe: ſed tēporis ſucceſſu fuiſſe obliterata. Utut ſe res

habeat

habebat, Romæ certè nunquam facta mentio est hujus legis, quin magnæ controuersiæ atq; turbæ secutæ fuerint. Duo autem erant illius capita: primum, ne cuiquam civiũ Romanorũ liceret possidere amplius, quam certum quendam jugerorum agri numerum. Alterum ut agri qui ex hostibus capti essent, P. Romano viritim distribuerentur. Vtrumq; autem patribus aduersabatur: nam cum pleriq; plus agri possiderent, quàm hæc lex illis permitteret: publicabantur hoc plebiscito illorum fortunæ: & cũ viritim dividendi agri essent, qui ex hostibus caperentur: auferebatur iisdem paribus occasio, quo minus ditescere possent. Quæ cum ita essent atq; hæc lex patrum potentiæ tantopere aduersaretur: nunquam eius mentio à tribunis fiebat, quin iis patres sese magno cum conatu opponerẽt, tanquã pro aris & focis dimicaturi. Cæterum tribunitiis furoribus, prudentia occurrebant: nam cum eam rogationẽ promulgare vellent: patres ut impedire possent, expeditionem suscipiebant, exercitum cõscribebãt, aut per aliorum tribunorũ intercessionem, eorum qui rogationem promulgassent potestatẽ dissolvebant: aut novas Colonias deducebant. Quemadmodum accidit tunc, cum Antium Colonia deduceretur: quo tempore cum in magno Agrariorum patrumque certamine, hoc remedium vnicum pacis inventum fuisset: perpauci tamen fuere ut Liuius inquit, qui ad accipiendũ agrum nomina darent, ut ad explẽdum

Lex Agraria.

Digitized by Google

dum numerum Coloni Volsci adderentur: cætera enim multitudo poscere agrum Romæ malle, quam alibi accipere. Subinde tamen repullulabant hujusmodi agrariorum cōtentiones, ut cogerentur, earū sedandarum causa exercitus ad extremas Italiæ oras, atq; etiam extra Italiæ fines educere: ita enim accidebat, ut cum agri qui ex hostibus caperentur, procul ab urbe distarent, nec plebi eorum colēdorum ratio aliqua nisi difficillima superesset, sopirentur Agrariarum legum rogationes. Cæperunt etiam mitiores esse Romani in mulctandis agro hostibus: & si qui tamen agro suo expellerentur: tunc eo Colonias deducebant. Hisce artibus illas contentiones sopiverunt usq; ad Grachorum tempora à quibus de novo excitatæ Reipub. causam præbuerunt, amittendæ libertatis. Nam cum firmiores jam essent patriciorum vires: tantum inter eos & plebem certamen effecerunt, ut ad arma perveniretur: quibus cū Magistratus obviā ire nō posset, & partium studia exardescerēt: eo vsq; ventū est, ut utraq; pars de eligendo sibi principe cogitaret, Plebs ergo Mariū sibi delegit, eumq; quater cōsulem fecit: atq; ille deinde auctus imperio, & potētia, rursus seipsum ter consulē creavit. Adversus hujusmodi incendium, cum patres non aliud remedium haberent, ad Syllam sese converterunt, quē cum suarum partiū ducē creassent, bello ciuili exarsit Resp. ac varia fortuna sæpiusq; multo sanguine pugnatū est donec patres

tres superiores evaserunt. Ultimo denique eadē studia C. Cæsaris & Cnei Pompei temporibus excitata, ruinam Reipublicæ pepererunt. Nam cum Marianarum partium C. Cæsar, & Pompejus Syllanarum princeps esset: vicit Cæsar & primus fuit qui tyrannidem Romæ occupavit, post cujus tempora, nunquam amplius libertatem ea urbs consequi potuit. Hujusmodi fuit contentionum de Agraria lege initiū: hujusmodi etiam finis fuit, quibus repugnare videtur illa disputatio, qua capite quarto hujus libri contendimus discordias, quæ Romæ inter plebem & Senatum fuerunt, ad augendum imperium & conservandam libertatem cōduxisse, cum subinde occasionem darent bonis legibus sanciendis, quæ ad libertatem populi conservandam facerent. Ad quod ego respondeo: nil impedire legis Agrariæ exitum, quo minus vera sint, quæ eo loco disseruimus, tanta est enim magnatum ambitio, ut nisi illa variis modis in civitate frenetur, mox sit imperium occupatura. Et cum viderimus Agrarias contentiones grassatas esse trecentos annos, antequam Reipub. libertatem evertere potuerint: existimare oportet, patriciorum ambitionem eam longe citius corrumpere potuisse, nisi plebs ei, cū hisce Agrariis, tum aliarum rerum contentionibus frenum injecisset. Quo loco observare oportet etiam, opes ab hominibus magis in pretio haberi, quam honorum gradus: nam patres Romæ cum de honoribus cum plebe certarent

fine

ſine vehementi motu ceſſerunt. Sed cum de opibus certari cœptum eſſet, tanto conatu eas defenderunt, ut maluerint ad incendia illa pervenire: quam eas amittere. Eorũ incendiorum cauſam Gracchi fere ſuppeditarunt, quorum voluntas & ſtudium erga plebem melius, quam prudentia laudari poteſt. Nam extirpare velle malum aliquod, quod longo tempore in Republica duravit, & ſancita lege tempora emendare dudum præterita, res eſt periculo plena, & quę ad id malũ augendum potius. q̃ tollendum facere queat: quod ſi vero id patienter feratur, non tam cito ad extremam perniciem pervenire ſolet, & quandoque etiam ſponte aboleri.

CAPUT XXXIII.

Reſpublicas debiles plerunque conſilio deſtitutas eſſe, & quæ facienda ſibi decernunt, ad ea neceſſitate magis quam prudenti conſilio impelli.

CUM Romæ peſtilentia olim graſſaretur, exiſtimârunt Volſci & AEqui oblatam ſibi occaſionem urbis opprimendæ, quamobrem conjunctis viribus Hernicos Latinoſq; invaſerunt infeſto exercitu. Id illi populo Romano ſignificare coacti, auxilium ab ipſo petierunt. Sed Romani peſtilentia afflicti responderunt, ſe illis eo tempore ſubvenire non poſſe: darent igitur operam, ut ipſimet ſeſe defenderẽt. Quo loco admirari licet, Senatus, populiq; Romani ſapientiam

ſapientiam, atq; prudentiam, qui ipſemet quidem ſtatuere voluit de iis: quæ fieri oporteret, quicunque fortunæ ſtatus eſſet, ſed interim non dedignatus eſt, fortunæ adverſitatem moderatè ferens, id conſiliū arripere, ad quod occaſio duceret, quamvis non videretur eſſe ex ſua dignitate. Nā cū iiſdem hiſce populis alias interdixiſſent, ne ipſimet arma caperent, ac ſeſe defenderent: potuiſſent eis videri, niſi præſentē rerum ſtatum conſideraſſent, quod eo ipſo: quod illis defendendi ſui poteſtatem facerent de ſuo jure cedere viderentur. Ac populus imprudentior & minus conſideratus ob haſce cauſas id illis non permiſiſſet: ſed Romani prudenti conſilio omnia adminiſtrantes, id malum quod altero minus eſſet, neceſſitate coacti, tanquam ſi bonum eſſet admiſerunt & acceptarūt. Nam cum neq; ex ipſorū dignitate eſſet, quod ſubditos ſuos ipſi defendere nequirent, neque Reipub. commodum, vt iidem ſubditi propriis viribus ſeſe hoſtib. opponerent: tamen cum intelligerent fore omnino, vt oppreſſi arma caperent, ac ſe defendere etiam injuſſi conarētur: Id conſilium, quod honeſtius erat, arripuerūt, & permiſerunt ipſis ut arma caperent, ſaltem ut populi Romani juſſu id facere viderentur: neq; alias pro ſuo arbitrio aut libidine idem auderent tentare per ſe. Quod conſilium per ſe bonum, etiam tale videtur; ut quælibet Reſpublicæ in huiuſmodi caſibus illud ſint amplexuræ: ſed quæ debiles ſunt, & conſilio ſapientum virorum

rorum destitutæ, tamen id nesciunt amplecti. Cum Valentinus Borgia occupasset Faventiam & Bononiam eo compulisset, ut secum pacisci cogeretur: Romā reversurus per Hetruriam, à Florentinis petiit, ut illac sibi transitum cum exercitu concederent, id Florentini permittere noluerunt, eaq; in re Romanorum exemplum nequaquam sunt imitati. Nam cum haberet tunc secum Valentinus instructissimum exercitum, Florentini autem plane inermes essent, non poterant illum transitu prohibere, quamobrem honestius illis fuisset, ut permissu ac voluntate sua transire videretur, quam per vim sibi transitum patefecisse, sicuti illis magno cum dedecore accidit. Sed hæc est inconsultarum Rerumpublicarum natura, ut non nisi ad ea, quæ præsens necessitas urget oculos intentos habeant, & necessitate magis, quam prudentia ad deliberandum impellantur: quo fit ut si quid illis etiam prospere succedat, non suæ prudentiæ id, sed fortunæ attribuere debeant. Hujusmodi consultationum bina adhuc extant in nostra Republica insignia exempla, quæ nostra memoria contigerunt. Anno salutis M.D. cum Ludouicus XII. Galliæ Rex Mediolanum occupasset, pactus est cum Florentinis, se illis Pisas recuperaturum, si quadraginta millia aureorum illi solverent: ob eamque caussam versus Pisas exercitum suum misit Boemōtio Gallo duce, cui Florentini non parum confidebant. Hic cum inter Cascinam & Pisas

jam esset, & ea quæ ad expugnandam urbem pertinerent, instrueret: pervenere ad eum Pisani Oratores, & obtulerunt Boemontio urbem, si regia fide promitteret, quod eam ante quatuor menses non esset Florentinis traditurus. Sed cum hoc pactum Florentini non admisissent, urbem obsedere frustra, & tandem ab obsidione cum summo dedecore discedere coacti sunt. Respuerunt autem id factum Florentini, quod de regia fide dubitarent, quanvis necessitate coacti, se in illius Clientelam dedidissent, nec interim advertebant, facilius esse regi, ut Pisas illis traderet, si illas possideret, quam promittere, se eas traditurum, quas nondum occupasset: quibus accedit, quod si constituto tempore eas non retinuisset, certum argumentum habuissent regiæ erga se voluntatis, nec promissiones ejus tanta pecunia comparassent. Itaque longe magis è re Florentinorum fuisset, ut Boemontium passi essent, Pisas quacunque tandē conditione occupare, quam ut ea pacta respuerunt. Idque experientia ipsa tertio anno post comprobavit. Nam cum Aretini defecissent, & Rex Galliæ ad eos subigendos Jubaltū quendam Florentinis auxilio misisset, postquam is aliquandiu eos obsedisset, cœpit cum illis de deditione consilia tractare. Illi igitur perinde ut Pisani sub certis conditionibus Jubalto se dedere cupiebāt, quod etiamsi Florentini denegarent, Jubaltus tamen Florentinorū imprudentiam admiratus, sua sponte ac nesciis

Floren-

Digitized by Google

Florentinorum legatis, cum Aretinis ut potuit transegit, confectisque pactis cum exercitu suo Aretium ingressus, Florentinis significavit, eos esse imprudentes & rerum bellicarum imperitos, quod si Aretium habere vellent, id à Rege peterent, qui ipsis illud jam, cum in eo exercitum habeat, melius tradere possit, quam ante cum illud foris obsiderent. Florentini etsi à principio Jubaltum calumniari non desinerent: tamen cognoverunt tandem, quod si Boemuntius Jubalto similis fuisset, Pisas quoque sicuti Aretium fuissent recuperaturi. Hæc igitur illis, sicuti cæteris quoque Rebuspub. quæ infirmæ sunt, ob consilii inopiam acciderunt, nunquam enim bene consultare possunt eæ, neque consilia acceptare, in quibus aliquid scrupulose videtur inesse, nisi scrupulus illis externo quodam casu eximatur.

CAPUT XXXIX.

Eosdem casus sæpe diversis gentibus accidere.

SI quis præsentes res conferat, cum præteritis, & quæ jam olim gesta sunt, cum iis comparare volet, quæ subinde fieri videmus: is facile intelliget eadem & nunc & olim vitia regnare, easdem cupiditates, eosdem deniq; furores hominum animos exagitare. Quo fit, ut qui in Reipub. administratione, res aliquas diligenter examinet, facile queat de futuris provide-

re & futura pericula iisdem remediis avertere, quibus veteres usi sunt, siquidem illa in promptu fuerint: aut si non suppetant, de iis cogitare queat. Sed quia negligitur hæc contemplatio aut certe ab iis qui res antiquas legunt, non intelligitur: ab iis vero qui Rempub. administrant plane nescitur: idcirco fit, ut subinde eadem incendia, eademque mala ut olim oriantur. Anno Servatoris nostri 1494. amiserant Florentini magnam imperii sui partem, cum inter cætera Pisæ quoque defecissent: idcirco ut id recuperarent, bellum gerere cogebantur: sed quia præpotentes erant hostes, à quibus hæ fuerant ablatæ, magnos sumptus faciebant Florentini, nec tamen quicquam præclari gerebant. Sumptuum magnitudo populo gravis erat, atque illinc multæ querelæ oriebantur adversus decemviros, qui antiqua consuetudine in Republica Florentinorum rebus bellicis præfecti erant, quæ res eo usque aucta est, ut publice omnes auderent in Decemviros referre causas & bellorum & onerum, quæ ob bella ferenda essent, assererentque, si hic magistratus è Republica tolleretur, fore etiam ut finis bellorũ sequeretur. Hinc accidit ut cum tempus esset Decemviros eligendi, nullos prioribus subrogare voluerint, & rei quoque bellicæ curam Senatui commiserint. Sed hoc ipsum Reipublicæ tam pernitiosum fuit, ut non modo finẽ bellis imponere, ut vulgo putabatur, nequiverit: verũ novas bellorum causas pepererit. Nam subla-

tis

tis iis qui prius bellum prudentia quadam, ac rei militaris peritia administrabant, præter Pisas, etiam Aretiũ amiserunt, & multa alia loca: quamobrem agnito suo errore Florentinus populus, & animadverso quod ea mala, nõ ex medico, sed ipso febris incendio nascerentur: intermissum Decemvirorum Magistratum restituerunt. Huic casui similis alius fuit Romæ, cum adversus Consules plebs odio flagrare cœpisset. Nam cum illic quoq; subinde nova bella repullularent, ut ne, respirandi quidem facultas dari videretur: existimare debebant id accidere sibi propter ambitionem vicinorum, qui eos opprimere conarentur: sed ipsi causas in Consules reijciebant, & Patriciorum cupiditates tanquam si ii, cum Romæ plebem tribunitia potestate munitam vexare satis non possent: eam extra urbem educere, & sub consulum imperio fatigare, vel plane opprimere vellent. Idcirco necesse esse aut tolli consulum imperium, aut certe legibus ita limitari, ut neque domi, neq; militiæ plebi molestũ esse posset. Qui primus ea de re legẽ rogavit, fuit Terentillus Tribunus plebis, qui suadebat, ut quinqueviri eligerentur ad limitandam consulum potentiam. Ob eam rem quamvis patres vehementissime indignarentur, ac imperii majestatẽ imminutã contenderent, si sua dignitas ipsis non aliter conservaretur: tamen vicit Tribunorum pertinacia, ut extingui consulum nomen oportuerit. In quorum locum cum tribuni consulari

potestate crearentur, consulis appellationem odio prosequebantur, rem ipsam atque potentiam retinebant, sub alio nomine: idque eo usque observatum, donec errore cognito, sicuti Florentini ad decemviros, ita illi ad consules redierunt.

Caput XL.

Quæ fuerit ratio Decemviratus Romæ? Quid in eo memorabile? Et quantum tale quoddam institutum possit, cum ad opprimendam, tum ad conservandam Rempublicam.

Deinceps disseremus, de iis, quos Decemviratus Romæ peperit, motibus, quod ut melius facere queamus, modum & causas enarrabimus quibus permotus populus Romanus ad Decemviros imperium traduxerit, deinde quid in ea re memorabile sit, & observandum, cum ab iis qui patriæ libertatem conservare cupiunt, tum iis etiam, qui occupandæ tyrannidis desiderio teneantur. Nam multa ac memorabilia exempla in hac historia continentur errorum, quos & Senatus populusque Romanus publicæ libertati perniciosos, & Appius Claudius Decemvirorum princeps ad tyrannidem aspirans, instituto suo adversos, commiserunt. Post multas variasque patrum ac plebis concertationes, ut finem tandem certaminum facerent, & Rempubli. hujusmodi legibus formarent,

quæ

quæ cõmodæ forent: missi legati Athenas, Sp. Postnumius Alb⁹, A. Manlius, & Sulpitius Camerinus, jussique inclytas Solonis leges describere, ut ad illarum normam ipsi quoque Rempublicã formare possent. Postquam ii cum legibus rediissent, deliberatum est de iis, qui has leges intueri, contemplariq; deberent, & ad illorum normam Romanas condere, ad quam rem decem cives elegerunt, & inter eos Appium Claudium nobilem, sed inquietum hominem, ut anni spacio has leges conderent. Quod ut majori cum autoritate ab iis præstari posset voluerunt ne quis alius eo anno Magistratus esset ullus, eosque sine omni provocatione crearunt: quo fiebat, ut universum urbis imperium penes ipsos jam esset, cum neque consules neque tribuni ulli jam extarent. Hæc cum ita se haberent, totius imperii principatus jam penes Appium erat favore plebis, qui novũ ingenium induerat, ut plebicola repente, omninoque auræ popularis captator evaderet, pro truce sævoq; insectatore plebis. Per cætera tamen summa æquitate erga cæteros omnes utebãtur, modesteque sese gerebant, fasces non nisi duodecim erant, qui ei præferebantur, qui tum cæteris præiret, adeoq; unius rei exemplo licet eorum moderationis argumentum sufficienter desumere. Nam cum sine provocatione creati essent, tamen cum homicidam quendã depræhendissent, ei apud populum diem dixerunt, & populum id judicare voluerunt, & antequam

Ius duodecē Tabularum. leges sancirent, populum in concionem advocarunt, cujus ipsi legitimi judices essent. Jus decem tabulis comprehenderunt, quod fœlix faustumque sit Reip. & ipsis liberisq; eorum, ire & legere leges propositas jussere: se quantum decem hominum ingeniis provideri potuerit, omnibus summis infimisque jura æquasse: plus pollere multorum ingenia, itaque perpenderent singuli, quid in unaquaq; re plus minusve esset: Eas leges populum Romanum habiturum, quas cōsensus omnium invexisset, ne jussisse leges magis, quam tulisse eas videretur. Sed cum hæ leges satis correctæ viderentur, perlatæq; essent, vulgatur Appii Claudii arte per urbem rumor deesse adhuc binas tabulas, quibus adjectis, absolui possit veluti corpus omnis Romani juris. Ea expectatio cum dies Comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros iterum creandi fecit: cui rei plebs facile assensit, cum & consulū nomen perinde ut regium odisset, neq; tribunitium auxiliū desideraret, cum decemviri tanta moderatione uti viderentur. Itaque cū jam Decemviris creandis comitia indicta essent, magna exarsit inter primores patrū ambitio, usque adeo, ut honorem quem ipsi prius impugnassent, à plebe cū qua contendere solerent, undiquaq; supplices peterent. Sed inter omnes Appium Claudiū maxime stimulabat continuandi magistratus desiderium, quamobrem ut candidatus potius, quam Decēvir in foro versabatur, cum infimis qui-

quibusq; se plebi venditans, eamq; undiq; prehensans, ut ejus collegæ, qui prius illi addictissimi fuerant, nihil in eo synceri suspicarentur: neq; enim gratuitam in tanta superbia comitatem esse solere. Itaq; ut ejus institutum impedirent, ipsi habendorum comitiorum munus injungunt, ne ipse seipsum creare posset, neque enim eo usq; quenquam id ausum fuisse. Sed ille pro occasione hoc illorum impedimentũ arripuit, & se imprimis Decemvirum creavit, non sine magna omnium bonorum admiratione, neq; enim quisquam id ausurũ crediderat. Hisce peractis, cæpit animadvertere populus Romanus errorẽ suum. Appio enim jam finis erat ferendæ alienæ personæ, suoq; deinceps vivere ingenio cœpit, & novos collegas, priusquam inirent magistratum, in suos mores formare. Initio igitur Magistratus, primum honoris diem, denuntiatione ingentis terroris insignẽ fecerunt: Nam cum ita priores decemviri servassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in omnes per orbẽ iret: ipsi subito omnes cum duodenis fascibus prodiere, centum viginti Lictores forum impleverant, & fascibus secures illigatas præferebant. Atque hic terror aliquandiu adæquatus inter omnes fuit, paulatim vertere im plebem cœpit. Si quis ob unius decemviri redditum sibi jus, collegæ appellatione corrigi petiisset, ut priores decemviri permiserant, ab eo ad quem venerat, ita discedebat, ut pœniteret, non prioris decreto stetisse.

Digitized by Google

Hinc jam circumſpectare patriciorum vultus plebei, & inde libertatis captare auram, unde ſervitutem timendo in eum ſtatum Rempub. adduxerant. Primores patrum Decemviros oderant, nec probabant illa quæ fierẽt, ſed haud quaquam indignis plebeis ea accidere putabant, cum avide ruendo ad libertatem, in ſervitutem ſeſe præcipitaſſent: gratas ergo illis eſſe eas injurias, ut tædio præſentium Conſules duo & ſtatus priſtinus in deſiderium venirent. Jam proceſſerat major pars anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decẽ tabulas erant adjectę, ſed nõdum tamen centuriatis comitiis perlatæ. Decemviri comitiorum nullam mentionem faciunt: ſed qui prius, tribunitios homines circum ſe oſtentaverant plebi: patriciis juvenibus jam ſepſerant latera, quibus bona eorum donabant, qui ab ipſis ſupplicio affecti fuiſſent: qua mercede juventus nobilis corrupta, non modo Decemvirorum injuriis non ibant obviam, ſed propalam licentiam ſuam malle, quam omnium libertatem affirmabant. Hæc cum ita agitarentur, Sabini & Æqui magna manu incurſionem in agrum Romanum fecerunt. Decemviri quid facto opus ſit conſultant, agnoſcuntq; ſe inter patrum & plebis odia deſtitutos: nam abſque Senatu bellum rite ſuſcipere non poterant, & Senatum convocantes imperium ſuum amittere videbantur. Neceſſitate tamen coacti Senatum convocant: is varia adverſus Decemvirorum tyrannidem diſputavit, præſertim L.

Valerio

Valerio,& M. Horatio autoribus: ſublataque tunc fuiſſet eorum potentia: niſi obſtitiſſet odium plebis. Nam Seniores ac conſulares ab reſiduo tribunitiæ poteſtatis odio, cujus deſiderium plebi multo vehementius quam conſularis imperii eſſe rebantur malebant poſtmodum ſponte ſua Decemviros magiſtratu abire quam illorum invidia exurgere plebem rurſus: ſperabantque ſi per intervalla, & interjectis bellis res leniter ad Conſules rediiſſet, poſſe plebem in oblivionem tribunorum adduci. Silentio patrum ergo tandem educitur delectus eductiq; gemini exercitus Decemvirorum ductu. Appius Claudius ad componendos urbanos motus relictus, Virginiæ plebeiæ virginis amore nephando captus eſt,quam,cum per vim ſibi ut ſervam adjudicaſſet, Virginius pater tuendæ pudicitiæ cauſa,necavit. Atq; hinc ortus tumultus,cum Romæ,tum in exercitu, effecit, ut plebs in ſacrum montem ſecederet, à quo diſcedere noluit, donec creatis conſulibus & tribunis Plebis, Reſpublica priſtinum ſtatum, & antiquam libertatem recuperaſſet. Hæc eſt decemviratus apud Romanos hiſtoria ſummatim comprehenſa, in qua obſervare oportet, populum Romanum ob eaſdem fere cauſas ſub hujuſmodi jugum incidiſſe, propter quas & nunc multis Rebuſpub. contingit in ſervitutem prolabi. Hujuſmodi ſunt nimirum libertatis deſiderium in plebe, nimiaque dominandi cupiditas in patriciis, ob quas cauſas, ſi

quando altercantur, ut non convenire inter eos possit, convertuntur utriusque studia in unum aliquem cui utriq; confidunt, atq; is postmodū tyrannidem occupat. Decemviros crearunt Romæ tanto patrum plebisque consensu, tantaque cum potentia, propter odium, quo illi Tribunitiam potestatem, hęc vero consulare imperium prosequebatur. Ubi creati fuissent, simulavit Appius, se popularem esse, & pro causa plebis strenuum futurum: itaq; plebem facile sibi conciliavit. Quotiescunque autem in urbe populus eo adducitur, ut extollat evehatque eum, per quem adversarios suos puniri posse sperat: tunc si hic industrius gnavusq; est imperium vrbis occupare potest. Nam populi auxilio optimates opprimet, & sublatis optimatibus, populum quoq; sub jugum servitutis redigere poterit, cum non habeat jam, ad quem deficere queat, aut cujus auxilium implorare possit. Antequam autē optimates extinxerit, nunquam se ad opprimendum populum convertere debet. Hac ratione usi sunt, quicunque cum quadam industria patriæ tyrannidem occuparunt: quam si Appius sequi potuisset, non tam cito male partum imperium amisisset, sed is impotentia quadam animi, contrariam viā ingredi voluit: nam cum retinere tyrannidem decrevisset, nil tam stolide ab illo fieri poterat, quam quod populū, cujus favore eam occupaverat, & conservare potuisset, opprimere conatus, sibi infensum reddidit: & patres qui neq; eam illi

am illi concedere, neq; conservare potuissent, placare, & amicos sibi facere eos voluerit, qui amici esse nunq̃ potuissent. Nam etsi optimates atque nobiles libenter imperent & tyrannidem exerceant: tamen cum tyrannus aliquis urbis imperiũ per vim occupat: tunc quotquot illorum participes esse nequeunt fructuum tyrannidis: neq; optima munera administranda obtinent: ii omnes tyrannũ cane pejus & angue oderunt: neq; potest etiam fieri, ut tyrannus omnium voluntati, ambitioni & avaritiæ satisfaciat, cum neq; tantæ opes, neq; honorũ gradus suppetant. Hisce accedit, quod necesse sit eum, qui vim facere velit, fortiorem esse eo, quẽ opprimere nititur. Itaq; si quis in retinenda tyrannide populum amicum, optimates vero infensos habuerit: fortior tutiorque erit, quam is, qui populũ infensum, & optimates amicos habet, majores enim semper sunt populi, quam nobilium vires in civitate, ut tyrannus solis iis absque externis auxiliis se tueri queat. Id in Nabide Spartanorum tyranno apparuit, qui cum amicum haberet populum, paucos autem optimates hostes, sublatis optimatibus populi favore, se adversus pop. Romanum, Uniuersamq; Græciam defendit, quod nunquã facere potuisset sine populi favore. Qui vero optimatib. stipatus, populum habet inimicum, absq; externo auxilio se tueri non potest, quamobrẽ & Satellitib. indigebit ad custodiã sui corporis, & milite armato, & deniq; amicitia vicinorum principum

cipum ac popuorlum, quorum clientela defendatur. Hisce tribus instrumentis forte seipsum defendere poterit, & male partum imperium conservare, quamvis plebem adversam habuerit. Sed Appius cum nihil horum fecerit, aut facere potuerit, in primo tyrannidis initio statim corruit. Sed neque minores fuere Senatus, populiq; Romani errores, quos adversus libertatē in creandis Decemviris cōmiserunt. Nam etsi prius ostenderimus, cum de dictatore disseremus, eos tantum magistratus libertati publicæ perniciosos esse, qui ipsi per vim imperiū occupant: non eos, qui populi suffragiis, ac secundum certas leges eliguntur: necesse tamen est, ut cum populus novos magistratus eligit, rationem simul excogitet, ne ii facile possint ad tyrannidē degenerare. Romani autem cum Decēviris custodiam quandā præficere debuissent ne si forte cuperent tyrannidē exercere, liceret: iis potius licentiæ occasionem dederunt, cum illos solos eo anno imperare voluerint, sublatis omnibus cæteris magistratibus: Quæ quidem omnia admiserunt quod occæcati essent nimio desiderio opprimendi se mutuo, cum & patres tribunitiam potestatem, & populus imperium consulare tantopere sublatum cuperet. Accidit igitur Romanis hoc loco id, quod Ferdinandus Arragoniæ Rex sæpe dicere solebat hominibus perinde accidere, cum se mutuo oderūt, ut accidit avibus, dum prædam

magna

magna cupiditate persequuntur, nam minores aves in prædam incitatæ, non observant alias majores cervicibus suis imminentes, à quib. æque cito dilaniandæ sint. Sed hæc jam satis à nobis sunt disputata, de malo consilio populi Romani, quod ad decemviros conservandæ libertatis causa imperium traduxerit, & Appii Claudii stultitia, qua male partum imperium amisit.

Caput XLI.

Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus & humilis, statim superbus fit: & eum etiam, qui statim ex bono, crudelis fit sine intermediis.

Inter cætera quæ Appius, postquam occupatam tyrannidem conservare conabatur, imprudenter egit: non parvi momenti fuit subita ejus morum mutatio. Astute ille quidem, & callide se, ut popularem, à principio plebi venditavit: id enim ad tyrannidē occupandam commodum erat: quemadmodum etiam modus, quo effecit, ut Decemviri in alterum annum crearentur, ad suum institutum præclare faciebat: nec imprudenter fecit, quod præter omnium optimatum expectationem, seipsum Decemvirum creare, sibique tales collegas, quibus confidere posset, adjungere ausus fuit. Sed postquam hæc omnia perpetrasset, stulte egit, quod mores tam subito mutavit, plebique

biq; ex amico hostem se declaravit: Quod si id tamen facere decrevisset, non tam subito fieri oportebat, sed sensim, ne dolus patefieret, utq; aliquas ejus mutationis causas reddere posset. Nam qui boni viri speciem aliquandiu præ se tulit, decrevitque pravus esse: is hanc mutationem instituere debet secundum occasiones, ut antequam amicos perdas, qui tibi prius, ut bono viro favebant, alios hisce contrarios, malefaciendo sensim compares. Nam si hoc neglexeris, ac statim nequitiam tuam patefeceris, omni amicorum auxilio destitutus peribis.

Caput XLII.

Quam facile mores hominum corrumpantur.

Dignum observatione est etiam hoc, in historia decemvirorum: quam facile hominum mores mutentur, & in contrariã quasi naturam degenerent, quanvis boni prius, ac bene educati fuerint. Cum intelligamus nobiles illos juvenes, quos Appius sibi adjunxerat, munerib. corruptos, tyrannidi favere, & licentiam illam suam, quam publicam libertatem maluisse. Q. Fabium autem virum optimum, inter secundos decemviros, ambitione quadã & Appii malitia persuasum, Appio similem effectum. Quæ res si diligenter observentur, legislatores monere debent, ut hominum cupi-

ditates

ditates frenent legib. ne quisquam qui Reipub. gubernandæ præficitur, sperare queat, se impune laturum, si quid tale deliquerit.

CAPUT XLIII.

Eos esse bonos ac fidos milites, qui gloria ac laudis comparandæ studio dimicant.

EX eadem hac decemvirorum historia animadvertere licet, quantum intersit ad rem bene ac prospere gerendam, ut militum animi pacati sint, & parati ad dimicandū pro gloria comparanda, non autem inquieti, & pro cuiusvis ambitione pugnare coacti. Nam cum exercitus pop. Romani consulum imperio ducti semper victoriam de hostibus reportare cōsuevissent: sub decemvirorum insignibus semper victi cæsique fuerunt. Atq; hinc etiam cognoscere licet, quàm parum tutum sit, mercenario milite uti, quem nil aliud ad virtutem incitare potest, quam exiguum illud stipendii, quod à te sperat: Id autem non tanti momenti est, ut eum tibi tam fidū efficere queat, ut mortem pro te oppetere velit. Nam in quo exercitu miles, erga eum pro quo militat, non singulari quadam benevolentia affectus est, usq; adeo ut particeps esse videatur victoriæ, quæ comparabitur: is hosti præpotenti vix unquam resistere poterit. Hujusmodi autem amor militū erga imperatorem, non esse potest, nisi tunc, quando sub-

Digitized by Google

do ſubditi pro bono principe, aut legitimo magiſtratu, aut pro aris & focis dimicant. Itaq; neceſſe eſt eam Rempub. aut principem, qui ſeſe ſuaque tueri velit, ſuoſmet ſubditos diſciplina militari inſtituere, ut eorum opera tuto uti poſſit, cum opus fuerit: idq; ab omnibus iis uſurpatum eſſe novimus, quicunque in re bellica præclari quippiam præſtiterunt. Inerat certe P. Romani exercitibus eadem virtus ſub Decemviris: quam & olim ſub Conſulibus declaraverant: ſed quia non ita erga Decemviros affecti erant, ut erga conſules & patriam prius: idcirco non eadem virtutis ſpecimina, ut olim, edebant. Sed poſtquam extincta fuiſſet decemvirorum tyrannis, & patriæ libertas recuperata: tunc eodem, ut prius erga Rempub. animo affecti, eadem iterum virtutis ſpecimina ediderunt.

CAPUT XLIIII.

Populi multitudinem ſine ductore nil proficere: nec oportere ei minari, à quo ſis quippiam petiturus.

CUM plebs Romana, cæde Virginiæ excitata, in Sacrum montem armata ſeceſſiſſet, Senatus miſſis ad illam binis conſularibus ſuis, quæſivit quid ſibi vellent, quod armati Aventinum obſediſſent, deſertoq; bello patriam ſuam cepiſſent? Tantum autem valebat apud plebem Senatus autoritas, ut cum nondũ ducem haberet, nemo reſponſum dare auderet: & ut Li-

ut Livius inquit: Non defuit quid responderetur: deerat qui responsum daret, nullo dum certo duce, nec satis ardentibus singulis invidiæ se offerre. Quo loco observare decet, quam parum proficere queat populi multitudo absque certo duce: idque jam tum, cum à cæteris, tum Virginio præcipue observatum est: quamobrē curavere tunc, ut ex ipsis, viginti tribuni militum crearentur, qui summæ rerum præessent, & cum Senatu de iis agerent, quæ postularent. Cæterum cum ante creatos hos viginti tribunos à multitudine conclamatum esset, non daturos se responsum, nisi ad eos mitterentur Valerius atq; Horatius: Placebat Senatui Valerium Horatiumque in Aventinum ire: sed illi negabant se aliter ituros, quam si decemviri deponerēt insignia magistratus ejus, quo anno jam ante abissent. Quod cum decemviri post multam concertationem facere coacti fuissent: Valerius Horatiusque ad plebem profecti, intellexere, id eam velle ut tribunitium auxilium sibi restitueretur: præterea ut deinceps ab uno quoque magistratu liceret ad populum appellare: Decemviros denique sibi ad supplicium tradi, quos vivos igni crematuros minabatur. Ad quę Legati, placere sibi cætera postulata, eaq; ultro illis offerenda: ultimum damnarunt: nam crudelitatem, inquiunt ad plebem legati, metuitis, crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & priusquam liberi sitis, dominari jam in adversarios vultis. Non oportere ergo nunç ejus rei facere mentio-

Livius lib. 3.

mentionem, cum recuperatis magistratibus legibusque, judicia essent penes eos futura: ac tunc de uniuscujusq; capite atq; fortunis, prout causa fuerit constituere posse. Hic vero observare oportet, quam stulte agant, qui cum impetrare quippiam conantur, antequam id obtineant, ostendunt in quos usus eam convertere decreverint, præsertim si illi futuri sint formidolosi. Perinde enim est ac si dicas, concede mihi arma ut te jugulare queam: satis est arma solum postulare, cum ea obtinueris, ea facere quod libebit.

CAPUT XLV.

Mali exempli rem esse, si legislator eam, quam ipse tulit legem, non servet: praterea admodum periculosum esse urbis moderatori, si antiqua odia novis injuriis subinde renovet.

COMPOSITIS motibus qui ex decemvirorum tyrannide orti fuerant, & restituta in pristinam libertatem Repub Virginius Appio diem dixit. Cumq; is patriciis juvenibus stipatus in forum descendisset: Virginius eum in vincula conjici iussit: Appius ad populum provocat, Virginius negat eum, qui jura provocandi sustulisset, provocare posse: neq; fidem illius populi implorare, cujus omnia jura obruisset Appius econtra implorare leges de provocatione eo ipso anno latas. Contra ea Virginius,

nius, unum Appium Claudium & legum expertem & civilis & humani juris esse ajebat. Inter has contentiones Appius in carcerē conjectus, antequam dies judicii adesset „ mortem ipse sibi conscivit. Atque hic pronunciare oportet, pop. Romanum leges jam jam ab sese latas, ne in Appio quidem violare debuisse, quanvis ejus vita omni genere sceleris contaminata fuisset. Nihil equidem tam mali exempli in Repub. esse credo, quam si leges nuper latæ non observentur, ne ab eo quidem qui illas tulit. Cum Respub. Florentinorum anno Domini 1494. 1494
in pristinum statū restituta fuisset, auxilio Hieronymi Savonarolæ monachi, cujus scripta de ipsius sapientia, doctrina, atque animo satis testantur: isque legem obtinuisset magno labore ad civium libertatem defendendam, qua provocare licebat à Senatu, & Octoviris ad populum, accidit paulo post, ut quinque cives à Senatu damnati ad populum provocarent: nec tamen iis id permissum fuerit. Quæ res Monachi huius autoritatē vehementer imminuit. Nam si ex usu Reipub. erat lex illa de provocatione, nunquam pati debuisset, ut contra illā statim delinqueretur: si non ex usu Reipub. erat: non debuisset prius eam tanta contentione obtinere. Atque id in illo Monacho tanto magis fuit observatum, quod in tot concionibus, quas habuit, postquam in eam legem peccatum fuerat, neq; unquam eos reprehendit, qui in eam peccaverant,

caverant, neq; excusauit: tanquam si id peccatum, quod tunc in ipsius commodum cederet, excusare non vellet: quæ res eum ambitionis insimulavit, autoritatem imminuit, & deinceps multas molestias peperit. Periculosum est etiam Reipu. cum novis suppliciis veterum injuriarum redintegratur memoria: quemadmodum Romæ factum est, cum plebs, decemviris dejectis, tribunitium auxilium recuperasset. Nam & decemviri omnes, & cives insuper alii accusati sensim damnatique fuerunt, ut ingens metus patres incesserit, neq; tribunos jam aliter, quam prius decemviros formidarent. Quæ res magnum Reip. periculum certe peperisset, nisi M. Duellius tribunis plebis, inhibito salubriter modo nimiæ potestatis, finem suppliciis imposuisset: is enim edictum promulgavit, ne eo anno cuiquam amplius diem dicere, aut in vincula quenquam conjicere liceret, eaq; moderatione patribus metum dempsit. Atq; hinc cognoscere licet, quam periculosum sit, cum in libera civitate administranda, tum gubernanda Monarchia, si subditorum animi perpetuo suppliciorum metu sollicititi sint: quod hinc ad varias cognitiones atque consilia, de conservandis se ac rebus suis moveantur: audacesque fiant, minusq; horreant etiam gravissima facinora patrare. Quod si ergo hujusmodi motus aliquando oriantur, eos sedare oportebit, aut absque cæde & sanguine ullo: aut si plane fieri nequeat, quin de quibusdam supplicium sumendum

mendum sit: in id certe incumbendum, ut simul & semel puniantur omnes, quos puniri oportet, & postea quieti operam dare, ut placentur hominum animi, tutique à periculis esse videantur.

CAPUT XLVI.

Homines subinde magis magisq; ambitiosos fieri: primo enim eo spectare, ne ab aliis opprimantur, postea eo etiam eniti, ut ipsi alios opprimere possint.

POSTQUAM populus Romanus recuperata libertate in pristinum statum rediisset, tantoque etiam majora tuendi sui fundamenta posuisset, quanto plures leges adversus patriciorum potentiam obtinuisset: occasionem habere videbatur justamque causam quiescendi, & concordiam colendi: Quod etsi ita esset, tamen subinde novi motus oriebantur: quarum rerum causas & rationes cum Livius mihi videatur præclare exprimere: non ab re fore putavi, si summam eorum, quæ de hac re disputat hoc loco recensuerim. Alter semper ordo, inquit, gravis alterius modestiæ fuit: quiescenti plebi ab junioribus patrum injuriæ fieri cœptæ. Ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde neque ipsi quidem inviolati erant. Seniores contra patrum, vt nimis feroces suos credere juvenes, ita malle, si modus

dus excedendus esset, suis, quam adversariis superesse animos. Adeo moderatio libertatis, cũ æquari velle simulando, ita se quisq; extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cavendo ne metuant homines, ultro metuendos se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam ut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis. Hæc Livius. Nos vero ex hisce colligere jam possumus, causas diversarum consultationum quæ in civitate instituuntur, eo quod homines subinde magis magisque ambitiosi evadant. Ut verissimum esse videatur quod apud Salustiũ C. Cæsar inquit: omnia mala exempla ex bonis initiis orta esse. Nam qui cives in Repub. ambitiosi sunt, ii primum muniendi sui rationes tales ineunt, ne ipsi vel ab aliis ciuibus, vel etiam ipsis magistratibus lædi & injuria affici queant, ob quam rem amicitias sibi atq; clientelas comparant, cum largitionib. tum variis officiis. Quæ res quia cum virtute conjunctæ videntur, idcirco tolerabiles sunt: nec quisquam esse solet, qui se à principio hisce hominibus opponere velit: quo accidit eas ad tantum fastigium quandoq; ascendere, ut & privatis hominibus postmodũ terrori sint, & magistratibus ipsis formidabiles. Postquam ad tantam potentiam ambitiosi homines pervenerunt, nemine eorum principiis obstante: periculosum est eos invadere propter causas de quibus supra cap. 13. disputavimus. Nam tũc eo res rediit, ut necessum sit, aut magno cum periculo huiusmodi homines opprimere,

primere, aut sub illorum servitutis jugum perpetuum reduci: nisi spes aliqua sit, fore ut morte interveniente, olim sponte intereat ipsorum potentia. Interim vero dum durat, nemine audente vel illos, vel ipsorum clientelas attentare: facile illis est de iis, quæ coram ipsorum tribunali proponuntur, ex sui animi sententia & pro libito pronunciare, & quos volunt, pro animi libidine afficere injuriis. Itaq; imprimis providendum Reipublicæ ne cives quidam beneficentiæ specie ailqua, mali quippiam moliantur, aut autoritatem aliquam sibi comparent, quæ nocere libertati queat. Sed de hac re suo loco differemus.

CAPUT XLVII.

Quamvis populus de iis, quæ generatim disputat, male persæpe ratiocinetur: tamen cum ad singulares res accedit, minus errat.

COEPERAT jam consulum nomen apud populum Romanum in odio esse, sicuti etiam ante meminimus: quæ res eo usque processit, ut rogationem novem tribuni promulgarent, quo populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi, eorumque potentiam limitandi. Sed patres econtra, si id fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari

poteſtate, promiſcue ex patribus ac plebe creari ſinerent, eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit, quod exiſtimarent hoc modo extinctam iri conſulum potentiam, ſi ipſi quoque hujuſmodi honorum participes fierent. Cum autem creandis hiſce tribunis conſulari poteſtate comitia indicta fuiſſent: populus omnes patricios creavit, contentus eo, quod ratio habita plebejorum eſſet. Atque ita docuit eorum comitiorum eventus, ut Livius ait, alios animos in contentione libertatis dignitatisque: alios ſecundum depoſita certamina, in incorrupto eſſe. Cæterum dum mecum animo verſo, quid in cauſa fuerit, quod cum tanta contentione obtinuerint, ut liceret hos tribunos de plebeis quoque creare: tamen patricios poſtea omnes crearint: Inde illis hoc accidiſſe exiſtimo, quod cum populus de rebus generalibus diſſerit, errare vt plurimum ſoleat: ſed cum ad ſingularia accedit, non facile aberret. Videbatur ſibi Romana plebs, dum rem generatim, & in abſtracto conſiderabat, æque digna eſſe conſulatu, atq; eſſent patricii: cum plures plebei quam patricii in urbe eſſent, præterea cum in gerendis bellis hoſtium vim ipſi ſuſtinere cogerētur, adeoque ii ipſi eſſent, quorum opera Romani imperii potentia augeretur, & libere conſervaretur. Itaque ſumma contentione obtinuit, ut tribuni illi qui conſulari poteſtate creabātur, tā ex plebeis, quā patriciis eligi poſſent. Sed cum jam accedendum eſſet ad ſingulos plebejos,
ut

Digitized by Google

ut de iis judicaretur, quinam ad hunc honorem essent evehendi? agnovit suos homines patriciis inferiores esse, usque adeo, ut quod munus plebs ipsa universa mereri videretur, ad id sustinendũ nullum plebejum hominem idoneum invenirent, itaque ad patricios se converterunt, & ex illis tribunos illos omnes elegerũt. Quam judicii æquitatem Livius suo tempore admiratus his verbis extollit. Hanc modestiam, æquitatemque & altitudinem animi, ubi nunc in uno inveneris, quæ tunc populi universi fuit: Huic exemplo simile est illud Pacuvii Calavii Campani, qui post cladem Cannensem, cum afflicta Italia, Urbs quoque Capua ad defectionem inclinare videretur, ob discordias quæ inter plebem & Senatum erant: decrevit imperandi desiderio, rationem quandam inire: qua Senatum servaret, & sibi plebique obnoxium faceret. Senatu ergo convocato, periculum quod imminebat, aperuit, plebem enim eo spectare, ut per cædem Senatus vacuam Rempublicam Pœnis traderet: eo se periculo liberare eos posse, si se permittãt sibi & certaminum in Republica obliti, credant. Cum omnes victi metu permitterent, claudam in curiam vos inquit, & tanquam & ipsi cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam adversarer, viam saluti vestræ inveniam. In hoc fidẽ, quam vultis, ipsi accipite. Fide data egressus, claudi curiã jubet, præsidiũ in vestibulo relinquit, ne quis adire curiam in-

jussu suo, neve inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo: Quod sæpius, inquit, optastis Campani ut supplicii sumẽdi, ex improbo ac detestabili senatu, potestas esset: eã nunc, non per tumultum expugnantes domos singulorum cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes, Ac ne quicquam forte aut temere faciatis: vobis de singulorum capite jus dicendæ sententiæ faciam, ut quas quisq; meritus est pœnas, pendat. Sed ante omnia vos ita iræ indulgere oportet, ut potiorem ira salutem atque utilitatem vestram habeatis. Etenim hos senatores odistis quidem, sed senatum tamen omnino non habere non vultis: quippe aut Rex, quod aut ominandum est, aut quod unum liberæ civitatis consilium est, senatum habere oportet. Itaque duę res simul agendæ sunt vobis, ut veterem senatum tollatis, & novum cooptetis. Citari singulos senatores jubebo, de quorum capite vos consulam, quod de quoque censueritis, fiet. Sed prius in ejus locum virum fortem ac strenuum novum senatorem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde consedit, & nominibus in urnam conjectis, citari, quod primum forte nomen excidit, ipsumq; ex curia produci jussit. Ubi auditum est nomen, malum & improbũ pro se quisque clamare, & supplicio dignum. Tunc Pacuvius, video quæ sententia de hoc sit data: ejicitur pro malo atque improbo: bonum ergo sena-

ſenatorem & juſtum eligite. Primo ſilentium erat, inopia potioris ſubiiciendi: deinde cum quis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo major extemplo clamor oriebatur: cum alii negarent noſſe, alii nunc probra, nunc humilitatem ſordidamque inopiam, & pudendæ artis, aut quæſtus genus obiicerent. Hoc multo magis in ſecundo ac tertio ſenatore factum eſt, ut ipſius pœnitere homines appareret: quem autem in ejus ſubſtituerent locum, deeſſe videbant: quia nec eoſdem nominari attinebat, cum ad nihil aliud quam ad audienda probra prius nominati viderentur, & cæteri multo humiliores, obſcurioreſq; eſſent. Ita dilabi homines cœperunt, notiſſimum quodque malum maxime tolerabile dicentes. Atque hinc Pacuvius occaſione ſumpta, quia intereſt, ut Senatum habeatis, inquit, eoq; omnino carere non vultis: nec tamen in antiquorum ſenatorum locum meliores ſubſtituere poteſtis: ſatius erit, cum iis in gratiam redire. Nam & ii hoc periculo perculſi, vobis deinceps benigniores erunt, quam ſi novos in eorum ſubſtituere- tis locum. Hac arte Pacuvius plebi, imprimiſque ſibi reconciliavit ſenatum: quo loco rurſus apparuit, quomodo plebs generatim differens de rebus erret: ſed ad individua accedens errorē agnoſcat. Exiſtimabat indignos eſſe eo honore illos, qui tunc ſenatores erant: ſed cum ſingillatim deliberandū eſſet, qui novi quibus antiquis ſufficiendi eſſent: animadverterunt po-

ſteriores fore illis deteriores. Errat etiam populi multitudo generatim de rebus diſſerens, cũ ex aliis cauſis illas oriri putat, quam vere oriantur, quas rurſus particulatim intuens & animadvertens agnoſcit. Anno Servatoris 1494. pulſi erant Florentia principes ejus Reipu. nec erat ulla æquabilis rerum moderatio, ſed licentia quædam popularis, qua omnia in pejus ruere, & minari ruinam videbantur. Ea de re plebei per plateas & forũ curſitantes diſputabant, & potentium civium ambitionem accuſabant tanquam ſi illi hos inordinatos motus nutrirent in eum finem, ut tandem Rempub. ex ſuo arbitrio conſtituere, & publicæ libertati quam plurimum detrahere poſſent. Hæc diſſerentes quamplurimos calumniabantur, ſimulque minabantur, ſi ad gubernacula Reip. pervenirent: ſe hos dolos patefacturos, & ſontes punituros. Sed interim perſæpe accidebat in eo ſtatu Reipub. ut aliqui illorum ad ſummos magiſtratus pervenirent. Ac tunc, cum eo perveniſſent, ac rerum cauſas viderent, eaſq; conſiderarent: agnoſcebant ſe prius erraſſe: neque enim aliquorum optimatum ambitionem, ſed temporum eorum difficultatem, eos motus, eaque pericula parere: itaque alios animos induere, & aliter ſentire quam prius ſolebant. Sed cæteri interim, qui eoſdem hoſce prius de Republica diſſerentes audiver nt, cum eos mutaſſe ſententiam, & reliquis ſimiles factos intelligerent: à cæteris corruptos muneribus eſſe, non rerum

ipſa-

ipsarum peritiores factos putabant. Hæc vero cum permultis evenirent: abiit res in proverbium tandem, ut vulgo dicerentur ii, qui ad Rempub. adhibebantur, alium animum in foro & alium in Senatu habere. Quod si igitur hæc omnia perpendamus: inveniemus hanc esse rationem, qua errantem plebem possimus eo perducere, ut errores animadvertat: si illam à generalibus, & rerum abstractarum à materia disputationibus, ad particularem rerum singularium intuitum reducamus: sicuti vidimus Pacuvium Capuæ, & Romæ Senatũ fecisse. Quibus hoc etiam addendum puto, neminem sapientem debere subterfugere populi judiciũ in iis rebus, quæ particulares sunt, veluti quæ ad honorum distributionem, & collationem magistratuum pertinent: quod in hisce solis populus sanum judicium habere soleat: & si quando illum errare contingat: id tamen usq; adeo rarum sit, ut perpaucorum obstinationi potius, quam communi populi judicio attribui queat & debeat. Quę cum ita se habeãt, deinceps ostendemus quem modum Senatus Romæ observare soleret, si quando plebem in universalibus deceptam, ipsorum particularium experientia agnoscere errores cuperent.

***

CAPUT XLVIII.

Qui vult cavere, ne magistratus in humiles personas & viles conferatur: eum in id eniti debere, ut ad illum aspirent simul & summæ nobilitatis & infimæ conditionis homines.

QUANDO patres Romæ metuebant, nè tribuni, qui consulari potestate eligebantur, ex plebejorum ordine crearentur: duorum alterum facere solebant ad id præcavendum: nam aut efficiebant, ut primores patrum eum magistratum peterent: aut certe, ut reliquis plebeis candidatis, viris egregiis, alii sese immiscerent, itidem plebei candidati, infimæ sortis ac conditionis homines. Altero enim efficiebant, ut populus honorem petitum denegare non auderet: altero, ut puderet in hujusmodi homines sordidos conferre. Atq; hæc omnia eo spectant, ut intelligas rectè à nobis pronuntiatum esse, plebem de rebus in genere differentem aberrare: sed de singularibus nequaquam.

CAPUT XLIX.

Si urbes, quæ à prima origine liberæ fuerunt, tamen difficulter leges consequuntur, quibus libertas earum conservetur, ut in urbe Roma apparuit: necesse propemodũ esse, ut quæ à principio aliorum imperio obnoxiæ fuere, libertatem non possint consequi.

ARDUAM

Digitized by Google

ARDUAM atque difficilem esse rem ut in constituenda Reipublicæ forma, omnibus iis provideatur, quibus libertas, temporis successu, labefactari queat: id exemplo Romanorum satis manifestum esse potest. Nam si eorum libertati legibus prospectum esse videretur, cum à Romulo primo conditore, tum à Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Servio, & denique à Decemviris, qui ad leges condendas creati fuerant: tamen in ipso rerum usu, subinde apparebat aliquid desiderari eorum, quæ ad conservandam libertatem facerent. Hinc quoque orta est censorum creandorum ratio, qui libertati quam plurimum profuere. Nam cum morum arbitri quidam essent, prohibuerunt, ne morum tanta corruptela in Rempublicam cito irrumpere potuerit. Et quamvis à principio non sine errore statutum esset, ut in quinquennium crearentur: tamen Mamerci Dictatoris prudentia postmodum sublatus hic error fuit, ac constitutum, ut non nisi in octodecim menses crearentur. Id quod eos Censores, qui tunc erant male habuit, ut postmodum ab illis idem Mamercus senatoria dignitate removeretur, non sine Senatus ac plebis indignatione. Quo loco admirari licet, utrum historici negligentia omissa sit illius defensio? an vero per leges non potuerit se contra censores defendere? Iniquum enim est, eum qui legem

publicæ libertati salutarem tulisset, ob eam ipsam causam, postmodum ea injuria affici posse nec habere defendendi sui instrumenta. Sed ut redeamus eo unde sumus digressi, ex ejusdem huius Censuræ institutione dicimus manifestum fieri posse: quod si iis civitatibus, quæ à prima origine liberæ fuerunt, difficile est sese talibus legibus institutisque communire, quibus libertatem conservare, & pacifice vivere queant: neminem debere admirari, si quæ à principio aliorum imperio paruerunt, id successu temporis ex quocunque tandem casu assequi nequeant. Huic rei documento esse potest Respublica Florentinorum, quæ à primis initiis Romanorum imperio paruit, & ab exteris hominibus gubernata, longo tempore de libertate ne cogitavit quidem. Postmodum cum respirandi facultas quædam data esset, suis legibus vivere cœpit: quæ cum mixtæ essent antiquis statutis ad servitutem potius, quam libertatem comparatis, non potuere firmum ponere libertatis fundamentum. Hoc modo 200. fere annos constituta, imperium tamen nullum sub ditione sua habuit, quantum quidem ex historiis ejus colligi potest. Easdem quoque difficultates perpessæ sunt omnes illæ civitates, quæ à primis initiis aliorum imperio subjectæ fuerunt. Et quanvis Florentiæ persæpe eo usque perventum sit, ut paucis quibusdam plena potestas concederetur, novas plane leges condendi, ac

Florentinorũ Reipu. origo.

novam

novam Reipublicæ formam instituendi: tamen pauci illi non tam communem omnium libertatem ac publicum bonum, quam proprium usum in ferendis legibus spectarunt: ex qua re non ordo & æquabilitas libertatis in Republica sed ataxia orta est. Nam ut de cæteris in præsentia taceamus, hoc certe vel imprimis in Republica observare oportet, in quo rum potestate rerum Capitalium judicia, & jus supplicium de civibus sumendi constituatur. Cui rei Romani præclare prospexerant, cum à quocunque tandem judice liceret ad populum provocare: & si quando provocatio, propter exequutionis moram, Reipublicæ periculum creare potuisset: remedium ei malo ipsam dictaturam excogitaverant, qua subito mandabatur res judicata exequutioni: nec tamen ad id remedium unquam, nisi urgente necessitate veniebant.

Sed Florentini cæterique omnes, qui aliorum imperio subditi sunt non in suis civibus, sed exteris hominibus, hanc potestatem positam habebant, iis nimirum, quos Imperator illorum gubernationi præfecisset. Quam consuetudinem etiam post partam libertatem, servarunt, cum haberent exterum hominem rerum capitalium judiciis præfectum, quem Capitaneum appellabant: eaque res periculosa erat, cum à potentioribus civibus unius hominis judicium facile corrumpi posset. Successu temporis deinde, ut

ſolent omnia, mutari, ſucceſſerunt in Capitanei locum octo viri, rerum capitalium judices: quæ mutatio non modo utilior non fuit, ſed priori ſtatu longe deterior: ſemper enim pauci rerum gubernationi præfecti, optimatū miniſtri eſſe ſolent, contempta populi multitudine. Huic rei Veneti longe melius proſpexerūt: Nā etſi Decemviri apud illos poteſtatem habeant quemcunque civium ſine provocatione puniendi: tamen quia ad potentiores cives puniendos vix ſufficerent, ſubſidium habent in aliis poſitū magiſtratibus majoribus, ut quos Quarantios vocant, & Concilium Prægajum, qui ſummus eſt Magiſtratus in eum finem, ut ad frenandam potentium civium libidinem, neq; accuſatores neque judices deeſſent. Quod ſi igitur in Republica Romanorum quæ à primis principiis libera fuit, & tot tamque ſapientum virorū conſiliis inſtituta & legib formata eſt: tamen ipſo rerum uſu urgente, ſubinde opus fuit nova quædam ſtatuta excogitare, tanquam libertatis præſidia: nemini mirum videri debet, ſi in cæteris urbibus id fieri oporteat, quæ neq; à principio ſtatim liberæ fuerunt, neque tot ſapientibus viris inſtructæ, qui omnibus, quę tempus afferre poſſet, incommodis, providere potuerint.

CA-

Caput L.

Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, ut consuetas Reipub. functiones sistere atque impedire queat.

T. Quintius Cincinnatus, & C. Julius Mentus Consules, cum propter exortam inter eos discordiam Reipub. nocerent, nec quicquã eorum expedirent, quæ per ipsos fieri oporteret, jamque omnia jura silerent cęteraq; omnia negligerentur: Senatus hortabatur eos ad dictatorem creandum, per quem Respublica rursus constitueretur & eorũ discordiæ modus imponeretur. Sed consules in cæteris rebus omnibus discordes, in hoc uno conveniebant, ne dictator crearetur: ob quam causam patres, cũ aliud remedium non esset, tribunorum opem implorarunt, qui consules ad creandum dictatorem coegerunt. Quo loco rursus apparuit tribunitiæ potestatis auxilium, non solum ad patriciorum adversus plebem insolentiam frenandam utile: verum etiam ad compescendam inter optimates ipsos altercationem & ambitionem salutare. Atque hic observare oportet, quod in Republica maxime cavendum est: ne pauci quidam, qui rerum potiuntur, consuetas necessariasq; Reipublicę actiones aut sistere aut tollere queant. Itaq; si qui præficiuntur distribuendis honoribus, aut cõferendis officiis, aut ad aliam aliquam rem expediendam: simul etiam

iam illis necessitas quædam exequendi officii est imponenda, aut remedium quoddam constituendum, quo, si negligentes fuerint, cogi possint. Id enim nisi fiat, nequaquam bene constituta esse potest ejus rei administratio: veluti ex eodem hoc Romanorum exemplo cernere licet: ex quo facile apparet, si tribunorum auxilium Consulum discordiæ opponi nequivisset: quam plurima Reipublicæ negotia neglecta fuisse. In Venetorum Repub. penes Senatum quem magnum Consilium vocant, sita est potestas distribuendorum honorum, eligendorumq; magistratuum, qui cum in ipsa urbe, tum foris per ipsorum imperium ad rerum gubernacula accedunt, Accidebat autē quandoq; olim, ut Senatorum multitudo ex occasione aliqua indignata, aut iracundia commota, nec domi neque foris successores, iis qui magistratibus abiissent, crearet: ex quo non sine magno Reipublicæ periculo fiebat, ut civitates suis judicibus ac magistratibus carerent, idq; eo usque durare solebat, donec aliqua ratio inveniretur, eosdem senatores placandi. Quæ res successu temporis Reipub. plurimum detrimenti afferre potuisset: nisi à sapientib. viris huic malo remediū excogitatū fuisset: qui arrepta occasione legē obtinuerunt, ne quisquā magistratus seu domi, sive foris per ipsorum ditionem, à sua sede & officii administratione discederet,

priusq-

priusquā novus in ipsius locum substitueretur: qua lege sublata est jam occasio, ne senatorum multitudo, ex aliqua causa incitata, remorari queat ea, quæ sine damno publici boni cessare in Republica nequeunt.

CAPUT LI.

Si quid in Republica aut Imperio tuo facere cogeris: simulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit.

SAPIENTES Viri gratiam sibi comparant etiam ex iis rebus, quas necessitate inducti præstant: quæ res à patribus Romæ eleganter observata, magnam benevolentiam illis apud plebem conciliavit: in eo præsertim negotio, quo decreverunt militibus ex publico ærario stipendia, qui prius cogebantur propriis sumptibus militare. Nam cum diuturna bella ante oculos posita cernerent, & oportere etiam exercitus suos ad ea conficienda procul à patria duci: facile intelligebant, nisi ex publico stipendia solverentur, nihil horum effici posse. Itaque necessitate urgente Senatus stipendia militibus ex publico decrevit: sed id tanta industria fecit, ut ex eo, quod necessitas facere cogebat, magnam sibi benevolentiam compararit: nam id præstitit, antequam vel à tribunis, vel à plebe ulla ejus rei mentio facta esset. Itaque nihil acceptū unquam à plebe tanto gaudio traditur: cōcursum enim ad curiam esse, prehēsasq; exe-

untium

untium manus, & patres vere appellatos: effectumque esse, ut nemo, pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Sed tribuni plebis, communis ordinum lætitiæ concordięque soli expertes negare tam id lætum ac prosperũ consilium fore, quam ipsi crederent: id enim specie jam melius esse quam usu appariturum: unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur patres esse largitos querebantur. Sed quicquid illi dicerent, Plebi id gratissimum fuit: quod ut patres perseveranter tueri possent: cum ex censu summa fide contulissent, de suo primi contribuerunt, post quos, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt: quos ut & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit, repente spreto tribunitio auxilio, certatim in militaria stipendia conferre cœperunt.

CAPUT LII.

Eam unicam esse totam rationem reprimendæ nimiæ civis alicujus potentiæ, atque insolentiæ in Repub. si via illi præcludatur, ne ad eam potentiam pervenire queat.

EX superiori disputatione licet observare, quantam benevolentiam patres sibi apud plebem cõciliarint, cum ex decreto de militari sti-

ri stipendio, tum modo contribuendi in publicum ut stipendium solvi posset. Itaque si deinceps eandem beneficentiam declarassent populo in cæteris rebus, dubium non est, quin eum sibi tantopere devinxissent, ut omnium tumultuum ac seditionum tribunitiarum causas sustulissent: quod in patres potius quam tribunos salutis suæ spem posuisset: sublataque tribunorum apud plebem autoritate, sublata simul fuisset eorum adversus patres potentia: ut tot tantasq; procellas excitare amplius nequivissent. Neq; enim ulla tutior meliorq; ratio est, opprimendæ nimiæ civis alicuius potentiæ atque ambitionis, quam si impedimẽtum obiicias rationibus & instrumentis, quib. ille ad eam potentiam pervenire conatur: idque maxime tunc faciendum, cum mores hominum in Republica corrupti fuerint. Quam viam si ingressi fuissent, adversus Cosmum Mediceum Florentini, qui illi adversabantur: longe plus præstitissent: quam dum illum urbe per vim expulerunt. Oportebat enim populi favorem, quo ille nitebatur, beneficiis ad sese convertere, qua sola ratione ex illius manibus potẽtiam eripuissent, sine tumultu, & absq; armis. Petrus Soderinus per idem fere tempus collatis in plebẽ beneficiis, magnam sibi apud populum autoritatem conciliaverat: ut ab omnibus undique publicæ libertatis defensor, protectorq; haberetur. Qui igitur illi invidebant cives Florentini, tutius longe se illi opposuissent, si eadem, qua ille

ille utebatur, ratione plebem beneficiis sibi conciliassent, quam quod suum studium atque operam Mediceo, Soderini adversario, conferentes, in causa fuerunt, ut Respubli. tota everteretur. Nam si populi favorem in sese cõvertissent beneficentia aliqua, potentiam, cui ille nitebatur, sine strepitu, & absque armis minuissent. & in Senatu deinde aperte ejus sententiis contradicere, & absq; ullo populi metu resistere potuissent. Quod si quærat hic aliquis, num eadem ratione Soderinus ipse, adversariorũ invidię obviam ire potuerit, impedimenta obiiciendo instrumentis, quibus ab ipsis oppugnabatur? Ad id ego respondeo: potuisse illum quidem id tentare: sed neque honestum nec facile factu fuisse. Nam qui Soderino adversabantur, utebantur Mediceorum opera. quorum auxilio eum tandem oppresserunt. Non licebat igitur illi, qui publicæ libertati conservandæ præfectus esset: derelicta publicæ libertatis defensione, ad Mediceorum partes transire. Quibus accedit, quod neque Mediceorum favorem sibi tam sub to & clanculum conciliare potuisset, quin populus ejus rei certior factus, benevolẽtiam, qua eum prosequebatur, in odiũ convertisset: atque ita adversariorum impetum minus sustinere potuisset. Nam quicunque se Mediceis favere quocunque modo ostendisset: is statim in odium plebis incidebat. Necesse erit igitur in rerum gerendarũ deliberatione occasio-

nes

nes rerum considerare, & diligenter perpendere: quantum una quæque periculi, aut utilitatis secum afferat: & ea consilia vitare, quæ plus periculi, quam utilitatis continere videntur: quamvis ad scopum nobis propositum facere videantur: ne idem tibi contingat quod Marco Tullio accidit: qui eo ipso auxit M. Antonii vires quo illas frangere conabatur, Nam cum ab Senatu Antonius hostis Reipublicæ judicatus fuisset: & magnas copias tamen secum haberet ex iis militibus, qui Cæsaris castra secuti fuerant: suasit Cicero, ut Octavium cum novo exercitu ipsis Consulibus comitatum adversus Antonium mitterent: sic enim fore, ut quã primum Antonii milites Octavii nomen audirent, ad ipsum, qui Cæsaris nepos esset, & jam se Cęsarem nuncupabat, deficerent: & Antonium inermem facile opprimi posse. Sed ea res illi præter spem evenit: nam Antonius cognito rei periculo Octavium in suas partes pertraxit, relictisque Tullio & Senatu, conjunctisq; viribus Rembulicam oppresserunt. Optimatum vero potentiam plane sustulerunt. Quam rem à principio conjecturis apprehendere oportebat aut Cæsarem ipsum, qui tanta virtute hostes suos expugnaverat, & principatum in urbe occupaverat, aut ejus agnatorũ quemquam pro publica libertate aliquid præclari gesturum fuisse.

C Ar-

Digitized by Google

CAPUT LIII.

Persæpe accidere, ut populus vana quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: eum enim magnis promissionibus facillime moveri.

EXpugnata urbe Vejorum, cœptum est Romæ agitari sermones, de traducenda eo parte una populi Romani. Censebantque partim Senatui partim plebi habitandos Vejos, duasque urbes communes Reipublicæ incoli à Romano populo posse: cũ pulcherrima Urbs Veii, agerq; Vejentanus in conspectu positus, uberior ampliorque Romano agro esset: Urbem quoq; cum privatorum tum publicorum tectorum magnificentia ac situ cum Romano conferendam aut anteponendã. Quæ res optimatib. ita displicebat; ut morituros se potius in conspectu populi Romani dicerent, quam passuros ut quicquam earum rerũ decerneretur: Nihilominus tamen hæc tanto ardore & tam fœdis certaminibus inter patres & plebem acta sunt: ut nulla res alia manibus temperare plebẽ cogeret, quam quod ubi rixę committendę causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes, se peti, feriri atque occidi juberent: Ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, ad reliquos quoque similes conatus: verecundia iræ obstabat. Quo loco observare debemus, Populum sæpe decipi falsa quadam boni specie,

cie, & ſuum ipſius appetere interitum: eamque rem, cauſam exiſtere poſſe multorum malorum in Repub. niſi plebs ab aliquo, cui ipſe confidat, erudiatur, & ab errore ſuo revocetur ad ſanum judicium. Quod ſi quando plebs prius aut iiſdem rebus, aut hominibus decepta, bene in præſenti caſu monentibus confidere non auſit, aut nolit: tum fato quaſi in perniciem ſuam trahitur: ex quo accidit illi, veluti Dãtes de Monarchia loquitur, ut perſæpe interitum ſuum clara voce expetat: ſalutem abhorreat. Hinc perſæpe etiam accidit ut Reipublicæ in deliberationibus, ſaniora conſilia contemnant: ſicuti Venetis accidit, cum, ut ante docuimus, à tot hoſtibus ſimul impeterentur: Nam tunc nunquã auſi ſunt tentare, ſi quempiam ex hoſtib. in ſuas partes pertrahere poſſent, reſtituendo illa, quæ aliis per fas & nefas ademiſſent & quorum cauſa bellum illis eſſet indictum, antequam ab illis opprimerentur. Quod ſi rationes intelligere cupis, quibus, ſuaderi ne aliquid populo poſſit an non, cognoſcere queas: in id oculos intentos habere oportet, ut obſerves: id quod ſuaſurus es, ſit ne utile an non: deinde videatur ne honeſtatẽ quandam atq; animi magnitudinem præ ſe ferre? an vero turpitudinem? Nam ſi populo proponas rem, quæ prima fronte utilitatem & lucrum præſens videatur continere, itemq; animi magnitudinem quandam, facile illam perſuadebis, quamvis re ipſa, & penitus introſpecta, nec utilis nec honeſta ſit.

Contra

Contra autem, si quid revera Reipublicæ utile & salutare sit: tamen si id non ita evidens sit, ut omnibus manifeste appareat: nunquam sine summa difficultate plebi persuadebitur. Hæc plurimis exemplis probare possem, cum antiquis, tum recentibus, domesticis & peregrinis. Hinc Romæ tot olim de Fabio Maximo suspiciones, qui populo Romano persuadere non poterat, satius esse cunctando sensimque progrediendo Annibalem distinere, quam ut subito universus exercitus periculum fortunæ subiret. Quæ quidem propterea illi accidebant, quod pop. Romanus turpes existimaret esse illas cunctationes: nec quam utiles Reipub. forent, recta ratione metiretur. Sed neque Fabio argumenta suppetebant, quibus consilia sua populo persuadere posset. Usque adeo enim cæci quandoque sunt homines, cum laudis atque gloriæ præmia proposita esse videntur: ut tunc pop. Romanus Magistro Equitũ potestatem fecerit, contra Dictatoris imperium, dimicandi: qua occasione prælium semel committens, in summum discrimen rem Romanã adduxisset, nisi Dictatoris prudentia malo cõsilio remedium invenisset. Atqui Varronis consulis exemplo eos edoceri oportebat, qui cum undique per plateas publicis locis promitteret, se Annibalem victurum, si ei potestas fieret cum illo dimicandi: tandem autor fuit cladis ad Cãnas acceptæ, qua Romanum Imperium propemodũ interiit. Huic exemplo simile est & illud

M.Cente-

M. Centenii Penulæ Centurionis, qui postquã Annibal decem jam annos in Italia bellũ gerens, tot Romanorum strages edidisset: in Senatum venit & à patribus petiit, ut sibi quinque millia militum darentur, se peritum & hostis & regionum, brevi tempore operæprecium facturum: & quibus artibus Romani duces & exercitus ab Annibale capti & cæsi essent, iis se adversus eum, qui illas invenisset, usurum. Quod etsi stolide ab eo promitti senatus intelligeret: metuebat tamen, ne, si hoc illi fuisset denegatum, populus infensus sibi redderetur: satius ergo esse periculo committere illos, qui eum vel sponte sequerentur, quam ut novam aliquam dissensionum inter plebem & Senatum causam præberent. Itaque pro quinque octo millia concessit, quibus ex agris accesserunt & alii voluntarii: collecto ergo eo exercitu M. Centenius, qui magna ex parte tumultuarius ac semiermis erat, Annibalem secutus est, eumq; statim adortus prælium cõmisit, & cum omnibus suis interiit. Apud Athenienses Nicias vir gravissimus ac prudẽtissimus, dissuadere populo non potuit, quin Siciliã invaderent: itaque suscepta est illa expeditio contra sapientum virorum consilium: & simul Atheniensium interitus causa fuit. Scipio quoque cum Affricã Consul sibi designari à patribus peteret, Carthaginemq; deleturũ se esse promitteret, nec ei Senatus, Fabii maximi sententia permotus vellet assentiri, minatus se id populo propositurũ: quem *Livius lib. 25.*

scicbat

ſciebat hujuſmodi magnis auſis gaviſurum. Poſſumus etiam exempla adducere ex noſtra Florentinorum urbe in eandem ſententiam: cujuſmodi illud eſt Herculis Brentivoli, qui eum eſſet exercitus noſtri imperator, & ab Antonio Iacomino adjutus Bartolomeum Alvianum ad S. Vincentium ſuperaſſet: perſuaſit militi ſe Piſas quoque occupaturum, ad eamque obſidendam ſe accinx t, contra quam multi ſapientes cives illi ſuaderent: populus enim magnis illius promiſſionibus occæcatus, quin illi aſſentiretur, impediri non potuit. Atq; hinc facile videmus, eam unicam eſſe ac facilem viam augendæ Reipub. ſi quis populum ejus, qui liber ſit & alicujus virtutis, in re militari perpetuo exerceat, facile enim parebit cum illi aliqua gloriȩ, & utilitatis ſpes propoſita fuerit: nec cõtrarium ſuadenti obtẽperabit. Quod ſi autem in hujuſmodi rebus gerendis fortuna adverſetur, ut Reipub. ruina ſequatur: tunc vel imprimis periclitantur illi, qui ſuaſores hujuſmodi expeditionum, aut duces militares fuerunt: neque enim tunc cum res male ſucceſſit, in fortunæ adverſitatem cauſa refertur, ſed in imperatorum ignorantiam malitiamque: quo fit, ut eos ut plurimum, vel in vincula conjiciant, vel necent: vel in exilium expellant: quod multis egregiis Carthaginenſium ducib. accidiſſe videmus. Nec ſolet in hujuſmodi caſib. ratio haberi earum rerum, quæ prius bene præclareque geſtæ, gratiam meruiſſe videntur. Sicuti vidimus

Anthonio

Digitized by Google

Anthonio Iacomino accidisse, qui cum, ut se facturum persuaserat populo, Pisas expugnare nequivisset: in tantum populi odium incidit, ut non suis meritis prioribus, sed gratia quorundam, qui pro illo intercesserunt, vitam conservarit.

CAPUT LIIII.

Quanta esse soleat viri alicujus gravis autoritas in sedandis tumultibus.

EX eadem hac P. Romani disputatione & concertatione, qua quærebatur, num esset transmigrandum ad Vejos: dignum observatione est quantum viri gravis autoritas apud populum valeat ad tumultus sedandos: ut non immerito Virgilius cecinerit.

Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant.

Suaserim autem ei, qui meritis ac virtute excellens, forte ad hujusmodi tumultus sedandos accedendum sibi esse videbit, sive domi, sive militiæ fuerit, ut habitu ipso corporis etiam atque insignibus membris, se quam maxime poterit reverendum efficiat. Erat ante paucos annos Florentia universa in binas factiones divisa: quarum una à Monacho Monialis, altera à Rabie, qua furere videbatur, Rabiosa vocabatur: ventum est ad arma & Moniales victi, inter quos erat Paulus Antonius Soderinus, vir iis temporibus summæ autoritatis: ad ejus ædes

diripiendas cum miles contenderet: forte domi habuit fratrem suum Franciscum Volateranum Episcopum, qui nunc est Ecclesiæ Romanæ Cardinalis. Is audito tumultu, Episcopali habitu indutus, ipsamque Pontificiam mitram in capite gestans, armato militi obviam ivit, & cum vultus sui reverentia, tum gravitate atque eloquentia eum continuit, ne domum fratris diriperet, non sine magna totius urbis admiratione. Nihil enim est ad sedandos tumultus accommodatius utiliusque, quam gravis alicujus viri authoritas: idque tum maxime apparuit, cum plebs Romana furore concitata, Vejos transmigrare conabatur: & adversus Senatum, qui recta ratione metiebatur detrimentum, quod inde Reipublicæ nasci poterat, permota, arma capere velebat. Nulla enim res tunc alia plebem à manibus temperare coegit, quam quod ubi rixæ committendæ clamor oriretur: solerent principes Senatus, primos sese turbæ offerre, seque peti, occidi ac feriri jubentes: à quorum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, ad reliquos quoque similes conatus verecundia iræ obstabat, atque sedabatur tumultus

Ca-

CAPUT LV.

Facile administrari posse Respub. in quibus mores hominum probati atque integri fuerint: neque Monarchiam introduci posse, quando æquabilitas quædam inter cives existit: nec Aristocratiam, ubi nulla est æqualitas.

SUPRA à nobis disputatum est, quid de corruptis civium moribus sperari in civitate queat, cui disputationi adjungendum puto Furii Camilli institutum, quo post expugnationem Vejorum decretũ est, ut decima pars prædæ Vejentanæ Apollini sacra esset. Est enim in ea re admodum memorabile, quod cum populus illam prædam jam haberet, & de ea unusquisque tantum, quantum inter diripiendum cuiq; fortuna attulisset: audebat tamen senatus decernere, ut unusquisq; decimam partem eorum quæ fuisset prædatus, in medium conferret. Nam etsi Senatus postmodum evitandi odii plebejorum causa, aliã rationem invenerit, qua se religione exolveret: debemus tamen existimare eum, non ob aliam causam id decrevisse, quam quod certo confideret religioni civium, quos speraret omnino decimam partem omnium eorum quæ cuique contigissent, collaturos in medium. Sed neque huic edicto cives fraude obviam ire decreverunt: quum possent tanto minus conferre, ne ipsis illa contributio onerosa foret: sed aperte indignati, Principes *Livius lib. 5.*

cipes ipſos & Camillum præ cæteris, Vejentanã prædam publicando ſacrandoque ad nihilum redegiſſe querebantur. Hoc igitur exemplum una cum aliis jam ante à nobis adductis, eo pertinent, ut intelligamus, quam integri fuerint civitatis mores iis temporibus, quam religioſi homines & quanta de ipſis ſpes jam tum concipi poſſet. Neque eſt quod in provinciis, quæ noſtro tempore tantam habent morum corruptelam, quicquam tale quis, ut jam tum de pop. Romano, ſperare aut expectare debeat. Summa corruptela morum eſt ætate noſtra in Italia & in Gallia. Item & Hiſpania, quæ Italiæ proximæ ſunt: nec tam hominum bonitate (quæ apud ipſos prope nulla eſt) quam regum ſuorum imperio & antiquis eorum regnorum legibus continentur, quo minus tot tamque inſignia turpitudinis ac ſcelerũ exempla committant, ut in Italia committi atque patrari quotidie videmus. In ſola Germania extant adhuc antiquæ illius Romanorum virtutis atque bonitatis inſignia quædam exempla, quo fit ut multæ in ea urbes libertate fruantur: bonarum legum enim tam ſtudioſi ſunt, ut ea res ſola illos conſervet, ne ſervitute opprimantur. Quod ſi argumentum aliquod inſigne habere cupias de probitate, quę etiãnum apud Germanos viget: exemplum adducam, ſimile ei Romanorum decreto, de quo paulo ante diſſeruimus. Si quando enim pecunia opus habent ad uſus publicos: tunc tributum indicunt: jubentque unum

unum quemque prout ditior aut minus dives est, plus aut minus solvere, videlicet centesimã unam, aut duas suorum bonorum partes. Quare per magistratus ita constituta: vocantur singuli & juramento primum astricti, se tantum soluturos, quantum se debere intelligant, pro quantitatis suarum opum ratione, in arcam illud conjiciunt quod se debere putant, nec quisquam testis adhibetur ad probandum, quod juste solverit tantum, quantum ejus opes requirant, cum cujusquam conscientia: ex quo facile est cognoscere, quantum in hisce hominibus antiquæ pietatis, & morum bonitatis adhuc insit. Neque enim dubium est, quin singuli justam portionem solvant: quod alioquin totam summam contributę pecuniæ minorem fore oporteret, quam alias esse soleret: atque illinc patefacta fraus, aliam indicendi colligendiq; tributi rationem suasisset. Atq; hęc morum integritas tanto magis admirationi esse debet, quod nostra ætate in sola Germania superesse videatur. Idq; ei regioni contigisse propterea censeo, quod à commerciis & negotiationibus abstinuerint, nec conversati sint ejus [illegible] cum vicinis regionibus corruptissimis sive Gallis, sive Italicis aut Hispanicis: sed domi mansere, contenti iis cum cibis, tum vestimentis, quæ illorum terra suppeditat, nec peregrinos mores didicere. Præterea quæ ipsorum urbes libertate fruuntur, in iis est civium æquabilitas quædam: nec tulere eos nobiles, qui nobilium Italo-

Digitized by Google

rum more vitam degunt, ex redditibus suis fastum pompamque præ se ferentes, nullis utilibus negotiis occupati. Nam qui in Germania tales sunt, ii ab omnibus odio habentur, tanquam principes omnis corruptelæ morum, ob quas causas persæpe in liberis civitatibus è medio tolluntur. Vocamus enim nobiles in Italia eos homines, qui otiosi sunt & ex suis proventibus victum sufficientem habent: neque ullis negotiis utilibus, sive mercaturæ, sive agriculturæ sive aliis operá navant: cujusmodi Reipublicæ plane inutiles sunt: & inter reliquos omnium maxime perniciosi iis, qui non modo proventus illos sufficientes habent, verum etiam subditos quosdam obtinent & arces atque vicos possident, quibus pro animi libidine imperant. Plurimi autem hujusmodi nobiles habitant per regnum Neapolitanum, Latium, Æmiliam, Flaminiam atque Insubriam: quo factum est, ut in iis regionibus nulla Respublica cum quadam æqualitate juris institui unquam potuerit: tantum se licet adversantur hujusmodi homines politicis vivendi rationibus: nec ullus modus existit in regionibus jam cõmemoratis legitimam politiæ rationem instituendi, quã si sub unius Monarchæ imperium omnes redigantur. Nam cum tantopere corrupti sunt mores hominum, ut ad eos frenãdos leges non sufficiant: necesse est vim quandam adhibere & regia potestate potentiorum hominum libidinem & ambitionem coercere &

in.

in officio continere. Hæc vero, quæ jam diximus ita se habere, vel Hætruriæ exemplo quis discere queat, in qua regione minime ampla, tres amplissimæ Respub. Florentia, Sena & Luca libertatem diutissime conservarunt, & cæteræ ejus civitates etsi imperio pareant aliarum, homines tamen habent qui toto animo & libertatem amant, & legibus itidem instructæ sunt, quæ eodem spectant. Quæ omnia ob eam causam huic provinciæ contigerũt, quod in ea paucissimi nobiles sint, & ex eorum numero nulli, qui arces & subditos possideant: sed magna incolarum æqualitas, usque adeo, ut si illis sapiens aliquis vir contingeret, qui singulari rerum antiquarum & juris cognitione polleret, facile eos ad veram politiæ rationem reducere posset, & ad libertatem conservandam instituere: Hactenus tam fortunati certe non fuerunt ut talem quempiam virum habere, aut ex sese producere potuerint. Nobiles vero ex tota hac disputatione hoc colligere licet: quod si quis liberam Rempublicam illic instituere velit, ubi permulti potentes nobiles habitant: ei necesse est ut omnes hosce opprimat, priusquam quicquam operæprecium præstare possit: Sed neque Monarchiam introducere licet eo loco, ubi est magna æqualitas civium: itaque necesse tunc fuerit ambitiosos homines ex æqualitate illa ad altiorem gradum evehere, eosque opibus potius quam nomine ipso nobilitate & potentia augere ut Monarcha illis sti-

patus tutus esse, & ipsi sub Monarchæ tutela ambitionis & libidinis suæ habenas laxare: Cęteri vero deinde illud servitutis jugum ferre cogantur, quod vis & potentia principis imposuit: atq; hæc gubernationis forma eo usque durare solet, donec justa proportio Imperantium potentiæ cum subditorum tolerantia fuerit sublata. Difficile autem est, liberam Reipub. formam introducere in eam gentem, quæ sub unius Monarchæ imperio vivere consuevit: sicuti etiam econtra, illam gentem quæ suis legibus vixit, liberaq; fuit, sub unius imperium reducere: Et opus est ad id præstandum, singularis ingenii atque autoritatis viro: quo fit, ut multi id tentarint, sed pauci ad fœlicem finem perducere potuerunt: sed ipsa operis magnitudine aut oppressi aut terrefacti, in ipsis principiis destitere. Sed ad id ꝙ pronuntiavimus hoc loco: non posse liberam Reipublicæ formam constitui in iis locis, ubi multi nobiles habitant objici posse videtur Respublica Venetorum, in qua honores & magistratus solis nobilibus conceduntur. Verum si recte consideres, nihil id disputationi nostræ repugnare comperies: quod Veneti, nobiles sint nomine potius quam re ipsa: cum rebus arces singuli, neq; subditos, nec jurisdictionem ullam habeant, sed proventus colligant ex mercatura & rebus mobilibus, in quibus sitæ sunt summæ illorum opes. Est enim Nobilitas apud Venetos honoris & dignitatis appellatio, sed quæ nulli earum

rerum

rerum insistit, propter quas in reliquis civitatibus nobiles viri nuncupantur. Nam ut in cæteris urbibus, cives distingui in quosdam ordines cernimus: ita tota Venetorum civitas divisa est in Nobiles & plebejos: quorum illi apti sunt ad Reipublicæ administrationem, & ad honores quoslibet adeundos, plebei ad nulla munera publica adhibentur. Id vero Rempublicam nullo modo perturbat, propter causas supra à nobis commemoratas. Itaque cum hæc ita se habeant, necesse est eo spectare Politicum hominem, vt liberam Rempublicam iis locis instituat, quibus est magna æqualitas incolarum: Monarchiam vero in quibus multi sunt præpotentes, & reliquis longe superiores: quod si contrariam viam sequatur, Reipublicę formam instituet minime durabilem.

CAPUT LVI.

Magnos motus prædici solere, cum in urbibus, tum provinciis idq; signis quibusdam, aut hominum præsagiis denuntiari.

VT, causam facile confitebor me ignorare: ita rem ipsam cum ex antiquis tum novis exemplis agnoscere oportet, & confiteri omnes magnos motus, quicunq; aut urbi alicui aut regioni evenerunt, vel à conjectoribus, vel à revelatione aliqua, prodigiis aut cœlestibus signis prædici ac prænuntiari solere. Et ne procul petitis exemplis hoc demonstrare velle vi-

dear: domesticis utar. Novimus omnes Florentiæ Caroli VIII. Galliæ regis adventum in Italiam, ab Hieronymo Savonarola longe ante prædictum fuisse: & eundem per Hetruriam multis aliis signis præsagitum, & inter cætera, supra Aretium visos esse exercitus præliũ committentes. Quid deinde notius est, quam paullo ante obitum Laurentii Medicei, qui sapientia sua Italiam in pace conservabat, tactam esse cœlesti igni, supremam partẽ summi templi & maximum ei ædificio detrimentum inde ortum. Quis ignorat præterea antequam Petrus Soderinus Florentini populi signifer loco moveretur, & urbe pelleretur: prætorium igni cœlesti percussum esse. Possem huiusmodi rerum plurima alia exempla adducere: sed unum ex veteribus tantum adiiciam Narrat Livius ante Gallorum in Italiam adventum, à M. Cæditio homine plebeio nuntiatum tribunis, se in nova via, per noctis silentium, audivisse vocem clariorem humana, quæ magistratibus dici juberet, Gallos adventare Hujusmodi rerum caussas ab iis explicari posse credo, qui rerum naturalium ac supra naturalium cognitione insignes sunt: à qua me alienum esse fateor: nisi forte cum philosophis quibusdam pronuntiandum censeamus; aerem plenum spiritibus & intelligentiis esse, quæ res futuras prævidentes, & casibus humanis condolentes, eas hominibus per hujusmodi signa prænuntient, ut se adversus eas tempestivius præparare &

com-

communire queant. Utut se res habeat, experientia certe compertum habemus, talia signa sequi solere magnos aliquos motus.

CAPUT LVII.

Plebem universam simul fortem ferocemq; esse: singulos plebeios esse debiles & timidos.

POST cladem à Gallis acceptam, concesserant multi Romanorum Vejos, ad habitandum contra edictum magistratuum: Senatus itaque publico mandato jussit eos omnes intra certum dierum spatium redire Romam, ne urbs deserta foret. Sed illi primum magistratus jussa contemnere: postquam vero constituta dies adesset, obedire omnes magistratui voluerunt: & ut Livius eo loco inquit, ex ferocibus universis, singuli metu suo obedientes fuere. Quo loco percommode licet plebis naturam observare: quæ universa simul ac primo impetu audax est, usque adeo ut etiam principum decretis contradicere ausit: sed postmodum cum ante oculos positas pœnas vident, non fidunt singuli singulis, sed dilabuntur, & principum mandatis obedire metu ipso coguntur. Habenda ergo ratio est eorum, quæ à plebe jactantur, quando, quomodo, & quo tempore dicantur? & utrum pro te an adversus te faciant: Et si pro te faciunt, eodem favore, ut porro te prosequantur providendum: sin tibi adversentur, cavendum à primo impetu, ne obruaris. Idque vel in primis considerandum est in iis

motibus, quos populus excitat, vel dolore amissæ libertatis, vel amore pulsi principis sui, quem unice diligere soleret: nam hi motus præ cæteris omnibus maxime formidabiles sunt, nec sine magnis remediis sedari queant. Reliqui populi tumultus non magnopere metuendi sunt præsertim si plebs nullum ducem habeat. Nam etsi nil prope horribilius esse videatur, plebe sine certo duce concitata: tamē idem ille furor exiguas vires habet, & facile evitari potest, si modo facultas detur primum ejus impetum effugiendi. Postquam enim primus iracundiæ furor ille deferbuit: cogitare solent, singuli, de salute sua suisque fortunis cōservandis: itaque pacisci cum hoste cogitant aliqui, nonnulli dilabuntur, alii alio aliquo modo sibi consulunt. Quod si quis populus ergo necessitate aliqua excitatus, operæpretium quippiam præstare velit: ei providendum ab initio statim fuerit, ut ducem aliquem habeat, cujus ductū sequatur, & in officio contineatur: id enim nisi præstiterit, perinde ei accidet atq; Romanis iis qui Vejos contra magistratus edictum transmigraverant, quos Livius inquit primo impetu feroces fuisse: sed paulo post ex ferocibus universis, singulos metu pœnæ obedientes fuisse. Id autem præclare animadvertit plebs postea, cum Virginiæ cæde excitata Sacrum montem occupasset: ibi enim vel Virginio ipso monente statim viginti tribunos militum creavit, penes quos summa rerum esset.

CA-

CAPUT LVIII.

Populum constantem magis esse magisque prudentem, quam principes esse soleant.

INCONSTANTEM, variam, ac mutabilem esse populi multitudinem, cum Livius multis in locis, tum cæteri scriptores testantur uno fere ore. Nam ex rerum gestarum narratione constat, persæpe accidisse, ut qui à plebe cõcitata damnatus & morti traditus fuit, paulo post ab eadem summopere desideretur & expetatur: quod populo Romano accidit in M. Manlii Capitolini causa: quem ob affectatũ regnum damnavit & de Saxo Tarpeio dejecit: Sed eundem populum, brevi posteaquã ab eo nullum periculum erat, desiderium ejus tenuit. In sequentibus libris deinde cum motus enarrat Syracusis ortos, ob cædem Hieronymi Regis, qui Hieronis nepos esset: inter cætera de inconstantia vulgi: Hæc inquit, natura multitudinis est: aut humiliter servit, aut superbe dominatur. Quæ ita cum se habeant, nescio an operæpretium facturus sim, quod hoc loco contrariam, quasi partem defendendã susceperim: sed cum id rationibus, non vi præstare constituerim: vitio mihi non debere verti existimo. Itaque quod hac de re sentio est: Varietatis ejus & inconstantiæ, cujus vulgus hominum ubiq; accusatur: omnes singulosque homines accusandos esse, & viros principes imprimis: quod horum unusquisque, si legib. solutus sit, ex iisdem

dem causis permotus, eadem horum vitiorum exempla edet, uti stulta populi multitudo. Quod ut planum facere queam, hinc exordiar. Ex eorum principum numero, qui legib. soluti fuerunt, plurimi mali, boni autem perpauci extitere. Id ut intelligas: distinguere oportet principes legibus solutos, ab iis, quibus ab initio imperii, leges administrationis formam præscripserunt & frenum eorum cupiditati injecerunt. Hujusmodi erant antiquissimi reges Ægyptiorum & Spartanorum, qui ex receptarum jam confirmatarumque legum præscripto administrabant regnũ. nostra ætate simile quiddam in regibus Galliæ cernere licet, quod id regnum antiquas easque bonas leges, præ cæteris habere videatur. Qui igitur reges & principes sub hujusmodi legibus nascuntur, & ex eorum præscripto vivere coguntur: ii non conferendi sunt cum multitudine legibus soluta & concitata: ut ita expendas, in quibus inconstantia major dominetur. Sed conferendi sunt cum populo justis itidem legibus statutisq; instructo: qualis erat populus Romanus ante ruinam Reipub. quem facile comperies, neque servire humiliter consuevisse, neq; superbe dominari: sed cum quadam severitate gradum dignitatemq; suam magistratuum suorum opera tueri voluisse. Si quando necessitas postulabat, adversus optimatis alicujus nimiam potentiam insurgebat, eamq; frenabat: quod Manlio, Decemviris, & aliis quibusdam accidisse novimus,

qui

qui opprimere libertatem publicam conabantur: Interim tamen, prout decebat, Consulibus atque dictatoribus suis, pro salute publica bene consulentibus, parere rite noverant. Nec mirum videri debet, quod Manlii desiderio, postquam condemnatus fuisset, tenerentur. Id enim ejus virtus merebatur, quam tantam aliis in rebus declaraverat, ut ob eam homines illi merito condolere deberent. Idemq; accidere potuit vel optimo principi: quando, ex omnium scriptorum sententia, virtus in hoste quoque laudabilis sit. Quod si tunc, cum maxime desiderio ejus Romani tenebantur, Manlius à mortuis resurgere potuisset: verisimile est, à populo eodem modo fuisse acceptum, ut prius cum vinctum eum ex carcere liberaverat: nam liberatum ex vinculis, cum affectati regni convinceretur, de Saxo Tarpejo dejecerunt. Nec defuerunt etiam sapientes principes, qui eorum summo desiderio caperentur, quos vel ipsi interfecissent, ut Alexandro ex Cliti cæde, & Herodi ex morte Mariamnis accidit. Non igitur eam multitudinem Livius, aut servire humiliter aut superbe dominari asserit, quæ legibus instructa est, ut populus Romanus: sed illam quæ soluta est legibus & effrenata, veluti Syracusana in iis tumultibus, qui morte Hieronymi excitati fuissent: in quibus perinde se gessit, ut solent homines quoque cæteri, quando iracundia & furiis concitantur: ut de Alexandro & Herode paulo ante docuimus. Non igitur accu-

sanda

ſanda multitudinis magis, quam principum inconſtantia aut furor: quando utriſque ex æquo errare ac furere etiã contingit, præſertim cum nullus pœnæ metus ſubeſt. Cujus rei tot extant exempla apud Imperatores Romanorum, reliquos principes atq; tyrannos, ut eos majoris inconſtantię & morum varietatis accuſare poſſis quam ullam plebejorum multitudinem. Quamobrem aſſero ego, contra communem ſcriptorum ſententiam, populum concitatum & pœnas nullas metuentem, eſſe quidem varium, inconſtantem atque ingratum: ſed eadem hæc vitia, in principibus adhuc magis regnare. Quod ſi quis, ex æquo, & principes & populi multitudinem hujuſmodi vitiorum cauſa accuſet: is non procul aberret: ſed qui principes alienos ab his vitiis putat, is vehementer decipitur, Populus enim gubernationi rerum præfectus, ſi recte legibus inſtitutus ſit conſtans erit, prudens & minime ingratus: perinde ut quiſquam vel ſapientiſſimus princeps eſſe queat, & ſapientiſſimos etiam ſuperat. Quod ſi econtra princeps quiſpiam legibus ſolutus ſit: eum non minus inconſtantem imprudentem ingratumqne deprehendes, quam vel leviſſimam plebem. Etſi quæ diverſitas eſt harum rerum in principibus ac populo: ea non ex diverſa utrorumque natura dependet, cum ex æquo omnes ſint hiſce cum vitiis, tum virrutib. obnoxii, niſi quod populus ſemper aliquanto melior eſt principibus; ſed prout magis aut mi-

nus

nus hi aut illi obſervantes fuerint legum earum, ex quarum præſcripto viuendum fuerit. populum Romanum certe ſi recte conſideres: deprehendes quadringentos integros annos tyrannidis adeoque etiam Regiæ potentiæ, hoſtem fuiſſe: gloriæ vero atq; laudis cupidiſſimũ: boni publici ſtudioſiſſimum: idq; ab illo quam plurimis exemplis eſſe demonſtratum. Quod ſi objicias mihi ingratitudinem erga Scipionem declaratam: ad eam reſpondeo idipſum, quod ſupra copioſe de principum atq; Rerumpublicarum erga benemeritos ingratitudine cap. 29. diſſeruimus; quo loco oſtendimus principes ſæpius eo vitio laborare, quam populum. Is enim per ſe conſideratus prudentior magiſque conſtans eſt, quam Princeps: ut non immerito populi bene inſtituti vox, Divinæ voci ſimilis videatur: quod ſingulari quadam virtute, eum res futuras, cum fauſtas, tum infauſtas præſagire ſibi ſæpe intelligamus. In pronuntianda de rebus dubiis ſententia, raro comperies populum errare, ſi binos de eadem re in contrariam partem differentes audiat, qui æquales ſint in diſputãdo: eſt enim capax veritatis, quã explicari audit. Quod ſi in iis rebus ſuſcipiendis quandoq; errat, in quibus laus quædam fortitudinis propoſita eſſe videtur, aut præmiũ: errant etiam principes cum in hiſce, tum aliis rebus, ob varias animorum perturbationes, quib. magis obnoxii ſunt, quam populus. In eligendo autẽ dexterior eſt populus, quã prin-

princeps. Neq; enim unquam persuadebis populo, ut ad singularem honoris gradum, evehat hominem infamem, & quem constet corruptis moribus esse: cum id principi vel mille modis persuadere queas. Quod si quampiam rem populus vehementer odio prosequatur, eadem in sententia diutissime durabit: sed princeps sententiam facile mutat. Quibus omnibus rebus argumento esse potest populus Romanus: qui tot seculis, vix quater in creandis consulibus aut tribunis tantopere aberravit, ut illum facti pœniteret: Regium autē nomen tanto odio semper est prosecutus, ut nulla virtus, nullaq; merita Reipublicæ declarata, eum à debitis pœnis liberare potuerit, qui quocunque modo regnum affectasset. Hisce accedit, quod ex historiarum lectione cognoscere licet, eas urbes, quæ libertatem habuerunt, majus incrementum accepisse & imperium acquisivisse, quam quæ principis imperio paruerunt, Id enim vel Romanæ urbis exemplo apparebit, si conferas ejus incrementū post expulsos Reges, cum illo quod sub Regum imperio habuit. Idemq; Atheniensibus contigisse videbis, postquam Pisistrati tyrannide liberi fuerunt. Quæ omnia inde oriri oportet, quod melior sit administrationis Reipub. ratio, quæ à libero populo instituitur, quam illa, quæ ab unius principis potestate ac voluntate dependet. Nec potest Livii oratio, paulo ante, de Syracusanorum levitate adducta, hanc nostram sen-

ten-

Digitized by Google

tentiam impugnare. Nam si quis omnes percurrat populi errores, quoscunq; fecit unquam aut facere solet: iisq; deinde principum virorũ delicta ex adverso opponat & conferat: longe vehementius errare principes quam populos comperiet: & si econtra, præclare gestas res à liberis populis conferas cum iis, quas principes viri gesserunt, majorẽ rursus esse illorum quam horum gloriam laudemq; intelliges. Quod si magis industria esse videtur principum quam populorum opera, in Rebuspublicis recte instituendis, & legibus, quæ ad civilem vitam spectent condendis, populus deinde, in conservandis iis, quæ semel recte sunt instituta, principes superat longo intervallo. Præterea cum & Monarchias invenias, & liberas Respublicas quæ longo tempore durarunt: necesse fuit sicuti illas, ita hasce, bonos quosdam legum conditores habuisse: nam & princeps vir legibus solutus persæpe ineptit: & populus dissolutus nullam legum rationem habens, non raro parum sapit. Si conferantur igitur principes ex præscripto legum imperantes, cum populis certis legibus institutis: plus in his quam illis virtutis deprehendes: Sin utroque legibus solutos inter se comparare voles: inferiora longe minoraque comperies populi, quam Principum delicta. Quibus accedit hoc etiã, quod ad sanandos morbos tumultusq; illos populares faciliora magisque prompta semper remedia suppetunt, quam ad principũ furores sedandos. Cum

sciar-

ſciamus populi ſeditiones vel unius gravis atq; eloquentis viri oratione, ſæpe eſſe compoſitas: ſed iracundus princeps neminem audit, ſolo ferro iram extinguere ſolet. Ex qua re non leve argumentum ſumere licet: cum de populi tum principum malitia & bonitate: cum illius iras ſola ſedare queat oratio, horum excandeſcentia non niſi ferrum poſtulet. Majores ergo ſunt illi morbi, qui vehementioribus remediis egent. Præterea concitato ac tumultuante populo, non tantopere formidoloſi eſſe ſolent ejus, quos per ſeditionem committit, errores: de ipſo eventu tantum ſoliciti eſſe ſolemus: ne inde quis occaſionẽ captans, tyrannidem occupet. Contrarium accidit in principe, qui corruptos pravoſq; mores habeat: cujus præſentiam omnes horrent formidantq;: de futuro tempore omnes meliora ſperant, exiſtimantque fore, ut aliquando ſublato eo libertas recuperetur: ut ipſo quoq; præſentium futurarumq; rerum diſcrimine, bonitas malitiaque cum principum tum populi diſtinguantur. Solet populi multitudo etiam, non niſi in eos crudelitatẽ exercere, quos ipſa metuit, quique bona publica invadunt: ſed principes in eos, à quibus ipſi metuũtur: & quibus id, quod illorum privatũ bonum eſt, adimunt. Sed quod de populi multitudine tam multa variaq; jactantur, in cauſa eſt, quod liberius ſit ejus vitia quam principum patefacere. De principibus enim nemo niſi cũ metu quodam dicere audet quicquam: Sed jam hęc à

nobis

nobis satis copiose explicata esse videntur. Superest hoc unū nunc, ut occasione ex superiori disputatione sumpta, porro disseramus de fœderib. quæ fiunt vel cum liberis populis ac Rebusp. vel cum principibus: & quæramus ex hisce quænam magis aut minus tuta sint.

CAPUT LIX.

Quibus fœderibus magis confidere ausis, iis ne, quæ cum Repub. libera, an cum principe inita fuerint?

QVONIAM persæpe accidit ut & principes cum principibus & Respub. liberæ inter sese & cum principibus fœdera percutiant & contrahant amicitiam: non àb re fore putavi, si hoc loco disquiramus, quorū fides esse firmior soleat, principum ne an Rerumpub. & utris magis confidere queas? Quam rem dum mecum ipse diligenter considero: videor cernere multis in rebus, similiter cum à principib. tum Rebuspub servari frangique fidem: in quibusdam aliquod esse discrimen. Primum enim quæ si cogente promittuntur, ea neutris servantur. Quando etiam imminet periculum amittendi imperii, si pacta initaque fœdera serventur: tunc nec principib. nec Rebuspub. confidere tute queas, quod utriq; & fidem frangere & ingrati erga benemeritos esse soleant. Demetrius Poliorcetes Athenienses infinitis beneficiis affecerat; sed postquam victus ab hostibus, ad eos tanquam amicos & confœderatos

con-

confugisset: repulsus est nec in civitatem admissus: ex qua re majorem sensit dolorem, quam ex ea fortunæ adversitate, qua imperium suum amisisset. Pompejus autem à C. Cæsare in Thessalia victus, ad Ptolomæum Ægypti Regem confugit, quem longo tempore prius in regnum restituerat: sed ab eodem interfectus est. In binis hisce exemplis videtur utrobique eadem ingratitudinis causa: vehementius tamen princeps Ptolomæus, quam Atheniensium Respublica in benemeritum peccavit: utut sit, cum periculum imminet, neutri fidem servant. Quod si quis princeps aut Respublica etiam cum interitus sui periculo, fidem aliquando servare conetur: idipsum quoque iisdem de causis facere solent. Accidit enim quandoque ut princeps potentioris alicujus & amici Monarchæ partes sequatur, quamuis videat eum in præsentia defendi non posse ac imperio suo pulsum iri: sed id facit, partim quod speret eum, postmodum restitutum iri: partim quod existimet se, cum illius hoste redire in gratiam non posse. Tale quiddam accidit omnibus Neapolitani regni principibus, qui Gallicas partes sequuti sunt. Et inter Respublicas aliquid his principibus simile perpessæ sunt olim Saguntus in Hispania, cujus cives ultimum interitum subire maluerunt, quam à fide Romanorum deficere, & anno Servatoris nostri M. D. XII. idem propemodum passa est Respublica Florenti-

rentı-

rentinorum, ut in fide Gallorum permaneret. Quæ omnia si mecum paulo altius repeto, & cogito quid facturæ sint cum Respublicæ, tum Principes, si fidem servantibus periculum impendere videatur: id unum discrimen comperio, quod Respublicæ paulo firmiores sint, atque constantiores, vel ob motus tarditatem. Nam magis lente progrediuntur, & diutius deliberant, atque ita mora quædam interjicitur, antequam fidem frangant. Quando autem solius utilitatis causa fœdera franguntur, tunc Respublicæ in fide servanda longe constântiores sunt, quam principes. Quarum rerum exempla non desunt: nam constat quandoque principem exigui lucri causa fidem fregisse: Rempublicam vero à fide discedere noluisse vel maximo præmio proposito. Themistocles, cum aliquando in Concione se consilium dare posse Atheniensibus utilissimum diceret: sed id non posse palam proponi, ne cognito eo, rei gerendæ occasio tolleretur: ii Aristidem elegerunt, cui consilium aperiretur: ut prout illi videretur, de ea re consultarent. Themistocles ergo Aristidi ostendit, totius Græciæ classem eo loco esse constitutam, ut facile ab Atheniensibus opprimi posset, atque inde Græciæ imperium comparari. Sed cum eadem Græciæ classis se prius in fidem Atheniensium commisisset: visum est hoc consilium Aristidi utile esse, honestum

autem

autem nequaquam. Itaq; cum Atheniensibus id retulisset: noluerunt illi utilitatem honestati præferre. At si eadem occasio Philippo Macedoni sese obtulisset, aut aliis quibusdam principibus: nequaquam tantam habuissent curam honestatis, ut passi fuissent: rei tam bene gerendæ occasionem è manibus suis elabi: Nam consueverunt ii, & Philippus prę cæteris, fidem fallendo, rerum gerendarum occasiones captare. Hæc de proposita quæstione à nobis disputata sufficiant: nam de fœderibus quæ fictis de causis renunciantur (ut cum à confœderatorum aliquo pacta non observata fuerint) hoc loco nihil differere constituimus: sed de iis tantum, in quibus fides data fallitur: qua in re principes viros magis errare, quam populum arbitramur.

CAPUT LX.

Ad Consulatum cæterosq; magistratus evehi solitos cives Romanos, nulla habita ratione ætatis.

NOVIMUS ex historia Romanorum postquam consulatus imperium consequendi, plebeis quoque potestas facta fuisset: evectos esse ad id munus, cæterosque magistratus, cives Romanos, nulla habita ætatis ratione, aut generis: sed unius virtutis respectu, sive illa in juvenibus sive esset in senibus. Idque in Valerio Corvino apparuit, qui annũ agens vicesimum terti-

Digitized by Google

tertium, Consul creatus est: ob quam causam militem alloquens, dixit, Consulatum præmium esse virtutis, non sanguinis. Sed utrum id ab iis recte factum, ambigere quis potest. Generis atque Nobilitatis familiæ, non habendam esse rationem, in evehendis ad tantos honores hominibus: necessitas ipsa persuasit Romanis: idemque observari oportet, ubicunque propositum fuerit augère Rempublicam ut illi fecerunt: qua de re prius quoq; est à nobis disputatum. Neque enim ad certum quendam scopum contendunt homines, nisi illis præmium proponatur: & sublata spe consequendi præmii, non ad scopum tanto conatu amplius contendũt. Æquum ergo erat, ut plebeis quoque hominibus spes proponeretur, consularis imperii consequendi: qua spe longo tempore nutriti, tandem rem ipsam quoque eos habere oportuit. In qua enim Republica plebs ad nullas actiones adhibetur, quæ aliqua singulari laude dignæ sint, in ea facilius compescitur & damnatur illa, ut in principio hujus libri disputatum est: sed Respublica quæ imperium augere cupit: Romanorum exemplum imitari debet & plebi habenas aliquanto laxare. Temporis quoque non habendam esse rationem aut ætatis hinc constat. Nam ut ad insignem magistratum quempiam eligatur juvenis: necesse est eum insigni aliquo virtutis specimine populo innotuisse: quo in juvenili homine senilem prudentiam demonstrarit. Qua re ita constitu-

K ta, &

ta,& concesso eo, quod juvenis cum sit, tamen in singulari virtute excellat: perniciosum esset institutum, si ob ætatem non liceret ei, virtutem suam in Reipublicæ usus conferre: sed expectandum foret, donec animi vigor ille consenesceret cum ipso corpore: nec Reipublicæ in ea ætate prodesse posset, qua Valerium Corvinum, P. Scipionem & C. Pompejum patriæ tantopere profuisse novimus, ut triumphos summa cum laude meruerint.

Finis libri primi, disputationum Machiavelli de Republica.

NICOLAI

MACHIAVELLI

DISPUTATIONUM, DE REPUBLICA ROMANORUM, ex prima Decade T. Livii,

LIBER II.

Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum Rucelajum.

PRÆFATIO.

LAUDANT *homines antiquitatem semper: præsentia tempora accusant: at non ubique justis de causis, uti mihi quidem videtur. Usq; adeo enim rerum antiquarũ studiosi sunt, ut non solum, eas res, quæ literarum monumentis celebrantur, sed illas quoq; laudibus efferant, quas ipsi jam senes, olim in juventute viderunt. Ego vero hanc illorum opinionem persæpe falsam esse existimo: variisque de causis adduci eos, ut ita sentiant. Primum enim absolutam vetustarum rerum cognitionem assequi nequimus. Nam plerumque fit in rebus enarrandis, ut quæ turpi-*

Digitized by Google

turpitudinis quippiam continent, silentio prætereantur: quæ cum virtute conjuncta sunt & laudem merentur, ea & diligenter enarrantur & amplificantur. Usque adeo enim multum attribuere solent fortunæ Victorum Historici, ut augendæ illorum laudis gratia, non solum res ab ipsis præclare gestas amplificent, sed hostium quoque facta tantopere illustrent: ut posteri deinde ea è longinquo intuentes, causam habeant antiqua illa tempora & hominum, qui tunc vixerunt, virtutem admirandi atque amandi, Hisce accedit quod cum aut timore aut invidia alienam virtutem odio prosequi soleamus: & neutrum horum in rebus antiquitus gestis officere quicquā possit: duæ summæ causæ deesse videntur, in vetustate quicquam reprehendendi: cum neque amplius nocere possint: neque invidiæ cujusquam obnoxiæ sint. Contrario modo se habent res præsentes: nam hæ quales sint universæ, cognoscuntur: nec quicquam habent sive boni sive mali, quod latere possit. Itaque accidit, ut quoniam una cum virtute præstantiaq; rerum quæ nunc geruntur, vitia etiam videmus: cogimur quodammodo eas antiquis illis quarum sola virtus apparet, vitia latēt, postponere, quamvis persæpe præstantiores sint. Neque hæc intelligi volo de artium pulcherrimarum præstantia & perfectione, quæ tanta est, ut temporum mutatio parū illis aut addere aut adimere queat. De moribus hominum loquor & vita civili, in quibus non tam insignia virtutis exempla ætate nostra apparent, ut apud veteres fuisse videntur.

Non

Digitized by Google

Non injuria ergo laudatur vetustas: sed neque jure vituperantur semper, quæ ætate nostra geruntur, & vetustis illis deteriora putantur: perinde ac si nunquam suis erroribus carerent. Res humanæ omnes in perpetuo motu existunt, & necessario aut crescunt, aut sensim dilabuntur. Cernas urbem aut regionem quampiam, si à quo excellenti viro semel recte instituta fuerit, augeri longo tempore, virtute, opibus, & imperio. Qui igitur homines in ea provincia nascuntur, interim dum omnia crescunt, siquidem res vetustas ejusdem regionis recentibus præferant, illas laudent, has vituperent: vehementer errant, & erroris sui causas habent eas, quas jam commemoravimus. Qui vero in illa tempora incidunt, quibus ad interitum vergunt omnia: ii nequaquam errant, si antiqua laudent, & præsentia vituperent. Hæc dum mecum diligenter considero, Mundum universum existimo, semper sibi similem fuisse, & tantundem olim atque nunc boni malique continuisse: sed permutari & transire de una regione in aliam hæc bona malaque, ita ut in qua longo tempore virtus regnarit, postmodum virtutibus pulsis, sequantur aliis temporibus vitia. Id ex transmutatione regnorum & Imperiorum evidens esse potest: quæ, prout hominum mores mutabantur, ita ipsa quoque de una provincia in aliam transferebantur. Mundus ipse idem permanebat, sed ejus præcipua virtus, semel quidem apud Assyrios erat: Postmodum transferebatur ad Medos: tum ad Persas, denique in Italiam ad Romanos pervenit. Post

Romanorum imperium, si nullum adhuc extitit tam firmum, ut totius Mundi virtus in eo sedem habuisse jure dici queat: tamen eadem virtus quæ prius in Romano imperio sita erat, post ipsius interitum, sparsa est in varias regiones & provincias, atque illinc natum regnum Francorum: Regnum Turcicum: Regnum Sultanicum: Imperium Germanorum: Sarracenorum item Secta, quæ olim tot regiones & provincias occupavit vastavitque ut oppresserit imperium Orientale. In hæc regna divisa sparsaque imperii Romanorum virtus, adhuc obtinet aliquid de antiquo illo fulgore, quod non sine justa causa, aliter apud alios laudari potest ac debet. Quibus ita constitutis, si quis natus in iis regionibus quibus Romani imperii vis diducta divisaque videtur: præsentia tempora vituperet, laudet autem ejusdem regionis vetustos incolas: is facile errat. At si quis in Italia habitet, nec Germanus, Turca, aut ex aliis Gentibus sit, quibus aliqua Romanorum virtutis portio communicata videtur: is non immerito vetustatem summis laudibus efferre, præsentia tempora vituperare potest. Nam in illa admirabilem quandam virtutem intuebitur: in hisce temporibus omnis generis vitia grassari deprehendet: nullam religionis rationem haberi: nullam militarem disciplinam observari: legum juris atque justitiæ cultum contemni: omnia deniq; vario turpitudinis genera infecta & commaculata esse. Quæ omnia tanto magis vituperanda detestandaque sunt, quanto magis in iis vigent, qui

pro tribunali sedentes, aliis imperant & ipsi adorari cupiunt.

Sed (ut eo unde digressi sumus redeamus) objiciet nobis, non immerito quispiam, non debuisse senes viros tantopere aberrare, in conferendis præsentibus rebus, cum iis, quas in juventute gestas viderunt: siquidem error ille præsentia damnandi, & vetustatem nimis extollendi, ex causa nobis paulo ante commemorata dependet. Nam Senes ex æquo intelligere potuerunt, & ea quæ juvenes olim viderunt, & illa quæ jam fieri cernunt: non autem in his quidem virtutem simul & vitia contemplantur, in vetustis id solum, quod cum virtute conjunctum est noverunt. Cui rei respondeo, Homines nō idem sentire ac judicare semper, ne de una eademque re quidem, sed cum ætate mutari judicium, mutari animi affectus atq; cupiditates. Itaque mutatis animi affectibus & rationali anima aliter nunc, quam prius constituta: aliter de rebus judicamus, quamvis tempora ipsa non mutētur: nam quomodo possint eadem res hominibus in juvētute & senili ætate placere eodem modo ac displicere, cum diversissima sint utriusq; ætatis studia & cupiditates. Nam ut cætera omittamus quanto vires corporis senescentibus decrescunt, tanto augetur prudentia & ratio recte de rebus judicandi: atque hinc fit, ut quæ juvenibus tollerabilia videbantur, senibus displiceant: quapropter non tempora accusare oportebat, sed falsum agnoscere judicium potius, quo res malas, tunc bonas esse existimabant, quas nunc pru-

Digitized by Google

dentiores facti malas esse intelligunt. His omnibus accedit hoc etiam, quod hominũ cupiditates immensæ sunt nec satiari possunt: & natura ipsa apti sumus ad appetenda quamplurima, quæ fortuna postea singulis denegare solet, atque hinc fit postea, ut suis quisque rebus minus soleat esse contentus, quas dum fastidit, præsentia tempora vel absque ulla ratione damnat, præterita laudat, de futuris optima quæque sperat. Quæ cum ita sint, nescio ego sane, an ex eorum numero forte & ipse sim, qui in hisce meis disputationibus, nimium laudem tempora illa, & antiquos Romanorum mores, nostra autem vituperem. Enimvero si non esset virtus, quæ in iis hominibus elucebat, luce meridiana clarior: vitia autem, quæ ætate nostra omnis generis dominantur, nobilissima: paulo moderatius loquerer, ne in id vitiũ incurrerem, quod in multis jam accusavi. Sed cum hæc tam evidẽtia sint, audacter dicam quid de nostris & antiquis illis temporibus sentiendum putem, ut juvenum animi hisce nostris scriptis admoniti, evitare discant vitia: quæ nunc grassantur, seque præparare ad virtutem illam antiquorum imitandam. Ut si fortuna alicui occasionem offerret, in sua Republica ad antiquorum normã quippiam instituendi, ex doctrina & institutione nostra aptior sit. Est enim viri boni officium, ut quæ vel fortunæ adversitate, vel temporum invidia ipse præstare Reipublicæ non potuisti: saltem alios doceas: ut si quando ex plurimis unus fœlici aliquo sidere excitatus, id præstare queat. Quamobrem absolutis

Cohærentia libri primi cum secundo.

Digitized by Google

lutis iis, quæ superiori libro disputavimus, de Romanorum institutis Urbanis, quæque domi in pace ad Rempublicam fœliciter instituendam pertinebant, deinceps alium librum subjiciam, in eoque disseram de iis, quæ foris à populo Romano recte instituta, ad imperii augmentum conduxere.

***

Caput I.

Virtusne an Fortuna major causa extiterit, Romanis acquirendi tanti Imperii?

EXistimarunt multi, & inter cæteros Plutarchus gravissimus autor Populum Romanum in acquirendo tanto imperio majore fortunę prosperitate, quam virtute usum esse, idque vel ipsiusmet popul. Romani autoritate constare. Neque enim fortunæ tot templa dedicasset, nisi ei victorias suas acceptas tulisset. Nam Romæ nulli deorũ, dearumve tot erant posita templa, uti fortunæ. Eidem huic sententiæ videtur Livius quoque suffragari, eo quod in recitandis orationibus Imperatorum nũquam solius virtutis mentionem facit, sed fortunæ auxiliũ adjungit. Ego vero contrarium sentio, neque Plutarchi hanc opinionem defendi posse contẽdo. Nam si nulla extitit Resp. quæ tantum imperium, uti Roma acquisivit: cur id fortunæ potius, quam bonis ipsius legibus & institutis tribuamus? Virtus exercituum, & Imperatorum singularis industria, imperium Romanum pepererer: res autẽ partas conservarunt bona Reip. institutio, rectaq; gubernandi ratio à primo legislatore constituta: uti deinceps copiosius disseremus. Objiciunt, qui contrarium sentiunt, fortunæ fuisse non virtutis Romanorum, quod

nun-

nunquam geminis magnis ac difficilibus bellis, simul impliciti fuerint. Neq; enim cum Latinis bellum gesserunt, donec Samnitum vires fregissent: neque cum Tuscis dimicarunt, donec Latinos sub jugum redegissent, Samnitesq; plane oppressissent. Quod si à binorum horum populorum, potentissimis exercitibus simul petiti bello fuissent, dubium non est, quin in summum discrimen Romanorum res adducta fuisset. Utut res se habeat, hoc certe constat, eos nunquam geminis maximis ac difficillimis bellis simul fuisse occupatos: sed sub finem unius alterum cœpisse, & principium secundi priori finem imposuisse. Id ex serie constat bellorum ab ipsis gestorum. Nam ut de iis nil dicamus, quæ ante captam à Gallis urbem confecerunt. Interim certe dū bellum gessere cum Æquis & Volscis, non habuere alios hostes, quamdiu horum vires firmæ fuissent. His perdomitis, ortum est bellum cum Samnitibus: quod etsi primo non plane esset confectum, eo usque tamen perductum erat, cum Latini bellum moverunt, ut ad Latinos compescendos, auxilium Romanis tulerint. Latinis subjugatis redintegratum est bellū contra Samnites: Fractis Samnitibus, ortum est bellum cum Tuscis: Rebus cum Tuscis compositis, tertio redintegratum cum Samnitibus bellum, Pyrrhi in Italiam adventu. Pyrrho Italia pulso, cœpit primum bellum Punicū: Eo confecto, Galli & qui trans Alpes & qui cis Alpes habitabant, omnes

ſimul adverſus Romanos conjurârunt: Victis iis, ac magna ſtrage inter Piſas & Popoloniam, ubi nunc eſt Turris S. Vincentii, cæſis, pacem viginti propè annis habuerunt, quibus nil ſingulare geſtum eſt: tantum Ligures & reliquiæ quædam Gallorum in Gallia Ciſalpina deletæ. Poſteà ortum eſt ſecundum bellum Punicum, quod Italiam quindecim annos afflixit. Confecto hoc bello magna cum laude, ortum eſt Macedonicum: ſubjectis Macedonibus, ortum eſt bellum Aſiaticum cum Antiocho: Victo Antiocho, nullus extabat jam amplius aut princeps aut Reſpub. quæ vel ſola vel cum aliis conjuncta, Romanorum potentiæ reſiſtere poſſet. Ante ultimam hanc victoriam certè, ſi quis ſeriem bellorum à populo Romano geſtorum diligenter intueatur, & modum progrediendi ab eo obſervatum conſideret: fortunæ proſperitati immixtam deprehendet ſingularem virtutem, & rei militaris peritiam, ex qua fœlicium ſucceſſuum cauſam potius deſumere, quam in unam fortunam omnia referre malim. Poſtquam enim Monarcha aliquis, aut libera Reſpublica, ad tantam potentiam pervenit, ut vicinorum, vel principum, vel Rerumpubl. nulla ei ſola bellum movere auſit: tunc liberum ſemper erit Monarchæ illi, ac potentiſſimæ Reipublicæ, cum quocunque volet ſuorum vicinorum bellum gerere, cæteros in amicitia continere: quod illi potentiam ejus formidantes, & blanditiis deliniri, & facilè placari queant.

Qui

Digitized by

Qui vero longius illinc absunt Monarchæ, aut Respub. tanquàm si ea res ad se nihil pertineat, parum curant, quid isti inter se agant, permanentque in eo errore, donec malum ad ipsos quoq; sensim perveniat. Cum incendium ad ipsos usq; pervenit, non nisi propriis suis viribus resistere possunt: atq; hæ si non sufficiant, potentiæ illius resistere nequeunt, & ipsi quoque opprimuntur. Nil dicam de Samnitibus nunc, quomodo passi sint Volscos & Æquos à Romanis superari, tanquam si ea res ad ipsos nihil pertineret, ad Carthaginenses accedam, quorum potentia magna erat eo tempore, quo populus Romanus cum Samnitibus & Tuscis, bellum gerebat. Nam universam Africam jam tum possidebant: Siciliæ prætereà, Sardiniæ, & Hispaniæ imperabant. Eadem hac sua potentia decepti, & cum procul à populo Romano abessent, nunquam in animam induxerunt tunc de bello ei faciendo, aut suppetiis Samnitibus, ac Tuscis ferendis: sed (ut plerunq; facere solemus in rebus novis & sensim crescentibus) favore potius & amicitia Romanos prosequebantur, nec errorem suum animadverterunt, donec Populus Romanus subjugasset omnes intermedios populos, & jam cum ipsis de Siciliæ & Hispaniæ Imperio contendere cœpisset. Quod Carthaginensibus accidit, Gallis quoque evenit, Philippo Macedoni, & Antiocho. Nam horum singuli existimabant, interim dum populus Romanus aliis bel-

lis esset occupatus; fore ut vinceretur: & temporis adhuc satis superesse, ut se defendere vel armis, vel aliqua amicitia possent. Quæ cum ita sint: verisimile mihi certe videtur, eandem fortunæ prosperitatem contingere posse cuicunq; vel principi vel Reipublicæ, quæ eadem virtute & industria uti noverit, qua Romanos usos esse scimus. Atque hic non incommode etiam dicere possemus, de industria qua alienas provincias invaserunt: nisi de ea re copiose disseruissemus in libro de Principum institutione. Hoc tamen silentio prætereundum non est, Populum Romanum semper operam dedisse, ut in alienis provinciis amicum quempiam haberet, qui ad illam invadendam aditum patefaceret, & ad illam conservandam postmodum auxilio esset. Sic Campanorum opera in Samnium ingressi sunt: per Camertinos in Tusciam: per Mamertinos in Siciliam: per Saguntinos in Hispaniam: per Massanissam Regem in Africam: per Ætolos in Græciam: per Eumenem & alios quosdam principes in Asiam: per Massilienses in Galliam: & aliorum denique amicorum auxilio indicioque in alias regiones & provincias ingressi sunt: & postquam eas occupassent, etiam retinuerunt. Hanc rationem, si diligenter observetur, talem esse comperies, quæ secum fortunæ prosperitatem adjunctam habeat, ut non opus sit fortunam, illam deam, implorare. Quo autem hanc disputationem magis illustrare possimus: & demon-

Digitized by Google

monstrare quod longe plus possit virtus, quam fortuna ad Imperium comparandum, disseramus capite sequenti de populorum natura, quos Romani bello subegere, & quam pertinaciter iidem libertatem suam defendere conarentur.

CAPUT II.

Cum quibus gentibus Romanis dimicandum fuerit, & quam obstinate illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda?

DIFFICILEM arduamq; de vicinis & aliis quibusdam populis victoriam populo Romano fecit amor cōservandæ libertatis, qui tunc multis gentibus insidebat. Eam enim tanto studio defendere conabantur, ut non nisi singulari quadā virtute vinci & superari potuerint. Cujus rei argumentum habes tot periculorum exempla, quæ adire ejus defendendæ ac recuperandæ causa voluerunt: tot tamque horrenda supplicia de iis sumpta. qui illius amittendæ causam præbuissent. Sed neq; obscurum est ex lectione historiarum, quanti facienda sit libertas, & quantum & quam difficile sit Populo jugum servitutis. Ætate nostra unica gens superesse videtur, in qua liberæ civitates sint: olim per omnes mundi plagas extabant populi liberrimi. In Italia certe inter Alpes, quæ Galliam Cisalpinam à Tuscia dividunt, & extremam Italiæ oram, multi liberi populi ha-

li habitabant, Tuſci, Romani, Samnites & alii: nec mentio fit ullorum Regum, qui tunc imperarint in Italia, præter Reges Romanorum, & Porſennam. De cuius ſtirpis excidio, etſi hiſtoriæ nihil memoriæ prodiderint: conſtat tamen Tuſciam, cui Porſenna imperauerat, liberam fuiſſe eo tempore, quo Romani aduerſus Vejos bellum ſuſceperunt, & libertate quidem tanta cum voluptate uſam, tantoq; odio Monarchiæ appellationem habuiſſe, ut cum Veji defendendi ſui cauſa Regem creaſſent, & auxilium à Tuſcis contra Romanos petiiſſent, Tuſci re diu deliberata, tandem cenſuerint non ferendas iis eſſe ſuppetias, donec regem haberent: neque enim decere, iis auxilium ferre qui patriam unius viri imperio ſubjeciſſent. Sed neque ſine cauſa inſidet populo omni libertatis amor. Teſtatur enim experientia, nullam civitatem ſuos cives ditare, niſi tempore libertatis, neque etiam imperium comparare, aut publicas opes quocunque modo augere. Admiratione ſumma dignum eſt Athenienſes Piſiſtrati tyrannide liberatos, centum annorum ſpatio, vires atque potentiam ſuam tantopere augere potuiſſe. Et longe magis ſtupendum adhuc, Romanorum Rempublicam, expulſis Regibus, ad tantum faſtigium pervenire potuiſſe. Eveniunt autem hæc omnia, quoniam nō privatorum opes, ſed quæ publica communiaque ſunt, Rempublicam augent: neque habetur ratio boni publici, niſi in liberis civitatibus, in

quibus.

quibus id, quod ex æquo prodesse potest omnibus aut quam plurimis, semper decerni ur, nec habetur ratio paucorum quorundam, quibus nocere forte possit id, quod universis prodest, Contra quã accidit in iis civitatibus, quæ principis alicuius imperio parent. Nam in iis plerũque fit, ut quod Principi prodesse potest, universis civibus noceat. Quo fit, ut si libera Respublica sub tyrannidem alicuius redigatur, inter levissima detrimẽta, inde sibi orta, hoc numerare queat, quod jam neq; opibus, neq; imperio amplius augeri queat: Sed decrescere etiam paulatim incipiat. Nam etsi concedamus Tyrannum hunc, sub cuius imperium redacta est, virum esse industrium & bellica virtute pręstantem: tamen id, quod ille comparat, in suum privatum commodum, non in usus publicos convertit: cum neq; ex subditis suis, quibus tyrannice imperat, deligere ausit excellentissimos ac præstantissimos quosque, ut eos pręficiat rebus gerendis, metu nimirum vindictæ. Quod si quas præterea urbes occupabit, non certe huic tributarias faciet: cum tyranni scopus sit, non augere potentiam subditorum: sed subditam sibi conservari, & vires, quibus aliquando jugum excutere queant, opprimere. Qua de re multa præclare apud Xenophontem, in libro de tyrannide, leguntur. Quæ cum ita se habeant, nemini mirum videri debet, veteres tanto libertatis studio flagrasse, & tyrannorum nomen tanto in odio habuisse: ut cum nuncius

tius olim ad exercitum perveniſſet, de interfecto Hieronymo Hieronis Syracuſani nepote, ac milites omnes fremerent adverſus conjuratos: tamen cum paulo poſt nuntiaretur, proclamari libertatem publice Syracuſis: depoſita iracundia contra conjuratos, de modo conſervandæ libertatis deliberare cœperunt. Ob eaſdem cauſas ingentibus ſuppliciis perſæpe affecti ſunt ii, qui amittendæ libertatis autores eſſe voluerunt. Quorum exempla cum plurima extent, hoc loco unum tantum, idq; horrendum & memorabile adducam, quod in Corcyra accidit, tempore belli Peloponneſiaci. Nam cum tunc univerſa Græcia in binas factiones diviſa eſſet, quarum una Athenienſium, altera Spartanorum amicitiam retinere conabatur: & in Corcyra optimates ſuperiores facti, populo libertatem ſemel eripuiſſent: factum eſt poſtea, ut Populus Athenienſium auxilio adjutus denuo optimates devicerit. Itaq; ſervitutis jugo excuſſo, optimates omnes in magnum quendam carcerem incluſerunt: ex eo deinde denos ſingillatim educentes, tanquam illos in exilium mittere vellent, variis ſuppliciis afficiebant. Cujus rei tandem certiores facti reliqui in carcere; decreverunt, quocunque modo ſe à tam fœdis ſuppliciis defendere: facto igitur impetu in eos, qui carceres ingrediebantur, illos repellebant, & aditu prohibebant. Sed ea re cognita Populus, concitato tumultu, tabulatum carcerib. impoſitũ aperuit, & ruina murorum

Pœna erepta libertatis.

Digitized by Google

rũ universos simul suffocavit, Hujusmodi crudelitatis exempla, pro defensione libertatis tunc plura quoque alia evenerunt: majori tamen cum impetu solent homines ereptam libertatem vindicare: quam in eos, qui eam eripere voluerunt ferri. Sed non immerito possit quispiã hoc loco admirari causam, cur antiqui illi longe magis laborasse videantur, pro libertate publica, quam id ætate nostra fieri videamus. Ego vero ob eandem causam id fieri puto propter quam iidem illi fortiores viri erant, quam nostri: atque illam majore ex parte pendere ex ipsa educatione, & religionis illorum nostræque diversitate. Nam cum ex religione nostra veritatem rerum intueamur: discimus ex illa statim honores & pompam hujus mundi contemnere. Sed Ethnici hæc omnia magni faciebant, & in iis summum bonum situm esse putabant: quapropter promptiores ferocioresque erant hujusmodi rerum defensores. Id ex multis eorum institutis apparet: nam si vel eorum sacrificia cum nostris conferas: in illis magnificentiam quandam horrendam, in nostris delicatam quandam molliciem cernes. In illis, Pompæ & magnificentiæ cædes multorum animalium adjungebantur, qui terribilis aspectus homines etiam feroces reddebat, nostra his omnibus caret. Ethnicorum religio nõ reddebat homines beatos aliis rebus, quam gloria & laude virtutis, pro rebus bene fœliciterq; in bello aut pace gestis: ex nostræ religio-

nis

nis institutione, beatiores putantur humiles,& qui rerum divinarum contemplationi dediti sunt, quam qui res magnas gesserunt. Summum præterea bonum statuit in humilitate & contemptu rerum hujus mundi. Ethnici omnia contrario modo se habere credebant: nam summum bonum existimabant in magnitudine animi positum esse, & corporis viribus cæterisque omnibus, quæ à fortissimis viris fieri solent. Hæc vitæ institutio Christianum orbem imbellem fecisse videtur, ut sceleratis ac perfidis principibus certa præda esse soleat. Nam plerique mortalium spe vitæ beatæ cogitant potius de tolerandis injuriis, quam de iisdem vindicandis: tanquam si oporteret cœlum sine armis ullis solo otio comparare: sed non caret errore ista Religionis nostræ explicatio,& qui illam ita sunt interpretati, abjecti homines fuere, quibus otium potius quam virtus cordi fuit. Nihil enim religioni Christianæ adversatur patriæ defensio, imperiique ejus per legitimum modum auctio: permittitur omnibus patriam amare, in honore habere, & ad illius defensionem se præparare. Sed inepta illa educationis ratio efficit, ut si per universum orbem ætate nostra percurras, neutiquam tot populos liberos, tot liberas Respu. ut olim erant, invenire queas, nec homines libertatis amatores, atque ejusdem acres defensores. Equidem Romani imperii magnitudo non parum etiam ad id fecit, cum per universum orbem liberas Res-

Respublic. sub suum jugum subjecerit: sed neque destructo imperio Romano, tamen potuere pristinam libertatem recuperare, nisi perpaucæ quædam. Quo tempore augebatur Romanum imperium, inveniebantur in omnibus regionibus multi liberi populi, multæ liberæ Respublicæ præclare institutæ: & libertatis defensores acerrimi: nec proinde à populo Romano absque singulari virtute vinci, ac superari potuerunt. Exemplo esse possunt vel soli Samnites: quos Livius testatur tam potentes pace ac bello fuisse, & tam acres libertatis defensores, ut quadraginta sex annos bellum cum Romanis gesserint, nec vinci omnino potuerint, ante tempora Consulatus Papyrii Curforis, qui Papyrii primi filius fuit, quamvis infinitas strages perpessi fuissent. Quo magis miseratione dignum est: si quis eam regionem ætate nostra propemodum desolatam videat, quæ olim à tot liberis hominibus incolebatur, tot liberis & præclare institutis civitatibus exornata erat. Quæ omnia diversitatis suæ causam habent ex libertate & servitute. Quæcunque enim civitates ac regiones libertate fruuntur, augentur opibus & imperio, & hominum multitudine. Quis enim non libentius procreet homines in iis locis, ubi matrimonia, & opes liberæ sunt, quam ubi metus est ne si quid labore tuo ad educandos liberos comparasti, id tibi à tyranno aliquo auferatur? Ubi libertas est, non modo tibi polliceri potes, liberos fore *Libertatis laus.*
non

non ſervos, quos procreas filios, ſed ſiquidem virtuti operam dent; etiam ad Reipublicæ gubernationem adhibitos iri. Augentur opes hic, non ex agricultura modo, verum etiam ex omnibus aliis honeſtis artibus, quod omnes ita affecti ſimus, ut eo loco libenter acquiramus, quo ſperemus, rebus partis tuto frui poſſe: In hujuſmodi locis omnes certatim, cum publicorum, tum priuatorum commodorum rationem habent, eaque augere conantur. At ubi ſervitutis jugo oppreſſi ſunt homines, contrario modo eveniunt omnia, idque tanto magis quanto durior ſervitus fuerit, Duriſſima videtur ſervitus earum civitatum atque regionum, quæ imperio liberæ Reipublicæ parent. Primũ enim diutiſſima eſſe ſolet, ut nulla ſpes conſequendæ libertatis propoſita ſit. Deinde ſolent liberæ Reſpublicæ augendarum ſuarũ virium gratia, ſubjectarum imperio ſuo civitatum potentiam imminuere, & ſuccum omnem propemodum exugere, ſecus quam ſolent principes non omnino barbari, quales ſunt ætate noſtra orientales omnis civilis vitæ corruptores. Cæteri humanis artibus inſtituti, æquiores eſſe ſolent, & ſubditos diligere conſueverunt, permittuntque non ſolum, ut conſuetis artibus rem faciant: ſed ſtatuta antiqua & leges relinquunt integras, ut ſi ob hanc ſervitutem incrementũ amplius accipere nequeant conſervare tamen poſſint res prius à ſe partas. Et hoc quidẽ loco de principatu loquor, qui ab extero homine

mine occupatur: de tyrannide quem patriæ civis invadit, supra locuti sumus. Quæ omnia si diligenter contempleris, haud mirum videri debet, Samnites, eo tempore, quo libertate fruebantur, ad tantam potentiam pervenisse: amissa illa ad extremum fuisse redactos. Qua de re Livius in bello punico inquit, Samnites unica Romanorum legione apud Nolam, usque adeo oppressos fuisse, ut legatos ad Annibalem impetrandi auxilii causa mittere coacti fuerint: Legatos etiam de sua miseria apud Pœnum cōquestos, se esse illos, qui propriis viribus cum populo Romano centum annos gesserint bellum, & sæpe binos exercitus Consulares sustinuisse: nunc eo miseriæ redactos, ut unicam legionem sustinere nequeant.

CAPUT III.

Romanæ urbis magnitudinem ortam esse partim ex ruinis vicinarum urbium, partim quod peregrinos homines ad honorum gradus in urbe facile admiserit.

CRESCIT interea Roma Albæ ruinis, inquit Livius. Nam qui potentem urbem quampiā efficere vult, aptamq; ad imperiū occupandū: in id vnice debet incumbere, ut eam magno civiū numero repleat, sine qua re nunquam ad fastigiū aliquod pervenire poterit. Idipsum duobus modis præstabit, quorum unus facilis & gratus, alter violentus esse videtur.

Primus

Primus est, si aditum patefecerit omnibus peregrinis, ut tuto in urbem tuam commigrare, & illic habitare, & ausint, & libenter velint. Violentus alter est, si vicinas urbes destruxeris. Ita enim compelles earum incolas in tuam urbem commigrare. Utrunque modum observarunt Romani, quamobrem tam cito crevit Respublica ut sexto illorum Rege imperante, octoginta millia civiũ illic habitarent, qui ad arma ferenda apti essent. Violentus ille modus similis est ei, quo agricolę in excolendis arboribus utuntur. Nam ut plantæ altius consurgant, firmioresq; fiant, atque fœcundiores, amputare solent primos ramos & stolones omnes, videlicet ut succus in superiores plantæ partes uberior feratur, & planta major fœcundiorque fiat. Necessarium autem esse id in augenda viribus atque imperio Repub. vel Spartanorum & Atheniensium exemplum documento esse potest? quæ urbes etsi munitissimę essent, & optimis legibus institutæ, non potuere tamen Romanam potentiam adæquare, quamvis Roma minus bene instituta videretur, ob tot patrum plebisq; contentiones. Cujus rei ratio est, quod Roma utrumque modum in augendo civium numero servans, potuit ex suis civib. ingentem exercitum producere: Athenienses & Spartani contrariam viam ingressi, nunquam potuere plus, quam viginti millia civiũ suorũ singuli proferre. Neque enim attribui debet id diversitati situs locorum, solive fœcunditati,

sed

ſed cauſis jam expoſitis Lycurgus enim, Spartanorum legislator, nulla re facilius abrogari poſſe leges ſuas exiſtimavit, quam peregrinorum hominum adventu. Itaque omnia in Republica eo direxit, ne civibus ſuis occaſio eſſet, cum exteris hominibus converſandi, aut negotiandi. Ob quas cauſas ne peregrini reciperentur interdixit, & matrimonia, quæ cum exteris contraherentur, prohibuit: denique ne occaſio exteris mercatoribus daretur, merces ſuas eo comportandi, mandavit, ut moneta ex corio uterentur, quibus omnibus de cauſis nunquam potuit Spartanorum civium numerus vehementer augeri. Sed cum res humanæ, quæcunque aliquid artificii continent, naturam imitari debeant, nec fieri poſſit, ut planta tenuis ponderoſos ac magnos ramos ſuſtineat: nequaquā exiſtimare debemus, Remp. exiguo civium numero conſtantē, poſſe occupare, aut ſi quando occupavit, cōſervare, urbes majores & frequentiores, quam ipſa ſit. Nam ſi quando tale quiddam ei contigerit, ex levi aliquo motu rurſus omnia perdet, perinde ut tenuis planta, ponderoſiores ramos habens, ex levi vento cōfringitur. Quamobrē Spartani, etſi Græciæ totius imperium occupaſſent, tam inepti fuerunt ad id conſervandū: ut deficientibus Thebis, reliquæ civitates ſimul omnes defecerint: amiſſoq; univerſo imperio, perinde affecti erant, ut planta ſine ramis. At id Romanis non contigit: quoniā domi plantam habebant firmam, quæ

L vaſi-

validos illos ramos facile sustineret. Hæc præcipua causa fuit magnitudinis Romani imperii, quam Livius, ut ante diximus, præclare expressit, inquiens: crescit interea Roma Albæ ruinis. De cæteris, quæ etiam eo faciebant, inferius dicemus.

Caput IV.

Respublicas tribus modis solere imperium comparare.

RErum antiquarum historiam observanti, tres modi apparent, quibus Respubl. in universum usæ depræhenduntur, ad imperium comparandum. Ex iis primus est, quem Tusci olim observarunt, qui inito fœdere inter sese: quo æquali dignitate eorum civitates comprehenderentur, subinde plures in suam societatẽ, ditionemq; pelliciebant, perinde ut faciunt ætate nostra Helvetii, & olim in Græcia Achæi, atq; Ætoli: Quia autem multum negotii fuit olim pop. Romano cum Tuscis, hoc modo inter se confœderatis: explicanda est aliquanto copiosius hoc loco illorum Reip. ratio, de qua etsi historiarum monumentis nil singulare proditum sit: novimus tamen, quod ante tempora Romanorum Tusci potentissimi fuerint terra marique. Quorum potentiæ argumentum est, quod in mare superum Atriam, Coloniã nobiliss. deduxerunt, ex quo Mari Adriatico postea nomen ex ipsa impositum remansit: unius tantum literę mutatione intercedente. Eorum imperii

Digitized by Google

perii limites erãt ab ima parte, Tyberis fluvius, ab altera, summæ Alpes, quę Italiam à Germania dividunt. Sed 200. annis tamen, antequam crescere inciperent Romani imperii vires accepere Tusci à Gallis magnam cladem, qui Belloveso duce, sive necessitate quęrendarum sedum coacti, sive loci fertilitate moti, superatis alpib. eam Italiæ partem occuparunt, quam vocamus, Longobardiam, & à suo nomine eã Galliam Cisalpinam nũcuparunt, expulsisq; prioribus incolis, multas in ea civitates extruxerũt, quas possederunt eo usque, donec ipsi quoque postea Romana potentia domiti, pellerentur. Hæc erat Tuscorum imperandi ratio, comprehensis æquali fœdere eorum civitatibus, quæ duodecim numero erant, & Clusium, Veii, Fesulæ, Aretium, Volaterra, inter eas præcipuæ. Sed non potuere tamen illius ope, Italiæ limites excedere: neque Italiam universam occupare, propter causas, quas postea commemorabimus. Alter imperandi & acquirendi imperii modus est, si civitati tuæ plurimas civitates socias adjungas, ita tamen, ut tibi imperii nomen, & potestas remaneat, cum ad suscipienda bella, tum in eos, quos sociorum auxilio deinceps occupare, & subigere potueris. Quæ ratio à populo Romano observata est. Tertius est, quo usi sunt Spartani & Athenienses, ii enim non socios sibi ullos adjunxerunt: sed quoscunque occuparunt, omnes sibi subditos fecere. Quæ imperandi & acquirendi imperii ratio,

omnium imbecillima est, ut in iisdem hisce binis præstantibus Rebusp. apparuit. Neq; enim tam cito, ob ullam aliam causam destructę fuerunt, quam quod Imperiũ, suis viribus majus, comparassent. Est enim res per se ardua, atque difficilis imperare per vim, & iis præ ertim, qui prius liberi esse consueverunt. Quod si ergo, neq; maximum habeas civium numerum, neq; socios adjungas, quorum auxilio imperii pondus sustinere possis, vix domare imperio tuo subditos poteris. Cum autem Athenienses & Spartani neutrũ horum fecerint, nemini mirũ videri debet, si ineptã esse diximus eorum imperandi rationem. Romani utrunque fecerunt: nec extare puto memoriam ullius Reipub. quæ tali modo imperandi usa fuerit. Quamobrem crevit etiam illorum potentia, plus quam ullius unquam Reip. Multos illi sibi per universam Italiam socios adjunxerant, qui iisdem legibus, ut ipsi viverent: exceptis imperii insignibus, quorum sedes Romæ collocata erat: sed ita fiebat, ut iidem socii sensim suisque laboribus, semet ipsos magis magisq; pop. Romano subiicerent. Nam postquam idem populus Italia egressus, regna in provincias reduceret: neque ii, qui victi essent difficulter parerent, cum alias sub Regibus vivere consuevissent: neq; præterea à sociis, sed ipsomet populo Romano superatos se esse putarent: nullum præter pop. Romani dominium agnoscebant. Quo factum est, ut omnes socii, quicunq; in Italia essent, à

tot

Digitized by Google

tot Romanorum provinciis, quæ se eorum imperio plane subjecerant, & urbe munitissima ac potentissima oppressi: errorem suum tarde nimis agnoverint, quod nulla jam ratio esset, eorum potentiæ resistendi. Nam si qui illorum adversus Romanos conjurarent, brevi tempore opprimebantur, & ex sociis subditi fiebant. Hunc administrandi acquirendique imperii modum solus Pop. Romanus observavit, nec ullus eo præstantior inveniri potest, vel ipsa experientia attestante. Post hunc secundum locum obtinet is, quem à Tuscis, Achivis, atque Ætholis observatū olim docuimus, & ab Helvetiis etiamnum observari Nam etsi non magnum imperium facile sit consequi per hunc: quod Resp. disjuncta in plures civitates eodem fœdere comprehensas, non tam facile de rebus gerēdis consultare queat, nec tam cupidos habeat cives acquirendi imperii, quod in tot partes postmodum dividi oporteat: tamen ob has ipsas causas duplici nomine prodesse solet. Primum enim, si quid semel est occupatum, illud diutissime retinere solent: deinde non facile bellis sese immiscent, & pace fœlicius utuntur: diutius enim de omnib. iis, quæ occurrunt consultare coguntur, & lentius moventur, quam ubi unis in mœnibus omnes compræhenduntur. Solet præterea hæc imperandi ratio certos sui incrementi limites habere, quos non facile excedit. Nam postquam duodecim, aut quatuordecim urbes sese eodē fœdere conjunxerunt:

non solent plures recipere in societatem, quod satis se esse, atque sufficere existiment ad sui defensionem: neque magnopere quærunt, ut aliis imperent, cum parum singulis imperium illud prodesse queat: plurium vero sociorum multitudo, confusionem potius quam defensionis auxilium allatura esse videatur. Itaque cum eo usque accreverit fœderis eorum societas, ut tuti esse videantur ab exterorum incursionibus, & sufficientes ad sui defensionem: binos scopos sibi proponunt. Nam aut vicinas civitates & regiones in suam clientelam recipiunt, certo stipendio dato, quod inter ipsos facile dividunt: aut modo huic, modo illi principi operam navant in bello. Idque cum ab Helvetiis nunc, tum olim ab aliis factitatum esse novimus. Quamobrem narrat Livius, cum aliquando Philippus Macedoniæ Rex, præsente Ætolorum prætore, cum Tito Quintio Flamminio dissereret, objecta esse illi prætori Ætolorum avaritiam, à Philippo: quod non eos puderet militem suppeditare utrique hostium, ut in contrariis castris sæpe Ætolorum signa cernerentur. Quamobrem vel ex hoc exemplo, videtur ista administrandi, acquirendique imperii ratio, semper sibi similis fuisse. Alteram vero, qua subditi solummodo parantur, ut olim incommodam minimeque firmam fuisse constat: Ita nostra quoque ętate Italicis civitatibus parum salutaris fuit. Sola Romanorum illa admirabilis fuit, cujus exemplum neque antea ab

ullo

ullo populo, neque post usurpatum esse novimus, Tuscorum, Ætolorumque Remp. imitantur ætate nostra soli Helvetii, & Suevorum confœderatio. Quæ cum ita sint, ac tam multa pop. Romanus domi, militiæque præclare instituerit, & ad augendam, & ad conservandam Remp. salutaria, quæ à nostris hominibus nec considerantur, nec ad imitandum proponuntur: mirum nemini videri debet, si eo res nostræ in Italia redierunt, ut præda simus cuicunque qui nos invadit. Nam, ut de cæteris taceamus, Tuscos certe nostros deceret, si non Romanorum illam disciplinam militarem, & augendi imperii rationem imitari se posse confiderent: eam saltem imitarentur, quam antiquissimi illi Tusci excogitarunt: qua si non magnum & Romanorum simile imperium compararunt: tamen in Italia potentiam acquisiverunt, quãtam illa administrandæ Reip. ratio permittit: eamque cum summa laude, & æterna sui nominis memoria, possederunt longo tempore: donec ea primum à Gallis labefactata, & denique à Populo Romano oppressa deletaq; funditus caderet, usqueadeo, ut ætate nostra tanti illorum imperii vix ulla extent vestigia. Atque hæc ipsa ratio fuit, ut sequenti capite disputare constituerim de causis, propter quas tantarum rerum memoria aboleri possit.

CAPUT V.

Mutationem religionis, linguarumq́, Diluvia item atq́ pestilentiam efficere, ut magnarum rerum memoria aboleatur.

PHilosophis iis, qui Mundum æternum esse contendebant, non incommode obiici posse credo, obliteratam rerum antiquissimarum memoriam. Neque enim verisimile est, si Mundus ab æterno fuit, nos plane ignoraturos fuisse illa omnia, quæ ante quinque annorum millia gesta fuerunt. Sed non desunt tamen etiam causæ, quibus maximarum rerum memoria aboleri potuit, quas dum mecum considero, partim ab ipsa hominum natura, partim ex cœlorum influxu dependere censeo. Ex hominum natura aboletur rerum magnarũ memoria, ob mutationem religionis & linguarũ. Nam qui novum religionis cultum instituere vult, imprimis operam dat, ut, quæ prior religio continebat, omnia deleantur, utq; suæ religioni fidem concilíet. Quod si illi ·g·tur, qui hanc novam religionem instituunt, etiam novam linguam introducant: facile illis est omnes res antiquas abolere, & eorum omnem delere memoriam. Id ita se habere intelliges ex Christianæ religionis institutione: cujus primi autores in id unice incumbebant, ut omnes Ethnicorum ceremoniæ statutaque everterentur & delerentur. Quod autem remansit tamen aliqua memoria Ethnicorum religionis

nis & veterum institutorum : id factum est ob linguam non mutatam: nam Christianam nostram religionem Latina lingua explicarunt: quod si illam cum nova aliqua lingua introducere potuissent: facile aboleri potuisset omnis Ethnicorum divini cultus memoria. Usque adeo enim diligentes assiduique erant primi illi Christianæ Religionis institutores & moderatores, in extirpandis Ethnicorum superstitionibus, ut & Poetas & Historicos quibus aliquid tale contineretur, comburendos jurarent, idola deiicerent, & quicquid superstitiones illas aliquo modo redoleret, id omne in universum tollere conarentur. Cui illorum diligentiæ si nova penitus lingua accessisset, facile potuissent antiquæ illæ res in oblivionem omnes transire. Quod igitur fecisse novimus Christianæ religionis patres in ea constituenda adversus Ethnicorum superstitiones: idipsum verisimile est ab iis factum qui Gentilismum instituerunt, contra antiquorũ aliquã religionem. Et quoniam quinque aut sex annorum millibus, fieri potest, ut religio bis aut ter plane immutetur: non mirum est, si cum illa mutatione, rerum quoq; antiquarũ memoria aboleatur, usq; adeo, ut si quid earũ ad posteros pervenit, pro fabula habeatur: perinde ut accidit Diodori Siculi historiis, quę pollicentur narrationem rerum ante quadraginta annorum millia gestarum, & proinde non injuria pro fabulis habentur. Ex cœlorum influxu perit

rerum antiquarum memoria; ipso humani generis interitu, qui propter pestes aut diluvia, aut famem evenire solet. Maxima autem est vis diluviorum, nam qui ex iis conservantur, fere esse solent homines montani historiarum & omnis antiquitatis imperiti: nec proinde posteris suis ullam earum cognitionem relinquere possunt: Quod, si quis conservatur literatus & peritus antiquitatis: ut sibi nomen & autoritatem apud posteros relinquat, ex animi sui sententia potius, quam ut res vere sese habuerint, scribere solet. Neque vero dubitandum censeo quin statis temporibus hujusmodi pestes, fames atque diluvia per orbem terræ grassentur, cum earum mentionis pleni omnes sint libri historiarum: tum etiam quod abolitam rerum antiquarum, memoriam, tāquam certum eorū effectum intelligamus. His accedit quod rationi cōsentaneum sit, universum mundum quandoque expurgari oportere, perinde ut singuli homines expurgantur. Nam in his quoq; auctis omnibus humoribus supra modū, natura si fortis fuerit, excretionem eorum molitur, sine qua interire hominem oporteret. Idē censendum de ipso universo: nam cum omnes regiones terræ, incolis plenæ sunt, nec usquam novus habitandi locus superesse potest: aucta insuper fuerit supra modum malitia hominum: necesse est purgari mundū aliqua magna clade: ut homines numero primum imminuti, deinde præsentis cladis intuitu consternati,

melio-

meliores reddantur. Quæ cum ita sint, non mirum est, si Tuscorũ res, olim tam belli quam pacis gloria celebres, à Romana potẽtia opprimi potuerint, & usque adeo aboleri, ut vix ulla amplius extent illarum vestigia.

CAPUT VI.

Ratio progrediendi in bellis gerendis à populo Romano usurpata.

SUPERIORI capite disputavimus de modo acquirendi, administrandique imperii quem populus Romanus observabat: deinceps differemus de ratione gerendorum bellorum: ut intelligatur quantum prudentia cæteros homines superarint, utq; methodo semper usi sint quadam ad tantam imperii molem comparandam. Qui bellum gerit pro animi arbitrio, nulla coactus necessitate, propositum finẽ procul dubio habet, comparare imperium, & partum conservare, non amittere: ditare patriam non ad paupertatem reducere. Ex quo sequitur, rationem habendam esse sumptuum, ne nimis magni fiant: omnium horum naturam populus Romanus uno quasi fasce comprehendit, dum bella gerenda esse statuisset magnis viribus, ut brevi temporis spatio conficerentur. Itaque magnis copiis in campum prodibant, & hosti obviam profecti statim dimicabant. Victis leges & pacis conditiones permittebant, aut eo Coloniam, quæ esset Romanorum finium custodia, deducebant: ex quo fi-

ebat, ut brevi temporis ſpatio bella conficerẽtur, & abſq; magno etiam ſumptu. Nam interim dum aperte bellum indiceretur, ſufficiebant Coloniæ ad fines eorum imperii tutandas: bello publice indicto, magnis cum copiis prodibant, pugnabãt, & victis graviores, quam prius, conditiones præſcribebant: atque ita ſenſim eorum potentia augebatur, & hoſtium vires imminuebantur. Hunc gerendorum bellorum modum ſervarunt, donec perventum eſſet ad Vejorum obſidionem: tunc enim aucta Republica ſtipendium ex ærario militibus conſtituerunt, ut diutius bellum protrahere poſſent, quæ res ante neceſſaria non erat, cum bella cum vicinis proximis gererentur, eademque breviſſime conficerentur. Id autem ſolvendorũ ſtipendiorum inſtitutum, etſi eo pertineret, ut bella, quæ procul ab urbe gerebantur, melius confici poſſent, & exercitus diutius ſufficeret ad illa conficienda, non tamen deſierunt in id maxime eniti: ut illa quoque quam fieri poſſet, citiſſime abſolverentur, & ut victis hoſtibus eo Coloniæ deducerentur. Nam præter communem populi Romani conſuetudinem efficiebat etiam conſulum ambitio, ut quam citiſſime bella abſolverentur: quoniam annuus erat eorum magiſtratus, nec triumphũ ducere poterant, ni prius confectum bellum fuiſſet. Ut deducendarum Coloniarum ratio conſervaretur, efficiebat utilitas, quæ ex illis ad cives Romanos dimanabat. Hæc progredi-

grediendi ratio igitur à populo Romano perpetuo observata est in bellis gerendis, nec quicquam immutatum, præterquam in præda distribuenda, in qua liberaliores à principio fuerunt, quam postea, idque ob eam causam fecere, quod cum stipendia militibus solverentur, magis ærarii publici, quam privatorum utilitatis rationem habendã putarent. Ut si ærarium ditesceret, stipendia solvi possent, tributo civibus non indicto. Itaque hisce rationibus factum est, ut Romanus populus ex bellis ditatus fuerit, non ad paupertatẽ redactus: cæteri principes & Respublicæ quæ populum Romanum imitari nesciunt, non raro plura amittũt quam acquirunt. Tanta erat autem Romæ ditandi ærarii apud omnes cupiditas, ut eo redacta fuerit res, ne cuiquam Consuli ducere liceret triumphum, ni simul magnam auri, argentique vim, & aliam prædam multiplicem ærario inferret. Universum igitur populi Romani institutum eo spectabat, ut bellum brevi tempore conficeret, hostem aut vinceret, aut excursionibus & præliis fatigaret & ad conditiones pacis petendas impelleret, ipse vero subinde magis magisq; ditesceret.

CAPUT VII.

Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur.

QUANTUM agri populus Romanus singulis

gulis Colonis dividere soleret: vix memoriæ proditum esse credo: verisimile est autem aliquando plus, & aliquando minus cuique assignasse: prout locus magis aut minus fertilis esset, in quem Colonia deducebatur: nec tamen unquam id valde liberaliter ab eo factum: cum Reipublicæ interesset: ut multi in singulas Colonias deduci possent, qui adversus hostium incursus, tutandis finib. Romani imperii præsidio essent. Deinde cum tenuiter viverent ii cives, qui Romæ habitabant: verisimile est eos noluisse, ut qui in Colonias deducerentur, vehementer opulenti forent. Exemplo potest esse Colonia Veji, qua post captos Vejos deducta, distributa fuere singulis Colonis terna jugera & septē unciæ agri, Livio teste. Existimabant enim non tam magnitudinem agri, quam bonam ipsius culturam ad victum suppeditandum cōducere. Pascua certe & silvas eos habuisse opotuit, cum ad pecora nutrienda, tum ad ligna ignibus & ædificiis suppeditanda: sine quibus Colonia recte institui non potuit.

CAPUT VIII.

Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, alias regiones invadere soleant.

EX præcedenti disputatione de modo acquirendi conservandique imperii, & de Tuscorū antiquissimorum Repu. à Gallis eversa, sequi videtur, ut deinceps ostēdamus, bellorum

rum duplex esse genus. Alterum enim ex principum ac Rerumpublicarum libidine, sive ambitione pendet, quod ii augendi imperii gratia, cum vicinis bella suscipere soleant. Hujusmodi fuerunt bella, quæ & ab Alexandro Magno & à populo Romano etiam gesta sunt, & alia item quæ etiam ætate nostra principes & Respublica inter se gerere solent. Periculosa illa quidem sed hujusmodi tamen, ut omnes incolas ex regione bello devastata expellere non soleant. Victori enim sufficit, ut victos in suam potestatem redigat, & cogat imperio suo parere: quod ubi obtinuerit, non gravatur, si maxime antiquis legibus porro utantur. Longe difficilius magisque periculosum est alterum belli genus, quod inferri solet, à gentibus exteris, quæ universæ, cum liberis & conjugibus, sive bello sive fame coactæ, priores sedes deserunt, & alienas regiones invadunt. non ut imperent iis, qui jam illic habitant, sed ut illis aut interfectis, aut expulsis, ipsi eas possideant. Horrendum est autem hujusmodi bellum, ut Salustius sub finẽ belli Jugurthini præclare ostendit. Narrat enim illic, quod victo Jugurtha, Galli in Italiam transire voluerint: ac cum cæteris gentibus à populo Romano de imperio tantum fuisse dimicatum: cum Gallis de singulorum hominũ salute pugnatũ esse. In cæteris enim bellis victori sufficit eos removisse aut sustulisse, qui imperabant: in hisce agitur de singulorum hominum salute. Nam quę gentes alienas provincias

vincias invadunt, veteres Colonos omnes expellere & interficere conantur, ut ipsæ eorum bonis fruantur. Hujusmodi bella habuit populus Romanus terna. Primum à Gallis illatum est, qui urbem occuparunt, & Thuscis jam ante Galliam Cisalpinam ademerant. Id ex binis causis ortum testatur Livius. Nam fama ac dulcedine frugum, maximeque vini nova tum voluptate, captam eam gentem, Alpes transiisse agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse. Deinde ut idipsum auderent, effecisse abundantẽ hominum multitudinem, quæ vix regi posse videretur. Quamobrem eorum Rex Ambigatus, exonerare regnum prægravatum turba hominum cupiens, Bellovesum ac Sigovesum sororis filios, missurum se in quas dii dedissent auguriis sedes ostendit: quantum ipsi vellent numerum excirent, ne, quæ gens advenientes arcere posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus, Belloveso latior in Italiam via à diis data, qui superatis Alpibus Imbrium agrum, haud procul à Ticino flumine, occupavit, universamque eam regionem, quæ ætate nostra Longobardia appellatur. Atque inde successu temporis ab iisdem Gallis ortum est bellum Romanis primum. Alterum cum Gallis ejusdem generis habuere Romani, post primum bellum Punicum, in eoque ducenta millia Gallorum, inter Pisas & Plombinum commisso prælio interfecerunt. Tertium intulerunt Germani ex Cimbria Chersoneso, qui Italiam ingressi,

Digitized by Google

gressi, Populi Romani exercitus sæpe fuderunt, sed à Mario tandem victi, deletiq; fuere. Quo loco observare licet antiquam populi Romani virtutem, quæ tria hæc tam periculosa bella confecit & hostes delevit. At postquam antiqua illa virtus abolita fuisset, non potuere eiusmodi gentibus, quæ Italiam invaserant, resistere. Nam cum Vandali & Gothi advenissent, universum Occidentis Imperium occuparunt, nec quisquam eis resistere potuit. Causæ autem, quæ hujusmodi gentes excitare solent, ut relictis sedibus suis, alienas invadant, partim à fame partim à bello pendent, quibus in patria oppressi, discedere coguntur, ut novas sedes quærant. Quod si igitur ingenti hominum numero suscipiant hujusmodi expeditiones: alienas regiones invadunt magno cum impetu, incolas priores expellunt & interficiunt: opes illorum diripiunt, novum regnum condunt, regioni, quam occuparunt, nomen novum imponunt, quemadmodum jam olim à Mose, & postea ab iis populis factum novimus, qui Romanum imperium destruxerunt. Neque enim aliunde sunt novæ illæ Italicarum regionum appellationes, quam ab iis populis inditæ, à quibus illa oppressa, ac devastata est, veluti hodierna die est Longobardia, quæ olim Gallia Cisalpina vocabatur: Francia à Francis qui illam occuparunt, quæ prius Gallia Transalpina dicebatur, Schlavonia, quæ Illyria prius appellabatur: Vngaria, quæ prius erat Pannonia: Anglia,

glia, quæ fuit olim Britannia, & Moyses Judæam appellavit illam Syriæ partem, quam cum populo Israelis occupavit: & multæ aliæ eodem modo, ut hæ, novis subinde nominibus insignitæ fuerunt: quas recensere omnes nimis laboriosum foret. Cæterum eorum populorum, qui bello è suis sedibus pulsi, alienas regiones invadere coguntur, & earum incolas rursus expellere, exemplum esse possunt Maurusii Syriæ populi, nam cum hi de Hebræorum adventu certiores facti fuissent, nec existimarent se eorum viribus resistere posse: satius esse putarunt, relicta regione, se suasque res mobiles, quantas secum auferre possent conservare, quam omnia periculo committere. Itaque relicta patria in Africam transierunt, & pulsis quibusdam populis, sedes suas illic posuerunt. Nec caret admiratione, eos, qui patriam defendere non potuerunt, alienas regiones potuisse expugnare. Procopius in historia belli contra Vandalos à Belisario in Africa gesti, scribit se in columnis quibusdam legisse, iis locis quibus Maurusii isti consederant, hæc verba: Nos Maurusii sumus, qui fugimus à facie Jesu Latronis filii Nave. Videlicet ut appareret causa eorum ex patria discessus. Cum igitur extrema necessitate pulsi cogātur hujusmodi populi sedes relinquere, horrendus est illorū adventus: nec nisi ab excellenti virtute sustinentur, si magnis viribus veniant. Sin exiguus sit illorū numerus, non tantam vim inferre possunt. Itaque

arte

arte quadam tunc solent locum quempiam occupare, & contracto cum vicinis fœdere, illum conservare: ut fecisse legimus Æneam, Didonem, Massilienses, & alios, qui vicinorum auxilio & amicitia ea, quæ occupassent loca conservarunt. Qui populi autem è suis sedibus maximo hominum numero egressi sunt, fuere Syri, deserta frigidaque ejus Regionis loca incolentes: qui cum aucti essent numero tantopere, ut victũ non haberent, coacti sunt sæpe loca mutare. Intra quingentos annos non audivimus aliquem populum hoc modo migrasse, videlicet quod illæ regiones unde discedere solent, vehementer sint evacuatæ tunc, quando illorum adventu oppressum fuit Romanum imperium. Deinde excultæ sunt nunc illæ Germaniæ magnæ & Angliæ regiones, ex quibus olim migrare solebant, ita ut commode illic habitare queat, nec opus sit illinc migrare. Quibus accedit, quod qui in extrema Germania habitãt, Poloni, Cimbri & alii viri fortissimi perpetuas habent dimicationes cum Scythis ac Tartaris Barbarissimis hominibus, eosque prohibent ne transeant, & in Italiam venire queant, qua de re non immerito etiam gloriantur, quod nisi ipsi resisterent, sæpe foret, ut Romana Ecclesia ab illis nationibus peteretur.

Digitized by Google

CAPUT IX.

Quibus ex causis potissimum soleant inter principes oriri bella?

PRIMA inter Sabinos & populum Romanum belli causa, eadem fuit, quæ alios etiam principes & magistratus irritare consuevit, sive illa casu, sive ex instituto pendeat ejus, qui bellum movere cupit. Samnitii belli causa fortuita fuit, neq; enim cõstituerant Samnites cum Sidicinis bellum movissent, etiam ad Campanos venire, & ex Campanis bellum Romam transferre, ut cum populo Romano, cum quo amicitia & societas vetus intercedebat, dimicarent. Sed accidit præter expectationem cum Romanorum tum Samnitum, ut Campanus populus à Samnitibus oppressus auxiliũ à Populo Romano peteret, & cum id adversus Samnites veteri fœdere vinctos aliter impetrare non posset, sese in populi Romani ditionem potestatemque dederet. Iniquum esse visum est populo Romano tunc, Campanis ut sociis auxilia ferre, eosque adversus Samnites vetustiori amicitia vinctos armis defendere: sed postquã se dedidissent, turpe etiam videbatur, si dediti-tios suos non defenderent, aut si occasionem darent aliis, qui forte eodem modo, se essent in ipsorum potestatem dedituri, dubitandi de fide ipsorum. Id enim ei scopo magnopere repugnabat, qui pop. Romano à primo urbis initio propositus fuit, ad gloriam & Imperii magnitudi-

tudinem perveniendi. Eadem causa fere etiam primum bellum Punicum excitavit, quod adversus Carthaginenses Romani forte Messanenses in Sicilia defendissent. Sed non fortuita fuit secunda eiusdem belli occasio: quod Annibal Carthaginensium Imperator de industria Saguntinis populi Romani sociis in Hispania bellum movisset: ut exciti ad illorum defensionem Romani, occasionem Pœno darent in Italiam trajiciendi. Estque usitata admodum ista ratio arripiendarum belli occasionum. Nam ut fides non violata esse videatur, quæ certis pactis diu firma fuit, non bellum movent adversus confœderatum ipsum, sed ipsius amicum, aut clientem: certo fore sperantes, ut ad ipsius defensionem sese accingens, ipsis quoque cum illo dimicandi occasionem præbeat: aut si clientem & amicum non defenderit, manifeste reprehendi queat perfidiæ, atq; hac quoque ratione, facilem ad oppugnandum se hostibus aditum exhibeat. Singulare autem est & præ cæteris illustre exemplum Campanorum, cum ad belli suscipiendi occasiones intuendas & considerandas, tum ad cognoscenda arripiendaque extrema defensionis remedia: ut cum manifeste cernis, te hosti in prædam cessurum, in alterius potentis principis potestatem te dedas, à quo defendi queas, ut Campani fecerunt. Quorum exemplum Florentini imitati, cum Castrucii Senensis impetum ipsi sustinere nequivissent, neq; eos ut amicos defendere vellet

let Robertus Neapolitanorum Rex ? in ipsius ditionem sese dediderunt, ut ab illo tanquam domino defenderentur.

Caput X.

Pecuniam non esse nervum belli.

Quia facile est cuique bellum movere: at non quisq; conficere potest id, quod movit: idcirco decet, ut vires nostras recta ratione metiamur, antequam expeditionem aliquam suscipiamus. Sed opus est hic prudentia quadam, ne aut subditorum benevolentia, aut situs locorum, aut quæ hisce similia sunt, id tibi persuadeant, quod armorum tuorum robore efficere nequeas. Prosunt illa quidem omnia, si cum strenuorum militum virtute conjuncta fuerint: at seorsim vires tuas parum augent. Sine strenuorum militum virtute nil prosunt thesauri ingentes, nec situs regionis natura loci munitus: benevolentia subditorum non diutius durat, quam illos defendere potes. Omnes montes, omnia maria, omnia loca munitissima pervia fiunt, nisi viris fortibus defendantur, Pecuniæ magna vis, non modo nequit te sola defendere, sed majori periculo adhuc te exponet: falsaque est ea sententia, quæ dicit, *Pecuniam esse nervum belli.* Pronuntiavit eam primo Q. Curtius, in bello Antipatri Macedonis, contra Regem Spartanorum, videlicet quod Spartani pecuniæ inopia dimicare coacti fuerint, eoque prælio fract.: quod si protrahere bellum

bellum potuissent, futurum erat, ut nuntiata paulo post Alexandri morte in Græcia, victoriam sine sanguine obtinuissent. Sed quia pecunia deerat, metuebantque Spartani: ne miles difflueret, ob idque prælium committere coacti, succubuerunt: idcirco dicit Pecuniam esse nervum belli. Quam sententiam ætate nostra omnes principes in ore habent: at non uti mihi quidem videtur sapienter. Nam huic veluti fundamento innixi, existimant thesauros sufficere ad sui defensionem, nec animadvertunt, quod si thesauri sufficerent ad hostes vincendos, Darius potuisset Alexandrum superare: Romani à Græcis vinci: & nostra memoria Helvetii à Carolo Burgundico superari. Et ante paucos dies, Pontifex cum suis, tum Florentinorum viribus, non tanta difficultate apud Urbinum debellasset Franciscum Mariam Julii II. Pontificis nepotem. Sed omnes ii, quos jam commemoravimus, ab iis victi sunt, qui in fortitudine militum potius, quam pecunia præsidium posuere. Crœsus Lydorum Rex Soloni Atheniensi monstravit ingentem thesaurum, quæsivitque quid de tanta potentia sentiret? Cui ille, bella geri & prælia committi ferro solere, non auro, respondit: ac fieri posse, ut is thesaurus ei ferro eriperetur. Post Alexandri Magni interitum, trajecit in Græciam Gallorum exercitus quidam, & ex Græcia postmodum etiam in Asiam, tandem missis ad Macedoniæ Regem Legatis, cum illo de pace agere

agere cœpit. Rex ut illos terreret, & potentiam suam demonstraret, thesauros suos ostendit: quos cum Galli conspexissent, magno desiderio eorum flagrantes nil amplius de pace agere voluerunt: & tandem eo ventum, ut per ea ipsa in quibus præsidium omne defensionis ponebat, victus iisque spoliatus fuerit. Et Veneti, ante paucos annos, cum ingentes thesauros cumulassent, statim universam ditionem perdiderunt, nil ad juvante vel auro vel argento. Contra communem ergo vulgi opinionem pronuntio: nō pecuniam sed militum virtutem esse nervum belli. Neque aurum sufficere ad strenuos milites comparandos: sed per hos aurum & argentum comparari posse. Quod si populus Romanus non ferro magis, quàm auro bellum gesisset: tam magna ac difficilia bella, ne universis quidem mundi thesauris cōfecisset. Sed cum ferro non auro dimicaret, ne auro quidem caruit: quod illud in castra usque afferretur ab iis, qui Romanorum arma metuerent Quod si Spartanorum rex, ob deficientē pecuniam fortunæ periculū subire & infœliciter pugnare coactus fuit: acciderūt illi ob pecuniæ defectum, quæ ex aliis etiam causis contingere potuissent cum illi, tum aliis. Sæpe enim accidit, ut deficiente commeatu, aut pugnandum sit, aut fame moriendum: & solent in hujusmodi casibus prudentes Imperatores, in eam partem inclinare, quæ honestior est, & ubi aliquantum spei vel in fortuna ipsa positū esse

queat

queat. Accidit nonnunquam: ut cum Imperator intelligit, hostibus suppetias allatas iri, deliberet, satius ne sit, jam fortunam pugnando experiri, quam si auctus viribus hostis fuerit, majus periculum expectare. Contingit aliquando etiam, uti Asdrubali in Picœno, contra Claudium Neronem & alterum Consulem Romanum bellum gerenti, ut aut fugiendum sit aut dimicandum: & tutius in hoc quoque casu existimat, cum periculo pugnam subire quam fugiendo omnia certo perdere. Quæ cum ita sint, multas esse videmus causas, quæ Imperatorem incommodam pugnam subire cogunt, inter quas si quando pecuniæ defectus reperitur, nō est quod propterea existimemus, Pecuniam esse nervum belli, magis quam reliquas res, quibus idem efficitur. Non est igitur pecunia nervus belli, sed strenuorum militum virtus. Requiruntur quidem ad bellum pecuniæ, sed non ut primum instrumentum: estque earum indigentia talis, quam strenui milites sæpe vicerunt: nec solent nisi raro, deesse strenuis militibus pecuniæ, quod ipsi eas sponte inveniant & comparent. Hæc ita se habere, testantur mille in locis historiæ. Pericles Atheniensibus suaserat, ut cum universa Pelopōneso bellum gererent, idque ipsos industria sua potius, quam aut viribus aut pecunia conficere posse. Quam expeditionem ii suscipientes, industria illa sua aliquandiu prospere rem gesserunt: sed tandem apparuit, plus valere Sparta-

M norum

norum militum virtutem, quam industriam aut pecuniam Atheniensium. T. Livius nobis hanc quæstionem pulcherrime omnium decidit, in ea ducum comparatione, qua sciscitatur, si cum Alexandro Magno bellatum foret, qui eventus Romanis rebus futurus fuerit? Plurimum, inquit, in bello pollere videntur militum copia & virtus: ingenia Imperatorum: fortuna per omnia humana, & maxime in res bellicas potens. Utrum igitur in horum singulis Populus Romanus, an Alexander plus potuerit, considerat: & ex ea consideratione propositā quæstionem solvit: Pecuniæ ne mentionem quidem ullam facit. Credibile autem est Populum Campanum, de quo priori capite diximus, cū Sidicinis adversus Samnites suppetias ferret, vires suas pecuniæ multitudine potius: quam militum virtute metitum esse: sed eidem accidit, ut re duplici prælio male gesta, sese in Populi Romani ditionem potestatemque reddere cogeretur.

CAPUT XI.

Non fieri prudenter ab iis, qui fœdus ineunt cum principibus quorum potentia minor sit, quam esse putetur.

ERRARUNT Sidicini vehementer, quod adversus Samnites Campanorum auxilium implorassent: qui ob domesticum luxum imbelles essent, & ad illos juvandos inepti. Vehementior adhuc fuit error Campanorum, qui imbel-

imbelles se esse non intelligerent, & putarent se Sidicinos defendere posse. Utrumque errorem Livius his verbis exprimit. Campani magis nomen in auxilium Sidicinorum, quam vires ad præsidium attulerunt. Nos vero hoc loco fœderum ineundorum rationem observare debemus: nam quæ amicitiæ contrahuntur feriunturque fœdera cum iis principibus: qui aut ob locorum distantiam, aut exiguas vires, aut alias hujusmodi causas, succurrere nequeunt, plus habent existimationis & nominis, quam præsidii. Idque reipsa comperti sunt etiam Florentini nostri, Anno Salutis 1489. cum eos Pontifex & Rex Neapolitanus invaderent. Nam etsi essent tunc Galliæ Regi confœderati: tamen ex ea amicitia plus nominis quam virium præsidiique habuerunt. Idem contingere queat aliis quoque Italiæ principibus, si vel cũ Maximiliano Imperatore, vel aliis Monarchis procul hinc distantibus amicitias contraxerint: nam omnes hæ, necessitate urgente, perinde ut Campani Sidicinis, plus nominis quam virium præsidiique afferre solent. Quemadmodum igitur errasse novimus Campanos, quod cum ne seipsos quidem defendere possent, non dubitabant tamẽ Sidicinorum tutelam defensionemque suscipere: ita etiam eos omnes errare existimandum est, qui Campanorum exẽplum imitantur. Hujusmodi fuerunt etiam Tarentini, qui ausi sunt se interponere inter Samnites & Romanos, ut pacem inter utrumque

M 2 popu-

populum conſervarent. Nam cum oppugnaret Samnites magno exercitu Populus Romanus: miſere Tarentini Legatos ad Conſulem qui Senatus Tarentini nomine indicarent: Tarentinos velle pacem habere inter Samnitium & Romanum populum & arma adverſus illum ſumpturos, qui primus pacem violaſſet. Sed ad ea Conſul re potius, quam verbis reſpondens, juſſit claſſicum ſonare, ut & præſentibus legatis prælium iniretur & oſtenderetur quo loco habenda eſſent Tarentinorum poſtulata.

Caput XII.

Cum metuis ne bello petaris: ſatius ne ſit prævenire, ita, ut tu prius hoſtem adoriaris, quam ille te?

SUPERIORI capite diſputatum eſt de iis quæ recte aut ſiniſtre fiant in ſuſcipienda amicorum ac ſociorum defenſione: nunc diſſeremus de modo, quem in defendendis nobis ipſis uſurpare conveniat. Ea de re ego perſæpe viros rei militaris peritiſſimos, diſſerentes audivi: eratque totius diſputationis caput hoc: Si bini ſint principes viribus æquales, quorum unus alteri bellum indixerit: Utrum ſatius ſit ei, cui bellum indictum eſt, hoſtem domi expectare, an ipſius fines ingredi, & veluti præveniendo prius illum domi ſuæ adoriri? Argumenta ſunt in utramque partem. Et illi, qui exiſtimant ſatius eſſe prævenire, & hoſtium fines ingredi, quam

quam domi illos expectare, Crœsi consilium adducunt, Cyro Regi Persarum datum, cum Massagetarum, gentem invaderet. Nam cum Thamyris Massagetarum regina, audito Cyri adventu, ei significaret, optionem se illi dare, mallet ne in regnum suum ingredi, an se foris expectare; Si enim venire mallet, paratam se esse domi ejus impetum sustinere: si non veniret, se prodituram illi obviam. Qua de re cum in Cyri castris disputaretur, suasit Crœsus contra aliorum sententiam, ipsam Reginam invadendam. Nam si illa procul à suo regno vinceretur: posse nihilominus regnum ipsi conservari, & exercitus novos comparari. At si intra regni sui fines id fieret: neque fugæ neque novarum copiarum ullam superesse rationem, atque ita regno exui posse. In eandem sententiam ajunt Annibalem Antiocho suasisse, si populum Romanum subigere vellet, bellum in Italiã transferret: neque enim aliter cum vinci posse quam erepta Italia, in qua novorum præsidiorum penum quendam haberet perpetuum, quamdiu extra Italiam esset ac bella gereret. Oportere igitur primo omnium Romam invadere, deinde Italiam, postmodum ad reliquas eorũ provincias veniendum. Agathoclem etiam, cum Carthaginẽsium impetum domi sustinere non potuisset; bellum in ipsorum fines transtulisse, & illos ad petendam pacem compulisse, Scipionem eadem prudentia militari, bellum ex Italia in Africam transtulisse. Sed qui contra-

riam ſententiam tuentur, ajunt nõ poſſe commodius labefactari exercitus vires, quam ſi procul à patria abducatur, idque vel Athenienſium exemplo notum eſſe poſſe, qui, quamdiu domi hoſtes expectarunt, ſemper vicerunt: at poſtquam procul à patria bellum gerere cœpiſſent, & exercitus in Siciliam transferre, & libertatem & cætera omnia amiſerunt. Huc pertinere etiam Antæi Libyci Regis fabulam. Antæum enim ab Hercule Ægyptio petitum, tandiu fuiſſe ſuperiorem: quamdiu ejus impetus domi ſuſtineret: at poſtquam Herculis aſtutia extra regni fines prodiiſſet, ſuccubuit: vitamq; cum regno amiſit. Id enim ſibi velle, quod Poetæ de eo fabulantur: quod cum eſſet Terræ filius, quamdiu terræ hæreret, amiſſas vires inter dimicandum ex matre reſumeret: ſed cum ab Hercule in altum projectus fuiſſet, ne matrem contingeret: victum eſſe. Exempla præterea rerum, quæ patrum noſtrorum noſtraque etiam memoria geſtæ ſunt, idem arguere. Novimus omnes, quanta fuerit Ferrandi Neapolitani Regis prudentia, cum in bello, tum in pace. At idem cum biennio ante obitum cognoviſſet Carolum VIII. Galliæ Regem adventare, & multos apparatus feciſſet: in morbum incidens, ante obitum Alfonſo filio, qui in regnum ſucceſſit, in mandatis dedit, ut hoſtem intra regni fines expectaret cum omnibus ſuis viribus, nec uſquam prodiret cum ullis copiis. Sed ab Alfonſo poſtea cum non eſſet obſerva-

servatum patris præceptum, ut qui in Insubriam exercitum hosti obviam præmisisset: accidit ut universum regnum sub eo & absque ulla dimicatione amiserit. Præter hæc, quæ utrinque adducuntur argumenta, objici solet hoc etiam, quod qui hostem invadit audacior fortiorque esse solet, quam qui eum expectat domi: quo fit ut qui exercitus in eum finem producitur, majores vires habeat. His accedit, quod is qui hostis sui agrum invadit, multis eum incommodis afficiat, quæ ipsi non evenirent, si illum domi expectaret. Nam cum agri devastantur, bona subditorum diripiuntur: nec eorum opera tuto uti queas, nec tributum indicere absq; magna difficultate possis: atque ita exiccatur fons ille, ut Annibal dicebat: unde belli præsidia manant. Præterea, si tuos milites in alia regione habueris: magis urgebuntur pugnandi necessitate, & proinde fortiores audacioresque esse cogentur. Sed hisce rursus responderi solet: hostem commodius domi expectari posse, quam ubi sit investigari: cum & commeatu & omnibus rebus necessariis isthic te possis sine periculo munire. Præterea, cum situs locorum peritiam habeas: ejus consilia facile impedire & impedimenta suis locis objicere licet. Deinde cum omnibus viribus tuis, simul & semel illi progredi obviam, & cum illo pugnare: quod certe extra fines tuos facere nunquam licebit. In prælio etiam, si res minus prospere gereretur: plures si-

 bi fu-

bi fuga consulere possent, atque inde facilius esset vires restaurare, quam si omnes aut plurimi periissent: utq; res omnis summatim comprehendatur. Si domi hostem expectes, ita cum eo poteris dimicare: ut etsi omnes vires tuas simul in periculum adducas, non tamen periculo fortunæ omnia tua committas: cum ex infœlici quoque pugna, quamplurimi conservari queant in patria. At si foris pugnandum sit, non licebit id facere omnibus viribus, quamvis fortunæ periculo simul omnia tua commiseris. Ego vero, his omnibus diligenter consideratis, non puto eandem esse rationem ubique, hostem aut domi expectandi: aut foras ei obviam progrediendi. Sunt enim quædam regiones munitissimæ, cum natura locorum tum robore virorum, & urbium: quemadmodum erat olim Italia, & Roma præsertim, ætate nostra autem Helvetiorum & omnium cæterorum, qui eodem fœdere continentur ditio. Quædam econtra, nec locorum natura nec robore vallorum ac multo minus virorum fortissimorum copia munitæ sunt: cujusmodi erat olim Carthaginensium regio, & nostra ætate Italia & Gallia fere universa. Quod si igitur regio tua talis sit, ut neque virtuti subditorum neque locorum munitionibus confidere ausis; sed necesse sit belli fundamentum ex pecunia desumi, quæ ex indictis tributis colligitur: procul à patria arcere hostem oportet: alias enim omnem conficiendæ pecuniæ modum amittes, & sta-

& ſtatim opprimeris. Exemplo ſint Carthaginenſes, qui ex redditibus, indictisque tributis ſufficientes ſumptus colligebant, ut extra patriam bellum cum Romanis gerere poſſent. At cum bellum domi haberent, ne Agathoclem quidem ſuſtinere potuerunt. Florentini noſtri, cum domi bellum illis faceret Caſtrucius Lucenſis, non potuere illius impetum ſuſtinere, ſed in clientelam ac deditionem Roberti Neapolitani regis ſubmittere ſeſe coacti ſunt, ut adverſus illum defenderentur. At Caſtrucio vita functo, auſi fuerunt iidem, Mediolanenſium duci bellum movere, & de eripiendo illius imperio agere: uſque adeo ſcilicet in domeſticis bellis abjecti fuerunt: & in longinquis virorum fortium ſpecimina ediderunt. At ſi quæ regiones aut urbes munitiſſimæ fuerint, ut olim Roma erat, & ætate noſtra Confœderatorum regio: tunc tanto difficilius vincuntur eorum incolæ, quanto fuerint patriæ propinquiores: quod hoc modo vires conjungere, & vel maximos impetus ſuſtinere queant: quos certe extra patriam hoſtes invadendo, illis inferre non poſſent. Nec me movet hic Annibalis autoritas, qui Antiocho ſuadebat, ut Italiam primum invaderet. Id enim utilitatis ſuæ ſuorumque Carthaginenſium cauſa potius dicebat, quã quod Antiocho id utile futurum eſſet, nam ſi populus Romanus ternas illas clades, quas ab Annibale accepit in Italia, eodem temporis ſpatio extra Italiam accepiſſet, ſive in

Digitized by Google

Gallia, sive alibi: periisset eorum res universa. Neque enim potuisset cæsi exercitus reliquias colligere: vires restaurare, & ad bellum denuo se præparare, & tantis rursus viribus se hosti opponere. Non existimo extare exemplum exercitus pop. Romani, ad occupandam provinciam extra Italiam missi, cujus numerus quinquaginta hominum millia excederet: sed ad defendendam patriam armarunt in Italia contra Gallos 118000. Neque eodem tanto ac tam magno exercitu, eum hostem quem in Hetruria vicerunt, in Gallia Cisalpina vincere potuissent, quod tantæ vires procul à patria educi nequeant. Cimbri copias Romanorum in Germania superarunt: sed postquam in Italiam venissent, rursus cæsi deletique fuerunt: quod iis magnis copiis in patria se possent Romani opponere. Helvetios extra patriam vincere queas: quod nequeant plus, quam triginta aut quadraginta hominum millia producere. Domi invicti sunt quod isthic centum millia armare queant. Itaque cum res ita se habeant, de proposita quæstione sic pronuntio, ut censeam eum Principem, qui fortibus viris abundat, & regionem munitam habet: sapienter facere, si in difficili & periculoso bello hostem domi expectet: non ei obviam progrediatur. Quod si & regio minus munita sit, & homines inermes & bellis insueti: tutissimum est, ut hostem à tuis finibus arcendo te defendere conceris.

C An-

CAPUT XIII.

Ex tenui fortuna, ad magnum fastigium evehi homines solere, fraude magis, quam per vim.

VERUM esse comperio, quod aut nunquam aut certe rarissime soleant homines, ex humili fortuna, ad altum fastigium conscendere, absque vi aut fraude: dummodo non vel jure hæreditario, vel donatione aliqua partum imperium fuerit. Et vim solam ad id sufficere, vix comperies: fraudem solam plurimum profuisse deprehendes, si vel Philippi Macedonis, vel Agathoclis Siculi vitam inspexeris: prętерea aliorum multorum, qui ex humili loco, ad magnum imperium ascenderũt. Hanc fraudis necessitatem explicat Xenophon in vita Cyri, & in prima præsertim ejus expeditione, quam adversus Armeniæ Regem suscepit, fraude & dolo plenam: qua ratione potius, quam viribus, ei regnũ extorsit: ex quibus omnibus, id mihi significare videtur Xenophon, quod necessaria sit ars quædam decipiendi, si altum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus efficere velis: neque etiam Cyrũ ad tantam imperii magnitudinem potuisse pervenire, nisi per hoc decipiendi artificium, quo & alios & Medorum Regem Auunculũ suum imprimis fefellit Non existimo etiam fuisse quenquam, qui per solam ingenuamque vim, ex humili loco ad magnum imperium pervenerit:

ſed ſola fraude, eripuit Ioannes Galeatius Mediolanenſe Imperium Bernardo Patruo ſuo. Quemadmodum autem fraude uti videmus viros principes, in imperiorum ſuorum initiis confirmandis. Ita faciunt etiam Reſpublic. & quidem neceſſitate ipſa cogente: donec res ſuas tantopere confirmarint, ut apertam ingenuamque vim inferre queant. Romæ habita ratio eſt omnium eorum, quæ poſſent ad Imperii magnitudinem comparandam ſpectare: ſive id fortuito, ſive ex civili quadam prudentia ei urbi contigerit. Itaque neque hæc decipiendi ars à populo Romano neglecta fuit. An non enim inſigni dolo conſtabat ea acquirendi imperii ratio, quam uſurparunt, & de qua c.4. hujus libri docuimus; Nam quos æquo fœdere in ſocietatem admiſiſſent, eos ſenſim ſub imperium ſuum redigebant, iis id non advertentibus, donec ſervitute plane oppreſſi eſſent. Hujuſmodi fuerunt Latini & alii vicini populi, quorum armis & auxilio pop.Romanus hoſtes ſuos ſubegit, qui circum habitarent: quibus ſubactis, aucta eſt Romanorum potentia tantopere, ut ſocios jam non, ut confœderatos, ſed ut dedititios tractarent. Neq; animadvertere potuere Latini, ſe falſo ſocietatis nomine, ſenſim in populi Romani ditionem redigi: donec vidiſſent Samnites duplici prælio cæſos ad pacem petendam coactos eſſe: quæ victoria ut inſignis fuit, ita etiam populi Romani gloriam apud exteros Reges & principes vehe-

men-

menter auxit, & illustravit. Ex ea re Latini ceteriq; socii invidia, ac metu etiam eius, quod ipsis impendere cernebant, commoti una cum quibusdam Coloniis Latinis & Campanis etiam qui non longe prius in Romanorum ditionem se dediderant conjurarunt, & bellum Populo Romano inferre decreverunt. Id vero movere conjurati secundum artes illas, quas cap 9. explicavi: neq; enim bellum directe indixerunt: sed Sidicinis adversus Samnites auxilia tulerunt, cum quibus illi permissu & voluntate populi Romani bellum gerebant. Neq; vero ulla alia de causa tunc adversus Romanos conjurarunt socii illi, quam quod inciperent jam dolũ subolfacere, & intelligere, se paulatim, falso societatis nomine, in servitutem redigi. Quod quidem Annius Setinus prætor Latinus habita ad suos oratione, his verbis præclare expressit. *Livius lib. 8.* Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui, servitutẽ pati possumus: quid obest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus? Quæ cum ita se habeant, manifeste cernimus populum Romanum in primis Imperii incrementis, eadem fraude usum esse, quam necessariam esse putamus omnibus, quicunq; ex parvis initiis crescere, & ad magnum quoddã fastigium conscendere conantur: quæ tanto minus turpis est, quanto quis magis illam poterit occultare, & honesto aliquo prætextu tegere.

CAPUT XIIII.

Multi decipiuntur, dum ſub quadam humilitatis umbra, ſuperbiam evitare conantur.

SÆPE fit, ut modeſtia atque humilitas, non modo nil proſit, ſi tibi agendum ſit cum inſolentibus hominibus, & qui te invidia atq; odio proſequantur, verum etiam noceat plurimum. Cui rei argumento eſſe poteſt eadē conſultatio Romanorum, de conſervandis in pace Latinis, à quibus bellum illatum iri ſibi metuebant. Nam cum quererentur Samnites in Senatu, ſe à Latinis bello peti: Senatus ne ipſos jam ſua ſponte ad bellum commotos, magis irritaret, & ab ſe alienaret: reſpondet in fœdere Latino nil eſſe, quo bellare, cum quibus ipſi velint, prohibeantur. Ex quo reſponſo Latini non modo reconciliati non ſunt, ſed ferociores facti: ut per ſpeciem belli adverſus Samnites parandi, crebris conſultationibus bellum Romanum meditarentur, & paulo poſt manifeſte ſe hoſtes eſſe profiterentur. In quam ſententiam idem Annius prætor apud ipſos ſic loquutus eſt: Tentaſtis patientiam Populi Romani, negando militem. Quis dubitat exarſiſſe eos? Pertulerunt tamen tunc dolorem. Exercitus nos parare adverſus Samnites fœderatos ſuos audierunt, nec moverunt ſe ab urbe. Unde hæc tanta modeſtia, niſi ex conſcientia virium & noſtrarum & ſuarum? Hæc Livius.

Ut

Ut hinc manifeste cernere possis, ea populi Romani modestia & patientia, auctam fuisse Latinorum arrogantiam. Quamobrem rationem honoris & dignitatis suæ debent habere principes omnes, nec facile quicquam adversario permittere, ex quo insimulari queas abjecti animi, atque timidi. Satius est etiam bello aperto aliquid amittere, quam ut metu belli id condonasse videaris. Nam persæpe accidit ut multa condonantes avertendi belli causa, id potius adversus nos excitemus, quam arceamus, ob malitiam adversariorum videlicet, qui ubi intellexerunt te meticulosum abjectumque esse, subinde alia atque alia postulabunt. Quibus accedit quod neque amici quidem prompti erunt ad te juvandum, ubi te tam timidum esse cognoverint. At si cognita adversarii tui iniqua petitione, statim te ad defensionem præparare coneris: non ita audacter te invadet: quanvis potentior sit quam tu: promptioresq; amicos, atque defensores semper habebis. Et quidem ita intelligi debent, si quidem unicum hostem habeas qui à te postulet quippiam: si plures fuerint, qui te invadere volent, prudentissime facies, si multa condonando & promittendo, ex eorum societate aliquem disjungere, & abstrahere coneris.

C A-

Digitized by Google

Caput XV.

Respublicas infirmas, & principes minus potentes dubios esse solere in captandis consiliis: tardas autem consultationes esse minime salutares.

EX iisdem hisce, belli inter Populum Romanum & Latinos orti, principiis & consultationibus, observare debemus, cum de reb. dubiis disserimus: tutissimum esse, si statim de ea ipsa agatur, in qua totius cõtroversiæ cardo vertitur: nec suspensa tenere suffragia oportere, sed decernere quid faciendum sit citissime. Cui rei documento esse potest, eorundem Latinorum consilium, tunc temporis captum, cum de suscipiendo adversus Romanos bello ageretur. Nam cum Romani de sociorum defectione subinde magis magisque suspicarentur, eo quod adversus Samnites fœderatos suos bellũ gererent: tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decem principes Latinorum Romã evocaverunt, ut cum iis agerent de pace cõservanda, ut si quę ratio esset, illos absq; armis in amicitia retineret. Latini haud dubii super qua re evocarentur, concilio habito, quid actum iri secum credant, quid ad ea responderi placeat, referunt, & cum alii aliud censerent: tum Annius eorum prætor inter cætera hæc dixit: Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, ut cogitetis magis quid agendum nobis, quam quid dicendum? facile

Livius lib. 8.

erit

erit explicatis consiliis accommodare rebus verba. Hæc vera est consultandi ratio, ut ad summa rerum capita spectemus & de iis statim decernamus, & proposita esse deberet hæc Annii sententia, omnibus qui magnas res tractāt. Neq; enim convenit disputare de verbis, quibus agendum sit & adversariis respondendum. Sed quid facere velis aut debeas, hoc constituere oportet: quo facto non possunt verba deesse. Existimavi autem hæc Annii verba huc transferenda, propter tot errores, quos commissos esse novi, ob Consilii ambiguitatem & suspensa nimis diu de rebus judicia, non sine magno damno, cum aliarum, tum nostræ imprimis Florentinorum Reipublicæ. Est enim istud peculiare vitium cum Rerumpu. tum principum omnium, quicunq; parum prudentia, viribus, consilioq; valent, ut in consultando nimis tardi esse soleant: quæ res tunc imprimis periculosa est, quando agitur de suppetiis ferendis aut denegandis iis, qui aut ut amici aut ut hostes tractandi sunt. Sive suspendātur hujusmodi rerum deliberationes inopia consilii & virium: sive odio eorum, quibus auxilia decernenda sint. Et qui boni patriæ cives esse volent: neq; eas deliberationes debent impedire, quibus videant auxilia decerni iis, quos odio privato prosequantur: semper enim publica privatis anteponenda. Cum interfecto Hieronymo Syracusanorum tyranno, bellum esset inter Carthaginenses & Populum Romanum:

diver-

Digitized by Google

diversæ erant Syracusanorum factiones: quod alii in Romanorum amicitia permanere, alii se Carthaginensibus adjungere vellent: jamq; civitas diversis studiis divisa, nil certi decernebat. Sed Apollonides principum Syracusanorum unus, ostendit illam consilii ambiguitatẽ perniciẽ civitati accelerare: sive igitur ad Romanos, sive ad Carthaginẽses inclinent omnes, gratum fortunatumque fore: sin alius alio trahat res, nec certi quicquam constituant, bellum, quod inter Pœnos, & Romanos esset, ad Syracusanos rediturum, & oppressam iri civitatem. Idem periculum, quod ex ambiguitate consilii Syracusanis impendisse Livius hoc exemplo ostendit: etiam quibusdam Latinorum sociis Laviniis præsertim accidit. Nam cum Latini in bello adversus Romanos, auxilia ab iis petiissent: Lavinii tandiu deliberarunt, ut non prius decernerent auxilia, quam Latini cæderentur. Itaque cum jam extra portas Milonius eorum prætor cum auxiliario milite proficisceretur: ac nuntiaretur Latinos jam cæsos esse: respondit exiguum illud itineris quod cõfecissent, ut sociis suppetias ferrent, à populo Romano magno pretio redimendum fore: Quæ quidem illis accidebant ob nimis diu suspensam deliberationem: nam sive auxilia illis suppeditare, sive denegare vellent: cito decernere oportebat: atque ita si negassent, populũ Romanum non offendissent: si decrevissent, adjumento esse potuissent, ne cæderentur,
diffe-

differendo periculum evitare non potuerunt, quicunque tandem esset rerum eventus. Hoc præceptum, cito de rebus hujusmodi decernendi, si sequuti essent Florentini nostri: nunquam tot clades accepissent, ex Ludovici duodecimi Galliæ regis adventu. Nam cum is adversus Ludovicum Mediolani ducem expeditionem suscepisset: cum eorum oratoribus egit, ne ipsi huic bello sese immiscerẽt: ita enim velle se eos in clientelam suscipere, & à periculis defendere. Hæc pacta regis cum oratoribus suis, Florentini mensis unius spatio aut approbare rataque jubere, aut iis renuntiare debebant. Sed illi, ob quorundam in Ludovicum studia, tandiu suspenderunt judicium super illa re, donec Rex victoriam prope jam comparasset: Et cum pacta illa tunc approbare vellent, & à rege sibi confirmari ea cuperent: Rex qui intelligeret illos necessitate compulsos, in ejus amicitiam venire pacta rejecit, & Florentinos ingenti pecunia mulctavit: idque non semel tantum, sed aliquoties iis accidit. Tanto deterior autem fuit illa consilii ambiguitas, quod dum suspenderent judicium, neque Ludovico duci Mediolanensi suppetias ferre potuerunt, quas, si forte eorum auxilio vicisset, longe melius quam Rex remuneraturus fuisset. De hac tarditate & ambiguitate consilii, primo quoque libro hujus operis disputavimus, capite 38. sed cum se hic rursus illius occasio offerret: repetere non piguit id, quod in omni Repub. observatione dignissimum est.

CAPUT XVI.

Quanta sit diversitas militum nostri temporis, ab illis qui olim militabant.

ID prælium quod Populus Romanus cum Latinis commisit, T. Manlio Torquato & Decio Coss. maximum atq; difficillimum fuit omnium eorum, quæ ullo in bello commissa fuerint. Nam ita se res tunc habebant, ut sicuti Latinis ex eo servitus, Romanis dominiũ comparatum est: ita si Romani non vicissent, ipsi servi facti, & Latini illorum comparassent imperium. Nobiscum sentit Livius, qui inquit, nihil apud Latinos ab Romana Repub. dissonum fuisse: sive militum virtutem, vincendi desiderium, sive modum etiam spectes instituendi aciem: solos duces fecisse discrimen, quod in castris Romanorum præstantiores fuerint. Ita, ut inter omnes Latinos Romanosq; qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, facile convenerit: utrius partis T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud dubie fuisse victoriam. Id vero pugna supra modum memorabile fuit, ex binis Consulibus, alterum conservandæ militaris disciplinæ causa, filium, quod extra ordinem pugnasset, securi percussisse, quanvis de hoste victoriam obtinuisset. Alterum se pro populo Romano devovisse & in voluntariam mortem tradidisse. Nam bellandum erat adversus Latinos, qui, ut Livius inquit, lingua, moribus, armorum genere, & institutis militari-

Livius lib. 8.

Digitized by Google

taribus ipſis congruebant. Milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis, compares collegæq; iiſdem præſidiis, ſæpeque iiſdem manipulis commixti erant. Quæ cum ita ſeſe haberent, & in cæteris omnibus convenirent: neceſſe erat aliud quippiam eſſe, quo animi militum ferociores, pertinaceſq; magis fierent ad vincendum hoſtem, ex qua ſola ſive conſtantia, ſive pertinacia poſſet victoria comparari. Nam quandiu illa dimicantium pectoribus ineſt: nunquam de fuga cogitant: ſed ad victoriam ante oculos obverſantem contendunt. Ut autem tunc firmius Romanorum quam Latinorum pectoribus inhæſerit, effecit partim fortuna, partim virtus Conſulum: quæ tanta fuit, ut ex iis Manlius conſervandæ diſciplinæ militaris cauſa, filium morti tradiderit. Decius pro populo Romano ſemetipſum devoverit: tantus ſcilicet erat ardor ille comparandæ victoriæ. Eodem pertinebant ſtudia rerum bene adminiſtrandarum: & ordo præſertim ad inſtituendam aciem obſervatus, in utroque exercitu ſimilis: de quo non ab re fuerit diſputare, & quid in ea, à noſtris hominibus peccetur, inquirere. Quantum igitur ex Livio colligere licet, hic erat inſtruendi aciem modus. Univerſus exercitus in tres ordines dividebatur: primus in fronte erat ex pubeſcentium juvenum flore conſtitutus, qui certis manipulis diviſi, & intervallis diſtantes, haſtas gerebant, & ex eo haſtati appellabantur. Alter

Acies ut à Romanis inſtrui ſoleret.

ter deinde ordo totidem continebat ut prior, & in totidem manipulos divisus erat, qui justis, sed majoribus quam primi intervallis distabant, qui ex robustiori ætate, & robore virorum constituti, vocabantur principes. Tertius ordo omnium maximus, totidem fere habebat, quot ambo priores. Cujus maior pars constabat ex veteranis spectatę fidei militibus, qui Triarii dicebantur. Distabant hi quoque certis, sed adhuc majoribus intervallis quam in prioribus binis ordinibus. Singulis quoque his tribus ordinibus certus equitum numerus addebatur, qui ad dextrum sinistrumq; latus constitutus, alarum speciem præbebat, ut ex eo nomen deductum sit, unde Alæ equitum dicebantur Hi tres ordines directe se mutuo & præcedebant & sequebantur: sed qui in primo collocati erant Hastati, angustioribus spatiis à se invicem distabant, ut primam pugnam ineuntes, hostem melius sustinere possent. Qui eos à tergo sequebantur principes, majoribus intervallis à se invicem aberant: ut si hastati rem minus bene gererent, aut cedere cogerentur: in intervalla hujus ordinis recipi possent, acie integra & ordinibus nullo modo perturbatis. Maxima denique erant Triariorum, tertii ordinis intervalla, ut in ea recipi possent, cum hastati, tum principes, si iis esset cedendum. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent, pede presso

pressso eos retrocedētes, in intervalla ordinum Principes recipiebant: tum principum pugna erat, hastati sequebantur, & principum ordinibus permixti una cum ipsis dimicabant. Si apud principes quoque haud satis prospere esset pugnatum: à prima acie ad Triarios sensim referebantur: unde rem ad Triarios rediisse, cum laboratur, provebio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorū Principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias, unoque continente agmine, nulla spe post relicta, in hostem incedebant. Id formidolosissimnm hostibus erat, cum velut victos insequuti, novam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Hæc veterum Romanorum est instruendi ad pugnam exercitus ratio, quam plane negligunt nostra ætate, sicuti cætera quoque veterum instituta militaria. Plurimum autem interest, ut recte instruatur ad puguandum acies. Nam cui dubium esse potest, quin longe melius sit, eam ita esse instructam, ut terrefici vires exercitus queant, & toties fortunam experiri liceat, quam ut in primo conflictu omnia periclitentur? Quicunq; in prima velitatione universum exercitum fortunæ periculo committit (ut ætate nostra in orbe Christiano fieri cernimus) vehementer periclitatur: quod ex levi aliquo casu aut perturbata acies, aut aliquid aliud interveniens, aut mediocris hostium impetus, amittendæ victoriæ occasionem

ſionem præbere poteſt. Nec ulla alia ratio eſt, cur noſtris ducibus neceſſe ſit hoc periculum ſubire quam quod neglexerint veterum illum inſtruendæ aciei modum, ita inſtitutum, ut qui in prima acie dimicant, in intervalla ſe ſervatis ordinibus recipere queant eorum, qui loco poſteriori ſunt. Etenim qui ita inſtruit aciem, ut ſolent ætate noſtra, præter conſuetudinem veterum, facere: ei ex duobus his incommodis, alterum evenire neceſſum eſt. Vel enim in utrumque latus extendere oportebit plurimum ordinatorum militum ſeries: quod ſi acciderit, infirmior erit acies, cum à fronte uſque ad poſtremam aciem tanto minus ſpatii ſit, ordinato ad pugnam milite repleti, & ab hoſte facilius perfringi poteſt. Sin exercitum minus ad utrumq; latus extendas, firmiorem habebis aciem, cum denſius futurum ſit agmen, difficiliuſq; ab hoſte penetrari queat: ſed cum jam non ita conſtitutæ ſint ordinatorum militum ſeries, ut anteriores recipere ſe poſſint in intervalla poſteriorum: facile accidit, ut vel levi aliquo impetu pulſus primus ordo, ſecundum impellat, & ſecundus tertium, nec poſſint in ſubita ordinum perturbatione, qui poſteriori loco ſunt, progredi, & cum hoſte dimicare, ex qua ordinum perturbatione accidit, ut alii aliis implicati, ſe mutuo obruant. In prælio quod ad Ravennam commiſſum eſt, & in quo Foiſſeus Princeps Gallicarum copiarum ductor occubuit: ita ad pugnam inſtructi erant

cum

cum Gallici, tum Hiſpanici exercitus, ut (ſicuti temporum noſtrorum conſuetudo fert) non male eſſet in utrumque latus plurimum exporrecta acies, quod campi illic latiſſime paterent: idque in utroque exercitu, ob eam, quam jam commemoravimus, cauſam fiebat, ne retroducendo ordines perturbarentur. Sed cum locus anguſtior eſt, in id periculum ſemper incidunt, quod jam oſtendimus: nec quiſquam eſt qui cogitet de modo, quo huic malo remedium adhiberi queat. At tanto magis debebat cordi eſſe harum rerum conſideratio, quod eadem pericula quæ in conflictu oriri poſſe docuimus, in cōficiendis itineribus quoque & excurſionibus contingere ſoleant. In bello quod Florentini noſtri cum Piſanis, poſt Caroli Galliæ regis adventum, geſſerunt, ob ipſorum rebellionem, pugnatum eſt ad S. Regulum, & aliis in locis: victique fuere Florentini, quod equitatus noſter in prima acie conſtitutus poſtquā Piſanorum vim ſuſtinere non potuiſſet, & retrocedere cœpiſſet, peditum ordines, qui à tergo erant, perturbavit, fregit, & in fugam conjecit: ut Griacus Borgeus peditatus noſtri ductor conſtanter mihi confirmarit, copias noſtras pedeſtres non niſi à noſtris equitibus fractas eſſe. Helvetii id animadverterunt, uti cætera quoque præ cæteris diligenter obſervant, quæ ad diſciplinam militarem faciunt. Itaque ſi in Gallorum caſtris militant, ſemper ad alterutrum latus collocari volunt, ne ſi e-

quitibus cedendum ſit, ab iis perturbentur & frangantur.

Hæc facile intelliguntur, nec uſque adeo videntur eſſe difficilia: cum tamen ex noſtris ducibus nullus ſit, qui illa obſervare, antiquā conſuetudinem imitari, & errores noſtrorum hominum emendare conetur. Nam etſi univerſo exercítui præcurſores quoſdam præmittant, ſpeculandi cauſa, & quoſdam à tergo relinquant: id tamen, non niſi ad loca commoda capienda pro metandis caſtris conducit, ad dimicādum cum univerſis viribus nil prodeſt. Non deſunt qui contendant tormentorum bellicorum vim obſtare, quo minus veteres hiſce in rebus imitari queamus: ſed quia id mihi non ita ſe habere videtur: de eadem hac quæſtione ſequenti capite diſputabo.

Caput XVII.

Qanti facere oporteat in exercitibus bellicas noſtri temporis machinas, & utrum tantam vim habeant, quantam vulgo putantur habere.

DUM mecum repeto, quot quantaque prælia populus Romanus, toto eo tempore commiſerit, quo imperium comparavit: non ab re facere videor, ſi hoc loco paulo diligētius conſiderem id, quod vulgo putatur, popul. Romanum nequaquam tantas tamque præclaras res gerere potuiſſe, ſi tunc tormenta bellica in uſu fuiſſent, quæ ætate noſtra uſurpantur. His enim

enim impedimentum objici virtuti hominum, ne ut olim ea vires suas exercere queat: quod per illa prælia dirimantur, & prohibeantur homines cominus pugnare: ut verisimile sit, futurum temporis successu, ut universa belli ratio ex tormentorum bellicorum usu pendeat. Id utrum ita se habeat deinceps inquiremus, initio sumpto à prima illa quæstione, qua quæritur usque adeo ne ducum militarium virtus tormentis bellicis impediatur, ut populo Romano ad acquirendum imperium obstaculo esse potuerint? Qui bella gerunt, aut defendendi sui causa, aut lædendi alterius gratia id faciunt. Utris horum tormenta bellica magis prodesse queant, disputari potest: nec desunt in utramque partem argumenta: sed mihi tamen longe magis prodesse videntur ad offendendū, quam defendendum. Nam qui se tormētis bellicis defendit, aut in urbe est, aut alio aliquo loco munito. Urbs esse potest vel magna vel angusta: solent autem cum arces tum propugnacula alia, etiam in magnis urbibus angusta esse. Difficilimum autem est, ex angusto loco se adversus tormenta bellica defendere, quod nullus murus tam crassus sit, quin paucis diebus à tormentorum impetu diruatur. Eo diruto si desit intrinsecus spatium, ut cedendo vel fossis vel novis aggeribus reparare propugnacula nequeas: statim ab hoste victus eris, neq; ullo modo illius impetum sustinere, aut tormentis tuis, quo minus per loca diruta ingrediatur

in tua propugnacula, prohibere poteris. Certum enim est hoc, & experientia ipsa confirmatum, eos impetus, qui densato agmine magnaque cum violentia ac celeritate fiunt: tormentis bellicis prohiberi non posse: quo fit ut in Italia, qui defensioni urbium præficiuntur, Germanorum illos insultus tam volentos ferre nequeant: Italorum oppugnationes utique sustinent, quod non densato agmine tantoque impetu nitantur: sed levibus præliis dimicare consueverint: nec possint tormentorum vim ferre. Sed qui ita ruunt densato agmine, ut posteriores impellant priores magno cum impetu: ii omnia loca diruta penetrant, nisi aut fossis aut novis aggeribus prohibeantur. Ex tormentis pereunt aliqui: sed non tot, ut de victoria periclitentur. Hoc ita se habere comprobat experientia: idque vidimus nos in Italia, cum in aliis locis, tum in expugnatione Brixiensis urbis. Nam cum illa à Gallis ad Venetos defecisset: & arx ipsa solum adhuc à Gallis teneretur: Veneti adversus impetum, qui ex arce à Gallis in urbem irrumpere posset, locum circumjacentem undequaque tormentis bellicis munivefarant. Sed Foisseus princeps hæc omnia parvi faciens, dēsato agmine ex arce in urbem per media tormenta bellica descendit & urbem occupavit: nec memorabile detrimentum aliquod sensit, quod ex tormentis accepisset. Quo fit ut pronuntiare oporteat, eum qui se adversus tormenta bellica in loco angusto defendit, ut

fractis

fractis muris, spatium desit recedendi, & novis fossis aut aggeribus propugnacula reparandi, suis tormentis hostem sustinere nullo modo queat. Si magnam ac spatiosam urbem defendas, in qua subinde retrocedendo liceat propugnacula diruta ab hostibus reparare, cum fossis tum aggeribus: tunc prosunt nihilominus longe magis tormenta ei, qui foris urbem oppugnat, quam tibi, qui illam intus defendis. Nam si hosti tormentis tuis detrimentum afferre velis: necesse habes ea alto loco collocare, ex humili enim si tela conjicias in hostem, facile adversus illa se communire poterit. In altum locum neque multa, neque tam vehementia, attollere poteris, atque is utitur, qui foris te oppugnat: cum hujusmodi alta loca aggeres esse soleant minores, quam ut in iis tantæ machinæ tractari queant. Et si quæ in tam alta loca tollantur, difficulter conservari possunt; cũ hostis, qui te foris oppugnat, amplissimum locum habeat, & providere facile possit omnibus iis, quæ in urbe ex loci angustia difficultatem pariunt. Itaque si hostis qui te foris oppugnat, tormentis bellicis abundet: neque in alta loca machinas tuas attollere permittet, neque sublatas conservare. Unicum hoc ergo superest, ut urbes virtute militum defendantur, quemadmodum olim fieri solebat Cui rei etsi parvorum minutorumque tormentorum usus nonnihil conferat: tamen ęquare non possunt damnum illud, quod à magnis tormentis

ab hoste in urbem contortis, accipitur. Ea enim mœnia quatiunt, diruunt, fossasque replent: ut cum ferro postmodum res gerenda est, longe majus damnum ex hostium machinis senserint in urbe, quam foris hostes, ab urbanis. Ex quo sequitur verum esse id, quod ante pronuntiavimus, machinas bellicas longe plus iis prodesse, qui foris urbes obsident oppugnantque quam iis, qui illam intus defendũt. Quod si non in urbe, aut propugnaculo aliquo te defendas, sed locum quempiam occupaveris, natura aut arte munitum, ex eoque hostem tormentis bellicis sustinere cupias, ne citius quam ex usu esse videatur, manus conserere cogaris: tunc quoque non multo plus proderunt tibi ad defensionem tormenta, quam in urbe. Nam si hostis tormentis suis locum altiorem occupaverit, aut alias te adortus fuerit priusquam castra aggeribus & vallis muniveris: facile te coget illinc discedere, & manus cõserere. Id enim Hispanis accidisse novimus, antequam prælium juxta Ravennam committeretur. Nam etsi juxta Roneum fluvium, qui olim Bidesus dicebatur, castra munivissent: tamen quia aggeres non tam altos, ut oportebat construxerant, & Galli altioris collis opportunitatem nacti erant: tormentis Gallorum pulsi, castra deserere, & ad prælium committendum in aciem descendere coacti fuerunt. Quod si locum castris etiam maxime opportunum occupaveris: eumq; optime muniveris, ut hostis te adori-

adoriri non ausit: tamen non deerunt illi eædem illæ rationes te ad pugnam provocandi, & cogendi, quæ apud veteres in usu fuerunt, antequam tormentorum bellicorum usus ullus extaret: cum excursionibus agros tuos vastare, prædas agere, commeatum intercipere, & multis aliis incommodis, damnisque te afficere possit: ad quæ omnia avertenda quam minime proderunt tormenta. Quibus ita constitutis, expende porro bella populi Romani, utrum defensionis potius causa, quam lædendi eripiendique aliorum imperii gratia suscepta videantur. Nam si constat, eos occupandi orbis causa bella gessisse: longe commodius faciliusque, id igneis hisce fulminibus adjuti, præstitissent: quam iisdem destituti. Ad id quod multi objiciunt, sublatam esse hisce machinis viri virtutem: respondeo magis equidem periclitari militem nunc, quam olim: si urbs quæpiam invadenda, expugnanda, admotisque scalis, aliisve hujusmodi machinis, conscendenda fuerint mœnia: Duces quoq; militares, nunc in longe majori periculo versari concedo: cũ tormenti ictu peti queant, quocunque loco fuerint: nec quicquam prosit quod egregiis militibus stipati, hoc aut illo loco collocati sint. Sed idem ego contẽdo, ex hujusmodi periculis, hactenus nullũ memorabile damnũ exercitibus evenisse. Nam & in capiendis urbibus obsidione lõga veterum more potius, quam expugnatione uti consueverunt: & si quæ expugnantur,

Digitized by

non tamen multo majori periculo id fieri videmus, quam olim fieret. Habebant enim veteres quoque ſua tela, quibus utebantur in defendendis urbibus: quæ ſi non erāt tam violenta, ut tormenta noſtra, ita tamen in hoſtē torquebantur, cum mœnibus appropinquaret, ut non minorem hominum ſtragem ederēt quam ſoleant igneæ Machinæ. Ex ducibus militaribus certe, pauciores interiiſſe credo viginti quatuor hiſce annis, quibus Italia tot tamque difficilibus bellis afflicta fuit: quam, antequam eſſent inventa tormenta, vel decennio ſolo interirent. Vnus Ludovicus Mirandulæ comes, Ferrariæ, cum eam Veneti ante paucos annos invaſiſſent, ignei tormenti ictu periit, & præter eum Nemauſii dux ad Ciriniolam: his exceptis neminem hoc mortis genere interiiſſe novimus. Nam Foiſſeus princeps, apud Ravennam, non ictu tormentorum, ſed gladiorū vulneribus occubuit. Quæ cum ita ſint, non tam ob tormentorum uſum impediri virtutem militum pronuntiamus, quam ob militarem diſciplinam, in exercitibus minus recte inſtitutā, conſervatamque: quod ſi in univerſo exercitu antiqua virtus ineſſet, non utique latere poſſet vel ob uſum tormentorum, vel ob aliarū quarumcunque rerum impedimenta. Nam quod ajunt quidam, impedimento eſſe eaſdem haſce machinas, quo minus pugnare, ac manus conſerere queant, futurumque tandem, ut univerſa belli ratio ab iis ſolis dependeat: id nequaquam verum

verum esse, confitebuntur omnes, quicunque de antiqua militari disciplina, vel paululum quippiam degustarunt. Neque enim firmum exercitum habebis ullum, præter eum, qui cōgredi cum hostibus consuevit, qui gladiis uti novit, & lacertorum robore: ob quas causas peditatui longe magis etiam, quam equitatui confidere queas. Nam si pedites habeas expeditos, & spectatæ virtutis, minori periculo hostem tormentis bellicis instructum invadere poteris, quam olim potuisses, cum Elephanti, & currus falcati in usu essent. Quod si ergo populus Romanus adversus tanta impedimēta remedium invenire potuit: adversus tormenta profecto etiam invenisset, & quidem tāto facilius, quanto minus diu durare possunt fulmina tormentorum, quam Elephanti & falcati currus durabant. Hæc enim ubi pugna acerrima erat, mediam aciem penetrabant & ordines perturbabant: tormenta ante initium pugnæ fulmina emittunt: eaq; à peditibus vitari possunt, partim si loci natura aliquo modo tegātur: partim si se interim dum illa emittuntur, humi prosternat, quibus accedit, quod magna tormenta facile aut nimis in altum torqueantur, & neminem tangant: aut dum humilia, & terræ superficiei vicina emittuntur, in terram cadant. Postquam cominus pugnare cœptum fuerit, desinit omnis tormentorum usus. Nam si ante primam aciem collocentur, capientur statim in primo congressu: si à tergo

relinquantur, non emitti poterunt in hostem, quin prius suos proprios milites contingant: si ad latera collocētur, rursus capi possunt. Hujus rei si exemplū cupias, id tibi sufficiet, quod anno Servatoris nostri M. D. XIII. ab Helvetiis patratum est. Ii enim Gallorum exercitum tormentis bellicis, & equitatu, munitissimum, absq; tormentis, & equitibus, juxta Novariam invaserunt, & castris exuerūt, nec à tormentorum fulminibus ullum memorabile damnum acceperunt. Indigent enim tormenta bellica singulari quadam custodia: necessumque habent fossis, muris vallisque communiri, alioquin hostibus in prædam cedunt: nec ullus est eorum usus. Ut autem ad utrumque instructi exercitus cornu adhibeatur, non potest etiam alio modo fieri, quā apud veteres usurpabantur fundæ & alia tela: quæ extra aciem collocabantur, ut seorsim & extra ordines hostes læderent: quod si vel ab equitatu vel alio aliquo impetu turbarentur: recedebant retro legiones, ut ab iis protegerentur. Hic tormentorum unicus usus esse potest, inter dimicandum: qui iis aliter uti vult, plus iis confidit, quam re ipsa postmodum experiatur fuisse confidendum. Turca certe tormentorum bellicorum ope, de Sopho & Sultano victoriam aliquoties obtinuit: sed id illi magis accidit, propter metum equitibus eorum, ex insitato sonitu incussum, quam quod tormentis ullam stragem edidérit. Tunc demum igitur singulare quiddam in

Helvetiorū memorabile factū.

exer-

exercitu præſtant tormenta bellica, cum in eodem milites fuerint ſpectatæ virtutis: quod ſi machinæ illæ in manus illorum incidunt, qui timidi ineptique ſint, adverſus potentem exercitum nihil ſingulare præſtare poſſunt.

CAPUT XVIII.

Cum populi Romani autoritate, tum exemplis ab antiqua, diſciplina militari petitis probari poſſe, pedites in bello pluris eſſe faciendos, quam Equites.

PERMULTIS argumentis exempliſque oſtendere poſſumus, Populum Romanum non modo pluris æſtimaſſe equitibus peditatum: ſed in omni expeditione, roboris bellici fundamentum in eodem conſtituiſſe. Exemplo eſſe poteſt, inter cætera prælium cum Latinis ad Regillum lacum commiſſum, in quo cedente jam exercitu: juſſere equites ad pedes deſcendere, ut feſſis ſuccurrerent, quo modo redintegrata pugna, victoriam obtinuerunt: hinc apparet quanto plus peditibus quã equitatu tribuerint. Hoc eodem ſtratagemate multis aliis in locis uſi ſunt Romani, ceu ſalutari remedio, in maximis periculis. Nec eſt quod nobis hic quiſquam objiciat authoritatem Annibalis, qui in pugna Cannenſi, cum intellexiſſet, Conſules eodem hoc remedio uti, ut ſuis laborantibus ſubvenirent, dixiſſe fertur, *ſe hoc malle audire, quam vinctos ſibi tradi ipſos.* Nam ſi Annibal ſummus Imperator fuerit: nõ debet

Digitized by Google

tamen illius autoritas pluris æstimari, quam tot Romanorum Imperatorum virtute bellica excellentium sententiæ, ipsa experientia toties comprobatæ. Sed neque desunt rationes, quibus idem comprobari potest. Pedes enim multa loca penetrat, ad quæ eques nequit pervenire: præterea & ordinem servare, & eo perturbato, rursus in ordinem redire novit: Equites non nisi difficilime servare ordines possunt, & cum ii semel perturbati fuerint, redire in certas stationes atque ordines plane nesciunt. Præterea ut magna est inter homines diversitas, ita & inter equos, quod alii generosi, audacesque sint, alii utiles, & timidi: persæpe vero accidit, ut audaci equo timidus vir insideat, & vir fortis equo timido: ex qua re multa incommode atque inordinate fiunt. Pedites in aciem rite distributi, longe facilius equitum ordines perturbant ac frangunt, quam ipsi ab equitibus perturbari ac frangi queant. Quod non modo experientia ipsa, & exempla quotidiana comprobant, verum etiam legislatores & quicunque de Republica aliquid scripserũt. Ostendunt enim illi, bella primum equitatu geri solita fuisse, quod nondum certa ratio extaret usurpandi peditatus: at postquam innotescere cœpit vis pedestrium copiarum, peditatum equitatui præferendum censuisse. Hęc vero nõ eo dicuntur, ut inutiles prorsus existimemus in exercitu equites. Nam necessarii sunt illi quoque, cum ad protegendos pedites, tum

ad

ad excursiones, & prædas agendas, ad fugientes hostes persequendos, atque etiam ad sustinendum hostilem equitatum. Sed robur ipsius exercitus tamen in peditibus consistit: quo factum est, ut nostræ Italiæ principes, hoc ipsum parum observantes, summopere deliquerint, occasionemq; præbuerint exteris principibus, illius imperium invadendi. Omne enim studium circa equestrem militiam collocarunt: peditum nullam rationem habuerunt: idque factum est partim ignorantia principum, partim ducum militarium malitia. Nam cum vigintiquinque fere annorum spatio, omnis rei militaris cura pervenerit ad quosdam imperatores, qui modo hujus, modo illius principis stipendia merebantur: in id unice incubuerunt, ut sibi autoritatem, quam maximam possent, conciliarent. Id vero nulla alia ratione præstare commodius poterant, quam si perpetuum exercitũ secum haberẽt. Cum igitur ad magnum peditatum sustentandum, sumptus nõ sufficerent: nec posset exiguus illis eam, quam cuperent autoritatem conciliare: ad alendos equites studiũ omne converterunt: quod ducẽti aut trecenti equites Imperatori non levẽ existimationem conciliare posse viderentur: nec tamen sumptus tanti requirerentur ad illos sustentandos, quin ab egregio & mediocriter opulento principe solvi possent. Hoc ut melius observare & porro obtinere possent, nullam aut certe exiguam rationem peditum in exercitu habuerunt

runt, etiam tunc cum bella ingruerent: ut in maximo exercitu, exiguus semper peditatus fuerit: quæ res cum aliis vitiis, quæ ætate nostra grassantur, conjuncta, usque adeo imbellē Italiam effecit, ut ab exteris omnibus undiquaq; sit devastata. Major igitur peditatus, quam equitatus ratio semper habenda est. Idque apud Romanos ita observari solitum, evidentissime patet, vel ex eo: quod in Satriculæ obsidione apud Samnites accidit. Nā cum illic ex Samnitibus Imperator, ex Romanorum exercitu Magister equitum occubuisset: nec ad ducum casum perculsa magis quam irritata omnis multitudo esset: extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: ut commodioris defensionis causa, in utroq; exercitu, equestris pugna in pedestre prælium sit commutata. Evidentissime igitur patet hinc, populum Romanū peditatui longe plus quam equitatui tribuisse. Nam cæteris in locis jussere consules descendere ex equis sessores, ut laborantibus peditibus subvenirent: hic equites cū equitibus pugnabant, & cum existimarent nō posse se victoriam sic obtinere: ex equis utrinq; descenderunt, ut hinc non immerito pronuntiemus, peditatum egregium, ac bene instructum, firmum esse in bellis præsidium, nec superari posse, nisi difficillime. Crassum & M. Antonium Romanos duces, legimus per universum Parthorum Imperium excurrisse, exiguo cum equitatu, sed peditatu firmo: nec quisquam

quam iis obesse potuit universus Parthorũ exercitus. Nam etsi regio plana esset, montibus carens, à mari procul sita undiquaque, fluminibus quoque minime abundans: tamen ita se communivit Antonius, ut virtuti peditum Romanorum nullum impedimentum à Parthis equitibus objici potuerit. Crassus interiit dolo magis, quam virtute hostium, quod eorum promissis confidens, tandem ad commeatus inopiam, extremamque miseriam redactus fuerit. Sed quid opus est, exempla tam longe petita adducere? extant recentia argumenta exemplaque, quibus manifeste ostenditur, longe majorẽ vim peditatui, quam equitatui inesse. Novimus Helvetiorum peditũ novem millia, apud Novariam, invasisse, & prælio superasse, decem millia peditum, & totidem equites. Ab equitibus enim nullum periculum metuebant: pedites parvi faciebant, quo essent Vascones, & minus bene instructi homines. Cernere licet deinde, triginta sex millia itidem Helvetiorum peditum, juxta Mediolanum, Franciscum Galliæ Regem adoriri, qui secum viginti millia equitum, peditum quadraginta millia habebat, & currus bombardicis machinis onustos centum. Nam etsi Regem hic vincere non potuerint: cum eo tamen per biduum strenue dimicarunt: & postquam fracti fuissent, mediam exercitus partem nihilominus conservarunt. M. Attilius Regulus non modo equitatum, suo peditatu sustinere sperabat, sed

Elephan-

Elephantos etiam: idque illi si non ex voto successit, non impedit tamen, quin de peditatu egregio summa quæque nobis polliceri debeamus: usque adeo, ut non nisi ab alio maiori ac fortiori vinci queat. Cum olim adversus Philippum Vicecomitẽ Mediolani ducem, sedecim milia Helvetiorum peditum in Italiam descendissent: eisque Carmignolus cum mille equitibus & peditatu exiguo occurrisset, ignarus artium bellicarum, quibus ii uterentur, putavit se illos statim in fugam conjicere posse. Sed cum infractum robur eorum animadvertisset, ut erat magni consilii vir, subito retrocessit, assumptisque pluribus peditibus, jussit cataphractos quoq; equites ex equis descendere: atq; ita Helvetiis obviam factus, illos oppressit. Nam Cataphracti armis tecti, Helvetiorum ordines sine damno penetrabant, eosq; perturbabant, ex quo factum, ut omnes sint cæsi, præter eos solos quos Carmignoli benignitas conservavit. Credo equidem multis notum esse, quantũ peditatus sit equitatui præferendus: nihilominus tamen ea est infœlicitas nostri temporis, ut nec vetera, neq; recentia exempla persuadere possint viris principibus, ut errores hosce emendent: quo fit, ut & hæc, & alia veterum instituta militaria sensim aboleantur, non sine magno eorum qui bella gerunt, detrimento.

CA-

CAPUT XIX.

Si quæ comparantur bello à Repub. male instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quam ad imperii magnitudinem comparandam.

HUjusmodi falsæ opiniones, de equitatus peditatusque usu, & differentia, in hominũ animis usque adeo infixæ sunt, & pessimis exemplis cõfirmatæ, ut nemo cogitet, de modo emendandorum nostrorum errorum, & introducenda veterũ consuetudine. Quis enim intra viginti annorum spatium Italo homini potuisset persuadere, fieri posse ut decem peditum Helvetiorum millia, cum decem millibus equitum & totidem peditibus dimicarent, eosque prælio superarent? quod ad Novariam omnes accidisse novimus. Quanvis enim exemplis pleni omnes sint veterum historiarum libri: nemo tamen ex nostris hominibus, aut fidem veterib. adhibuisset: aut credidisset, idem nunc quod olim, fieri posse. Omnes enim objiciunt, melius armari equites nunc, quam olim: & posse nostrorum Cataphractorum equitum agmen, non modo peditum insignem numerum pellere, verum rupes prope ipsas loco movere. At considerare oportebat, Lucullum exiguo peditatu, quadraginta millia equitum Tigranis fregisse, inter quos non pauci erant armis eodem modo tecti, ut nostri hodie muniuntur. Idem Luculli factum videmus in Italia

lia, novo Germanorum exemplo confirmatum, ut hominum nostrorum errores hinc facile patefieri queant. Ad veterum ergo disciplinam militarem redeundum est, siquidem Respublicæ recte gubernari debeant, cum in comparando imperio qualicunq; tum in cõservandis iis, quæ à majoribus parta acceperunt. Urbem liberis hominib. replere: vicinorũ amicitiam societatemq; conciliare: Colonias deducere, & fines parti imperii defendere: prædas ex hostibus agere: excursionibus eorum agros vastare: præliis potius cum illis dimicare, quam obsidionibus eorum urbes cingere: publici potius quam privati boni rationem habere: militaribus studiis homines exercere. Hæc vera est augendarum Rerumpublicarum acquirendiq; imperii ratio. Cæteræ omnes acquirendi rationes, ad Reipublicæ perniciem potius, quam salutem & incrementum pertinent. Itaque si qui sunt, quibus hæc non placeant: ii devitare debent omne studium comparandi, soli defensioni operam dare: quemadmodum faciunt Germanorum Respublicæ, quæ hoc modo, pace & tranquillitate longissimo tempore usæ sunt. Sed utut conemur à bellis, inferendisque injuriis abstinere, non possumus tamen semper eorum occasiones evitare, & pace perpetua frui. Nam si maxime abstineas ab injuriis, non deerunt tamen alii, qui te lædere conabuntur, ut hinc desiderium, ac necessitas quædam, bella suscipiendi, & aliena rapiendi per-

sæpe

sæpe oriatur, usque adeo certa, ut si hostes peregrini defuerint: non deesse soleant domestici: ob multiplices injurias, quibus in Republica cives magni afficiuntur, aut affecti esse putantur. Germaniæ urbes pace diutina fruuntur, ob diversam, quandam naturam cum hominũ tum ipsius regionis, quam vix alibi invenire liceat. Nam cum essent olim Romano imperio subjectæ, veluti Gallia & Hispania: libertatem tamen ab imperatoribus Germanis, postquam insignia imperii ad eos translata fuissent, sensim simplici quadam industria, redemerunt: reservata imperatoribus annua quadam pensione solummodo: quædam vero Austriacorum ducum provinciæ plane defecerunt, & libertatem nactæ, usque adeo opibus potentiaq; creverunt, ut non modo reduci amplius sub jugũ servitutis nequiverint, sed terrori jam sint omnibus vicinis populis, cujusmodi est Gens fœderatorum. Hinc factum ut universa Germania ætate nostra divisa sit in Helvetios, liberas Imperii civitates, Principes, & Imperatorem. Imperator etsi non habeat magnas vires, est tamen in maxima existimatione apud omnes, ut si quæ inter eos aut lites aut discordiæ intercedant, ab ipso facile componantur. Atq; hinc fit, ut pace ac tranquillitate fruantur, nec ullius belli memoria extet apud ipsos nunc, quam ejus, quod Helvetii gessere cum Austriacis. Et quamvis Austriaci duces, imperii fasces multis jam annis habuerint: non potuere tamen

Germaniæ tranquillitas.

men

Digitized by Google

men hanc fœderatorum gentē domare, quanvis summis viribus id attentarint. Cæteræ Germaniæ urbes ac principes in hoc bello, adversus Helvetios Imperatori auxilia ferre noluerunt, partim quod libertati communi faverent: partim quod cum ipsi non essent admodū potentes, non libenter viderent Austriacorum nimis augeri potentiam. Hoc ergo quasi æquilibrio constituta Germania, Imperatorū potentiam non metuit, sed reveretur, cōcordiaq; fruitur, quod singulæ urbes, singuliq; principes, suis contenti sint, & metu vicinorum hostium, à controversiis ac litibus abstineant. Quod si res Germanorū aliter essent affectæ, cogerentur ipsi quoq; bellis operam dare, & ne nisi opprimerentur, aliis bella inferre: & cogitare de ratione augendi imperii. In aliis regionibus, quibus non est tanta, tamq; exacta moderatio, aut proportio & æquabilitas potentiæ, cum urbium, tum principum, pax conservari, ut in Germania non potest: quo fit, ut potentibus Rebuspub. cogitandum sit de illa augendi imperii ratione, quam apud Romanos in usu fuisse docuimus. Aliam quicunq; ingredi volet, non tam incrementum quam ruinam Reip. molietur. Quod mille modis oneri esse soleant recenter parta imperia: præsertim si cum ipsis, non simul etiam vires augeantur, ut res nuper partæ conservari possint: quemadmodum fieri solet, tunc quandocunq; plures sumptus faciendi sunt, in acquirendo aliquo dominio, quam usus

usus fructus illius, deinde compensare queat. Id Florentinis nostris ac Venetis etiam accidit, quorum vires, cum hi Galliæ Cisalpinæ, illi Hetruriæ imperium acquisivissent, imbecilliores extitere, quam prius, cum alii Maris Imperio, alii exigua ditione contenti erant. Omnes ad imperium aspiramus, de modo illius comparandi, conservandique nequaquam recte cogitamus. Id autem turpe est. Nam cum Romanorum exemplũ imitari liceat, neq; id præstare sciamus, quomodo absque exemplo, verum legitimumq; modum, ut Romani fecerunt, deprehendere & invenire queamus? Præsertim si cogitemus quantum periculi afferre quandoq; soleat etiam bene institutis Rebuspublicis, recens parta provincia aliqua, aut urbs, delitiis & fortunæ indulgentia abundans: ex qua corrupti hominum mores, per contagium quasi ad nostros transire ac serpere possunt. Veluti Populo Romano accidit, cum primum Capuam occupassent: & postmodum etiam Annibali. Tantum certe periculi inde imminebat, ut nisi Roma, quæ nequaquam procul aberat, remedium insolentiæ militum attulisset, potuisset vel inde principium oriri ruinæ atq; interitus Reipublicæ. Iam tum enim, ut Livius inquit, minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumentum omnium voluptatũ, delinitos militum animos avertit à memoria patriæ. Solent enim hujusmodi loca tot delitiis abundantia, sine cæde ac sanguine, peculiari quadam

dam ratione ulcisci, & pœnas de iis sumere, à quibus occupantur. Nam cum eos pravis moribus imbuant, effœminatosque reddant: facile tales efficiunt, ut postmodum facile à quovis opprimātur. Id Juvenalis præclare expressit, cum inquit ex conversatione cum peregrinis hisce hominibus, Romanorum animos fuisse immutatos, vt qui prius parce ac duriter vivere solerent, postea Gulæ, luxuriæque sese tradiderint. Nam is inquit:

Luxuria incubuit, victumq; ulciscitur orbem.

Quæ cum ita sint, ac constet populo Romano etiam, ad disciplinam militarem tam egregie instituto periculosa fuisse quarundam urbium ac provinciarum recens occupata imperia: nemini mirum videri debet, si cæteris principibus ac Rebuspublicis, quæ Romanorum virtutem nullo modo possunt exæquare, idem cōtingere posse pronuntiemus: præsertim tunc, cum non propriis civibus in bello, sed mercenario milite uti coguntur.

CAPUT XX.

Neque principes, neque Respub. sine periculo uti posse auxiliario, ac mercenario milite.

SI non alio loco disputassem ex professo, quantum intersit Reipublicæ ne vel mercenario vel auxiliario milite uti cogaris, sed tuorum civium operam usurpare ausis, ac possis, longius de eadem hac quæstione hic differendum.

dum foret: sed quoniam de hac re copiose alibi docuimus, breviter summa rerum capita hic attingam, cum ejus largam occasionem Livius ipse nobis præbuerit. Auxiliarem militem illum voco, quem tibi princeps aliquis, aut Respublica suis sumptibus auxilio mittit, sub certis signis ac ducibus: quemadmodum is erat, quem petentibus Campanis, Romani, Samnitibus fusis, ad hybernandum Capuæ reliquerant præsidii causa, ut commodius Samnitium excursiones arcerentur. Sed idem is miles, qui præsidio urbi esse debebat, Campanorum voluptatibus delinitus, cœpit animum à memoria patriæ avertere, & consilia in hybernis agitare, de adimenda Campanis Capua. Cur enim potius Campani agrum Italiæ uberrimũ, & dignum agro urbem possiderent, qui nec se, nec sua tutari possent, quam Romanorum victor exercitus, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? Sed hæc agitata occultis conjurationibus consilia, antequam perficerentur, consul singulari prudentia impedivit, ut ostendemus tunc, quando de conjurationibus disseremus. In præsentia hoc dicimus, quod auxiliariorum militum usus, omnium maxime periculosus esse soleat. Primum enim cum à te neque duces neque milites stipendia accipiant, sed ab illo aut principe, aut Repub. à qua tibi auxilio missi sunt, fasces tuos atque imperium parum curant. Deinde cõfecto bello, prædæ operam dant, eamque nõ ex hostib. solum,

verum

verum etiam ab iis colligunt, quibus auxilio missi sunt: sive id facere soleant propria libidine, sive dolo principis, à quo mittuntur. Non equidem eo animo præsidium istud Romani reliquerant Capuæ, quod quicquam mali in animo haberent: sed miles ipse tamen, cum ex loci opportunitate, tum effœminatis Campanorũ animis, quos facile opprimi posse credebant, occasionem singularis facinoris sumpserant, & oppressis civibus, urbẽ decreverant occupare. Hujusmodi exempla plura huc adduci possent: sed quia hoc evidens est, eo contenti esse possumus. Atque hinc inferre licet, cum res eo devenit, ut non nisi hujusmodi auxiliis defendere te possis: longe satius esse cum hoste pacisci, quocunque tandem modo. Semper enim tolerabilior erit conditio: si cum eo paciscaris, quam si hujusmodi refugia quæsiveris. Quod si enim cum vetera, tum recentia exempla intuearis, deprehendes, si quando hujusmodi auxiliares copiæ semel profuerunt, multoties postea nocuisse. Neq; enim ullam commodiorem occasionẽ habere potest ambitiosus Princeps, aut avara aliqua Respub. te opprimendi, quam si iis supplex fiat ut te defendant, & auxilia ab ipsis postules, quibus tuus esse queas. Quod si quis igitur eo dementiæ venerit, ut non modo auxiliares copias pro sui defensione expectet: verum etiam ut bellum aliis inferre possit: is eo contendit, quo pervenire nequit. Idque etiam appetit, quod non potest confer-

conservare, si maxime acquirat. Nam is, qui illi ea comparat, etiam potest auferre. Quæ omnia etsi ita se habeant, tanta esse solet tamen ambitio hominum, ut id quod ante oculos est, solum intueantur, de futuris nil cog tent, præsenti cupiditati satisfacere conentur, de præcavendis futuris malis soliciti non sint. At veterum exemplis commoveri oportebat, & observare liberalitatem, quam vicinus tuus tibi tam magnifice declarat, non nisi irritamentum esse, ut te in suos casses pelliciat.

Caput XXI.

Populum Romanum 400. tandem anno postquam bella gereret, subditis prætores mittere cœpisse, & Campanis primum prætorem contigisse.

POPULUS Romanus, ut ante sæpe à nobis ostensum est, in gerendis bellis, acquirendoque imperio, plurimum à nostris hominibus differebat. Nam si quas civitates occupassent, quas non destruerent, eas subditis liberas permittebant, & ut suis legibus porro, ut prius, uterentur, non sociis tantum, sed iis etiam concedebant, qui bello capti essent. Signa solummodo populi Romani, imperiumque agnoscere cogebantur, sub certis conditionibus, quas si servabant, tuti sub ipsius tutela, dignitatem pristinam obtinebant. Hunc imperandi modum sequuti sunt, done. eorum potentia extra Italiæ fines caput exereret: ut Italia

egressi, Regna in provincias reducere inciperent. Exemplo esse potest Prætor primus, quem Populus Romanus in quampiam provinciam miserit, qui non ambitione & imperandi cupiditate ab ipso missus, sed flagitantibus subditis, ad eorum res componendas, concessus. Ii Campani fuere, qui intestinis dissidiis laborantes, necessarium sibi fore existimarunt, civium Romanorum quempiam secum habere, ut illius auxilio, & nutu, perturbata illorum Respublica constitui posset. Eorum exemplum postea sequuti Aniates, & iisdem fere causis permoti, Præfectum ipsi quoque petierunt, quod jam, ut Livius inquit, non solum arma, sed jura quoque Romana pollebant. Hæc vero imperandi lenitas, plurimum profuit ad Imperii incrementum. Nam quæ urbes aut gentes libertate frui consueverunt, & propriis legibus uti: eæ longe æquiori animo tollerant tale imperium, quod procul abesse videatur, quamvis non careat aliquo onere, quam id, quod coram cernere, & ante oculos perpetuo habere, ac formidare coguntur. Quibus hoc quoque accedit, quod si quæ in jure dicundo, aut puniendis delictis, gravius severiusque fiunt: ea minus aggravant eum principem, qui libere permittit subditis, ut suis legibus vivant: quam illum, qui per ministros suos hæc omnia exequitur: quo fit, ut hoc eodem modo causa tollatur, concipiendi ullius adversus principem odii. Hujus rei extat, ætate nostra recens

in Ita-

Digitized by Google

in Italia exemplum: novimus Galliæ Regem, Genuensem urbem, aliquoties occupasse: & cum prius ad illam gubernandam Proregem ex Gallia mittere soleret: nunc ipsa rei evidentia edoctus, ut civium benevolentiam magis sibi conciliare possit: libere ipsis permittit, ut urbem gubernent, & Proregem ex suis civibus, quem volunt ipsi eligant. Nemo enim est qui dubitet posteriorem hunc modum, Genuensibus magis gratum esse: atque hinc fieri, ut illorum animi, hac quasi libertate deliniti, Regi se plus debere, devinctosque esse magis fateantur. Nam omnes homines ita affecti sunt, ut tanto magis confidant, seseque totos tradant, quanto minus metuunt, ne opprimantur: tanto minus autem unumquemque vel principem, vel Rempublic. metuunt, quanto majorem eorum & humanitatem, & benevolentiam experiuntur Romanorum erga Campanos comitas & benevolentia effecit, ut Prætorem ab iis peterent. Quod si austeriores, sæverioresque erga Campanos Romani fuissent: non modo non petiissent præfectum sibi dari Campani, sed omnibus modis eorum imperium excutere conati fuissent. Sed quid opus est exempla à Romanis Campanisque petere, cum habeamus non minus evidentia Florentiæ, & in tota Hetrutia. Novimus Pistolam civitatem ante multos annos, sponte sese in Florentinorum nostrorum potestatem dedisse. Cum Pisanis vero, Lucensibus, & Senensibus, plurimas

inimicitias semper exercuimus. Neque id propterea evenit, quod Pistolenses minus charam habeant libertatem, quam vel Pisani vel alii: aut quod etiam se, atque urbem suam minoris æstiment, quam illi: Sed ex eo orta est hæc animorum diversitas, quod cum Pistolensibus amice semper se gessere Florentini, atque benevole, quapropter, sponte se sub illorum imperium submiserunt: adversus Pisanos, Lucenses, atque Senenses, hostilem animum perpetuo declararunt: quamobrem non modo sponte se dedere noluerunt, sed omnem lapidem moverunt, ne in illorum potestatem unquam venirent. Quod si Florentini amice magis sese cum vicinis gessissent, & illorum amicitiam sibi cõciliassent, non inferendis injuriis tam feroces effecissent: dudum Hetrurię imperium comparassent. Non nego, quin armis quoque uti cogamur, sed benevolentia prius tentare omnia oportet, arma tanquam extremum remedium existimare.

CAPUT XXII.

Quantum persæpe à veritate aberrent hominum opiniones, de rebus magni momenti concepta.

QUAM sæpe errare soleant homines, cum de rebus magnis disserunt: noverunt omnes quicunque hujusmodi consiliis interesse consueverunt. In hisce enim nisi adhibeantur excellentium virorum judicia, facillime aberratur.

Digitized by Google

ratur. Persæpe vero etiam accidit, ut summi viri pacis tempore, in multorum odium incurrant, ac prope negligantur, in corruptis præsertim civitatibus: quamobrem instituuntur tunc deliberationes de summis rebus tales, quæ favoris atque gratiæ plus habeant, quam quod ad publicam utilitatem sint accommodatæ. Patefiunt autem autem hi errores postmodum, adversis temporibus, in quibus necesse est plerumque ad eorum consilium confugere, qui pacis tempore negligebantur. Incidunt etiam inter deliberandum accidentia, & casus quidam, propter quos facile labimur, nisi singularem rerum experientiam habeamus, quod apti sint probabilitate quadam hominibus id persuadere, quod ipso rerum eventu falsum esse postea ostenditur. Atque hæc in eum finem dico, ut expendamus Numisii Latinorum Imperatoris consilium de renovando bello cum Romanis, postquam cæsi fuissent: Atque etiam id, quod multi fore opinabantur, cum ante paucos annos, Franciscus Galliæ Rex, ad recuperandum Mediolanum adversus Helvetios in Insubriam proficisci statuisset. Nam cum Ludovico XII. vita functo, Franciscus in Regnū successisset, & Mediolanense Imperium, ab Helvetiis paulo ante occupatum, Gallię Regno restituere decrevisset: operam dabat, ut auxilio Julii, II. Pontificis, aliquos sibi in Italia conciliaret, per quos facilior sibi aditus esset ad illam expeditionem. Cum igitur ad Venetos *Liv. lib. 6.*

O 3 ante,

ante Ludovicus in ſuas partes pertraxiſſet: & Florentinorum animos jam pertentaret, Leo decimus impedivit: quo minus illi aſſentirentur, quod nimis facilem Regi fore aditum putaret, ad id Imperium occupandum: præſertim cum & Hiſpani Regis Gallici nomine jam Inſubriam ingreſſi eſſent, & Imperator jam Veronam perveniſſet. Perſuaſus enim erat à ſuis, ſi neutram partem ſequeretur, certam habiturum victoriam. Neque enim ex uſu Eccleſiæ Romanæ eſſe, ut præpotentes aliqui in Italia regnarent, ſive Rex, ſive Helvetii: utroſque ergo ejiciendos eſſe, ut in priſtinam libertatem Eccleſia poſſet reſtitui. Sed cum ſimul ambo ſuperari non poſſent, neque etiam ſinguli, ut tunc res ſeſe haberent, expectandam occaſionem commodiorem: fore enim ut ſi inter ſe Rex, & Helvetii, prælio dimicarent, alter eorum ſuccumberet: alter vero etſi vinceret, tamen ita cæſum & viribus imminutum iri, ut tunc à Pontifice facile deleri poſſet. Commodiſſimam ergo illam occaſionem, ac tanto melius eam arripi poſſe, quod Pontifex tunc inſtructiſſimum exercitum non procul ab Inſubria haberet, qui illic, ſub prætextu defendendi Eccleſiæ urbes, hærens, eventum pugnæ expectaret: quam cruentiſſimam fore oporteret, ob utriuſque exercitus, ſive virtutem, ſive pertinaciam: fractis autem utriuſque exercitus viribus, poſſe deinde Pontificem, eorum reliquias ſine difficultate delere, Inſubria potiri, & in univerſa

Italia

Digitized by Google

Italia pro arbitrio dominari: Hæc erant Pontificiorum consilia, & de rebus, quæ tunc gerebantur, opiniones: sed quam vanæ stultæque essent, eventus ipse docuit. Nam cum difficili prælio Helvetii victi essent: victorem Gallum invadere, non modo ausi non sunt, nec Põtificii, neque Hispani: sed ad fugam omnes se præpararunt: nec potuissent illa fuga conservari, nisi accessisset Galli humanitas, aut forte segnities, qua factũ ut prima victoria contentus, aliam non appetierit: sed cum Pontifice pacem certis conditionibus fecerit. Nitebantur tamen quibusdam rationibus hæc põtificiorum consilia quæ speciem quandam veri præ se ferre videbantur: re ipsa vanæ erant. Raro enim accidit, ut qui hostem prælio vincit, multos de suis amittat, quod in fuga nulli perire soleant ex victore exercitu, sed inter dimicandum solummodo, nec pugna diu soleat durare. Præterea, si maxime concedas, prælia quandoque diu durare, & antequam victoria in alterutram partem inclinare incipiet, plurimos utrinque interfici posse: tamen hoc rursus confiteri oportet, victoriam, tantam existimationem afferre secum ei, qui illa potitur, hostibus vero tantum incutere terrorem, ut damnum interfectorum militum uberrime compensetur. Itaq; vehemẽter errat is, qui victorem exercitum facilius deleri posse cõfidit, eo quod in comparãda victoria vires imminuerit. Nisi enim eum tantis virib. invadas, quibus illũ ante conflictũ quoq;

Digitized by Google

ſuperatum iri credideris, ſtulte facies, quod is, qui ſemel victoriam obtinuit, exercitus, hoc ipſo & fortunatior, & fortior eſſe ſoleat. Apparuit id quoque in exercitu Latinorum, cujus paulo ante fecimus mentionem. Nam cum Numiſii Imperatoris conſiliis perſuaſi, crederent Latini Romanorum exercitum, à quo victi fuerant, eo prælio vehementer fractum fuiſſe: ut victoriæ nomen tantum penes illum eſſet: fortunam utramque aciem æquali cæde afflixiſſe: atque hæc toto Latio jactarentur talia eſſe, ut ſi cum infeſto exercitu denuo redirent, Romanos nil minus, quam prælium expectãtes, perculſos inopinato adventu, facile oppreſſos iri. Sed falſa, vanaque fuiſſe eadem hęc conſilia, docuit eventus. Poſtquam enim collecto exercitu eos redire Romani cognoviſſent, obviam progreſſi, illos prius oppugnarunt, ac debellarunt, quam locum caſtris capere poſſent. Idemque ſibi polliceri poſſunt quicunque eaſdem occaſiones arripere, & exercitum victorem invadere audent.

CAPUT XXIII.

Populum Romanum in judicando omnia extrema ſpectaſſe, non intermedia voluiſſe.

QUOD Livius inquit de populo Latino: eo deveniſſe illum, poſtquam bis cum Romanis prælio dimicaſſet: ut neque bellum, neque pacem pati poſſet: id nos in genere obſer-

ſervantes, pronuntiare debemus atque exiſtimare, eum miſerrimum eſſe rerum ſtatum, cum Princeps aut Reſpublic. quæpiam eo devenit, ut neque pacem ferre, neque bellum pati poſſit. Id vero tunc contingere ſolet, cum victis nimis duræ pacis conditiones proponuntur: ut eas dolore permoti aſpernentur: ad bellum autem tollerandum vires cum non habeant, ab iis auxilia implorare cogantur, in quorum poteſtatem mox venturi ſint. Cauſæ, quibus ad talem rerum ſtatum adducimur, ex malis conſiliis plerumque dependent, ut cum bella ſuſcipimus, aut alias res majores, quam pro ratione noſtrarum virium, attentamus, nec vires noſtras metimur. Id in Latinis apparuit, qui Romanorum pacta & pacis conditiones admiſere tunc, quando non oportebat: bellum vero indixere, cum pacem conſervare, ac quærere decebat: ut illis ex æquo pax atque bellum nocuerint. Vicerat illos primum Manlius Torquatus: eoſdem poſtmodum F. Camillus & debellavit, & plane afflixit. Nam omnes eorum urbes occupavit, præſidiis munivit: reverſuſq; in urbem, Senatui nũtiavit, univerſum Latium in populi Romani poteſtate eſſe. Quia autem memorabilis admodum, & obſervatione digna eſt Senatus, de populorum Latinorum tũc lata ſententia: idcirco copioſius de illa hîc diſſerendum putavi, ut in ſimilibus caſibus exemplum haberemus ad imitandum. Populus Romanus in decernendo, nil medium ap-

Digitized by Google

prehendit, semper ad extrema spectavit: quod ita imperandum censeret, ut subditi vel non possent nocere, vel non vellent. Nolunt autem tunc, cum beneficiis se affectos intelligunt, ita ut fortunam nullam suæ proponant. De populo Latino Camillus ad Senatum his verbis tulit. Dii immortales ita vos potentes hujus consilii fecerunt, ut sit Latium an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet parere in perpetuum vel sæviendo, vel ignoscendo potestis. Vultis crudelius consulere in deditos victosque: Licet delere omne Latium. Vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppetit. Certe id firmissimum imperium est, quod obedientes gaudent. Sed maturato opus est quicquid statuere placet, & illorum animos, dum expectatione stupent, præoccupare. Hæc cum consul ita proposuisset. Senatus secundum ejus sententiam de singulis Latii populis decrevit, pro cujusque merito: ita tamen, ut nil mediocre hic fieret: omnia extrema summaque essent. Quibusdam enim nō modo pepercerunt, sed eosdem etiam multis beneficiis affecerunt, civitate donarunt, & multa alia jura, & privilegia concesserunt, ut nullam causam haberent, vel rebellandi, vel alias, quocunque modo, res novas moliendi. Quibus parcere noluerunt, iis oppida diruerunt, & omnis generis pœnas, suppliciaque imposue-

posuerunt. Nam dirutis mœnibus, eos agro spoliarunt, depulerunt, atque dissiparunt, ut bellum amplius parare nulla ratione possent. Hoc fuit Patrum de populo Latinorum judicium omnibus sapientibus principibus & observandum & imitandum. Quod si idem Florentini nostri fecissent, cũ anno salutis M. D. I I. Aretium cum tota Cianensi valle rebellasset: imperium suum confirmassent, & Rempublicam vehementer auxissent. Adjecissent enim Florentino agrum illum, qui unus deesse videtur, ad victum sufficientem civibus suppeditandum. Sed illi mediam viam ingressi sunt quæ in hujusmodi judiciis, semper perniciosa esse solet. Urbem enim conservarunt: primates loco moverunt omnes, & antiquis dignitatum gradibus dejecerunt: aliquos in exilium expulerunt: nonnullos condemnarunt. Quod si qui tunc suaderent, dicerentque urbem esse evertendam, destruendamque: iis respondebatur, quod id nõ sine dedecore, Florentinæ urbis, fieri posset: quod eo spectare videretur ac si Florentinorum potentia tanta non esset, quæ ad tutandam compescendamque Aretinam urbem sufficeret. Erat autem hæc ratio ex earum numero, quę videntur veræ esse: sed non sunt. Nam eodem argumento probare possis: ne parricidam quidem supplicio afficiendum quoniam eo spectare videatur: ac si princeps, aut Respublica quæ supplicium de illo sumit,

non eum alio modo cohercere queat. At cogitare oportebat eos, qui de hujusmodi rebus ita judicant: Cum omnes ac singuli civitatis alicujus cives, tam graviter adversus principem suum delinquunt, tunc, vel ut exemplo aliis esse queant, atque ita frenentur, ne amplius nocere queant, unicum remedium esse, ut tota civitas evertatur. Idque tunc principi honestissimum esse, si ita punire noverit eam, ne amplius nocere possit: non autem ut mille periculis illam conservare conatus fuerit. Nam quicunque princeps, eos qui adversus se tam vehementer peccant, non ita punire novit, ut deinceps non possint amplius peccare: is stultus & ignorans esse merito creditur. Ad idem id, quod jam docuimus comprobandum, pertinet & aliud populi Romani judicium, quo de Privernatibus pronuntiarunt: Ex quo non modo discere possumus, ad extrema in hujusmodi judiciis spectare oportere, & subditos tam graviter delinquentes, vel plane tollendos, vel beneficiis afficiendos esse: verum etiam quod magnitudo animi, & libertas orationis, coram viris sapientibus, in hujusmodi causis plurimum reis prodesse queat. Cum in Senatu de Privernatibus castigandis deliberaretur, qui defecissent, & per vim rursus sub Imperium redacti fuissent: & prout cujusque ingenium erat, aliis atrocius, aliis mitius suadentibus: tum ex Legatis unus interrogatus à quodam, qui tristioris sentẽtiæ autor erat, quam pœnam meritos Priverna-

verna-

vernates censeret? Eam inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. Ad quod responsum Consul, ut mitius ab eo extorqueret aliud: Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus: Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnã. Tum vero, etsi quidam hæc aliter interpretarentur, melior Senatus pars ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi viri vocem auditam. An credi posset, ullum populum, aut hominem, diutius, quam necesse sit, in ea, cujus eum pœniteat, conditione mansurum: Ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sint: neque eo loco, ubi servitutem esse velint, fidẽ sperandam esse. In hanc sententiam cum & Consul & principes sententiarum consulares, inclinarent: eos demum, qui nihil præterqnam de libertate cogitarent, dignos esse asserebant, qui Romani fierent. Itaque & in Senatu causæ obtinuere; & ex autoritate patrum, latũ ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Usque adeo scilicet egregiis, ac sapientibus viris placuit, liberrimũ ingenui viri responsum: ut qui facile intelligerent, si aliter respondisset, non tam quod res ipsa erat, fuisse dicturum, quam quod præsenti rerum statui, fortunæque sese accommodare voluisset. Id enim certe de hominibus sentire oportet, qu aliter in hujusmodi casibus, & dicere, & promittere solẽt, quam vitæ illorum conditio & consuetudo ferat: qua-

re decepti, qui cum illis fœdera & amicitias contrahunt, persæpe multis motibus occasionem præbent. Quæ cum ita sint, id quod in principio hujus disputationis proposuimus, ex utroque adducto jam exemplo confirmamus: cum de præpotēte aliqua civitate, populo, aut principe statuendum est: non mediam viam ingredi oportere, sed ad extrema enitendum, & aut beneficiis eos afficiendos, devinciēdosq; esse aut omnino opprimendos. Qui aliter statuat, errasse demum sese intelliget: perinde ut etiam Samnitibus accidit: qui tot cives Romanos ad Furcas Caudinas conclusos, ac propemodum vinctos, cum haberent: neque eos necarunt, neque beneficiis affecerunt, quod tamen prudens ille senex faciendum suadebat: sed mille contumeliis affectos, armis spoliatos, & sub jugum misos dimiserunt. Ex quo factum, ut paulo post errorem suum agnoverint non sine magno detrimento: ut suo loco docebimus.

Caput XXIIII.

Arces, & loca munita, in genere considerata, plus nocere suis autoribus, quam prodesse.

MIRUM forte cuipiam videatur, cum victi debellatique Latii populi, toties rebellarent: cur populus Romanus, ad eos in officio continendos compescendosq; non arces aliquas, aut Priverni aut in aliis corū civitatibus constru-

construxerit: secus enim certe fecerunt, quam Florentini nostri faciendum putent, qui existimant ipsas, cæterasque civitates, arcibus compescendas esse. Equidem si populus Romanus nostris hominibus similis fuisset, perinde fecisset, ut nostri. Sed quia in eo alia virtus, alia potentia, & aliud de rebus judicium inerat, idcirco aliter faciendum putavit: nec libera existente Republica unquam vel ad urbes compescẽdas, vel ad provincias defendendas, arces aliquas extruxit: ex iis tamen quas conditas ab aliis occupavit, aliquas conservavit. Quæ cum ita sint, ac longe aliter sentire videantur nostri temporis principes: idcirco non ab re facturum putavi, si quærerem hoc loco, utiles ne an inutiles, sint autorib. suis, tantæ moles? Cujus disputationis hoc principium esto, quod arces extrui soleant, vel ad arcendos hostes, vel ad subditos compescendos, & in officio continendos. Ego vero pronuntio, ad priorem usum eas necessarias non esse, ad posteriorem inutiles, & noxias existere. Ad compescendos subditos noxias arces existimo, quoniam rebellionis periculum, quod metuitur: oriri soleat ex odio subditorum adversus dominos concepto: odere autem principes, dominosque suos subditi propter acceptas injurias: principes injuriis afficere solent subditos, eosque male tractare tunc maxime; cum se illis pro arbitrio dominari, eos domare, ac compescere pro animi libidine posse sperant. Id vero tunc potissimum

Arces duplici de causa extrui.

ſimum cogitant ſperantque, cum in medio illorum ingenti malo extructas habuerint arces munitiſſimas: quod adverſus eas neminē quicquam auſurum credant. Quæ cum ita ſint, nō inutiles modo ſunt arces hujuſmodi, ad continendos in officio ſubditos: ſed etiam noxiæ, cum iis, plus quam conveniat, confidentes principes, ſubditos male tractandi plectendiq; occaſionem arripiant, eoque odium illorum adverſus ſeſe concitant: ex quo rebelliones, cædes, & infinita mala dependent. Sed neque, cum bella ingruunt, tantam vim habent arces, quantam illis attribuere homines ſolent. Duo enim ſolum ſunt modi, ſubditos per vim in officio continendi, compeſcendique. Alter ut in promptu habeas exercitum egregium, ut populus Romanus habebat, quo motos liceat cōponere fluctus. Alter ut rebelles plane deleas extirpeſq; ne amplius deficere, aut arma adverſus te capere queant. Nam ſi bona illorum diripias: ſpoliatis arma ſuperſunt. Si arma quoq; ademeris: furor arma miniſtrat. Si ducibus interemptis, cæteris vitæ uſum concedas: renaſcentur ſubinde alii duces, veluti Hydræ Lerneæ capita. Si arces habueris tempore pacis audaciorem, iniquioremq; te erga ſubditos efficient: bello adveniente, cum ab hoſtibus, tum ſubditis tuis oppugnabuntur: nec fieri poterit, ut utriſque reſiſtas. Quod ſi unquam inutiles fuere arces ad compeſcendos ſubditos: noſtra profecto ætate non inutiles tantū, ſed etiam

am pernitiosæ sunt propter bellicarum machinarum usum, quarum impetum neque arces, neque ulla loca exigua sustinere possunt: quod ad illas sustinendas subinde retrocedere oporteat: & ruinas murorum ab iis factas, novis fossis intrinsecus aggeribusque compensare. Hæc cum ita se habeant, expende porro, num per hujusmodi arces compescendus sit populus, qui jam ante ditionis tuæ fuerit, an qui nuper imperio tuo sit adjectus? Certe enim si principatum à majoribus acceptum possideas: arces ad subditos in officio continendos, non proderunt: propter causas jam ante explicatas: cum audaciorem te & posteros tuos efficiant, ad inferendas populo iniurias: ac proinde exponant te illorum odio: nec possint te postmodum defendere: propter hasce ergo causas, & ne vel ipse, vel ejus hæredes, occasionem habeant, tyrannidem exercendi, sed populi benevolentiam sibi conciliare conentur, sapiens princeps arces nunquam extruere debet. Quod si Franciscus Sfortia, qui vir sapiens fuisse existimatur, occupato imperio Mediolanensi, tamen arcem condidit: non propterea in ea re sapienter fecit: quod illa arx posteris ejus perniciosa fuerit. Ea enim se tutos esse posse sperãtes cives variis injuriis affecerunt: ex qua re, tantum sibi odium conflarunt, ut primo hostis adventu, principatum amiserint. Quamobrem belli tempore, illos ab impetu hostium defendere non potuit: pacis tempore illos insolentes

tes iniquosque fecit , & odio populi exposuit. Quod si illa arce caruissent, & nihilominus insolentia illa usi essent erga subditos: longe prius experiri potuissent quorundam civium, injuria affectorum, malevolentiam, quam omnium odium in se conciliassent: atq; ita cognito errore, meliores fieri potuissent, & subditorum animos reconciliare. Quod si conciliatos sibi subditorum animos habuissent: longe melius Gallorum impetum, absque arce sustinuissent: quam infensis civium animis, ea ad propellendum hostem juvari potuerint. His accedit quod arces facile amittantur, vel fraude eorum, qui illis præficiuntur, vel hostium vi, vel fame, & longa obsidione. Quod si amissam quampiam urbem, arcis ope, quæ sola in fide permanserit, recuperare velis: exercitu nihilominus opus habes, perinde, ac si arcem non haberes, & quidem tanto majori, quanto verisimilius est, cives magis infensos tibi esse ob injurias ex arce acceptas, quam fuissent futuri, si arce caruisses. Experiētia ipsa docuit Mediolanensem arcem, neq; Sfortianis, neq; Gallis tempore belli, quicquā profuisse: pacis tempore vehementer nocuisse: quod utrique tanti operis moli confidentes, non cogitarint de humaniori aliqua ratione conservandi illius principatus. Guido Ubaldus certe, Fœderici Urbini ducis filius, rei militaris peritissimus: postquam imperio pulsus fuisset, à Cæsare Borgia Alexandri VI. filio, idemq; Imperium postmodum

dum ex casu quodã recuperasset: omnes arces atq; propugnacula illius demolitus est. Nam quia benevolos subditos habebat, ad eos compescendos iis opus non habebat: adversus hostes: illas sine exercitu defendere se nõ posse videbat. Julius Pontifex pulsis Bononia Bentivolis, arcem ibi condidit: cujus præfectus cum partim Pontificis jussu, partim propria malitia, à nullis injuriis abstineret: Bononiensem populum usq; adeo irritavit, ut rebellarit, & arcem quoq; illi ademerit. Nicolaus Castellanus Vitelliorum pater, in patriã, qua pulsus à Pontificibus fuerat, reversus: binas arces, quas Sixtus IIII. Pont. ibi extruxisset, demolitus est: quod existimaret populi benevolentiam fore sibi munitissimam arcem, ad principatum conservandum. Id vero & recentissimum, & evidentissimum exemplum est, ad demonstrandum, inutilem esse arcium structuram, ruinam earundem utilem: quod Genuæ accidit, ante paucos annos. Novimus enim postquam ea urbs, anno salutis M. D. VI. à Ludovico Galliæ Rege defecisset: isq; cum magno exercitu ad eam recuperandam in Italiam venisset: recuperata urbe, condidisse Regem ingentis molis arcem, quantam nullã eo tempore fuisse constat. Nam & loci natura, & arte inexpugnabilis videbatur: Godefæ promontorio super mare eminenti, insidebat, ut illinc portus uniuersus, telis feriri posset, & magna etiã urbis pars. Nihilominus tamen, cum deinde anno Domini

ni M. D. XII. Galli omnes Italia pellerentur, Genua quoque arcem nihil formidans, ad Octavianum Fregosium defecit, qui illam obsidione cingens, sedecim mensium spatio, fame coactam, ad deditionem compulit. Postquam eam Fregosius occupasset, omnium consiliis, qui suadebant, ut illã tanquam refugiũ quoddam conservaret, contemptis, funditus diruẽdam curavit: existimavitque populi benevolẽtiam, virtutemq; suam, melius fore fundamentum imperii ejus, quo etiamnũ potitur, quam ullas arces, aut propugnacula. Neque vero spe sua frustratus est. Nam cum ante Genuenses, mille peditibus adjuti, sæpe ad alios, atque alios principes defecerint: à Fregosio ut rebellarent, ne à decẽ millibus cogi potuerũt. Quamobrem manifeste licet hinc cernere, arcis illius destructionem, Fregosio nil nocuisse: structuram, Galliæ regem defendere nequivisse. Cum exercitu enim, antequã arx conderetur, amissam urbem facile recuperavit: postquam arcem condidisset, eamq; firmo præsidio munivisset, urbem tamen absque exercitu, solius arcis auxilio, recuperare non potuit: ex quo sequitur, sumptuosam illius arcis structuram, Regi fuisse magna cum infamia amissam, & à Fregosio eandem singulari virtute occupatam demolitamque. Eadem ratio est earum artium quoque, quas cõdere solent Respublicæ in urbibus, nuper occupatis, ad cives illos in officio continendos. Id enim si ex adducto jam Genuensium

sium exemplo, minus sit manifestum, ex Florentinorum Pisanorumque arce notius evadet. Nam cum Pisas toties rebellantes Florentini vidissent: existimarunt extructa arce se illas cõpescere posse: parum animadvertentes eam urbem, quæ libera esse consuevisset, & Florentinorum nomini semper infesta fuisset, non posse alia ratione in officio contineri, quam si Romanorum more, eam aut in societatẽ suam recepissent, aut plane destruxissent. At quid arces illis profuerint ad institutum finem, ex Caroli Galliæ Regis adventu apparuit, cui statim traditę sunt, sive præfectorum desidia, sive majoris mali metu. Si illas Florentini prius non condidissent, neque illis tantum tribuissent, ut per illas conseruari urbem posse putarent: de alio utique modo cogitassent, quo urbis imperio non tam facile à Rege spoliari potuissent. Ex quibus omnibus colligimus, arces, ad continendum in officio paratum imperium, pernitiosas esse: ad compescendas urbes, nuper bello comparatas, inutiles. Sufficere autem debet nobis Populi Romani autoritas, qui si vellet urbes aliquas per vim compescere, atq; frenare, nil novi in illis extruebat, sed & mœnia illorũ, & cætera propugnacula diruebat. Quod si quis nobis objiciat, aut olim Tarentum: aut ætate nostra Brixiam, per arcem recuperatam, postquam incolæ defecissent: Respondeo ad recuperandum Tarentum arcem nequaquam suffecisse: quod ad id occupandum Q. Fabius con-

consul cum maximo exercitu missus fuerit? cum quo proculdubio id expugnare potuisset: etsi nullam arcem illic habuissent. Quid igitur arx populo Romano profuit, si nihilominus exercitu consulari indigebat, ad urbem recuperandam? Capuæ nullam habebant arcem Romani, eandem tamen urbem exercitus virtute recuperarũt. In Brixiensis urbis rebellione, novum ac rarum quiddam accidit. Nam raro evenire solet, ut deficiente urbe, qui in arce sunt, ac in fide permanent, vicinum habeant exercitum: cujus opem implorare queant. Deficientibus Brixianis, erat Foisseus princeps Bononiæ cum exercitu regio: eaq; re per celeres nuntios cognita, statim se itineri accinxit: ac tertio die eo perveniens, arcis auxilio urbem recuperavit. Ergo neque Brixia per solã arcem recuperari potuit, sed regio exercitu opus habuit: nec si ea sola recuperari potuisset: posset hoc unum exemplum, tot veterum contraria exempla infringere, cum sciamus, vel ætate nostra, propemodum infinitas arces captas, amissas, rursusque occupatas, non majori difficultate aut fortunæ varietate, quam alia quælibet loca & occupantur, & amittuntur: idque factum esse novimus per Galliam Cisalpinam, Æmiliam, regnum Neapolitanum, universamq; Italiam. Illæ arces autem, quæ ad propulsandos exteros hostes extruuntur, & ad populi Imperiique tui defensionem: ne illæ quidem sunt necessariæ: Et si viris fortibus ac strenuis

nuis militibus abundes, non modo necessariæ non sunt, sed prorsus inutiles. Nam sine exercitu nil prosunt: egregius exercitus absque arcibus te defendere potest. Id experientia ipsa satis intellexerunt, quicunque vel in politicis, vel bellicis artibus excelluerunt, veluti Romani, Spartanique, quorum illi nullas arces unquam ædificarunt: hi ne mœnia quidem circa urbes ab sese occupatas, habere volebant: solam militum virtutem, propugnacula esse credebant. Quo factum ut Spartanus quidam interrogatus, num Atheniensis urbs pulchris mœnibus instructa videretur? respondit, perinde ac si à mulieribus habitaretur. Ei ergo principi, qui bonum habet exercitum, prodesse queunt solummodo arces aliquæ in finibus imperii, locis præsertim maritimis positæ, ad sustinendos hostes per dies aliquot, donec exercitus instruantur: sed neq; hæ quidem ei necessariæ existunt. Si careat forti exercitu, arces in finibus imperii aut nil prosunt, aut etiam nocent. Nam facile amittuntur: & ubi hostis illas occupaverit, adversus te iis utetur. Quod si quas tam fortes munitasque arces esse concedas, ut occupari nequeant: pergit tamen nihilominus hostis, hisce post se relictis: quod potentissimi exercitus, hostium fines invadant excurrantq; nulla habita ratione vel urbium, vel arcium munitissimarum, quas à tergo relinquant. Et constat hoc ita se habere, cum veteribus, tum novis exemplis: Franciscus Maria ante paucos

cos annos Urbinum invasit, nec quicquam curavit, quod post se decem urbes omnes sibi infestas reliquisset. Quicunque ergo princeps potentem exercitum habet, facile carere potest arcibus: qui eo caret, non debet arces extruere, sed urbem in qua habitat, quam maxime potest communire, & cives armis instruere: ut adventantium hostium impetum aliquandiu saltem possit sustinere, donec vel cum eo paciscatur, vel exteros in auxilium advocare queat. Quæcunq; præterea ædificantur arces, ac propugnacula, pacis tempore nimiis sumptibus aggravãt cum principes, tum subditos: tempore belli nihil prosunt. Ut igitur cæteris in rebus, summa prudentia Senatus populi Romani omnia administrabat, ita hic quoque sapienter fecit, quod victos debellatosq; Latinos, ac Privernates, non arcibus quibusdam compescendos existimavit, sed alia commodiori, ac virtuti magis consentanea ratione, in officio continendos.

CAPUT XXV.

Urbem intestinis dissidiis laborantem invadere, atq; occupare velle, dubium esse ac periculosum consilium.

CUM intestinis dissidiis Respub. laboraret, ob patrum cum plebe contentiones: Vejentes cæteriq; Hetrusci oblatam sibi occasionem putabant, opprimendi populi Romãni, collectisq; quam maximas poterant, copiis, agros

agros Romanorum excursionibus vastabant. Senatus itaque multis injuriis, opprobriisque lacessitus, cum plebe in gratiam rediit, initaq; concordia, adversus Vejentes Cn. Manlium & M. Fabium Imperatores delegit: qui postquam ad eos cum exercitu appulissent, prælio commisso illos vicerunt fregeruntque. Quo loco decet observare, quàm proclives esse soleamus ad errandum, in rerum magnarum cõsultationibus, arripiendisque occasionibus, atque consiliis. Existimabant Vejentes, si Populum Romanum, intestinis dissidiis laborantem, invaderent, posse eum vinci, atque deleri: sed hoc ipso consilio, ejus discordias sustulerunt, & infensos civium animos reconciliarũt. Neque id immerito sane, quod otium plerumque discordiis civilibus occasionem præbere soleat: belli metus, concordes civium animos efficiat. Quod si prudentiores fuissent Vejentes, à bello abstinuissent, & Rempublicam discordiis civilibus laborantem, non armis, sed aliis artibus opprimere potuissent. Modus autem qui in hujusmodi casibus servari solet, talis est, ut te velut arbitrum interponas ad conciliandas discordias, & utrique parti favere te simules, donec ad arma perveniant. Cum ad arma ventum fuerit, parti, quæ debilior videtur, lenta quædam auxilia suppeditare, & ne discedant ab armis, sed magis magisque sese mutuo conficiant, auxiliorum spe subinde fovere, magna auxilia neutri parti suppeditare, ne

forte dolũ ſubeſſe animadvertant. Hęc res diligenter tractata, ad propoſitum finem profecto te facile deducet. Nam feſſæ tandem partes, arbitrio ac voluntati tuæ ſeſe committent. Hiſce artibus rediit in Florentinorum noſtrorum poteſtatem civitas Piſtola, de qua ante quoque fecimus mentionem. Nam cum inteſtinis diſſidiis laboraret, ut Florentini modo huic, modo illi parti favere viderentur, neutri tamen moleſtiam crearent: eo deduxerunt, exiguo temporis ſpatio cives illius, ut pertæſi tot diſcordiarum, moleſtiarumque, ſponte ſeſe ambæ partes, in Florentinorum poteſtatem traderent. Senenſium civitas, nunquam Reipub. formam mutavit, ob inteſtina diſſidia, niſi tunc, cum lenta auxiliorum ſpe partes è Florentinis fovebantur: ſi quando firma auxilia in promptu eſſe cernebant: mox inita concordia urbem muniebant. Unum adhuc adjiciam, & quidem evidentiſſimum exemplum. Philippus Vicecomes Mediolani dux, Florentinorum Rempub. inteſtinis diſſidiis laborantem ſæpe bello petiit, ſperabatque iiſdem hiſce diſcordiis civium, poſſe eam à ſe opprimi: ſed nunquam illi res ex animi ſententia ſucceſſit: qua de cauſa, cum ſępe cum amicis conquereretur: dicere ſolebat, ſe ineptiis Florentinorum adductum eo, ut viginti centena millia aureorum nummûm fruſtra expenderit. Quæ cum ita ſint, ſic exiſtimare debemus, ut quemadmodum Vejentes, Hetruſcoſque falſos eſſe videmus, eo quod Romano-

manorum Rempub. ab sese opprimi posse putabant, ob intestina civium dissidia: ita cæteris evenire prænuntiemus, qui simili de causa opprimi, aut Rempub. aut populum quempiam, posse sperant.

CAPUT XXVI.

Qui contemnit ac parvi facit alios, in eorum odium incurrit, nec utilitatis quicquam ex hoc contemptu consequitur.

SUMMÆ prudentiæ officium æstimo, si à minis injuriisque abstinere queas, præsertim iis, quæ verbis contumeliosis fiunt. Neutrum enim horum, debiliorem hostem tuum efficere potest: cum tamen minæ eundem cautum magis, contumeliæ infensum, ferocemque reddant, ac vindictæ cupidissimum. Id ita se habere, vel exemplo Vejentium constat, de quibus superiori capite disputavimus. Nam cum non solum inferendo bellum, facerent injuriam: sed contumelias etiam ac probra insuper ingererent: ita Romanum militem inflammarunt, ut qui pugnam prius detrectaret, contumeliis lacessitus, nolentibus ducibus dimicare voluerit. Est autē hoc, vel imprimis observandum, sapienti Imperatori, ne vel ipse, vel sui, opprobria in hostē ingerant, aut eum contemnant: quod hac ratione eum non lædant, sed ad vindicandum inflammment. Videntur enim contumeliæ tela esse, quæ autores suos

maxime feriant. Memorabile est hujus rei exẽplum, quod in Asia accidit, cum Mida à Gabade Persa oppugnaretur. Postquam enim diu urbem obsedisset, nec quicquam præstitisset, decreverat ab obsidione discedere: sed cum illinc cum exercitu jam castra moturus esset: & Oppidani id cognovissent: omnis generis contumelias, & opprobria in eum ingerebant. Ob quam causam, Gabades irritatus, consilium mutavit, & urbem gravius, quam unquam obsidens, eam paulo post expugnavit, & militibus in prædam concessit. Idem plane Vejentibus accidit, qui cum arma populo Romano inferrent: simul etiam ei exprobrabant civiles discordias: & usque ad vallum portasque castrorum accedentes, probra ingerebant. Hisce vero quid aliud effecere, quam quod militum animos, prius adversus patricios inflammatos, adversus sese concitarunt? Usque adeo scilicet, ut qui prius, neque patribus, neque consulibus successum vellent: pro eorum salute postea jurarint atque pugnaverint? Neque in Republica igitur, neque in bello, ferre debent prudentes moderatores, hujusmodi contumelias, sive in hostes, sive in cives jactentur. In hostes enim conjectæ, pariunt ea, quæ diximus incommoda: in cives adhuc sunt deteriores, quod non detur talis vindictæ ratio inter illos, ut adversus hostes datur. Id observari solitum à populo Romano novimus. Nam cum Legiones illæ, quæ Capuæ in hybernis relictæ adversus

Rem-

Rempublic. conjurassent, à Valerio Corvino placarentur: cautum fuit, inter cætera, etiam hoc: ne cuiquam eorum istud unquam opprobrio objici posset. Tiberius Gracchus servorum, quos Respublic. ob acceptas ab Annibale clades, armare cogebatur, Dux electus: statim interdixit cæteris militibus sub magna pœna, ne quisquam iis servitutem exprobraret: usque adeo in id incubuere semper Romani, ne cuiquam contumeliæ, & convicia objicerentur, quod nihil sit, quo hominum animi tantopere offendantur, sive joco, sive serio objiciantur. Nam ut ille inquit: Facetiæ asperæ, quando nimium ex vero traxerunt, acrem sui memoriam relinquunt. Liv. lib. 2

CAPUT XXVII.

Prudentes Imperatores, & Rerumpublicarum moderatores, contenti debent esse victoria, ne sæviendo in victos, illius fructum perdant.

CONTUMELIÆ in hostem conjici solent ab iis, qui insolentes sunt, ob falsam victoriæ spem, quæ tantopere solet homines inflare, ut non dictis modo, sed rebus ipsis quoque sæpe vehementer delinquant: usqueadeo, ut propter incertam spem boni, præsentem certamque occasionem negligant, magno cum detrimento. Hac autem in re, cum sæpenumero peccetur ab hominibus: exemplis cum antiquis tum recentibus explicandum existimavi:

Digitized by Google

mavi, quantum interſit Reipublicæ ut rerum bene geſtarum, gerendarumque occaſiones non negligantur. *Liv. lib. 23.* Annibal, poſt Cannenſem pugnam, Magonem fratrem Carthaginem miſerat, ut res ab ſeſe in Italia geſtas Senatui nuntiaret, peteretque ut ſupplementum copiarum, quæ eſſent in eo prælio imminutæ, mitteretur, cum pecunia frumentoque in ſtipendium militibus, tam bene de nomine Punico meritis. Cum igitur in Senatu diſputaretur de eo, quod facto opus eſſet, Hanno vir ſenex, gravis ac prudens, omnibus modis ſuadebat, ut Carthaginenſes hujus victoriæ occaſione uterentur, ad pacem cum Romanis, æquioribus conditionibus, faciendam: ne ſi fortuna poſtmodum variaret, iniquioribus eam petere cogerentur. Sufficere enim debere Carthaginenſibus, ſi hac tanta victoria oſtenderint Populo Romano, talia eſſe Punica arma, quæ ei reſiſtere atque eum oppugnare poſſint: contentos tali victoria eſſe oportere: neque majoris alicujus incerta ſpe, hanc in periculum adducendam eſſe. Hoc conſilium Carthaginenſibus non placuit: ſed poſtmodum cum variante fortuna ipſi à pop. Romano victi, ac tributarii facti eſſent, errorem ſuum facile agnoverunt. Simile accidit Tyriis, quorum urbs olim opulentiſſima, ac celeberrima erat, in mari ipſo ſita, perinde ut noſtra ætate civitas Venetorũ. Nam cum Alexandri res geſtas intelligerent, & univerſum Orientem ab illo occupatum ſcirent: lega-

legatos ad illum miserunt, ut pacem ab illo postularent, certis conditionibus: inter quas illa quoq; erat, ne vel ipsum Alexandrum, vel ejus militem, in urbem recipere cogerentur. Eas conditiones cum Alexander repudiasset, & ægre ferret sibi à Tyriis portas claudi, quas universus probe orbis aperuisset, Tyrum obsedit. Sed cum urbs munitissima esset, & commeatu instructa, ut longam obsidionem ferre posset: decrevit Alexander quarto obsidionis mense, cum iis pacisci, & conditiones primum sibi oblatas acceptare: quod cerneret plus temporis in unius urbis expugnatione insumendum, quam ad gloriam sui nominis illustrandam, ex usu esse videretur. Sed Tyrii inani spe victoriæ decepti, non modo pacta acceptare amplius noluerunt, quæ ipsi primum Alexandro obtulissent: sed contra jus gentium, legatos, qui de pace agerent, necarunt. Ob quam rem indignatus Alexander, urbem majoribus viribus obsedit, expugnavit, ac funditus delevit, cæsis omnibus, qui in ea essent. Anno Servatoris nostri 1212. ingressus est Florentinorum agrum, Hispanorum quidam exercitus, à quibusdam Florentinis conductus, ad Mediceos restituendos, & mulctandos pecunia cives. Cum autem iidem Florentini, à quibus conductus erat, promisissent, se mox arma capturos in urbe, postquam eum in propinquo esse cognovissent, nec tamen id ab illis præstaretur: decrevit hic exercitus cum Florentinis pacisci.

Sed ii ſuperbia quadam inflati, conditiones propoſitas acceptare noluerunt: ex quo factum, ut Hiſpani magis inſtantes, Pratum occuparint,& deinde interitum totius Reipublic. accelerarint. Quæ cum ita ſint, nulla in re gravius peccant principes, quam ſi renuant omnes pacis conditiones, tunc, cum bello petuntur ab aliquo longe potentiori, quam ipſi ſint: præſertim ſi deferantur ab adverſario. Nunquam enim tam iniquæ conditiones deferuntur, quin aliquid boni habeant,& in quo, tu viciſſe videri queas. Tyriis ſufficere debebat, quod Alexandrum, tantum Imperatorem eo adduxiſſent: ut conditiones prius ſpretas admitteret: in eoque armis ſe multum præſtitiſſe, ac viciſſe. Florentinos quoque contentos eſſe oportuit, quod Hiſpanicum exercitum compuliſſent, ut de iis, quæ ſibi propoſuerat, remittere quædam cogeretur. Cupiebat ille & Reipub. formam mutare, & ab amicitia Gallorum urbem abſtrahere,& pecunia mulctare: quod ſi, in iis pactis, primum ſibi reſervare ac defendere potuiſſent, in reliquis duobus aliquid conceſſiſſent: honeſta pactione & urbi & exercitui proſpectum fuiſſet. His populum Florentinum contentum eſſe oportuit, nec incerta majoris victoriæ ſpe, omnes ſuas vires in ſummum diſcrimen adducere: quod id nullus ſapiens faciat, niſi urgente ſumma neceſſitate. Longe prudentius certe Annibal, cum ex Italia Carthaginem vocaretur, egit. Nam etſi ſedecim

decim annis fœlicissimum bellum in Italia gessisset, multis victoris potitus fuisset: talem etiam exercitum secum haberet, qui integris viribus, & præstanti milite constaret: tamen cum videret fractos Syphacis, atque Asdrubalis exercitus, Numidiæ regnum amissum, Carthaginensium mœnia propemodum clausa, & exercitum suum, unicum esse patriæ, extremumque refugium: existimavit prius de pace cum Scipione sibi agendum, quam extremum illud refugium fortunæ periculo committendum. Tūc demum enim, cum pacem impetrare non posset: ad extremum hoc remedium veniendum esse, ut si quæ fortuna aspiraret, vincere: vel saltem dimicando fortiter occumbere liceret. Quod si igitur Annibal, tantus Imperator, antequam prælio decertaret, pacem talem expetivit, qua Patriæ libertas amittebatur: quid faciendum esse existimamus iis, qui nec militari disciplina, nec experientia, nec viribus, Annibali æquales sunt? Sed hæc etsi omnino ita se habeant: homines tamen incerta, atque infinita quadam spe, decipi solent, & ad res speratas animum intendentes, ruinam ipsi suam moliuntur.

CAPUT XXVIII.

Quantum intersit Reipublicæ ut injuriæ puniantur, sive publice sive privatim illatæ fuerint?

QUIBUS causis magnopere indignentur

P 5 homi-

homines, & ad vindictam accendantur: apparere potest ex iis, quæ populo Romano contigere, postquam tres Fabii, contra jus gentium, pugnassent adversus Gallos. Nam cum Galli tum cæteris Hetruscis tum Clusinis maxime pararent bellum: & hi auxilium à Romanis petiissent: legati tres M. Fabii Ambusti filii, missi sunt, qui Senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne Clusinos populi Romani socios, à quibus nullam injuriam accepissent, oppugnarent. Legati postquam mandata, in consilio Gallorum edidissent: nec ii in ipsorum præsentia, à pugna abstinerent, ipsi quoque arma capiunt, & cum Hetruscis conjuncti, Gallos fortissime oppugnant: usque adeo, ut eorum unus, Gallorum ducem, ferociter in Hetruscorum signa incursantem, hasta occiderit Sed cum legentem spolia occisi, Galli agnovissent esse Legatum Romanum: idque per universam aciem innotuisset: receptui cecinere, odiumque, quod eo usque exercuissent adversus Clusinos, universum in Romanos converterunt. Id odium deinde tanto magis crevit, quod cum Legatos Galli Romam mitterent, questum de injuriis, postulatumque, ut pro jure Gentium violato, Fabii dederentur: non modo id præstitum à pop. Romano non est: sed iidem Fabii, de quorum pœna agebatur, tribuni plebis, consulari potestate, in sequentem annum creati sunt. Quo facto, haud secus, quam par erat, infensi Galli, bellum adversus

Liv. lib. 5

Roma-

Romanos propalam susceperunt, & subito urbem universam, solo Capitolio excepto, occuparunt. Ex quo sequuta Reipubl. ruina est ob unicam illam causam, quod Senatus, illatam Gallis, contra jus gentium, injuriam, ab legatis suis, non modo non punivisset: sed præmiis affecisset. Est igitur vel in primis observandum in gubernatione Reipu. ne injuriæ inferantur, vel publice, vel privatim, & si quæ illatæ sunt, ne impunitæ relinquantur. Nam & privatus homo, cui magna injuria facta est, eam vindicare conatur: nisi ab iis puniatur à quibus puniri debet. Usque adeo autem naturę hominum insidet hæc vindictæ cupiditas, ut conentur injurias vindicare, vel cum patriæ ruina, si in libera Repu. vivant: si degant sub Imperio principis alicujus: etiam cum propriæ vitæ periculo idem tentant: Atque id ii maxime cordi habent, quotcunque animi magnitudine quadam excellunt. Apparet id luculentissime, vel ex Philippi Macedonum Regis exemplo. In cujus aula vivebat Pausanias, nobilis juvenis, & forma præstantissimus, cui per vim ab Attalo stuprum illatum erat, Philippus cum Pausaniam, sæpius de hac injuria conquerentem, audivisset: Attalum vero non castigasset, sed summo loco semper haberet, ac tandem etiam, provinciæ cuidam gubernandæ, præfecisset: in odium Pausaniæ incidit. Is enim, cum videret à Rege in honore haberi illum, qui ob tantam injuriam, pœnam meruisset, nec suas de vindi-

cta injuriæ preces unquam exaudiri potuisse: tandem in nuptiis filiæ Regiæ, quæ Alexandro Epiri regulo nupta erat, in templo, Philippum Regem, coram sponso, & Alexandro Magno filio interfecit. Hoc certe exemplum injuriæ, privatim illatæ, cum exemplo publico, Romanorum Legatorum conjunctum, omnes in universum Magistratus monere debet, ne inultas relinquant injurias, quæ vel publice vel privatim illatæ fuerunt: ne qui injuria affecti sunt, ipsi magno cum Reip. periculo de vindicta cogitare cogantur.

CAPUT XXIX.

Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne vim suam ingruentem refringant.

SI rerum vicissitudinem contemplemur, comperiemus multa accidere ex fato ita urgente, ut iis obviam ire nemo possit, quamvis in promptu remedia fuerint. Et si Populo Romano talia quædam acciderunt, in quo omnis generis virtutes enitebant, & religionis imprimis, ac rei militaris studium vigebat: cui mirum videri debet, si aliis Rebuspublicis provinciisque etiam eveniant, in quibus nullæ harum virtutum tantopere elucent? Imprimis igitur habenda ratio est earum rerum, quæ fato ipso, seu astrorum influxu, evenire videntur: & quibus ut resistamus, fortuna non permittit. Quarum exemplum luculentissimum est id, quod populus Romanus, in Clade Gallica accepit. *Liv. lib. 5.*

Nam

Nam cum fatis urgentibus, tanta moles mali instaret: primam occasionem, ad illam accelerandam dederunt tres Fabii Legati, qui cum agere debuissent de pace, inter Clusinos & Gallos: contra jus gentium: pro Clusinis, adversus Gallos, prælio decertarunt: atq; ita Gallorum iram, adversus populum Romanum provocarunt. Et quo minus Gallis resisti posset, iisdem fatis prospectum jam erat: eo quod Furium Camillum tantum Imperatorem, ut solus his malis obviam ire potuerit, populus Romanus Ardeam, in exilium misisset. Adveniente jam Gallorum exercitu, civitas, quæ adversus Fidenatem, & Vejentem hostem, aliosque finitimos populos, ultima experiens auxilia, Dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato, atque inaudito hoste, bellum ciente, nihil extraordinarii imperii, aut auxilii quæsivit. Tribuni quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectum nihilo accuratiorem, quam ad media bella, haberi solitus erat, famam belli extenuantes, habebant: denique cum in propinquo hostis esset, tumultuario exercitu raptim ducto, vix ei ad undecimum lapidem occurrerunt, quo loco, Allia flumen Tyberinis aquis miscetur. Eo cum pervenissent, Tribuni, non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non Deorum saltem, si non hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem, eamq; in cornua diducunt, ne

circumveniri multitudine hostium possent: sed interim dum eam deducunt, tantopere extenuant, ut vix cohærentem mediam aciem haberent, & ut summatim rem cõprehendamus, nec Imperatores, nec milites hic quicquã præstitere, quod ex dignitate populi Romani esset, aut ejusdem disciplinæ militari consentaneum. Cum jam pugnandum esset, simul ac clamor auditus est, ignotum hostem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, sed nec clamore reddito, integri intactique fugerunt. Maxima pars Vejos pervenit: unde non modo, non præsidii quicquam, sed neque nuntius cladis, Romam est missus. Reliqui omnes Romam petierunt, & ne clausis quidem portis urbis, recta in arcem confugerunt, & cum neminem superesse amplius putarent, præter eos, qui Romam aufugerant, comploratis omnibus, urbem lamentis compleverunt. In defendenda arce tandem, cum res jam desperatæ essent, consilio usi sunt aliquo. Nam commeatum ex urbe tantum, quantum arx capere posset, in Capitolium transtulerunt: jusseruntque eodem conscendere cum conjugibus, & liberis juventutẽ militarem, & senatus robur, ut ex loco munito Deos penates, hominesque, & Romanũ nomen, defenderent. Cæteram multitudinem plebejorum, senum, mulierum ac puerorum, ne inopiam armatorum onerarent, partim in urbe Gallis in prædam reliquere, partim, ut in vicinas urbes aufugerent permi-

permiserunt. Quod si quis igitur animo comprehendat, res à populo Romano prius tam præclare, longo annorum numero, gestas: iisque has conferat, quas adversus Gallos gessere: tam diversas esse comperiet, ut non ab uno eodemque, sed diversis populis, gestæ esse videantur. Usque adeo scilicet, occæcat fortuna animos hominum, ait Livius, cum vim suam ingruentem refringi non vult. Quo fit, ut qui in perpetuis periculis versantur, minus vituperari debeant: & minus laudari qui continua fœlicitate fruuntur: cum & illos & hos fata eo trahere videantur: neq; consilium illorum, ad resistendum malis: neq; horum virtus ad comparandam fœlicitatem multum facere queat. Solent equidem fata suis uti mediis. Nam ad res magnas patrandas, non nisi viris egregiis utuntur, qui oblatas fortunæ occasiones arripere queant: & si quæ magna moles impendeat malorum, prius quam eveniant, solet eos viros, qui consilio iis obviam ire possent, aut abolere, aut certe ita affligere, ne resistere ullo modo possint. Cum urbi Romæ tanta Imperii magnitudo fatalis esset, opprimi, ac vehementissime affligi eam oportuit, ut deinceps cautior, prudentiorque fieret, ad tantam Imperii molem acquirendam: deleri tamen plane nō debuit. Itaq; ut omnia hæc ita succederent, Fata Camillum in exilium misere, non necaverunt, urbem à Gallis permisere occupari,

non

Digitized by Google

non Capitolium: utque commodius occupari urbs posset, effecere, ut major exercitus pars, ex prælio non Romam, sed Vejos fugeret. Et ut omnia uno quasi fasce comprehendam, effecerunt, ut ad avertendam à Republica tantam malorum molem, nihil à populo Romano prudenter sapienterque fieret: ad defendendum Capitolium & recuperandam urbem jam captam omnia commodissime instructa essent. Cum & Camillus Ardeæ exercitum haberet, & idem innocens omnis culpæ esset, rerum male gestarũ & pacti præcipue auri, pro urbis redemptione: & alius insuper exercitus Vejis Camillum expectaret, ut conjunctis viribus, majorem impetum in Gallos facere possent. Possemus hujusmodi fatalis fortunæ varietatis recentia quoque exempla adducere: id, quod hoc loco proposuimus, à populo Romano, in Gallica clade, acceptum sapientibus viris sufficere potest. Hoc unum pronuntiabo de fortunæ viribus, & fati necessitate, quod historias omnis generis percurrenti, facile apparebit, homines fati necessitatem evitare non posse: sed faciliorem eventum iis, quæ ab eo impendent, efficere eumque promovere: adeoque Parcarum telas texere, non retexere, aut rumpere. Quod etsi ita se habeat, non decet tamen, ut animum abjiciamus, nosque plane committamus fato, sed, quacunque fortuna aspirante, bene speremus, diligenter prudenterque rebus nostris provideamus: quod fatorum viæ.

viæ & rationes producendorum effectuũ, obſcuriores ſint, quam ut à nobis intelligi queãt.

CAPUT XXX.

Reſpublicæ ac principes potentes, amicitias non auro, ſed viribus atque virtute comparant.

CAPITOLINUS exercitus ſtationibus, vigiliiſque feſſus, ſuperatis omnibus malis, unam famem ſuperare non poterat: diem de die proſpectans, ecquod auxilium à dictatore appareret: poſtremo ſpe quoque jam, non ſolum cibo, deficiente, vel dedi ſe, vel redimi, quacunque ratione, juſſit. Colloquio transacta res, & mille pondo auri, pretium pro obſeſſorum redempione, conſtitutum eſt. Sed diique & homines prohibuere, redemptos vivere Romanos. Nam antequam infanda merces perſolveretur, propter altercationem, nondum omni auro appenſo, quod Galli iniqua pondera attuliſſent: Dictator Camillus intervenit, aurum auferri è medio jubet, armiſque Gallos ex urbe cedere cogit. Quæ res non in hoc tantũ caſu, ſed univerſa Romana hiſtoria memorabilis eſt: nunquam cernes eam Rempublicam aut pacem ab hoſtibus aut agrum, urbemq; aliquam pecunia comparaſſe: omnia armis atque virtute parabant, idque huic Reipub. peculiare fuit, præterquã ulli aliis, aut Reipub. aut regno cõtingere potuerit. Evidens autem argumentum eſt de Imperii tui potentia, ſi ob-

ſi obſerves, qua ratione cum vicinis vivas: quã pacem habeas: Nam ſi talem te præſtiteris, vt vicini à te argento pacem redimant, firmum eſſe Imperium tuum oportet: ſin econtra ipſe aliorum amicitiam argento comparare cogaris: imbellem te eſſe certum indicium eſt: præſertim ſi non modo magnorum principum, verum etiam parvorum amicitiam, ea ratione ambias. Hiſtoriam Populi Romani ſi diligenter intuearis: deprehendes Maſſihenſes, Rhodios, Heduos, Hieronẽ Syracuſarum Regem, Eumenem, Maſſiniſſam, & alios Reges vicinos Romanorum, ut amicitiam eorum retinerent, auxilia ſemper in bellis iis attuliſſe: nec quicquam pro ea re petiiſſe aliud, quam ut in eorũ clientela conſervarentur. Contrario modo eveniunt omnia, ubi Reſpublica aut princeps imbellis fuerit: cui rei ſatis argumento eſſe poteſt noſtra Florentia, quæ ſuperioribus temporibus etiam tunc, cum ejus opes maxime celebres eſſent, omnibus prope Æmiliæ Flamminiæq; Regulis annua ſtipendia ſolvebat: ac præterea etiam Peruſinæ ac Caſtellanæ Reipublicæ civibus: Quod ſi bellicoſa fuiſſet noſtra urbs, & militari virtute excellens: contrario modo accidiſſent hæc omnia. Omnes enim vicini ejus amicitiam argento comparare conati fuiſſent: nec quicquam prætermiſiſſent eorum, quibus benevolentiam ejus demereri potuiſſent. Idem hoc vitiũ, & eadem ad res bellicas inertia, non in urbe noſtra tantum, ſed in Venetis etiam, & Gal-

& Gallorum rege apparet. Nam hic, cum tantum Regnum possideat: tamen tributarius est Helvetiorum & Angliæ Regis: ob eam nimirum causam, quod subditos imbelles, & ad militarem disciplinam nequaquam recte institutos habeat: videturque & hic Rex & cæteri, qui eum imitantur, pluris facere tributa & magnas exactiones à subditis extortas, quibus fucatã tantummodo pacem quietemq; à vicinis redimant, quam militarem disciplinam, qua veram quietem, ac pacem justam in perpetuum impetrare possent, Longum esset enumerare, quoties Galliæ Rex, Veneti & Florentini, pacẽ ab hostibus pecunia redemerint? quoties id perpessi sint, quod populus Romanus si semel tantum subire coactus fuisset, magnæ ignominiæ futurum sibi putasset. Longum est etiam recensere, quot oppida, cum Florentini, tum Veneti pecunia emerint. Sed iidem postea viderunt quam inepte à se factum sit cum cernerent, quæ auro comparata essent, ferro conservari non posse. Populus Romanus, quandiu liber fuit, semper hujusmodi magnitudinem animi declaravit, postquã sub Imperium Cæsarum reductus fuit, & Cæsares deteriores esse inciperent, mallentque in umbra domi latere, quam militando, solis ardorem, cæteraque incommoda ferre: cœpit ipse quoque pecunia pacem, quandoque à Parthis, quandoque à Germanis, aliisque populis redimere: atque hoc fuit labescentis Imperii Romani initium

itium. Accidunt autem hæc omnia hujusmodi hominibus propterea, quod subditos habere velint, nimium dicto obedientes: & proinde inermes eos esse volunt, nec ulla militari disciplina recte institutos. Atq; hinc fit, ut, cum arcere hostes nequeant à finibus Imperii aliter, tributum vicinis Regulis, populisque pendere cogantur: quod cum à subditis subinde extorqueant, eosq; magis magisque extenuent, atq; imbelles reddant: nimium roboris in centro imperii sui conservant. Itaque hostes in finibus imperii aliquandiu sustinent: postquam fines ingressi fuerint, neutiquam resistere possunt. Sed sinistre fiunt hæc omnia. Quemadmodum enim natura in animalibus partes principales maxime munivit, non extremitates ipsas: quod absque hisce, vivere corpus possit, sine illis non possit, ita in Imperio, centrum quam maxime munitum, firmumq; esse oportet. Id vero male observatum à Florentinis nostris, effecit, ut postquam hostilis quispiam exercitus, fines imperii nostri penetrarit, ac propius ad urbem accesserit, ei amplius nemo resistat. Idem Venetis accidisse vidimus ante paucos annos: quorum urbs, nisi tunc aquis undiquaque circundata fuisset, facile occupari delerique potuisset. Gallia hactenus nil tale perpessa est, quod Regnum amplissimum sit, & omnes vicinos longe superet. Quod etsi ita sit, tamen cum anno Servatoris nostri *1513*. Angli eam invasissent: magno tremore univer-

sum

ſum Regnum concuſſere: uſque adeo, ut omnes tunc exiſtimarent, ſi Angli vel unum prælium fœliciter commiſiſſent, Regem imperio pelli potuiſſe. Contrario modo ſeſe habebant omnia apud Romanos. Nam quo propius ad urbem quiſque appropinquaret, tanto firmiora eorum arma deprehendebat. Idque vel unius Annibalis in Italiam adventu apparuit, à quo etiam ſi ternas maximas clades accepiſſent, & tot præclaros Imperatores amiſiſſent: tamen & reſiſtere, potuerunt, & confecto univerſo bello, victoriam ingentem obtinuerunt. Uſque adeo ſcilicet firmum erat Imperii centrum, Roma ipſa, populi Latinorum, & cæteræ urbes, pop. Romani ſociæ, atque Coloniæ, ex quibus ingentem numerũ, præſtantiſſimorum militum conficiebant. Intelligebat præclare iſtud Hanno Carthaginēſis, vir egregius. Nam cum poſt Cladem Cannenſem, Annibal Magonem Carthaginem miſiſſet, atq; is res à fratre in Italia geſtas vehementer extolleret: quæſivit Hanno, ecquis Latini nominis populus ad Carthaginenſes defeciſſet? An Romanorum quiſquam ad Annibalem transfugiſſet? Num quos Legatos de pace miſiſſent? Atque hæc omnia cum Mago negaret, Hoſtium quidem ergo adhuc multum ſupereſt, inquit Hanno, & bellum tam integrum habemus, atq; habuimus, qua die Annibal Italiam eſt ingreſſus. Hæc omnia igitur, ſi nobiſcum perpendamus, & conſideremus quantum homines

mines nostri à veterum disciplina militari discesserint, nequaquam mirari debemus, tantam Imperiorum mutationem nostra ætate fieri. Nam cum virtus militaris tam exigua sit, omnia fortunæ casibus aguntur, qui cum varii sunt, varias quoque rerum mutationes pariunt: durabitque hæc tanta rerum in Imperiis vicissitudo, donec extent aliqui egregii, atque excellentes homines, qui antiquam virtutem exuscitent, & veterum disciplinam militarem restituant.

CAPUT XXXI.

Non credendum esse exulibus facile.

NON abs re mihi facere videor, si ostendam hoc loco, quantum intersit in rebus gerendis, ne fides exulibus semper habeatur: præsertim cum videamus eorum operas commerciaque à viris principibus persæpe usurpanda esse. Hujus rei memorabile extat apud Livium exemplum, libro ab urbe cōdita octavo. Cum enim Alexander Magnus in Asiam trajecisset: Affinis ipsius atque avunculus Alexander Epiri Rex, à Tarentinis vocatus, in Italiam venit: habebatque jam secum ducentos Lucanorum exules, quos fidos sibi credebat usque adeo, ut eorum opera capi Lucanorum universam provinciam posse speraret. Sed illi cum fortuna fidem mutabilem gerentes, postquam Regē à Lucanis clades aliquot accepisse cernerent: nuntiis ad suos missis pacti sunt, si iis

si iis reditus in patriam permitteretur, se Alexandrum, aut vivum aut mortuum, in ipsorum potestatem tradituros: arreptaque occasione, illum Acheronta fluvium transeuntem, ex insidiis adorti sunt, & veru transfixerunt. Id igitur documento nobis esse debet, ut agnocamus, quam parvi faciendæ sint hujusmodi hominũ qui patria pulsi sunt, promissiones. Nam si fortuna aliam quampiam occasionem iis offerat in patriam redeundi, nequaquam fidem servabunt, quicquid tandem tibi promiserint. Nam quia patriæ desiderio tenentur, multa tibi promittent, ut illos restituas, multa etiam præstare se posse putant, sed plura etiam adjungunt: ex quibus omnibus si tu rei bene gerendæ permoveri te sinas, facile eo deduceris, ut ingenti sumptu tuam ipsius ruinam, interitumque expetas. Quod si præcedenti exemplo alia adjungere cupias, Temistoclem unum intuearis. Is enim cum ab Atheniensibus defecisset, & confugisset in Asiam ad Xerxem: eum multis promissionib. eo impulit, ut adversus Græciam expeditionem susciperet, sed cum ei res minus prospere succederent, videretque se Regi ea non posse præstare, quæ promisisset, veneno mortem sibimet procuravit, ne vel Regi ingratus videretur, vel patriæ autor tantæ cladis existeret. Quod si igitur Themistocles tantus vir, plura regi promisit, quam præstare aut voluerit aut potuerit: quid de cæteris exulibus sentiendum putamus, qui Themistocleæ virtuti

virtuti nil ſimile habent? Itaque non eo facile veniendum fuerit viro principi, aut Reipublicæ moderatoribus, ut promiſſionibus exulum permoveantur ad bellum ſuſcipiendum, quod hujuſmodi expeditiones raro fœlices eventus habere ſoleant.

CAPUT XXXII.

Quot modis populus Romanus urbes occupare conſuevisset.

CUM Populus Romanus rei bellicæ ſtudio totus deditus eſſet: omnia diligenter perpendebat, quæcunq; ad propoſitum finem facilius conſequendum, aliquo modo facerēt: ſive ſumptuum, ſive aliarum quarumcunque rerum habenda eſſet ratio. Hinc factum ut raro conarentur urbem aliquam obſidione capere: quod hæc tot ſumptibus conſtare ſoleat, ut eos nec ſuperare, nec plerunque etiā æquare queat utilitas, quæ inde redundat. Atq; hæc ratio eſt, quod in univerſa tot annorum hiſtoria, pauciſſima exempla liceat invenire urbium, quæ longa obſidione ad deditionem compulſæ fuerint. Exiſtimabant enim quacunque alia ratione, commodius capi urbes poſſe, quam longa obſidione. Itaque expugnare ſolebant urbes, aut aliâs deditione eas capere. In iis expugnandis utebantur vi aperta, quandoque ſola, quandoque cum fraude quadam ac proditione conjuncta. Aperta vis erat, cum urbē ex improviſo adoriebantur, & undiq; oppugnantes magno

magno cum impetu, ſcalis coronaque eam capiebant: muros non frangebant, ſed ſcalis admotis conſcendebant, dejectiſque defenſoribus, urbem occupabant. Hæc omnia magna cum feſtinatione, atque impetu fiebant, uſque adeo, ut quandoque uno die urbem etiam maximam caperent: quomodo Carthaginem novam Scipio occupavit. Quod ſi primus impetus minus proſpere ſuccederet, ad frangendos arietibus muros ſeſe convertebant. Cuniculos quoque agebant, per quos urbem ingredientes, illam occupabant, veluti in Vejorum expugnatione accidit. Turres etiam ligneas & propugnacula foris extruebant, aut vallum urbis mœnibus incumbens, ut in alto loco conſiſtentes, eos qui intra mœnia eſſent, omni genere telorum ferire poſſent. Qui urbem intus defendebant, maxime periclitabantur in primo impetu, cum ſcalis coronaque oppugnatio tentatabatur. Nam mœnia undiquaque defenſoribus indigebant: quod ſi igitur, aut non ſatis multos haberent milites: aut non omnes ex æquo urbem ſalvam eſſe cuperent: facile evenire poterat, ut vel uno aliquo loco defenſores pulſi, aut ſponte cedentes, occupandæ urbis præberent occaſionem: atque hinc fiebat, ut multas urbes hoc modo Pop. Romanus occuparet. Quod ſi primus impetus non ſuccederet, raro inſtabāt eodē hoc oppugnationis genere: quod magno cum periculo univerſum exercitum extendi oporteret, ut corona urbē cingeret, eamq;

Liv. li. 26.

Liv. lib. 5.

omnib. locis simul oppugnaret: nec proinde resisti potuisset, si per unam aliquã partem vehemens eruptio fuisset à civibus attentata: quod milites vehementer fatigarentur. Cum muri arietibus frangebantur: tunc qui in urbe erant, defendebant se eodem modo, ut ætate nostra adversus vim tormentorum bellicorum. Retrocedendo enim loca fracta reparabant. Cum agebantur cuniculi, contrarios alios agere conabantur, ut per eos egredientes, vel ferro vel arte aliqua hosti sese opponerent, & inter cætera cuniculos hostium, injecta materia, quæ ignem conciperet, oleo præsertim & plumis obstruebant, ut igni, fumo, & alio aliquo fœtore, eos aditu prohiberent. Turres etiam, quæ foris extruebantur, & alia hujusmodi propugnacula igni diruebant, & valla, quæ mœnibus incumbentia ab hostibus erigebantur, perforatis muris minuebant, subinde tanta terra ablata, quanta conferretur ab hostibus. Neque vero hisce oppugnationis modis, in longum tempus utebãtur: sed cum nõ succederet, discedebant ab obsidione, & alias rationes inibant. Exemplo esse potest Scipio, qui Africam ingressus Uticæ expugnationem tentavit: sed cum videret illam minus ex animi sententia succedere, ab instituto discessit, & ad delendos Carthaginensium exercitus omne studium convertit. Nonnunquam oppugnationem in obsidionem convertebant ut apud Vejos, Carthaginem, & Hierosolymam accidisse novimus, vi conjuncta cum fraude:

fraude occuparunt Romani Paleopolim: quam ex principibus civitatis aliqui, inito cum iis consilio, tradiderunt. Etsi autem sæpe cum à Populo Romano, tum aliis gentibus, attentatus fit hic modus occupandarum urbium, raro tamen successit. Nam clandestina consilia ex levi causa impediuntur: quod conjurationes citius patefiāt, quam perficere possint id, quod proposuerant: cū ob difficultatem rerum propositarum, tum ob colloquia quæ habere oportet cum hostibus quocunque tandem prætextu tecta. Quod si etiam secreto omnia conserventur: multæ tamen difficultates incidunt, propter quas clandestina consilia minus prospere succedunt: aut enim tardius citiusve conveniunt, quam indictum fuerit: aut alias error aliquis aut strepitus quidam ex improviso ortus, consilium prodere solet: veluti Gallis accidit ex Anserum strepitu, cum ad occupandum Capitolium accincti essent. Hisce accedit, quod cum per noctis tenebras tractari soleant hujusmodi consilia: multum terroris incutiunt iis: qui illa tractant, ex quocunq; impedimento perturbata: præsertim quod & situs locorum, & hominum ignari esse soleant milites, qui ad hujusmodi facinora patranda ducūtur: & ob id ex quocunq; motu, aut accidente perturbati, in fugam convertuntur. In hujusmodi fraudulentis consiliis tractandis, plurimum poterat Aratus Sicyonius: sed idem ipse in aperto conflictu pusillanimis fuisse dicitur: ut naturali

Liv. lib. 8.

Liv. lib. 5.

turali quadam vi ad illa potius quam ad hæc tractanda, natus esse videretur. Sæpe igitur tractantur hujusmodi furtiva consilia, sed eadem raro bene succedunt. Per deditionem occupantur urbes, partim cum illæ sponte se dedunt, partim cum ob aliud majus periculum, se dedere coguntur. Capua enim populo Romano se dedidit, metu ne in Samnitium potestatem veniret. Sed Massilienses, Rhodi, & aliæ quædam civitates sponte sua, se dediderunt, permoti sola spe quam conceperant, fore ut legibus Romanis fœlicius viverent, & meliorem formam Reip. instituerent. Multæ vero civitates se in alicujus aut populi aut principis potestatem dedere coguntur, ob id quod ipsæ semetipsas defendere nequeant: præsertim cum vel longis obsidionibus fatigatæ, aut alias excursionibus præliis ac populatoribus vexatæ fuerint: qua ratione Populus Romanus plurimas urbes occupavit, præsertim à principio urbis: quod quadringentis quinquaginta fere annis, hoc modo cum vicinis bellum gesserit. Etsi enim cæteris quoq; modis omnibus occupandarum urbium usus sit: tamen quia in cæteris plus laboris temporis, sumptuumque requirebatur, hoc quam illis uti maluerunt. Accidebat enim quandoque, ut ex prælio, uno die fœliciter commisso, Regnum occuparēt: cum in obsidione unius pertinacis urbis, aliquot anni quandoque cum dubio eventu consumerentur: in expugnanda ea per vim, periculum ingēs depre-

deprehenderetur: in occupanda ea per proditionem, nil certi succederet.

CAPUT XXXIII.

Populus Romanus Imperatoribus in bellum proficiscentibus, liberam administrandi belli potestatem faciebat.

HISTORIAM Livianam cum fructu legere volenti, perpendendas esse censeo, singulas populi Romani actiones, & progrediendi modos ab iis observari solitos. Inprimis autem memorabilis est Summa illa potestas, quam faciebant consulibus ac Dictatoribus in bellum profecturis, ut pro animi arbitrio omnem belli rationem administrarent. Postquam enim ex Senatus autoritate populus semel bellum decrevisset: ejus administrandi potestas consuli tradebatur, aut alteri cupiam imperatori, Senatus sibi confirmandæ pacis autoritatem tantummodo reservabat, & jus alia bella movendi: cætera omnia ab Imperatoris autoritate pendebant, penes quem potestas erat dimicandi, aut à pugna abstinendi, hãc aut illam urbem expugnandi, obsidendi, aut ab obsidione liberandi, & cætera omnia belli munera, pro arbitrio obeundi. Hæc ita se habere, possemus quam plurimis exemplis demonstrare: sed ex omnibus unum sufficiet evidentissimum. Cum bellum adversus Thuscos Populus Romanus gereret, victis apud Sutrium hostibus deliberabat Consul Fabius de transeunda Ci-

minia ſylva, ut ad Hetruſcos perveniret: nec in re tam periculoſa, qua bellum in aliam regionem transferri videbatur, ſenatum ullo modo vel conſulebat, vel inſtituti ſui certiorem faciebat. Quanti momenti autem eſſet illa res, ſuper qua non cenſuit conſulendum ſenatum, apparet ex ſenatuſconſulto, eadem de cauſa à patribus facto. Nam cum horribiles eſſent ſaltus Ciminii, & recens extaret Caudinæ cladis memoria: ſenatus cognita victoria Fabii, quam ad Sutrium obtinuiſſet, legatis ad eum miſſis, mandavit, ne Ciminium ſaltum tranſiret. Sed cum illi ſerius veniſſent, quam ut hoc inſtitutum Fabii impedire potuerint, quod is & ſaltus illos jam tranſiviſſet, & late depopulatis Hetruſcorum agris, fuſiſque iis, jam rediiſſet Victor in Caſtra, nuntii novæ victoriæ Romam redierunt. Hoc pop. Romani inſtitutum ſi qui penitius contempletur: prudentiſſime ab eo factum concipiet, quod tam amplam adminiſtrandi belli poteſtatem Imperatoribus conceſſerit. Quod ſi enim Senatus conſuli ſe ab Imperatoribus de ſingulis rebus atque inſtitutis voluiſſet: minus circumſpectos eos effeciſſet, magiſque lentos ac deſides: quod victoriæ gloria non illorum propria, ſed cum Senatu cōmunis fuiſſe videretur. Præterea, intelligebat facile Senatus, variam eſſe belli fortunā, & præcipites rerum gerendarum occaſiones ſubinde oriri, quas ſolus is & intelligit, & arripere poteſt, qui præſens rebus agendis adeſt. Itaque ſi ipſe

ipse cōsultare voluisset de rebus, quas corā cernere nō poterat], multis modis errare potuisset, quamvis ex viris constaret rei militaris peritissimis. Itaque Imperatori potestatem faciebat, omnia pro arbitrio administrandi, eique victoriæ gloriam universam concedebat, ut esset stimulus atque calcar, ad recte prudenterque omnia administranda. Censui autem hoc loco disputandum de isto populi Romani instituto, ut ostenderem Resp. quæ nostro tempore celebres sunt, hac in parte plurimum errare. Nam (ut de cæteris taceam.) Veneti ac Florentini certe, singula, quæ ab Imperatoribus fiunt, & cognoscere, & consilio moderari volunt, ut ne tormenta quidem bellica illi ad feriendam urbem aliquam vel alio loco, vel aliter collocare ausint, quam in mandatis habeant à Senatu. Sed hæc omnia talia sunt, ut non aliam laudem mereantur, quam alia quoque hujusmodi Rerump. consilia prava, quibus ad illum statum, in quo jam sunt reductas ilas novimus.

Finis libri secundi, disputationum Machiavelli de Republica.

NICOLAI MACHIAVELLI DISPUTATIONUM, DE REPUBLICA ROMANORUM, ex prima Decade T. Livii,

LIBER III.

Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum Rucelajum.

CAPUT I.

Qui cupit vel Rempublicam vel sectam suam diuturnam esse, eam sæpe corrigere debet & veluti ad prima sua principia revocare.

QUÆ in hoc universo continentur, ea omnia certo vitæ vitæ spatio terminantur: idq; singulis ex peculiari quodam siderum influxu contingit: singula quoque insitam vim quandam atque desiderium habent semetipsa conservandi, ab interitu abhorrendi, & mutationes noxias fugiendi, salutares appetendi. Inter cæteras vero totius universi res, præcipuæ sunt Respub. atque Sectę, quibus salutares sunt

illæ mutationes, per quas corriguntur, emendantur, & ad primam suam originem, principiumque revocantur. Quod si quæ igitur vel secta, vel Resp. certis legibus instituta sit, ad hujusmodi emendationem certo annorum spatio faciendam, introducendosque antiquos mores, & consuetudines: eæ diuturniores esse solent quam illæ, quæ non nisi ex accidenti, & casu quodam emendationem admittunt. Si nunquam emendentur, diuturnæ esse non possunt, quod sensim omnia in pejus ruant, donec plane evertantur. Emendandæ Reipublicæ, corrigendarumque sectarum ratio optima est, ut ad principia sua revocentur, ita nimirum, ut primi illi mores, & antiquæ leges atq; consuetudines rursus introducantur, & revocentur in usum. Principia enim cum Sectarum, tum Rerumpublicarum atque Imperiorum omnia aliquid boni habent, vel ex ipsa necessitate: ad cujus normam si postmodum emendentur, recuperant antiquam dignitatem, & autoritatem: si nunquam corrigantur, ita sensim in pejus ruunt omnia, ut aucta paulatim malitia, tandem ruere cogantur: perindeque iis accidit, ut de corpore humano loquuntur Medici, in quo singulis diebus aggregatur aliquid, quod curatione indiget: & nisi tollatur, tandem morbos lethales parit. Ipsas igitur Respublicas quod attinet, dicimus corrigi, & ad principia sua revocari, partim ab externis accidentibus, partim intrinseca prudentia, vel viri alicujus *Emēdatio Rerū pub.*

Q 5 singu-

singularis virtutis, vel legis, de reformãda civitate per certa intervalla, latæ. Prioris generis sunt, quæ fato quodam evenire, atque accidere videntur: quale est, quod Romæ ex Gallorum adventu accidit. Eo enim modo revocari pristinos mores, antiquam virtutem & religionis cultum exuscitari oportebat, quæ paulatim omnia Romæ collapsa erant: ut satis apparet ex historia, qua illorum apparatus adversus Gallos describitur. Nam cum prius adversus finitimos bellum gerens ea Respub. tamen ultima quæque remedia, auxiliaque tentare soleret: tunc, ut erant civitatis mores, ne in hoste quidem inusitato, atq; inaudito, quicquam extraordinarii auxilii quæsivit: tres Fabios, qui legati cum essent, contra jus gentium pugnaverant, non modo non punivit, sed Tribunos consulari potestate creatos belli summæ præfecit. Quid porro de reliquis Regum, ac cæterorum sapientissimorum virorum legibus, atque institutis existimare aliter debemus, quam sopita ea, neglectaque jacuisse? Itaque superveniens extrinsecus illa clades, effecit, ut monita, & quasi expergefacta civitas, antiquas leges rursus in usum revocaret, religionem coleret, justitiæ operã daret, benemeritis civibus honorem, præmiaque deferret, & virtutis eorum rationem haberet. Hæc enim omnia perbelle successerunt, postquam captam à Gallis urbem Camilli virtute recuperassent. Nam cum contemptos ab se deos esse putarent, quia

Liv. lib. 5.

ratio-

rationem non habuiſſent præſagii, de Gallorum adventu monentis: idcirco expiandæ ejus rei cauſa, templum, cui locutio nomen, condidere, & cætera, quæ ad religionem pertinebant, magna cura tractarunt. Fabiorum facinus punierunt, Camilli virtutem deinceps tanti fecerunt, ut poſtpoſitis privatis injuriis, eum ſummæ rerum præfecerint, uſque adeo ut ab illo tota Reſpub. pendere videretur, præſertim ubi quid bellici terroris ingrueret. Uſque adeo ſcilicet proſunt hujuſmodi adverſi caſus, ſi recte ab iis accipiantur, quibus accidunt: neceſſumque omnino eſt, omnem hominum ſocietatem quandoque emendari, & verſus ſua principia revocari: ſive per hos externos caſus, ſive ex internis cauſis fiat. Internæ cauſæ emendandi Rempublicam partim ſunt leges publicæ, de morum cenſura certo annorum intervallo inſtituẽda, & corrigendis vitiis, quæ graſſantur: partim exẽpla particularia quorundam virorum, qui ſingulari virtute præditi, cæteris documento eſſe volunt, ad mores bene inſtituendos, & vitia corrigenda: tantundemque præſtant in Repub. atq; leges. Cæterum qui hujuſmodi legum ſtatutorumq; munere fungebantur in Repub. Romanorum, erant Tribuni plebis, Cenſores, & quæcunq; adverſus ambitionẽ inſolentiamq; civium præpotentium decernebantur. Quæ omnia nihil profuiſſent Reipub, niſi ſubinde extitiſſent aliqua heroica ingenia, quæ exemplis ac re ipſa præſtitiſſent illa quæ

Digitized by Google

essent legibus præscripta. Hujusmodi fuere ante captam à Gallis urbem, supplicium de Bruti filiis sumptum, Pœnæ Decemviris impositæ, Spurii Melii cædes, & similia. Post captam urbem, Manlii Torquati pœna de filio sumpta, eo quod pugnasset contra Imperatoris mandatum, Fabii Magistri Equitum accusatio à Papyrio Cursore instituta, eo quod præter Dictatoris imperium pugnam commisisset, Scipioni dies dicta, quæ omnia, quoniam erant valde memorabilia, & horrendi propemodum exempli, idcirco homines officii commonebant, ut ex legum præscripto vivendum sibi esse intelligerent. Quando autem hujusmodi exempla rariora esse cœperunt: occasionem dedere hominibus, ut deteriores essent, utque hæc vitia majori cum periculo punirētur. Nam cum toto decennio nullum statuitur exemplum pœnæ delinquentium, obliviscuntur legum homines, & tot sunt, qui adversus eas peccant, ut non liceat quemquam sine magno periculo punire. In hanc sententiam eleganter dicere solebant, qui Florentinam nostram Rempublicam gubernarunt ab anno Servatoris nostri 1434. usque ad 1494. Oportere singulis quinquenniis redintegrare formam Reipublicæ alioquin enim non posse disciplinam conservari. Vocabantque Reipublicæ redintegrationem, cum hominibus incutitur idem metus pœnarum, qui fuit à principio, cum cæde tyrannorum, & pœna eorum, qui male se gessis-

sent,

ſent, libertas compararetur. Nam cum is in oblivionem abit, nihil non audent pravi homines attentare. Plurimum etiã faciunt ad emendationem Reipub. eamque versus principia ſua revocandam, exempla virorum ſingulari virtute illuſtrium, qui nullis coacti legibus, ſed ſpõte ſua, ſingularia quædam exempla virtutis edunt. Excitant enim illa bonos viros ad imitandum, & malos à vitiis dehortantur. Hujuſmodi apud Romanos fuere, Horatii Coclitis pugna: Scæuolæ ad Regem Porſennam oratio & audax facinus: Fabritii, Reguli Attilii, & aliorum quorundam memorabilia dicta factaque, quibus tanquam legibus quibuſdam cives ſuos ad recte agendum vivendumque impellebant. Quod ſi ſingulis decẽniis, vel hujuſmodi ſpontaneorum virtutis exemplorum unum aliquod eveniſſet, vel ſecundum leges, ex ſuperioribus aliquod in delinquentes ſtatuiſſent: nunquam tanta morum corruptela potuiſſet civium animos occupare: Sed quia utraq; rara eſſe tandem cæperunt, aucta tantopere eſt morum corruptela, ut remedium nullum adhiberi potuerit. M. Reguli enim exemplum, nullum tale extitit uſq; ad tempora Catonum: itaq; tantopere jam vitiis ſcatebat civitas, præſertim tempore poſterioris, ut exemplo ſuo ad reformandos hominum mores, parum aut nihil proficere poſſent. Ad conſervandas etiam ſectas neceſſe eſt, adhibere idem remedium, ut illæ quaſi renoventur, ad principia revocentur,

 tur,

tur, & emendentur. Quod nisi aliqui viri Sancti, in Christiana nostra religione præstitissent, præsertim D. Dominicus & Franciscus, dudum periisset universus illius cultus. Ii enim in paupertate viventes, atque humilitate, Christianæ vitæ exemplum hominibus proposuerũt, quo tantum certe effecerunt, ut quæ religio Episcoporum cæterorumque nostrorum Ecclesiastarum pravitate vitæ corrumpi plane potuisset: ea etiamnum subsistat: cum videamus homines religioso quodam metu, illis etiamnum delicta sua confiteri, in honore eos habere, vitia ipsorum non damnare, sed Dei arbitrio commendare. Pessime enim vivunt semper omnes quicunque neque vitiorum pœnam ullam norunt, neque experiuntur. Itaque subinde propositis exemplis necesse est eo spectare, ut religionem quoque nostram emendemus, similemq; reddamus ei, quæ à principio erat: alias plane peribit. Idem in conservandis Imperiis regnisq; faciendum est, ut antiquæ leges, & consuetudines in usum reducantur: ex eorumque præscripto vitia puniantur: quod quidem Galliæ regno haud parum prodest. Nam id, præ cæteris, legibus gubernatur, quarum custodes sunt Senatus, per Regnum hinc inde dispositi, & præsertim Parisiensis, qui hactenus graviter delinquentes, severe semper punivit. Quod si impunitas longo tempore concedatur, usque adeo augentur vitia, ut sine periculo publico deinde, nec puniri nec extirpari queant. Quæ

cum

Digitized by Google

cum ita ſint, pronuntiare oportet, nullam eſſe commodiorem rationẽ conſervandæ vel Reipublicæ vel Regni, vel Sectæ alicujus, quam ſi ſæpe emendentur, ſimileſq; reddantur ſemetipſis talibus, quales in primis initiis erant. Idq; ut fieri queat, certis legibus ſtatutiſque providendum eſt: ne opus ſit per vim peregrinam idem præſtare. Nam etſi illa quoque nonnunquam ſalutaris ſit, ut cum Roma à Gallis capiebatur: tamen uſque adeo periculoſa eſt, ut eam merito formidare oporteat. De hoc argumento tertio hoc libro diſſeremus, & oſtendemus quantum Reipub. profuerint, ſingularium quorundam virorum exempla & res præclare geſtæ: in quarum numero etſi recenſeri queant aliquæ ab regibus ipſis patratæ: tamen pauca quædam tantum de iis diſſeremus ſuo loco: nunc vero à primo Conſule Bruto exordium ſumamus. *Tertii libri de Repub. argumentum.*

CAPUT II.

Sapientis eſſe nonnunquam ſimulare ſtultitiam.

NULLUS unquam extitit vel ſapientia, vel prudentia tanta, ut eam laudem mereri potuerit, quam meruerit in Iunio Bruto ſtultitiæ ſimulatio. Nam etſi Livius ob eam tantum cauſam id ab illo factum teſtari videatur, ut tutus eſſet ſub tali contemptu: veriſimile tamen eſt, ita ejus animum inſtitutum, præparatumque fuiſſe, ne obſervaretur à Regibus: ſed *Livius lib. 1.*

oppri-

opprimendæ tyrannidis occasionem captare commodius posset: & sub obtentu stultitiæ, liberator ille populi Romani animus, aperiretur tempore suo. Huic rei argumento est ipsius prudens Oraculi interpretatio. Nam cum apud Delphos sciscitarentur Tarquinii juvenes, ad quem eorum regnum Romanum esset perventurum, & ex imo specu reddita vox esset: ad illum ipsorum summum imperium perventurum esse, qui primus osculum matri tulisset. Tarquiniis de osculo matri dando, cum Romam rediissent, cogitantibus, Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem veluti si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, quod ea communis mater omnium mortalium esset. Et postea cum Lucretiæ pater atque vir luctu occupati essent, occasionem invenisse ratus, ulciscendæ tyrannidis regiæ, cultrum ex vulnere Lucretiæ primus extraxit, eumq; manantem cruore præ se tenens, juravit & ipse, & cæteros ad jurandum coegit, quod Tarquinios cum omni liberorum stirpe ferro atque igne exacturi essent, nec passuri, ut quisquam amplius Romæ regnaret. Hujus igitur exemplum imitari commode possunt, quicunq; principis sui tyrannidem iniquo animo ferunt. Sed ita agendum, ut vires suas metiantur, & siquidem sufficiãt, aperte sese hostes declarent apertoque marte dimicent: quod quidem & tutissimum & honestissimum est. Sin minores vires habere se intellexerint, quam ut se illi ma-

nifeste

nifeste opponere queant: in id summo studio incumbere debent, ut familiarem amicumque sibi faciant tyrannum, iisdem studiis cum illo incumbere, ejus dicta factaq; omnia approbare, laudare, imitari. Nam hac ratione primum tutus eris ab omni suspicione: frueris ipsius fortunis opibusque: & occasionem captare poteris tyrannidem suo tempore vindicandi. Non desunt tamen qui in hujusmodi casibus, aliam quandam viam præscribant, oportere enim operam dare, ut neque ita conjunctim cum hujusmodi tyrannis vivas, ut si illi forte opprimũtur, tibi cum illis intereundũ sit: neq; ita procul, quin oblata occasione, illos invadere, & opprimere possis. Optima quidem ista ratio est, & media quodãmodo inter bina extrema: sed ea non potest ab omnibus observari, cum cohabitandum persępe sit cum hujusmodi tyrannis: nec queas eorum conversationem ullo modo evitare. Itaque rursus ad alterum extremorum confugiendum fuerit. Nec sine magno periculo degere possunt, quicunque opimioris fortunæ viri, sub tali tyranno vixerint, nisi alterum horum fecerint. Nil prodest enim vel si solitariam vitam agere coneris, ab officiis muneribusque alienam: vel si contemptis honoribus quieti operam dare velis: quod vel nolens trahendus sis ad officia publica: nec fides unquam tibi habeatur, si te omni ambitione carere, aut simulaveris aut vere affirmaveris. Itaq; in hisce casibus ad Bruti consiliũ veniendum

dum est, dictaque factaq; omnia tyranni comprobanda, ejus studiis obsequendũ, obtemperandumque, donec commoda occasio sese offerat vindictæ, Brutus certe, ut fuit prudens stultitiæ simulator: donec liberandæ patriæ occasio se obtulisset: ita sæverus deinde fuit libertatis defensor: de qua sæveritate proximo capite differemus.

Caput III.

Ad conservandam libertatem nuper partam: necessarium esse ut Bruti filii tollantur.

NECESSARIA simul atque utilis fuit Bruti sæveritas, quam in conservanda libertate nuper parta adhibuit: memorabile nimirum in omnem posteritatem exemplum: patrem cernere, quem, cum à spectaculo amovendus esset, fortuna supplicii exactorem liberis faceret. Sed ita comparatum est, ut post mutatam Reipub. formam (sive mutatio illa in melius, sive in deterius facta fuerit) necesse sit semel ab iis acerbum suppliciũ sumere, quicunq; se huic mutationi opposuerint, si modo novum hunc Reipublicæ statum conservare velis. Utq; rem paucis comprehendam: sic pronuntio: Qui tyrannidem occupat, conservare eam non potest, nisi sublato Bruto: qui pulso tyranno, publicam libertatem recuperat, illam conservare nequit, nisi tollentur è medio filii Bruti. Qua de re multa superius disserui: ut non opus sit plurib. eadem repetere. Unum tantũ adjiciam

am exemplum ex iis, quæ in nostra Republica gesta sunt. Petrus Soderinus Florentiæ cum publicam libertatem recuperasset: putavit se patientia & animi moderatione devincere posse eorum animos, qui filiorum Bruti similes essent, & antiquam tyrannidem aspirarent: sed vehementer erravit. Fuitque tanto deterior hic error illius, quod etsi (ut erat vir summa prudentia) intelligeret, oportere eos è medio tolli, à quorum ambitione tantopore oppugnabatur nunquam tamen id præstare voluit. Nam præter quod sperabat, quorundam malevolentiam patientia sua ferri posse, quorundam animos beneficiis honoribusque reconciliari, ut sæpe cum amicis disserendo ostendebat: illud etiam vehementer horrebat, ne ad compescendos opprimendosque hostes suos: extraordinariam quandam vim, & violentiam plusquam civilem adhibere oporteret. Sed rursus illam adhibuisset, populi certe multitudiem tanto affecisset terrore, ut post ipsius obum, nullum amplius evexissent ad Signifemagistratum summum, iis conditionibus ut r totam vitam eum gereret. Quam rem etsi eipublicæ salutarem, & in ea conservandam taret: non sapienter tamē ab illo fiebat, quod futuri boni, præsens malum tolleraret, ia ingens erat, & longe superabat spem futuboni. Eo igitur spectare illum oportebat, exitus illius vindictæ Reipublicæ salutaris dem appareret: utq; successoribus suis præclude-

cluderet viam, tale quiddā in Reipublicæ perniciem perpetrandi, quod illi pro ipsius, salute necessario faciendum fuerat. Deceptus igitur fuit bonus vir prima illa sua opinione, parū intelligens, quod hominum malitia neque longa patientia, neq; muneribus placari, sedariq; possit. Quod si Brutum imitari potuisset: & dignitatem suam in Republica retinuisset, & à se partam conservasset libertatem. Sed neque minor est etiam difficultas, in conservanda regia potentia, in imperio nuper acquisito, quam in conservanda publica libertate, ut sequenti capite docebimus.

CAPUT IIII.

Princeps in parto nuper imperio tutus esse non potest, quandiu illi vivunt, quos imperio spoliavit.

TARQUINII Prisci cædes ab Anci Martii filiis procurata, & Servii Tullii interitus, Tarquinii superbi dolo ac scelere paratus, facile omnibus exemplo esse possunt, quod periculosum sit, eum regno spoliare, qui postmodum superstes futurus sit: quamvis eum vel maximis beneficiis reconciliare, ac devincire tibi coneris. Tarquinius existimabat se regnū jure possidere, cum & à populo, & Senatu regnare jussus esset, nec putabat in Anci filiis malevolentiam, atque indignationem tantum posse, ut quicquam tentare auderent adversus Senatus, populique autoritatem. Sed in omnibus

bus hisce erravit. Idemque Servio Tullio contigit, qui putabat satis sibi devinctos Prisci Tarquinii filios, eo quod meritis ac beneficiis illos affecisset, iisque filias in matrimonium tradidisset. Ex priori igitur exemplo discere debent omnes principes, quicunq; principatu quempiā spoliarunt, se neutiquam tutos esse, quandiu is superstes est, quē spoliarunt. Ex posteriori animadvertere possunt omnes in universum præpotentes, quod veteres injuriæ novis beneficiis difficilime extinguantur: præsertim si beneficia injuriis minora extiterint: Certum est autem, peccasse vehementer Servium Tullium & imprudenter existimasse, contentos fore Prisci Tarquinii filios, si generi essent ejus Regis, cui ipsos imperare, & imperio regere conveniebat. Tanta est enim hominum ambitio, tantaque ubique imperandi cupiditas, ut non eorum tantum animos occupet, ad quos regna jure aliquo spectant, sed eorum etiam, ad quos nullo modo pertinent, veluti in Tullia Servii filia, Tarquinii conjuge apparuit: quæ tanta cupiditate regnandi ardebat ut non contenta esset eo quod Regis filia erat: sed maritum adversus patrem incitavit, ut illi cum regno vitam etiam eriperet. Quod si Tarquinius Priscus & Servius Tullius adversus eos se communire novissent, quos regno spoliarunt: nequaquam regnum cum vita amisissent. Sed Tarquinius Superbus regno pulsus est, eo quod non insisteret majorum vestigiis

ſtigiis, & veterum regum inſtitutis, ut proximo capite oſtendemus.

CAPUT V.

Ex quibus cauſis regnum hæreditario jure partum amitti queat.

TARQUINIUS ſuperb. videbatur regnum tuto poſſidere poſſe, cum ſublato Servio Tullio, nullus ex illius ſtirpe ſupereſſet maſculus hæres: nec quicquam proinde ei metuendum eſſet eorũ, quæ vel patri vel ſocero nocuiſſent. Quamvis enim extraordinario quodam modo, & per vim regnare cœpiſſet: tamen ſi majorum veſtigiis voluiſſet inſiſtere, inſtitutaque eorum ſervare: non incurriſſet in tantum Senatus populique Romani odium, ut de expellendo illo unquam cogitaſſent. Nec credere oportet, ſtuprum Lucretiæ à Sexto filio illatum, præcipuam cauſam illi fuiſſe, regni amittendi: ſed tyrannidem potius, quam exercuerat: cum in plebem, tum in Senatũ. Nam contra antiquas leges, & majorum conſuetudines, omnem Senatus autoritatem, potentiamque ad ſe unum traduxerat: ut quæ prius ex Senatus autoritate publicis locis tractari, decidique ſolerent, omnia in domo regia privatim tractarentur, magna animorum offenſione quod omnes animadverterent, urbem Romam omni illa libertate jam ſpoliatam eſſe, quam habuiſſet, & conſervaſſet ſub antiquis Regibus. Non igitur patrum animos ſolum offenderat: ſed plebis

Digitized by Google

plebis odium quoque adversus sese concitaverat: cum illa uteretur, & ad cloacas conficiendas & alias mechanicas operas obeundas, plane diversas ab iis operibus, quibus ab antiquis regibus populus Romanus adhiberi soleret. His atque aliis crudelitatis superbiæq; exemplis, omnium civium animos offenderat, & ita adversus sese concitaverat, ut præparati jam essent ad rebellionem, quandocunque iis se occasio aliqua offerret, Et si Lucretiæ stuprum non intervenisset, ex alia aliqua causa iidem motus orti fuissent, quæcunque tandem se aliquando obtulisset. Quod si enim Tarquinius more institutoque majorum regnasset, atque vixisset: Brutus & Collatinus, Sexti filii ejus facinus, ab ipsomet puniri cupivissent, non vindictæ causa ad populum confugissent. Ex quo utique exemplo discere possunt, ac debent omnes principes, ꝙ semper periclitari incipiant de amittendo principatu tunc, quotiescunque ab antiquis legibus & consuetudinibus discedere, & eas abolere conantur. Quod si amisso etiam principatu, observare possent infortunii sui causas, & modum, quo ei obviam ire potuissent, utque imperia hæreditario jure parta facile bonis consiliis conserventur: proculdubio non in alios sed in seipsos omnem culpam referrent. Facile est enim, ut bonus si fueris, à bonis ameris & diligaris: legibus præterea facilius est obedire, quam imperare. Quibus omnibus accedit, quod exempla intueri licet

Digitized by Google

cer bonorum, ac fortunatorum principum, eaq; sine labore imitari. Nam, si vel Timoleontis Corinthii, vel Arati Sicyonei, vel alterius hisce similis vitam contempleris: tantam deprehendes esse benevolentiam, cũ principum erga subditos, tum subditorum erga suos principes, tantamq; ubique securitatem, ut si sanæ mentis compos sis, ad eos imitandos summo studio eniti coneris: præsertim quod id nequaquam difficile sit. Quam enim aliam libertaté optent sibi homines, quam ut bene gubernentur? Nullam sane. Itaque vel nolentes coacti sunt regnare bini illi, quos jam memoravimus principes, cum subditi facile intelligerent, se à nullis aliis tam bene gubernari posse. Sed quia jam incidimus in hanc disputationem, semelq; facta est mentio odii, quod aliquando concipiunt homines adversus tyrannos, & conjurationis filiorum Bruti, & ejus etiam, quæ adversus Tarquinium Priscum, & Servium Tullium facta est: transibimus ad ipsas conjurationes, ut ex professo disseramus de omnibus, quæ in illis obsevatione digna esse videntur: rem certe principibus viris vel imprimis consideratione dignam.

Caput VI.

De conjurationibus.

NON negligendam hoc loco existimavi disputationem de conjurationib. quod eæ res sint magni admodum momenti, & pericu-

riculosæ cum privatis, tum principibus viris usque adeo, ut per hasce plures imperio vitaque spoliati fuerint, quam aperto bello. Cujus rei ratio est, quod aperto Marte cum principe dimicare pauci possunt: sed adversus illum conjurare, quibuslibet licet. Quod etsi ita sit, tamen nihil est in hoc universo mundo, tam periculosum homini privato, perniciosumque, quam si conjurationibus sese implicuerit, atque miscuerit. Nam quocunq; modo illæ tractentur, tamen periculis undique scatent maximis: atque hinc fit ut multæ quidem fiant conjurationes, sed paucissimæ sortiantur finem propositum. Itaque de illis copiose disputare decrevi hoc loco, cum ut principes discant cavere sibi ab earum periculis: tum ut privati homines minus audaces sint, ad conjurationes attentandas, magisque patienter ferant servitutis jugum, quodcunque fortuna illis imposuerit. Verissimum enim est, quod inquit Cornelius Tacitus res præteritas suscipiendas, & in honore habendas esse, præsentes ferendas, Bonos principes expetendos: sed eos qui jam imperant ferendos tollerandosque esse qualescunque fuerint. Qui secus faciunt, persæpe in causa sunt, cum sui tum patriæ interitus, atque ruinæ. Hanc igitur disputationem aggrediemur nunc: & primo advertemus, quod vel adversus patriam, vel contra principem conjurare homines potissimum soleant: Quae etiam de publici hoc genere potissimum disputabi-

mus. Nam de iis conjurationibus, quibus vel urbs aliqua obsessa hosti traditur, vel simile quippiam perpetratur, antea satis disputatum est. *Conjuratio adversus principem.* Quæ adversus principem attentantur, variis de causis fieri solent, sed inter omnes alias maximum momentum habere solet Populi odium, adversus Principem conceptum. Nam quem populus universus odit, eum necesse est multos læsisse, & multos habere, qui cum vehementer offensi sint, de vindicta cogitent: quorum cogitationes magis magisque confirmentur, ex communi totius populi odio. Itaq; ad evitanda hæc pericula, cavere sibi debent principes à populi odio, & ejus benevolentiam sibi conciliare iis artibus, de quibus alibi disputatum à nobis est. Quod si è communi plebe diligantur, non facile quicquam patientur, si vel maxime aliquos offenderint. Neque enim homines tanti facere solent injurias privatim acceptas, ut propterea se tantis periculis exponere vindictæ causa, aut velint aut possint: & si maxime id attentare cuperent, tamen metuunt communem illam populi benevolentiam erga principem, eaque in officio continentur. *Injuria principum quotuplices.* Cæterum quæ populo inferuntur injuriæ à principibus, causæque sunt, ut illos odio prosequatur ea lædere solent subditorum aut vitam aut honorem, aut opes. Et vitæ quidem lædendæ solæ minæ principum, plus odii concitant, magisque periculosæ sunt, quam si eorum exequutio instituatur. Nam qui è medio tolluntur vin-

vindicare injure injuriam nequeunt: qui in vivis est, siquidem minatus illi princeps fuerit, necessitate ipsa cogitur, vel de inferenda vel de patienda injuria cogitare: itaque principi suo fit maxime formidabilis. Secundum deinceps locum obtinent fortunæ & fama, quę si lædantur, homines ad vindicandum vehementissime excitant. Itaque abstinere decet principem ab hisce. Neque enim quemquam usque adeo nudare fortunis potest, quin illi cultellus ad vindicandum remaneat: nec quemquam potest tantopere dehonestare, quin illi animum ad vindictam obstinatum relinquere cogatur. Existimant autem homines, tunc maxime læsam sibi esse famam à tyrannis, cum vel mulierum violatur pudicitia, vel ipsi aliquo vituperio afficiuntur, & contemnuntur. Hæc enim causa fuit, quæ Pausaniam adversus Philippum Macedoniæ Regem excitavit, & multos alios adversus principes suos armavit. Ætate nostra conjuravit Julius Bellantius, adversus Pandolphum Senensium tyrannum, socerum suum, ob nullam aliam causam, quam quod filia illum spoliavisset, quam prius illi in matrimonium dedisset. Pazzii Florentiæ conjurarunt contra Mediceos, ob ademptam sibi Joannis Bonerthomei hæreditatem. Præter hasce causas, moventur etiam nonnulli ad conjurandum contra principes, desiderio liberandæ patriæ, quæ per vim ab ipsis occupata sit. Quo quidem modo Brutus & Cassius ad Cæ-

Cæsarem percutiendum excitati fuere: & multi alii adversus Phalarin, Dionysios, alio'q; tyrannos commoti: nec unquam tuti esse possunt tyranni, ab hujusmodi conjurationibus nisi renuntient tyrannidi: quod cum pauci facere velint, plerisq; etiam evenit tristis eventus, ut ex Juvenalis sententia:

Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendant reges & sicca morte tyranni.

Sed qui conjurant, tamen ingentia pericula subeunt: quod & clandestina illa conjuratorum consilia, & eorum exequutio, & quæ post exequutionem sequuntur vehementer formidolosa sint omnia. Quod si unicus sit, qui tantum facinus patrare decreverit: conjuratio dici non potest, sed firma quædam est animo dispositio, & cogitatio, de Principe tollendo, solumque ejus consilium periculo caret: quandiu enim nemini communicatur, principi innotescere nequit, quod penes eum solum consistat, qui id perpetrare conatur: si ad exequutionem veniendum est, occurrunt eadem pericula quæ conjuratis. Possunt autem hujusmodi consilia cadere in quoscunque homines, nobiles, ignobiles, familiares principi, aut ignotos: quod nullus tam humilis sit, quin illi occasio dari queat aliqua, principem alloquendi: Et cui potestas sit loquendi cum principe, ei non deest occasio occulti odii ignes evomendi. Pausanias certe Philippum Macedoniæ Regem

Vnius hominis conjuratio.

Digitized by Google

gem ad templum euntem, stipatum mille armatis satellitibus, medio loco inter filium & generum consistentem, necavit. Erat autem ille nobilis & familiaris Regi. Sed Hispanus quidam, infimæ, & abjectissimæ sortis homo, ausus fuit Ferrando Hispaniæ Regi cultrum in collum defigere: quod vulnus etsi non fuerit profundum, neque mortale: tamen indicio esse potuit, ab hujusmodi infimæ sortis hominibus posse etiam facinora tanta patrari. Deruisius etiam quidam Turcicus sacerdos, in Baisetum Imperatorem Turcicum, ejus, qui nunc vivit, Imperatoris patrem, telum contorsit, quod etsi non feriit: ostendit tamen à tali quoque homine, posse tantum scelus tentari. Nec dubium est quin plurimi extent subinde, qui de tali vindicta adversus tyrannos secum cogitent, eamque summopere cupiant: non ausi sunt tamen prodire, & exequi, quod volunt, nisi paucissimi: iidemque fere omnes in tali facinore pereunt. Sed de hoc pertinaci unius hominis consilio hæc sufficiant. Ad conjurationes jam veniemus: de quibus hoc primum pronuntiamus, quod illæ non nisi à magnis atque præpotentibus viris, quique principibus noti familiaresque sint, fieri soleant. Cæteri enim nil tale tentare aut possunt, aut audent, nisi plane amentes fuerint: quod omnibus rebus destituantur, quibus conjuratio ad propositum finẽ perducatur. Neq; enim clientes habent, aut alios fidos amicos, quibus possint

Conjuratio tenuiorũ hominũ contra principem.

Digitized by Google

ſint ſecreta communicare conſilia: quod omnibus rebus priventur, quibus homines ab ſubeunda magna pericula incitantur: itaque quam primum pluribus communicatum fuerit illorum conſilium, detegitur conjuratio, & ipſi pœnas luere coguntur. Quod, ſi quandoq; etiam tam fortunati eſſent, ut ſecreta conſervare conſilia poſſent: tamen, cum ad patrandum facinus veniendum eſt, tantam experiuntur rei difficultatem, cum principem libere adire nequeant, ut ipſa ſtupefacti, inter agendum pereant. Quod, ſi enim magni & præpotentes viri, quibus ſemper patet aditus ad principem, tanta rei difficultate tamen opprimuntur: non dubium eſt, quin eadem res, hominibus tenuioris fortunæ infinitis modis magis ardua, difficiliſque evadat. Itaque cũ tantam rei difficultatem proſpiciant homines Idiotæ, abſtinent à tam periculoſis facinoribus, contentique ſunt interim maledictis, quæ in Principem ſubinde jactant, expectantes, ut alii potentiores tyrannidem vindicent. Quod ſi qui hujuſmodi tenuiorum hominũ, aliquando contra tyrannos conjuraſſe deprehenduntur: eorum ſtudium & voluntas magis laudabilis eſt, quam prudentia.

Magnatũ contra principẽ conjuratio.

Plerumq; igitur magni viri ſunt, qui conjurationem adverſus principem tentant, & quidem ei familiares. Ex quibus permulti ad id faciendum, non minus beneficiis acceptis, quam injuriis impelluntur: veluti Perennius adverſus Commodum: Plautianus cõtra Severum: & adverſus

versus Tyberium Sejanus. Nam hi omnes à suis Imperatoribus, ad tantas opes, honorumque gradus evecti erant, ut ipsis nihil deesse videretur, præter solos imperii fasces: quos ut etiam comparare possent, adversus suos quique principes conjurarũt: Sed habuit eorũ omnium conjuratio exitum tanta ingratitudine dignissimum. Patrum tamen nostrorum memoria meliorem finem sortita est Petri Appiani, contra Petrum Gambacurtum, Pisanorum principem, conjuratio: à quo cum & educatus, & ad multos honores evectus esset: eum tamen postmodum imperio spoliavit. Secus accidit Cappolo, postquam adversus Ferrandum Arragoniæ Regem conjurasset: nam cum ejus quoque potentia jam tanta foret, ut nil illi præter Regis nomen deesset: Id quoq; sibi comparare commotus, vitam cum omnibus fortunis amisit. Videbatur autem huic vel imprimis debuisse instituti sui ratio succedere, cum tanta existeret illius potentia, ut Regi propemodum æquaretur, ac proinde facile exequi posset, quicquid facere decrevisset. Sed cupiditas dominandi illos occæcat, non modo ut tanta facinora suscipere ausint, verum etiam, ne id quod semel facere decreverunt, recte cauteque tractare possint: quod si isthæc scelera prudentia quadam tractare novissent, non posset illis non evenire id, quod proposuerant. Itaque discere hinc debent principes, ad evitandas conjurationes, eos vel maxime sibi metuendos, in quos plurima

beneficia contulerunt: quod hi magis formidabiles sint, quam qui plurimis injuriis affecti fuere. Nam voluntas in utrisque similis est, potentia in his, qui beneficia acceperunt, major existit: majorque furor est in dominandi cupiditate, quam in vindicandæ injuriæ desiderio. Eo autem pertinebit, ne amicorum quenquam nimium extollant: sed curent, ut intervallum quoddam sit ab eo gradu, quem quisque tenet, usque ad summum imperium, ne si quid amplius appetant, ad imperium ipsum immediate aspirent. Sed ad institutum nunc redeundum est, & inquirendæ causæ variorum eventuum, qui hujusmodi præpotentibus viris fœlices infœlicesque evenere, cum adversus principes suos conjurassent. Et quia periculum impendet, cum in consultando, tum in exequendo, & post exequutionem: itaque rarissime fit, ut omnia tria evitari queant, paucissimæque sunt conjurationes, quæ ad fœlicem exitũ perduci queant. In capiendis consiliis de conjuratione, summa & omnium maxima pericula existunt, quod ni caute prudenterque tractentur, facile detegantur: sive id fiat per conjecturas aliquas, aut indicio alicujus conjuratorum, qui vel perfidia, vel stultitia sua motus, consilia conjuratorum aperiat & prodat, vehementerque metuenda est hæc sociorum perfidia. Neq; enim consilia communicare potes cum quoquam alio, quam cum iis, qui vel tibi sint fideles, taciturni, adeoque prompti pro te mortem obire,

Prima pericula quæ in conjuratione metuenda.

obire, vel certe qui principi vehemētissime sint infensi. Tam fidos taciturnosq; amicos paucissimos invenies: nec potes consilium plusquam uni aut duobus communicare. Nam insignem oportet eorum erga te amorem esse, ne metu periculi deterreantur. Quibus accedit, quod per sæpe errare liceat, ut existimemus nos ab amicis magis amari, quā re ipsa amemur. Nunquam enim de illorum singulari amore erga te certus esse potes, nisi per experientiam, eademq; in hisce quidem rebus periculosissima est. Quod si in aliis, quæ leviora sunt, comprobetur, per experientiā fides amicorum: nil prohibet, quin in negotio longe difficiliori deinde nos fallat. Quod si etiam expiscari velis cujusquam erga principem odium: necesse est, ut simul illi tuum quoq; declares animū: quo cognito, ille rationem habebit, ut principi reconcilietur, teq; illi prodat: à qua re illum nihil detinere potest, nisi forte ille aut principem vehementissime oderit: aut te singulari amore prosequatur. Quo sane fit, ut plurimæ statim à principio detegantur & opprimantur: & si quæ conjuratio multis communicata, diu tecta, sopitaque conservetur, miraculi loco habeatur: cujusmodi fuit Pisonis contra Neronē, & conjuratio Pazziorum adversus Laurentium & Julium Mediceos, in quarum singulis conjurati circiter quinquaginta fuere: nec patefacti sunt, donec ad ipsum factum & exequutionem consiliorum perventum est. Per impru-

dentiam deteguntur conjuratorum consilia etiam, si minus caute de hisce rebus loquantur, ut eorum vel servi vel clientes animadvertant: quemadmodum accidit filiis Bruti, qui in tractandis consiliis cum Tarquinii legatis, à servo observati, delatiq; fuerunt. Idem evenire solet, si levitate sua conjuratorum quispiam vel mulieribus, vel adolescentibus communicaverit, quemadmodum fecit Dinus: qui postquam una cū Philota adversus Alexandrum Magnum conjurasset, Nicomacho puero, quem amabat, consilium aperuit: isque Ciballino fratri, atque hic deniq; Regi idem detexit. Per conjecturas detegitur conjuratio eo modo, quo patefacta est Pisoniana, contra Neronem suscepta. Sceninus enim conjuratorum unus, pridie ejus diei, quo Neronem interficere debebat, testamentum fecit: per Milichium libertum exacuere curavit antiquum quendam pugionem: servos omnes in libertatem asseruit, pecuniaque donavit: & fascias denique ad deliganda vulnera, præparavit: quibus conjecturis Milichius rem animadvertens, dominum accusavit. Itaque comprehensus Sceninus, & Natalis, unus itidem ex conjuratis una cum illo (quod præcedenti die, loco ab arbitris remoto, hos simul longum sermonem habuisse compertum foret) cum nō in mentem venisset ipsis colloquium, quod suspicionis causam præbuerat, aperte confiteri consilia conjurationis coacti sunt, cum omnium conjuratorum exitio.

Conjecturis detegitur conjuratio.

tio.

tio. Sed neque plane fieri potest, ut ab omnibus conjecturis caveamus, & ut signa illa omnia cælentur, quæ vel imprudentia, vel malitia aliqua interveniente, suspicionem parere possunt, si modo conjuratorum numerus quaternarium superarit. Quod si deinde ex conjuratis capti sint plures, quam unicus, necesse est eam patefieri, cum seorsim interrogati, nequeant ad eundem modum fingere omnes. Unicus si forte capiatur, atque is vir fortis, ac constans fuerit, cælare utique potest consilia; dummodo reliqui conjurati metu periculi non percellantur, aut fugiant. Nam sive is, qui captivus detinetur, sive ii, qui liberi sunt, indiciũ aliquod præbuerint, actum est de omnibus consiliis. Memorabile admodum est exemplum, Conjurationis in Hieronymum Syracusanorum Regem factæ, ex cujus conjuratis, cum Theodorus captus esset, & torturæ subjectus de seipso fassus est, conscios cælavit; & cum demum intollerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum se simulans, avertit ab consciis in insontes indiciũ, & Regis amicos accusavit. Sed neq; consciorum quisquam quamdiu socius consilii torqueretur, aut latuit aut fugit: tantum illis in virtute, ac fide Theodori fiduciæ fuit, tantumque ipsi virium, ad arcana occultanda. Tanta sunt igitur in tractandis hujusmodi cõsiliis pericula; antequam ad factum perveniatur: ad quæ evitanda tria in universum remedia extant. Primum, idemque etiam

Liv. li. 24.

Quib. possit celari conjuratio? 1. remedium.

optimum est, ne spatium concedas conjuratis, quo vel se mutuo indicare, vel aliis consilia communicare queant: sed tunc primum illos tibi socios adjungas, cum facinus patrandum fuerit. Quam rationem quicunque observarunt, evitarunt prima pericula, quæ in tractandis consiliis cadunt, omnia, & ex aliis quoque permulta: ut pleræque tales conjurationes ad fœlicem finem perductæ sint. Exempla duo adducam. Nelematus, cum tyrannidem Aristotimi, Epirotarum Regis ferre non posset, convocavit in domum suam cognatos, amicosque multos, eosque hortatus est, ut una secum tyrannum adirent, eumque necarent, ac patriam liberarent. Sed cum eorum nonnulli tempus peterent deliberandi, seque præparandi: Nelematus clausis foribus, ne quisquam discederet, omnibus indicavit, fore ut quicunque non jurejurando promitterent, se jam jam secum ituros ad tyrannum occidendum, Aristotimo capitivi traderentur. Quo metu permoti omnes sine mora profecti sunt, & Nelemati mandata fœlici successu expediverunt. Cum Magus ille per dolum regnum Persarum occupasset, eaque res Orthani, uni ex principibus regni innotuisset: convocavit ille sex alios principes, & consilio habito de modo, quo regnum è Magi tyrannide eripiendũ foret: cum deliberandi spatium aliqui peterent, Darius unus è sex, quos Orthanes convocaverat, assurgens, aut omnes, inquit, jam jam una mecum

ad

Digitized by Google

ad necandum tyrannum venietis, aut ego tyranno vos captivos tradam. Itaque profecti una omnes, rem uti proposuerant, perfecerunt. Similis prope fuit modus, quem Ætoli observarunt ad Nabidem Spartanorum tyrannum enecandum. Nam misere illi, veluti præsidii loco, Alexamenum cum triginta equitibus, & mille peditibus: eique soli in mandatis dedere, ut ex occasione tyrannum opprimeret: cæteris id unicum sub pœna exilii injunxerunt, ut Alexameno parerent in omnibus. Is igitur cum Spartam pervenisset, nec cuiquam consilium aperuisset, antequam se occasio offerret rei bene gerendæ: tyrannum commode oppressit. Hoc modo evitarunt isti prima conjurationum pericula: & ne consilia eorum aperirentur, effecerunt: hoc quicunque imitari poterit, eadem evitabit. Pisoni certe, cujus ante fecimus mentionem facile fuisset hos imitari. Nam erat ille vir magnæ apud Neronem autoritatis, & Nero sæpe ad illum in hortum veniebat, & cibum capiebat. Licebat igitur illi, pro ea, qua pollebat, authoritate, viros fortes audacesque sibi conciliare, & cum præsens occasio esset, eos verbis ad patrandum facinus adhortari, nec spatium cuiquam concedere, vel deliberandi, vel pœnitendi. Quod certe si fecisset, non potuisset non obtinere id, quod proposuerat. Idemque multis aliis contigisset, si hos imitari voluissent, aut scivissent: sed hæc est in rebus hu-

Liv. lib. 35.

manis calamitas, ut cum alias ſimus imprudentes, & imperiti rerum humanarum: in hiſce arduis & extraordinariis negotiis, plane cæcutiamus. Taciturnitate igitur opus eſt, nec cuiquam unquam communicanda conſilia, niſi urgente neceſſitate, & cum negotium jam patrandum fuerit. At ſi cuiquam impertienda neceſſario fuerint, unico tantum indicentur, de cujus fide per longam experientiam certus eſſe queas, aut quem cognoveris iiſdem cauſis permoveri, atq; tu. Facilius enim unum quempiam invenire poteris talem, quam multos: minuſq; periculi in appellando uno, quam multis. His accedit, quod etſi unicus ille fallere te cupiat, non deeſt remedium defenſioni tuæ, contra quam accidat tunc, cum conjurati plures fuerint. Nam ut ſapienter quidam olim dicebat: cum unico tuto communicari omnia poſſunt, quod etſi te fallere cupiat: tantum tamen valebit, ſi tu factum negabis, quam ſi ille affirmet: niſi forte uſque adeo incautus fueris, ut propria manu tale quippiam ſcripto comprehendas. A qua utique re, unice cavere debes, quod nihil ſit, quo tam facile convincaris; atque propria ſcriptura. Plautianus cum Severum Imperatorem, & Antoninum ejus filium tollere vellet, dedit id mandatum Saturnino, tribuno militum. Sed ille cum accuſare mallet eum, quam dicto obediens eſſe: petiit ſibi id mandatum in ſcriptis dari. Plautianus ambitione ipſa occæcatus, mandatum propria

2. remedium.

Digitized by Google

propria manu ſcripſit: itaque à Tribuno indicatus, & propria manu convictus eſt. quod ſi id non ſcripſiſſet, evadere utique potuiſſet, uſque adeo conſtanter negabat: ut hinc manifeſte diſcere liceat, conſilia cum unico communicata aliqua ratione cælari, negarique poſſe. Erat in conjuratione Piſoniana, Epicaria mulier, Neronis olim amica, conſiliorum omnium particeps: quæ cum ex uſu eſſe, conjuratorum numero adiicere quendam triremium præfectum, putaret: appellavit eum, conjurationem aperuit: ſed conjuratos cælavit. Itaq; cum perfidus ille eam fefelliſſet, ac Neroni indicaſſet: tam conſtanter negavit fœmina, ut Imperator ſtupefactus, eam dimiſerit. Quæ cum ita ſe habeant, tantummodo hæc pericula impendent ei, qui conſilia uni ſoli impertiit, ne vel te ſponte accuſet, probareq; poſſit factum: vel coactus indicet, ſi forte ob indicium aliquod ipſe capiatur, & torturæ ſubjiciatur. Eſtq; remedium aliquod adverſus utrumque: quod id malevolentia, atque odio permotus fecerit: vel certe cruciatibus impulſus, ut falſa fateretur. Itaq; ſummæ prudentiæ fuerit, conſilia nemini communicare, donec ad factum ipſum veniendum ſit: & imitari exempla quæ jam ante propoſuimus. Aut ſi omnino communicanda ſint, ne pluſquam uni ſoli impertias: qua in re, etſi periculum non deſit: longe pauciora tamen ſunt, quam ſi negotium communicetur pluribus. Proximum ac ſimile præcedenti-

3. remedium. dentibus exemplis est: si quando tyranni violentia te cogit, ut tu illi id inferas, quod ipse alioquin tibi illaturus fuerat: nec ullum detur vel spatium, vel occasio, qua utcunque hoc evitare possis. Nam hæc necessitas plerunque bonum finem sortitur: ut jam exemplis manifestum evadet. Commodus Imperator Prætorianis militibus Lætum Electumque duces præfecerat, quibus familiarissime utebatur: & Martiam concubinam præ cæteris diligebat. Sed quia iidem hi vitæ suę turpitudinem quandoq; reprehendebant: decrevit eos omnes, & alios quosdam unã cum illis è medio tollere, quos omnes ordine in schedula descriptos habebat. Quam schedulam cum pulvinari subjecisset, eamq; puer, illi familiaris, in cubili ludens, mane invenisset & ex cubili egressus, Martiæ, quæ obviam forte occurrebat, tradidisset: Accidit, ut illa una cum Læto atq; Electo, cognito inde, quod omnibus imminebat, periculo, sequenti nocte Commodum oppresserit. Antoninus Caracalla etiam, cum in Mesopotamia cum exercitu esset, & Macrinum copiarum suarum ductorem secum haberet, hominem politicum magis, quam militarem: accidit illi, quod cæteris quoq; tyrannis evenire solet, ut metueret, ne, quod maxime merebatur, aliquis imperium invaderet, aut insidias strueret. Itaque datis ad Maternianum, amicum suum, literis, rogavit eum, ut Romæ ab Astrologis expiscaretur, num quis eo tempore esset, qui ad imperium aspira-

aſpiraret, idque ad illum perſcriberet. Materniaпus igitur reſcripſit, Macrinum illum eſſe, qui eo tempore aſpiraret ad Imperium. Eæ literæ, cum prius ad Macrini, quam imperatoris manus perveniſſent, certiorem eum de periculo, quod imminebat, fecerunt itaque cum aut moriendum ſibi cerneret, aut occidendum Antoninũ, antequam aliæ literæ Roma afferrentur: Martiali amico certo cujus fratrem ante paucos dies Imperator necaverat, negotium demandavit, qui illum è medio commodiſſime ſuſtulit. Eſt enim hæc neceſſitas, quæ nullam moram patitur, ſimilis Nelemati conſilio de quo ante fecimus mentionem. Sed interim obſervatione dignum eſt, per eadem hæc exempla, manifeſte comprobari id, quod principio hujus diſputationis monuimus. minas plus nocere principibus, & vehementiores excitare conjurationes contra ipſos: quam injuriæ ipſæ, ut ſemper cavendum ab iis ſit. Homines enim benevolentia continendi ſunt in officio: Quę ſi non proſit, ita puniendi ſunt, ne amplius nocere queant: nunquam autem eo adducendi, ut videant vel ſibi pereundum eſſe: vel alium tollendum. In exequendis conſilis conjurationis, impendent pericula ex hiſce maxime cauſis: ſi vel ordo, vel methodus agendi immutanda ſit in ipſo actu, ex aliqua occaſione: vel ſi percuſſoribus animus deſit: vel ſi iidem per imprudentiam errent: aut ſi non omnes intereimantur: qui necandi fuerant. Nam primum qui-

Secundum periculigenus in conjurationibus.

quidē quod attinet, existimare debemus nihil plane esse, ex quo humanæ actiones tantopere impediantur, quam ex subita mutatione ordinis, ac methodi quæ ad agendum jam dudum concepta animo, atque constituta fuerat. Et si usquam nocet, in rebus certe bellicis, quæque iis similes sunt, perniciosissima est. Nam ad patrandum tale quoddam facinus, nihil magis necessarium existit, quam ut conjuratorū singuli, jam ante longo tempore de suo officio cogitent, ut quisque sciat, quid, quo loco, quo tēpore, & ex qua occasione agendum. Quo fit ut postquam in certum quendam modum agendi oculos diu intentos habuerint: atque is subito mutandus sit: consilia omnia periclitentur ac perturbentur. Itaque etsi occasio requirere videatur aliquam ordinis mutationem: longe tamen melius est, facinus secundum præscriptam prius methodum perpetrare, quam ordinis subita mutatione, tot pericula subire. Quod si tempus suppetat, mutari & ordinari omnia possunt: sed mutationes subitæ vehementer periculosæ sunt. Exemplum notum est ex conjuratione Pazziorum contra Laurentium & Julianum Mediceos: in qua hæc erat à conjuratis præscripta methodus agendi: ut Cardinalem S. Georgii prandio exciperent, & in eo convivio necarent, quos vellent: erantque jam distributa conjuratorum officia, & constitutum qui percussores esse deberent: qui occupare palatium; & qui excurrere per urbem,

ad

Digitized by Google

ad populum convocandum, & publicam libertatem denuntiandam. Sed cum instaret tempus patrandi facinoris, ac conjurati in summo templo forte sacris interessent, una cum Mediceis Florentiæ: compertum est, Iulianum non solitum prandere: qua re cognita cōjurati subito convenerunt, & quod prius constituerant domi inter prandendum facere: id in templo patrandum censuerunt: quę res universam methodum perturbavit. Nam Ioannes Baptista de sicco monte, in templo cædis particeps esse noluit: itaque alium illi surrogare, & singulis officiis novos ministros aptare ac quærere oportuit: qui in agendo tantopere errarunt, ut conjurati in ipso actu oppressi fuerint. Percussoribus deest animus, quandoque ob majestatem vultus ejus, qui necari debebat: quandoq; ob timiditatem, percussori insitam. Nam tanta solet esse majestas, ac gravitas vultus, in quibusdā principibus, ut percussorē vel metu subito terreant, vel alioquin ejus animum humanitate aliqua à tanto facinore avertant. C. Mario, cum à Minturnensibus captus teneretur, immissus servus, qui illum necaret: tanta vultus majestate, & nominis recordatione perterritus fuit, ut vires ad percutiendum deessent. Itaque si tantum potuit autoritas, & gravitas vultus hominis captivi, & tanta fortunæ adversitate vexati: quid sentire debemus de majestate liberi principis, qui magnifico illo cum apparatu, multis satellitibus comitatus ingre-

diatur

diatur: Poteſt profecto hæc vel audaciſſimum quemque terrere, & crudeliſſimum miſericordia permovere. Fuere quidam, qui adverſus Sitalcem Thraciæ Regem conjurarunt, ac cum ſimul eſſent jam omnes in eum finem congregati, ut illum necarent: nullus quicquam in regem tentare auſus eſt: ſed cum ſe mutuo tantum intuerentur, Regemque aſpicerent, re infecta diſceſſerunt: nec cauſam intelligebant, cur nihil facere potuiſſent? patefacta itaq; conjuratione, pœnas ſolverunt pro illo ſcelere, quod cum decreviſſent, patrare noluerant. Adverſus Alfonſum quoque Ferrariæ ducem conjuraverant bini ipſius fratres, & utebantur opera Johannis presbyteri muſici ejus: qui etſi Ducem, ut poſtulaverant, ſæpe ad ipſos deduceret; amplaque illis poteſtas ſæpe foret illum enecandi: non auſus eſt tamen eorum quiſquam id perpetrare: ex qua re factum, ut aperto tandem eorum conſilio: meritas pœnas malitiæ, ſtultitiæque ſuæ ſolverint. Neq; vero alia de cauſa iis hoc accidit, quam quod vel perterrefacti principis majeſtate, vel illius aliqua humanitate ad miſericordiã commoti fuerint: videntur errores hi dependere, vel ex timiditate, vel imprudentia, ac ſtupore quodam, quibus perturbati Conjuratorum animi, aliud quiddam faciunt, ac dicunt, quam debebant, atque volebant. Hunc ſtuporem deſcripſit Livius in Alexameno, cujus ante fecimus mentionem. Nam cum occaſio veniſſet patrandi adverſus Nabi-

Digitized by Google

Nabidem facinoris, consiliumque suis jam communicasset, tunc ut Livius ait, colligit & ipse animum, confusum tantæ cogitatione rei. Solent enim etiam viri fortes, quique arma tractare consueverint, in tam arduis crudelibusq; negotiis perturbari: quo fit ut percutiendi partes, non nisi audacissimo cuique, & cujus animi crudelitas per experientiam comperta sit, demandari debeant. Nam tanta vis est illius animi perturbationis, ut vel arma ex manibus excutere tibi queat, vel verba quædam proferre, quibus totum negotium prodatur, & opprimatur. Lucilla, Commodi soror, Quintiano provinciam interficiendi ejus demandaverat. Is igitur Commodum expectavit præ foribus Amphitheatri, atq; hic cum stricto pugione illi obviam factus: hunc inquit, tibi Senatus mittit. Sed hoc eloquutus, comprehensus fuit, priusquam pugione vulnus inferre posset. Antonius Volateranus, cui in Pazziorum conjuratione datæ partes erant necandi Laurentii Medicei, cũ illum invasurus esset, proditorem magno cum clamore eum nominavit: quæ vox emissa Laurentio salutis causa extitit, conjuratis vero pernicici. Sed neque perfecte exequi licet consilia conjurationis quotiescunq; in plures, quam in unum cõjuratur: quod propemodum fieri nequit, ut uno eodemque tempore in diversis locis, idem facinus perpetretur: diversa vero tempora expectari nõ possunt, cum facinus uno loco patratum, alterum facile impedire

dire queat. Quod si igitur contra unum principem facta conjuratio, res dubia est, periculosa & stulta: quæ adversus duos fit, plane temeraria existit. Et nisi Herodiani autoritas mihi persuaderet nunquam crederem, quod ille narret de Plautiano: videlicet, mandasse eum Saturnio Tribunio provinciam necandi & Severum & Antoninum, diversis locis habitantes: quod hæc res rationi plane adversetur. Iuvenes quidam Athenienses conjuraverant adversus Dioclem & Hippiam, eorum tyrannos: cum ad factum ventum est, Dioclem interfecerunt. Sed Hippiæ pœnas luerunt suæ temeritatis. Chion & Leonides Heraclienses, Platonis discipuli conjurarunt contra Clearchum & Satyrum Tyrannos: Clearchum occiderunt. sed ab altero puniti fuere. Pazziis quoque non successit conjuratio cum Iulianum tantum sustulissent: Laurentius periculo se eripuisset. Itaque ab hujusmodi conjurationibus vehementer abhorrere debent omnes boni: quod iis neque patriæ, neque sibi quicquam prosint, sed plurimum noceant. Nam qui periculum effugiunt tyranni, postea longe crudeliores fiunt: ut satis apparet vel ex iis exemplis, quæ jam adduximus, conjurationum Florentiæ, Athenis, atque Heracleæ factarum. Itaque admirabilis magis videri debet Pelopidæ cōiuratio, contra patriæ suæ tyrannos, quod illi non unus, sed decem occidēdi essent: præterea cū esset exul difficillimus illi patebat ad tyrannos aditus. Sed

ille

Ille tamen ſuperatis omnibus hiſce difficultatibus, & Thebas venit, & tyrannos necavit, & patriam liberavit: Curionis videlicet cujuſdam opera uſus, qui tyrannis familiaris conſiliarius erat. Sed eſt hoc exemplū nemini imitandum, quod pro miraculi loco celebretur, ob ſuperatas tantas difficultates. Accedit hiſce, quod impediri etiam poteſt exequutio eorum, quæ in conjuratione decreta ſunt, caſu aliquo, ac fortuita quapiam ſuſpicione: cuius generis illud fuit, quod Brutum ſocioſque commovit eo die, quo in Senatu Cæſarem necare decreverant. Nam cum Cæſar in Senatum iturus, incidiſſet in Cn. Popilium conjurationis conſcium, & cum eo longo tempore collocutus fuiſſet: metuebant cæteri conjurati, qui id obſervaſſent: ne forte Popilius Cæſari rem aperiret. Itaque in eam ſententiam adducebantur, ut eo ipſo loco impetum in illum facerent: idque omnino facturi erant, niſi colloquendi finem feciſſent, & diſcedētes à ſe mutuo, nullum periculi ſignum oſtēdiſſent. Plurimum autem poſſunt hujuſmodi ſuſpiciones: itaque habenda utiq; fuerit earū ratio, tanto accuratius, quanto facilius eſt ſuſpicari iis hominibus, qui conſcii ſibi ſunt ſuorum ſcelerum. Nam qui tales ſunt, quoſcunque vident colloqui, de ſeſe loqui putant: poteſtq; facile evenire, ut vox aliqua in alium finē emiſſa, ipſis ſuſpicionem moveat, tanquam ſi de aliquo conjurationis negotio pronuntiata foret. Ex qua re, vel per fugam cōſilia pate-

Suſpiciones conjuratorum.

Digitized by

patefacias: vel maturando executionem, in aliud aliquod absurdū incidas, præsertim cum plures fuerint conjurationis conscii. Casus etiam fortuiti considerandi sunt, quod ii persæpe actiones conjuratorum impediant. de quibus etsi nil certi docere queas: propositis tamen exemplis documentum quoddam, atque cautelam præbere possumus. Julius Bellantius Senensis, ut supra meminimus, Pandolphum socerum interficere decreverat: quod filiã, quam ei matrimonio junxerat, ademisset. Ad id autem peragendum, hanc sibi methodum præscripserat: ut quia Pandolphus singulis diebus visitandi amici cujusdam, qui ægrotabat, caussa, domum Julii præteriret: conjurati intra portam domus, cum armati expectarent, & in superiori ædium parte quendam constituerant, qui per fenestram observaret Pandolphi adventum, ut cum portæ appropinquaret, signo id cæteris significaret. Sed cum Pandolphus jam veniret, & signum conjuratis daretur ab illo, qui per fenestram observabat adventum ejus, forte accidit, ut antequam ad portam Julii pervenisset, amicus quidam obviam factus eum salutando aliquantum detineret. Itaque egressi cum impetu conjurati, antequam pervenisset ad portam: conjurationem armorum strepitu prodiderunt: ex quo accidit ut Pandolphus periculum evitare potuerit: Conjurati vero fuga exilioque sibi salutem quærere cogerẽtur. Hoc igitur solo casu fortuito impedita, atque irrita

Casus fortuiti.

facta

facta sunt omnia Julii consilia, & Pandolpho salus quæsita. Supersunt ea pericula nunc, quæ post patratum facinus consequuntur: quæ ex eo solum dependent, ne relinquantur qui necatum principem ulciscantur, & facinus conjuratorum puniant. Hujusmodi esse solent vel fratres, vel filii aut alii consanguinei, ad quos principatus hæreditario jure aliquando pervenire queat, sive illi conjuratorum negligentia, sive alio aliquo casu pericula evadant, ac superstites maneant: ut de conjuratis pœnas sumant. Quemadmodum accidisse novimus Joanni Andreæ Lampognano, qui una cum aliis quibusdam conjuratis, Mediolani ducem sustulerat: sed cum superessent bini ejus fratres, & filius unus, non defuit vindicta suo tempore. Sed neque possunt conjurati providere omnibus casibus, quibus aliqui alii conservantur. Nam si per negligentiam tales quosdam in vivis relinquerent: vehementer errarent, ac omni vituperio digni essent. Fuere quidam in foro Livio conjurati, qui Girolamum comitem, proprium dominum sustulerunt: Catharinam conjugem cum liberis infantibus in vincula conjecerunt. Sed cum arcem, sine qua tutos se esse non putabant, occupare etiam conarentur: neque præfectus illam tradere vellet: persuasit illis Catharina ex vinculis, ut retentis liberis pro obsidibus ipsam in arcem intromitterent: ita enim effecturam ut arx ipsis traderetur. Sed cum in arcem ingressa fuisset, mari-

Tertium genus periculorum conjurationis.

riti cædem illis exprobravit minataq; est conjuratis sæveram vindictam: ac ne metu liberorum amittendorum, putarent absterritam iri à vindicando: membra genitalia illis per fenestram ostendit, asserens sibi modum esse adhuc alios liberos procreandi, si forte impias manus ab illis non abstinerent. Conjurati igitur tarde nimium suæ imprudentiæ moniti, perpetuo exilio sibimet pœnas temeritatis suæ injunxerunt. Sed maximum vindictæ periculum tunc impendet conjuratis, cum populus principem amat, in cujus caput facta est conjuratio. Tunc enim vindictam evitare nunquam possunt. Exemplo esse potest C. Cæsaris cædes. Nam cum is populum Romanum benevolum habuisset, vindicata ab illo est cædes Cæsaris, & percussores omnes urbe pulsi, & diversis in locis necati. Quæ vero adversus patriam fiunt conjurationes: autoribus suis longe minus periculosæ sunt, quam quæ adversus Principes tyrannosque tentantur. Nam in tractandis eorum consiliis parum periculi est: in iis exequendis tantum, quantum in iis quæ fiunt contra principes: post patratum facinus, nullus amplius superesse potest metus. Parum periculi est in consultando, quod cives vires suas sensim augere, & copias comparare, sine suspicione queat, sensimque se præparare ad facinus ipsum perpetrãdum, absq; impedimentis. Quod si aliquando lux aliqua ob aliam caussam lata, impedimento sit tuis conatibus: differri

Conjurationes contra patriam.

ferri illi in aliud tẽpus possunt, donec commodior occasio detur. Sed hæc omnia intelligere debemus, ita fieri posse in iis solum Rebuspublicis quibus serpere jam cœpit corruptela morum. Nam in quibus incorrupti adhuc sunt mores hominum: verisimile est, nullum civem hujusmodi consilia tractaturum. In corrupta autem Republica multæ patent viæ, & rationes ad principatum absque ullo singulari periculo ascendendi: quod magistratus tarde moveatur ad restinguenda hujusmodi incendia, & longe minus cauti sunt quam principes. Revereri etiam solent suos cives potentiores: ex qua re illis deinde audacia major accrescit. Nota omnibus est Catilinaria conjuratio, à C. Salustio descripta: sed eadem detecta jam erat, cum Catilina non modo in urbe tutum se esse putabat, sed in Senatum venire, & patribus cõsilique maledicere audebat: tantum scilicet solebat ea Respublica cives suos revereri. Quin etiam tunc, cum urbe excessisset Catilina, & esset in exercitu, nequaquam capti fuissent Lentulus, cæterique conjurati, ni literis, eorum propriis manibus scriptis, convicti fuissent. Hanno potentissimus Carthaginensium Reipublicæ civis, aspirabat ad tyrannidem, cujus assequendæ causa, decreverat in nuptiis filiæ Senatum universum veneno tollere. Ea re cognita, Senatus non aliter prospexit huic malo, quam quod lata lege, nuptiarum sumptibus modum posuit talem, ex quo ejus conatus im-

S 2 pedi-

pediretur: tanti hunc ſuum civem faciebant. In exequendis contra patriam conjurationis conſiliis, magna difficultas, magnúmque periculum eſt. Nam raro accidit, ut unicus civis potentia tanta ſit, quæ patriam ſubjugare queat: cum hîc adverſus multos pugnare oporteat, neque etiam ſæpe accidit, quod contigit C. Cæſari, Agathocli & Cleomeni, ut in promptû habeas inſtructiſſimum exercitum ad patriam ſubito occupandam. Sed cum vires conjuratis deſunt, tunc arte aliqua & dolo tentant, aut exterorum implorant auxilium. Dolo artificiali uſus eſt Piſiſtratus. Nam cum victis Megarenſibus magnam ſibi apud plebem benevolentiam comparaſſet: prodiit domo ſua, quodam die mane, in publicum vulneratus, & coram populo queſtus eſt de injuriis, quas ab optimatibus accepiſſet petiitque ut liceret ad cuſtodiam corporis ſui armatos aliquos ſecum habere: ex qua re conceſſa per imprudentiam: paulatim ſummum imperium per tyrannidem occupavit. Pandolpho Petruccio, cum ex militia Senas cum aliis quibuſdam rediiſſet, ſenatus cuſtodiam fori demandavit, remque tunc contemptui eſſet: ſed ille, opera ſuorum ſatellitum, tantam conciliavit ſibi autoritatem, ut principatum urbis, brevi tempore occupaverit. Alii alio quodam modo, ac diligenti induſtria idem præſtiterunt, ſine ullo tumultu. Sed qui per vim, aut auxilia peregrina patriam occupare conati ſunt, varios habuerunt eventus

prout

Digitized by Google

prout illis fortuna magis aut minus aspiravit, Catilina certe occubuit, Hanno, de quo sumus locuti paule ante: cum propinandi veneni occasio illi erepta esset, multos clientes aliosque suæ factionis homines armavit, & cum iis omnibus oppressus est. Thebani quidam cives, cum adversus patriam conjurassent, advocato in auxilium Spartanorum exercitu, voti compotes facti sunt, & patriæ imperium occuparunt. Omnesque adeo conjurationes contra patriam factæ aut successerunt suis autoribus, aut in ipso facto oppressæ sunt: dum tractabantur eorum consilia, nil senserunt periculi. Postquam patratum facinus fuerit, & conjurati voti compotes facti: non est aliud periculum metuendum ullum, quam ea ipsa, quæ cum tyrannide alioquin conjuncta esse solent: de quibus evitandis jam ante à nobis disputatum est. Hæc sunt quæ de iis conjurationibus docendum putavi, quæ ferro ad propositum finem tendunt: de iis quæ veneno utuntur, nil dixi, quod iisdem principiis innitantur, eademque methodo progrediantur. Magis vero etiam periculosæ esse solent conjurationes, quæ utuntur veneno, magisque de suo exitu incertæ cum ob eam causam quod communicare necesse sit consilium cum iis qui veneni naturam noverunt, quique ejus propinandi commoditatem habent, tum quod multis de causis fieri queat, ut venenum sumptum tamen non enecet. Tale fuit poculum, Commodo

Imperatori propinatum. Nam cum id vomitu ejecisset, necesse fuit conjuratis, si sublatum illum vellent, ut illum laqueo interficerent. Principes certe viri, summam pestem existimare debent conjurationes, & ab illis summopere cavere. Nam cum semel in principem conjuratum fuerit: aut ipsi pereundum est: aut alias cum quadam infamia vivendum. Si enim res conjuratis ex animi sententia succedat, interficitur princeps: sin detegatur conjuratio, & supplicium de conjuratis sumatur: tunc cadit princeps in crudelitatis suspicionem, & putatur sævitia sua, aut avaritia, in insontes sævisse, non meritas pœnas de malignis, ac perfidis hominibus sumpsisse. Monendos autem censeo omnes principes ac Respublicas: ut si quando adversus illos conjuratum fuerit: diligenter expendant conjuratorum vires, antequam ad illos puniendos accedant. Nam si magnas illas esse compertum fuerit, nihil aperte adversus illas tentandum, sed dissimulanda omnia, donec auxilia compararint: ad extinguendum hunc ignem sufficientia. Quod si aliter fecerint, exitium suum accelerabunt. Nam conjurati, cum detecta esse vident consilia sua, metu periculi, extrema quæque tentare solent. Exemplum igitur licebit imitari populi Romani. Nam, cum is aliquando binas legiones Capuæ in hybernis reliquisset, ut præsidio essent contra Samnites, atque eorum duces contra Campanos conjurassent: populus Romanus reco-

Liv. lib. 8.

e cognita, & Rutilio consuli demandata, e-
ulgavit fore, ut iidem milites sequenti quoq;
nno isthic hybernaturi essent. Conjurati igi-
ur spatium se nactos putabant, consilium,
quando vellent, exequendi, atque ita sedata
quievit in præsentia seditio, donec Consuli
patium daretur, conjuratorũ præcipuos quos-
que, tanquam id ob alias causas fieret, à cætera
urba separandi, atque ita conjuratorum robur
minuendi, ut cum postea exequi decrevissent
nstituti sui rationem, vires non haberet. Sin-
gulare profecto exemplum omnibus ad cog-
noscendum, quam lente progredi soleant res
humanæ, quando nullum in mora periculum
videtur: & econtra quam festinare soleamus,
cum in eadem mora multum periculi esse exi-
stimamus. Hæc igitur prudentissima ratio
fuerit, conjuratos suspendendi, ut consilii exe-
cutionem in alia tempora differant, tibiq; spa-
tium ad occurrendum concedant: siquidem il-
lis fucatam quandam occasionẽ objicias, qua
alio tempore commodius, quam nunc, voti
compotes fieri posse videantur. Qui aliter con-
jurationibus sese opposuerint, interitum perni-
ciemq; suam accelerabunt: perinde ut accidisse
novimus Duci Atheneo, & Guilielmo Pazzio:
quorum ille, cum adversus se factam conjura-
tionem intellexisset, re non aliter considerata,
ex cõjuratis unum cepit: cæteri cognito, quod
ipsis immineret, periculo, sumptis armis, comi-
tẽ imperio spoliarunt, Guilielmus aũt Chianæ
S 4 vallis

Digitized by Google

vallis præfectus, anno Domini 1501. cognovit Aretii conjurationem factam, ut ea urbs, Florentinis erepta, Vitelliis traderetur. Itaque Aretium ingressus, de conjuratorum viribus nihil cogitavit, sed conjuratorum unum in vincula conjecit, consilio usus Episcopi, filii sui: quare permoti cæteri conjurati, sumptis armis urbem occuparunt, & Guilielmum præfectum in vincula conjecerunt. Cum infirmæ ac debiles fuerint conjuratorum vires, optimum est illas quam primum opprimere: neque imitanda sunt exempla vel Athenei ducis, vel Dionis Syracusani: quorum ille civem quendam à quo patefacta conjuratio fuerat, interficiendum curavit, ut cæteri putarent eum nihil suspicari, ac proinde benevoli illi fierent: Dion autem, de quorundam erga se animo, & voluntate dubitans, Calippo, cui plurimum confidebat, in mandatis dedit, ut simularet se conjurationem esse facturum contra sese, ac videret, quos in eam sententiam pertrahere posset. Uterque autem horum vehementer erravit. Nam primus effecit, ne quisquam conjuratos accusare auderet: atque illi proinde ad conjurandum audaciores essent. Alter viam conjuratis ostendit, qua interficeretur. Nam Calippus eam nactus occasionem, absq; ulla suspicione Dionem imperio simul & vita spoliavit.

CAPUT VII.

Quæ ratio sit quod Reipub. forma quandoq; sine sanguine, quandoq; magnis cædibus mutetur: sive à libertate ad servitutem, sive ab hac ad illam transitus fiat.

NON immerito quæret aliquis nunc, quibus de causis forma Reipub. quandoque absque tumultu mutetur, & sine cæde, & sanguine: quandoque vero non nisi tanta cum difficultate ac tot cædibus, sive mutatione illa transitus fiat à libertate ad tyrannidem, sive tyrannide ad libertatem? Tanta enim diversitas hujusmodi mutationum esse solet, ut nisi historiæ de iis testarentur, vix credere possemus. Cum Romanum imperium à Regibus ad Consules transferretur, soli Tarquinii urbe pulsi sunt: cæterorum nullus, vel minimā injuriam passus est. In aliis mutationibus longe aliter evenisse comperies. Ego vero causam hujusmodi diversitatum petendam esse credo ex modo, quo acquisitus fuit ille status Reip. qui mutandus sit. Nam si per vim partus fuerit, non sine multorum injuriis acquiri potuit: itaque necesse deinde est in illius mutatione, ut qui injuria affecti sunt, eam vindicare conentur: ex quo indictę desiderio cædes, tumultusque nascuntur. Sed cum populi consensu & voluntate, sensim ad eum statum pervenerit Respub. qui jam mutandus est: non existit causa alium quenquam lædendi, quam Primarios illos, qui suo

ſtatu, atque principatu dejiciendi ſunt. Hujus generis fuit mutatio Reipublic. Romanæ, cum imperium, pulſis regibus ad conſules transferretur: & Reipublic. item Florentinorum, cum anno ſalutis 1494. Medicei urbe pellerentur. Nam cum illi quoque populi voluntate ad eam potentiam perveniſſent, non opus fuit in illis loco movendis, quenquam præter illos ipſos injuria afficere. Non ſunt igitur admodum periculoſæ tales Rerumpublicarum mutationes, ſed illæ ſunt & periculoſæ, & formidabiles, quæ non niſi cum vindicta multarum acceptarum injuriarum fieri poſſunt: cujuſmodi exemplorum pleni omnes ſunt hiſtoriarum libri, ut non opus ſit aliqua huc adducere.

CAPUT VIII.

Qui vult mutare formam Reip. rationem habere debet ipſius ſubjecti.

DIXIMUS paulo ante, malum civem in Republic. bene inſtituta, non poſſe efficere ut conſilia ſua prava eventum conſequantur, quamdiu civium mores integri ſunt. Id vero ita ſe habere demonſtrare quis poſſit, vel ex Spurii Caſſii, & Manlii Capitolini exemplis. Nam cum Spiritus ambitioſus eſſet, & ſingularem quandam in Repub. autoritatem ſibi cōparare conaretur: ob eamque cauſam plebem beneficiis ſibi undequaque conciliaret, agroſq; illi diſtribueret, qui ex Hernicis capti eſſent:

non

non tulere eam ambitionem patres, sed populo suspectam reddiderunt usqueadeo, ut cum illi Cassius pretium offerret divenditi frumenti, quod ex Sicilia allatum erat: noluit id populus accipere, ne libertatem suam vendere eo pretio videretur. Quod si corruptis moribus fuisset tunc Pop. Romanus, nequaquam repudiasset pecuniam illam, sed ea accepta, aditum Cassio ad occupandam tyrannidem patefecisset. Longe vero magis memorabile est etiam exemplum Manlii Capitolini, cujus insignem virtutem pro patria bello Gallico declaratam, & tot merita, unica ambitio ac dominandi cupiditas obscuravit, delevitque. Invidebat is Furio Camillo eum honorem, quem civitas illi deferebat: itaque eo insaniæ rediit, ut nulla habita ratione civium, qui adhuc integris moribus essent, ineptique, ut corrumpi possent: tumultus contra Senatum, & leges patrias excitare cœpit. Quo loco cernere licet, quam bene instituta illa Respublic foret, & quam præstans materia esset, ex qua constaret, ipsi scilicet mores. Nam etsi patres conjunctissimi semper fuerint, seque adversus plebem semper mutuo defendere solerent: in ejus tamen moribus nullus existit, qui vel favere illius institutis, vel pugnare pro illo voluerit: Et cum alios reos, multi in forum nobiles, lugubri veste comitari solerent, ut ad misericordiam judices moverent, & benevolentiam iis conciliarent Manlium nemo comitatus est: Tribuni ple-

bis vero, etsi cæteris in rebus nobilitati adversarentur, & pro populo adversus eam pugnarent, in eo motu tamen cum periculum publicum animadverterent, cum patribus sese conjunxerunt, ut communem perniciem à Rep. amoverent. Populus Romanus etiam, cum alias suis commodis avidissime operam daret, & cum Manlio, tum ēt omnibus reliquis faveret, qui nobilitatem oppugnarent: tamen cum à Tribunis plebis Manlio dies dicta fuisset, jamque judicandum sibi esset, de eo negotio, nullo animi motu perturbatus, fortissime sententiam dixit, & Manliū morti adjudicavit. Quæ omnia, si quis diligenter contempletur, talia sunt, ut facile inde cognoscere liceat, summam tūc fuisse omnium civium commoderationem æquitatemque, ut qui patriæ ac justitiæ amore longe magis permoverentur, quam omnibus M. Manlii beneficiis: sive essent ergà singulos ipsos declarata, sive etiam publice exhibita patriæ: quæ certe tanta fuerunt, ut de iis Livius in hunc modum pronuntiet: *Hunc exitum habuit vir, nisi in libera civitate natus esset, memorabilis.* Duo igitur sunt, quæ hinc discere debemus, ac possumus: Gloriam atque laudem aliis modis, ac rationibus comparandā esse in libera civitate, in qua hominum mores integri ac bonis legibus instituti sunt, quā in illa, in qua hæc omnia corrupta existunt. Alterum est, ut excellentes viri in actionibus, institutisque suis temporum habeant rationē, & sese tempori accommodent.

Liv. lib. 6.

modent. Nam id, qui facere nequeunt, iis nequaquam res ex instituto succedunt, nec proinde in actionibus suis fœlices esse possunt. Nam si historiam rerum antiquarum intueamur, facile colligemus, si Manlius in tempora Syllæ incidisset, aut Marii, potuisse idem illum præstare, quod ipsi præstitere. Et si rursus hi in Manlii tempora incidissent: primo motu interire illos oportuisset: quod populus Romanus nondum ad illam morum corruptelam tunc pervenisset, ut vel Manlius, vel alius quisquam ambitionis suæ formam, in talem materiam imprimere potuerit. Sufficit quidem unius viri ætas, ad corrumpendam aliquantum populi multitudinem: sed non eo usque, ut suæ ambitioni plane obediat: & si maxime quis id effici posse contendat, tamen rursus obstant nimiæ cupiditates ambitiosorum civium, qui non expectare possunt occasionem temporis, ut ad propositum scopum pervenire queant: sed antequam materia sit præparata, ambitione suæ formam introducere frustra conantur, atque ita opprimuntur. Nam qui tam ambitiosi sunt, nec moram ferre, neq; expectare possunt temporis occasionem: cupiditatibus suis in præceps aguntur. Non possunt autem ambitiosi homines magnam sibi comparare autoritatem potentiamque: nisi hominum mores prius sensim corrupti fuerint, ut donis ambitiosorum hominum, permoveri queant, & pertrahi in illorum sententiam. Corrum-

puntur autem mores hominum seorsim, neque obstare quis potest hujusmodi corruptioni, nisi subinde emendentur vitia, quæ grassantur in Republica, eam ad prima sua principia subinde revocando. Quod, si Manlius igitur aptos hominum mores invenisset, & accommodatos ad obediendum suæ ambitioni: res utique maximas præstitisset. Nam eo semper spectare oportet eum, qui in Republica quippiam innovare cupit, sive ut libertas publica conservetur, sive ut tyrannidi cujuspiam inserviatur. Cum enim homines sorte sua cõtenti sunt, & eo statu cum Reipublicæ tum rerum suarum delectantur: nequaquam facile permoventur ad res novas attentandas: quod etiam qui sub tyrannide vivere consueverunt, non facile ad libertatem aspirare possint.

Caput IX.

Ad res gerendas semper temporum occasiones expectare, intueriq; oportere.

DUM sæpe multumque ipse mecum cogito, de fortunæ diversitate, quæ aliis secundam, aliis adversam se in eorum actionibus, institutisque exhibet: hanc eius causam invenisse mihi videor, quod ut diversi sunt agendi modi, aliis atque aliis hominibus consueti, ac naturales: ita aliæ atque aliæ sunt temporum rationes, occasionesque. Quidam in rebus gerendis, administrandisq; ferocia quadam u-

tun-

ntur, & omnia cum impetu agunt. Quidam ontra, lente cauteq; progrediuntur. In utroq; gendi modo terminus quidam est, quem non ossumus transire sine errore: nec possunt hoines abstinere, quin mediocritatis limites ansgrediantur, sive lente, sive cum impetu aant, ex quo accidit, ut omnes errent: sed minores semper erunt errores, fortunatæq; magis eorum actiones: quibus se offerunt hujusmodi rationes temporum, quæ cum consueto agendi modo congruant. Cunctationem Fabii omnes novimus, qui per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste intervallo, ut neque omitteret eum, neq; congrederetur castris, nisi quantũ usus necessario cogeret. Hæc vero progrediendi ratio, etsi videretur virtuti Populi Romani consentanea non esse, talia erant tamen illa tempora, ut cõmodissima ac prosperrima tunc fuerit. Nam cum nuper in Italiã venisset Annibal, vir juvenis, ferox, & qui secunda fortuna usus, Populum Romanum duplici clade vehementer afflixisset, & usque adeo terruisset, ut summa difficultate eorum omnium laboraret, quæ ad disciplinam militarem, gerendumque bellum requirebantur: nullus Imperator Reipublicæ fortunatior contingere potuit, quam is, qui cunctatione, & lenta, cautaque progrediendi ratione, hostem sustinere, arcereque posset. Neq; Fabius sua cunctatione, ulla commodiori temporum occasione uti potuit, quam illa ipsa: cum tamen Naturalis esset

Livius lib. 22.

in.

in Fabio illa cunctatio, non ex præsenti temporum statu sumpta. Id enim vel eo ipso satis declaravit, quod cum Scipio in Africam postea ad conficiendum bellum trajcere vellet: Fabius ei vehementer resistebat, & omnibus modis impedire conabatur: ut qui natura sua magis ad cunctandum, arcendaque præsentia pericula ferretur, quam ad alia majora subeunda. Itaq; per Fabium non stetit, quo minus Punicum bellum absolvi finitiq; non posset, quod is non animadverteret, alia jam tempora esse, & aliam belli gerendi rationem commodam existere. Quod si solus rerum potitus fuisset, victoriam de Carthaginensibus obtinere nequivisset, quod belli gerendi rationes, temporum diversitati nescivisset accommodare. Sed cum in ea Republica tot essent insignes Imperatores, ac rei militaris peritissimi homines, voluit fortuna, ut sicuti difficilibus illis temporibus Fabius bellum sustinere, ac pericula arcere, ita postea, commodiori rerum statu, Scipio id conficere, & victoriam obtinere potuerit. Hinc igitur dependet ratio, quod Aristocratiæ ac liberæ Respub. diuturniores esse soleant, quam quæ unius principis imperio gubernantur. Habent enim illæ multiplicia ingenia, quæ temporum occasionibus melius accõmodari possunt. Princeps cum natura sua ad certum quendam agendi modum fertur, eum mutare nescit, quanvis temporum diversitates id maxime requirant, Petrus Soderinus, cujus alias et-

iam

am mentionem fecimus, natura humanus erat,& patientia sua multas injuras ferebat, quæ res salutaris fuit Reipub. simul atq; ipsi, quandiu tempora clementiora fuere: Sed cum temporum mutatione, ferrea quædam ætas adesset, quæ sæveritatem postulabat: atq; ille à consueta sua patientia & bonitate discedere nesciret, semetipsum simul, atque patriam perdidit. Iulius II. Pontifex. Maximus, toto Pontificatus sui tempore, cum impetu ac furore quodam Rempublicam cæterasq; actiones administravit, eaque res illi fœliciter successit, quia talia erant illa tempora, quæ hujusmodi administrationem postulabant. Quod si tempora mutata fuissent, & alia consilia postulassent: nescivisset ille si iis accommodare, itaque necesse illi fuisset succumbere. Non solemus autem naturales inclinationes, longasque consuetudines facile mutare: primum enim quo natura ipsa ducimur, id relinquere non possumus, deinde cum certo aliquo agendi modo, diu fœliciter rem gesserimus, non possumus nobis persuadere, ut ab illo discedamus: atque hinc pendet varietas in uno eodemque homine, quod nesciat cum temporum mutationibus mores suos, ac vitæ consuetudines immutare. Ex eodem quoque principio pendent Rerumpub. interitus Nam cum temporum mutationibus immutari leges oportet, quod si non fiat, multis malis occasio præbetur, ut prius disseruimus. Tardius autem istæ legum mutationes in

Repub.

Repub.evenire, postularique solent, quod in ea omnia lento motu mutentur. Nam non nisi longo tempore, tantopere immutari potest Reipub.status, ut aliis legibus opus sit: diversis autem progrediendi modis uti persæpe oportet, quod in bellis fortuna facile ac sæpe mutetur. Sed quia de Fabii cunctatione diximus aliquid: deinceps quæremus ex occasione, utrum bonus Imperator prælium semper detrectare possit.

CAPUT X.

Prælium ab Imperatore evitari non posse, cum hostis dimicare omnibus modis conatur.

Livius lib.7. CNEUS Sulpitius Dictator adversus Gallos inquit Livius, bellum trahebat, nolens se fortunæ committere adversus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret. Quo loco errorem nostrorum hominū sæpe à nobis reprehensum, rursus animadvertere damnareque licet: qui à veterum disciplina militari, in rebus summi momenti tantopere discedunt, ut non immerito à nobis sæpe reprehendi debeant. Accidit autem istud ob eam maxime causam, quod & principes, & Rerumpub. moderatores, pericula evitare, cupientes, totam rei militaris curam aliis hominibus demandare soleant: nec bellis unquam sese immisceant. Quod si quis etiam aut Rex aut alius monarcha, forte aliquando in exercitu apparet: nil tamen laude dignum patrare solet,

solet, sed magnificentiam tantum ac pompam quandam declarare: nec quicquam aliud exercitui præstat commodi, quam quod Imperii majestatem penes se retinendo, quæ in castris aguntur nonnunquam inspicit & observat. Sed longe magis adhuc errant hac in re, in Italia præsertim; Rerumpublicarum moderatores, qui omnem belli administrationem peregrinis ducibus demandant: ipsi ad bellum nec proficiscuntur, nec quicquam intelligunt eorum, quæ in eo fiunt vel recte, vel perperam: & interim domi considentes, de iis deliberant, quæ fieri à suis Imperatoribus velint, tantum ut ipsi gubernare belli rationem videantur. Ea autem in re, infinitis modis delinquere eos necessum est, & in eo maxime errare, in quo sapientissimos se esse existimant. Id enim prudentissimum esse putant præceptum, quod ducibus suis, in bellum proficiscentibus, imperant, ne prælium committant: tanquam si hoc modo Fabii Maximi prudentiam imitarentur, qui cunctatione sua Remp. conservavit: parum interim animadvertentes, hoc præceptũ nec posse semper observari, nec, si observetur, semper utile esse. Nã hoc pro certo statuere oportet, Prælium à duce detrectari evitarique non posse, quando hostis id omnibus modis committere decrevit. Atque hinc fit, ut qui prohibent Imperatoribus suis ne ad pugnam veniant, tantundem faciant, ac si

iisdem

iiſdem mandent, ut tunc tandem fortunam experiantur, quando eam non niſi certo periculo experiri poſſunt. Nã qui in caſtris exiſtens prælium detrectat: is aut abeſſe ab hoſte cogitur, ad minimum per quinquaginta paſſuum millia, & per exploratores ſubinde eum obſervare, ut eo veniente cedere queas, aut certe in munitis aliquibus urbibus contineri. Utrumq; horum periculoſum eſt. Nam cedendo, agrum hoſti devaſtandum concedis: ſatius autem fuerit fortunæ periculum ſubire, qnam tanto cum detrimento tuorum, pugnam devitare. Quod ſi minutis quibuſdam urbibus te contineas, manifeſtum ſubis periculum. Nam obſidebit te hoſtis, atque ita rebus neceſſariis deſtitueris, fame laborabis, & ipſa neceſſitate ad deditionem compelleris, Fabium autem imitari nou poteris, ni tam fortem exercitum habueris, ut te hoſtis iis locis adoriri non auſit, quibus tu, muniendi tui cauſa conſediſti. Neque enim cunctando prælium detrectabat, ſed occaſionem quærebat commodam pugnandi: Quod ſi iis locis cum illo congredi voluiſſet Annibal, quibus ille continebat: nequaquam pugnam detrectaſſet. Sed id ipſi periculoſum eſſe cernebat Annibal: itaque eum non invadebat: neque Fabius ab iis locis diſcedebat, quibus ſe tutiorem eſſe cernebat. Itaque fiebat, ut neutra pars prælium urgeret, quod ſi enim vel Annibal vel Fabius omnibus modis conatus fuiſſet dimicare: nulla extitiſſet ratio detrectan-

trectandi prælii, quam vel cedendo, vel munitas urbes occupando, vel plane fugiendo. Id ita se habere apparuit bello Macedonico, in quo Philippus, cum aliquoties fortunam tentasset, eaque res illi minus prospere successisset deserta quædam loca occupavit, sperans Romanos eo non fuisse sequuturos. Sed cum illi sequerentur, & Macedonas trepidos, ex stationibus, præsidiisque deturbassent: cum reliqua exercitus parte fugere coactus est. Hoc periculo edoctus, cognovit se pugnandi necessitatem evitare non posse, quandiu Romanum exercitum propinquum haberet: Itaque longe ab illo castra sua habere, & cum is unam aliquam regionem invaderet, ipse aliam ingredi cœpit. Quam rem, cum cerneret sibi itidem incommodam esse, & suas conditiones subinde deteriores fieri, tandem cum Romanis prælio decertare coactus, succubuit. Quæ cum ita sint tunc demum cunctandum fuerit, cum eædem rationes nos movebunt, quæ Fabium, & Cneum Sulpicium impellebant: si modo exercitum talem habueris, quem hostis non ausit quovis loco adoriri. Nam si stostis tuos fines nuper ingressus, nondum multa loca occuparit, nec commeatum percipere adhuc queat: proderit utique ne te forrunæ adversus eum hostem committas, quem tempus deteriorem indies & locus alienus faciat. Aliis ex causis si prælium evitare coneris, non sine damno, ac vituperio tuorum id facies: Nam cedendo uti *Livius lib 31.*

Philip-

Philippus, videberis antequam fortunā experiaris, fractus esse: nec evitabis periculum, si hostis te consequi volet. Annibal certe summus Imperator fuit, sed idem, cum in Africam adversus Scipionem revocatus esset, bellum protrahendum esse non censuit, cum tamen ea in re Fabium imitari potuisset, ob insignem quem ducebat exercitum. Quicunque igitur belli dux insignem habet exercitum, stulte agit si non fortunam experiatur, antequam ei vel pecunia, vel commeatus deficiat, vel ex alia alique causa, aut miles defluat, aut socii deficiant: quod in hisce accidentibus certissimum periculum sit, in pugna non deesse queat viris fortibus aliqua victoriæ spes. Illud vero imprimis etiam spectare debemus, ut gloriam atque laudem comparemus: quæ certe major erit, si fortiter dimicando succubueris, quam si ex alio errore fueris oppressus, antequam periculum fortunæ tentaveris Verisimile est etiam, Annibalem iisdem hisce causis permotū, cum Scipione congredi voluisse: neque enim Scipioni pericullum ullum incumbere cernebat, ut vel pecunia deficeret, vel commeatus deesset, vel iniquo loco secum congredi cogeretur, quę Fabium in Italia, ut cunctaretur movebant. Nam Scipio Syphacem jam prælio vicerat, plurimas urbes occupaverat, & exercitum tutum iam in Africa habebat, perinde ac si in Italia esset. Qui vero infesto exercitu externum hostem invadit, multo adhuc minus detrectare

ctare prælium poteſt, cum neceſſario pugnandum ſit cum iis, qui te aditu eius regionis prohibere conantur. Idq; vel imprimis fieri oportet tunc, cum ad obſidendam aliquam urbem caſtra ponuntur. Nam ei re coniuncta eſt perpetua pugnandi neceſſitas, ſicuti apparuit, cum Carolus Burgundiæ dux Moratum Helvetiorum oppidum obſediſſet. Nam tunc ab Helvetiis prælio petitus ſuccubuit: Idemque accidit Gallis Novariam obſidentibus, qui ab iiſdem Helvetiis fuſi ſunt.

CAPUT XI.

Qui adverſus multos bellum gerit, eos ſupergre poteſt, quamvis viribus inferior ſit, ſi modo ſuſtinere queat primum impetum.

MAGNA erat vis Tribunitiæ poteſtatis, in Repûblica Romanorum, uſque adeo, ut Senatui quoque formidabilis eſſet. Sed eadem quoque perneceſſaria erat ad frenandam ambitionem Optimatum, qua neceſſe fuiſſet corrumpi eam Rempublicam longe prius quam corrupta fuit. Sed ut cæteris quoq; in rebus accidit, ita hic quoque evenit, ut in re optima, & Reipublicæ utiliſſima formidabile quoddam lateret malum: cui vel legibus, vel alia aliqua ratione obviam eundum fuit. Nam tanta eſſe cœpit tribunorum plebis inſolentia, ut terrori eſſet cum patrib. tum univerſæ civitati: ex qua re natum eſſet proculdubio malũ aliquod, publicum

blicæ libertati contrarium, nisi Appii Claudii prudentia modum invenisset, quo temperari frenarique illorum impetus, furoresq; possent per collegarum intercessionem. Deligebant enim aliquem ex tribunis, quem vel Patriciorũ amore, vel patriæ reverentia, vel alia aliqua spe, facilius permoveri posse sperabant, eique autores erant, ut si quam rogationem proponere conarentur cæteri tribuni, quæ patribus aut bono publico adversari videretur, ipse illis sese opponeret, eamque impediret. Quæ res ad frenandam illam petulantiam tribunorum, plurimum profuit, & Reipublicæ longo tempore extitit salutaris. Nobis vero documento esse potest ad expendendos diversorum hostium conatus, & utrum plus possint plures, qui conjunctis viribus inferunt bellum uni alicui an unus adversus plures? Certũ est enim plures illos, quorum conjunctæ vires persępe superant unius potentiam, minus tamen efficere solere, quam unicus, quamvis ille longe inferior sit. Nam ut cætera omittamus, quæ Apparatus ab unius voluntate consilioque pendentes, faciliores reddere possunt iis, qui à pluribus gubernantur: hoc certe hujusmodi, sive fœderibus, sive conjurationibus summi momenti æstimari debet, quod qui unicus est, siquidem prudentia aliquantum polleat, & primos impetus vel leviter sustineat: facile possit fœderatorem aliquem in suas partes pertrahere, atq; ita plurimum illorum potentiam frangere, ut ipse superior

perior evadat. Hujus rei exempla ab antiquis petere non opus est, quamvis multa apud illos extent: recentia enim magis movere videntur. Anno Servatoris nostri 1484. conjuravit adversus Venetos universa Italia. Illi vero primo impetu oppressi, & vehementer afflicti, ut ne producere quidem in campum militem auderent: paulo post Ludovicum, Mediolanensem præfectum, muneribus corruptum, in suas partes pertraxerunt: quo facto, cum cæteris conjuratis ita pacti sunt, ut non modo recuperaverint omnia, quæ prius amiserant, sed Ferrariensis quoque Imperii partem obtinuerint: ita quidem, ut qui paulo ante bello succubuissent: postea conditionibus pacis cæteris superiores extiterint. Ante paucos annos, contra Gallos, universus prope Christianus orbis conjuravit: sed nihilominus, antequam id bellum perficeret, Hispani à cæteris conjuratis ad Gallos defecerunt: & cum iis transegerunt: ex qua defectione, reliqui conjurati, à proposito desistere, & cum Gallis etiam componere coacti fuerunt. Ex quibus facile conjicere possumus, quotiescunque à multis conjunctim bellum contra unum aliquem principem aut Rempublicam motum fuerit: toties unicum illum, si modo primos impetus tolerare queat, superiorem evasurum sed si tantas vires non habeat, ut primos impetus tollerare possit, multis periculis obnoxius erit: sicuti Venetis, Anno 8. accidisse vidimus: Nàm & ii, si Gallorum pri-

T mos

mos impetus ſuſtinere potuiſſent, & cunctando eo uſque bellum producere, donec conjuratorum aliquem in ſuas partes pertraxiſſent: ruinam illam, quam paſſi ſunt, facile devitaſſent: quam utique, ea ſola cauſa devitare nequiverunt, quod non habuiſſent eas vires, quibus primos hoſtium impetus excipere ac ſuſtinere potuiſſent. Cui rei argumento eſt, quod Pōtifex primum ſtatim illis, poſtquam res ſuas recuperaſſet, reconciliatus eſt: Cujus exemplum ſecutus eſt etiam Hiſpanus deinde: & ſi ulla extitiſſet occaſio: maluiſſet poſtmodum eorum uterque, Longobardiæ Imperium Venetis conſervatum eſſe, quam à Gallis fuiſſe occupatum videlicet ne Gallorum vires in Italia tantæ forent. Potuiſſent equidem tunc Veneti imminentibus malis occurrere, ſi aliquam imperii ſui partem, ante motus bellicos, hoſtibus tradidiſſent, ut reliquum poſſint conſervare: ſed ea res, ut prudenter antequam arma contra ipſos ſuſcepta fuiſſent, fieri potuiſſet: ita inter ipſos motus bellicos, nequaquam honeſta fuiſſet. Sed pauci erant Venetiis, qui ante motus ipſos, talia pericula prævidere potuerint: & adhuc pauciores eorum, qui morbi ejus remedium cernere, aut ſuadere potuiſſent. Finem ergo huic diſputationi faciens, pronuntio: ſicuti Romanis olim ſalutare remedium, contra Tribunorum ambitionem fuit ipſa multitudo Tribunorū, ob quam ſemper aliquis eorum, in partes Reipub. pertrahi potuit: ita ſemper

per remedio esse posse unicuique Principi, cum multi hostes contra illum nunc conjurarunt, ipsam hostium multitudinem: si modo prudẽs sit, & convenienti modo aliquos ex conjuratis ad defectionem sollicitare, & in suas partes pertrahere possit.

CAPUT XII.

Prudentem Imperatorem operam dare debere, ut suis militibus pugnandi necessitatem imponat: hostibus vero omnem pugnæ necessitatem demat.

OSTENDIMUS alio loco quam utilis sit Necessitas ad humanas actiones expediendas: simulque monstravimus, necessitate coactos homines, sæpe res gessisse quibus ad gloriam singularem sint evecti. Morales quoque Philosophos prodidisse, linguam & manus, quamvis per se nobilissima sint instrumenta: nunquam tamen res humanas ad eam, in qua nunc sunt, perfectionem dignitatemque promovere ac producere potuisse: ni necessitas quædam ipsas coegisset. Quæ res, antiquis Imperatoribus, cum ignota non esset, iique facile intelligerent, animos militum necessitate coactos, ad dimicandum, fortes & obstinatos fieri: in id maxime incumbebant, ut suis necessitatem pugnæ, captata quavis occasione, imponerent: hostibus vero eandem de industria adimerent. In quem utique finem, persæpe hostibus transitum per ea itinera aperuerunt, quæ

custodiri facile potuissent: & suis iter clauserunt, quod facile potuissent aperire. Quicunq; ergo cupit, sive cives urbis alicujus fortes, audaces: & obstinatos ad sui defensionem efficere: sive alium exercitum fortem & pertinacem ad pugnandum in prælio reddere: is summo studio in id incumbere debet, ut necessitatem hujus rei ipsis imponat, aut certe, ut eorum animi persuasi sint, talem sibi necessitatem incumbere. Ex quo sequitur etiam hoc, ut qui expugnare cupit urbem aliquam, & quam facile difficileque sit hoc ipsum, deliberat: ex sola necessitate istud possit metiri, quam habent cives sese defendendi. Quibus enim civibus magna imposita est necessitas defensionis, ii graves causas habent strenue pugnandi & proinde fortiter sese defendent: nec facile illa urbs occupabitur. Contrarium autem eveniet, quoties nulla singulari necessitate cogentur. Hinc fit, ut qui semel rebelles facti, à suis dominis defecerunt: longe difficilius recuperentur, quam qui prius nunquam defecerant: illis metuenda est pœna rebellionis, si recuperentur: & proinde gravem causam habent sese defendendi, ne in pœnam incidant. Cum econtra ii, qui nunquam prius defecerunt, si maxime à novo hoste occupentur, non metuũt pœnam delicti talis, quia idipsum non commiserunt. Et hæc quidem, ut plurimum hisce de causis ita eveniunt: tamen solet etiam obstinatos hominum animos ad defensionem efficere,

natu-

Digitized by Google

naturale quoddã odium, quod se mutuo prosequuntur Respublicæ liberæ & principes, præsertim qui vicini sunt: nimirum ob imperandi cupiditatem, quæ principibus solet inesse: & libertatis amorem, qua flagrant Respublicæ liberæ: sicut in Hetruria præcipue cernere licet: ubi hæc ipsa æmulatio, valde pertinaces tam principum quam Rerumpublicarum animos ad defensionem semper effecit. Hinc etiam factum, ut Florentini, quamvis in Rembellicam longe plures sumptus fecerint, quam Veneti nequaquam tamen potuerint tantum imperium comparare: quoniam vicina loca, oppidaque omnia Hetruriæ semper libertatem suam acerrime defenderint, nec unquã aliorum imperio parere consueverint. Sed Veneti habuere in circuitu vrbes, servituti jam ante assuetas, quibus perinde fuit parere illorum imperio, atque eorum, qui ipsis prius imperassent. Nam qui consueverunt sub alicujus vel principis, vel Reipublicæ Imperio vivere: ii non magni faciunt domini mutationem, sed sponte quandoque illam expetunt, prælertim si durior videatur esse servitus illius, cui nunc parent. Habuerunt igitur Veneti potentes quidem urbes in circuitu sitas, sed quę parere aliorum Imperio semper consuevissent: Florentinorum vicinæ urbes, quamvis exiguæ fuerint, tamen libertate fruebantur, servituti assuescere nesciebant, nec proinde expugnari potuerunt absque summa difficultate. Imprimis igitur sa-

pienti Imperatori providendum est, cum urbem aliquam occupare conatur, ut demat civibus necessitatem illam, quæ eos ad defensionem tam obstinatos efficit. Quod quidem efficere poterit, partim promittendo impunitatem criminũ, partim ostendendo, non violatam iri publicam libertatem, sed privatos tantum quosdam ambitiosos loco movendos esse. Et hujusmodi promissiones permultum sæpe valuerunt. Nam etsi sapientes viri animadvertant, quid sub hisce latere soleat, & sub dulci melle, venena recondita videant: populo multitudo tamen pacis præsentisque boni cupiditate tantopere permovetur, ut dolos sub tantis promissis latentes minime observet: ob quam causam permultæ civitates publicam libertatem amiserunt, quemadmodum Floẽtiæ quoque ante paucos annos contigit. Et M Crassus, quamvis suspicaretur vanas fore tantas Parthorum promissiones, militi suo tamen persuadere non potuit, ut eas contemnerent & strenue dimicarent: itaque captus eo dolo illius exercitus, una cum Imperatore suo interiit. Samnites ambitione quorundam suorũ, pacem cum Romanis pactam violaverant, & prædam ex eorum agro egerant: sed cognito periculo quod inde immineret: fœciales Romam misere, qui & prædam & rebellionis autores dederent, & pacem denuo postularent. Verum cum legati, infecta pace, Romam rediissent, Pontius illorum Imperator, hoc uno argumento suos ad for-

Liv. lib. 8. & 9.

Digitized by Google

ad fortiter dimicandum hortabatur, quod necessitas defensionis ipsis incumberet: Romanos enim bellum velle, non pacem: itaque necessario pugnandum: justum autem esse bellum, ubi necessarium: & pia arma, quibus nisi in armis spes est: atque ex hoc fundamento certam victoriæ spem pendere. C. Manlius consul cum adversus Thuscos pugnaret, & Thuscorum Vejentumque manus, ex acie in castra Romanorum irrupisset, eaque oppugnaret: opposito præsidio ad singulas portas castrorum, hostibus viam retro redeundi clauserat. Sed ea desperatio Thuscis rabiem magis, quam audaciam accendit. Nam cum incursantes, quocunque exitum ostenderet opes, vano aliquoties impetu issent: globus juvenum unus ipsum cõsulem insignem armis invadit. Consul mortifero vulnere ictus cadit, fusique circa omnes, Thuscis crescit audacia, Romanus terror per tota castra trepidos agit: & ad extrema ventum foret, nisi legati rapto Consulis corpore, patefecissent una porta hostibus viam, ut ea erumperent, & effugere possent. Atque hic præclare licet cognoscere, Thuscos tamdiu summo cum impetu dimicasse, quamdiu necessitas illos cogebat: sed cum fugiendi occasio sese obtulisset, relicta pugna aufugerunt. Simile est illud exemplum quod accidit populo Romano adversus Æquos Volscosque pugnanti. Nam cum Volsci à Romanis circumventi, in magno discrimine versarentur: idque Vectius Messius

Liv. lib. 2.

Liv. lib. 4.

eorum Imperator, vir insigni virtute, cognovisset: ostensa necessitate, quæ ipsis incumberet: suos ad pugnandum sic hortatus est: Ferro via facienda est, hac qua me prægressum videritis. Agite qui visuri domos, conjuges liberosque estis, ite mecum, non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quæ ultimum ac maximum telum, superiores estis. Itaque cernimus hîc Necessitatem à Livio summum, atque ultimum telum appellari: quam quidem rem, cum Furius Camillus præclare intelligeret, edixit militi suo, ne quemquam inermem læderet: idque palam audientibus hostibus, in Vejorum expugnatione imperavit, ne de sua salute desperantes, necessitate aliqua ad resistendum impellerentur: quæ res illi tam facilem reddidit ejus urbis expugnationem, ut illam sine cædibus occupaverit.

Caput XIII.

Utrum plus præstare possit Imperator egregius cum exercitu infirmo, An vero egregius exercitus, sub imperito ineptoq; duce.

Cum Martius Coriolanus Romæ damnatus, exulatum in Volscos abiisset, collectoque exercitu rediisset, patriæ infestus, ut vindicaret injuriam sibi à civibus illatã: solis precibus matris tandem victus, ab instituto destitit. Ex cujus rei occasione Historicus inquit, appa-

Digitized by Google

apparuisse illinc, ducibus validiorem: quam exercitu, rem Romanam esse, quod Volsci vicerint Coriolano duce Romanos tũc, qui semper vinci prius consuevissent: sed non desunt tamen in contrariam partem exempla, quod exercitus Populi Romani persæpe victis occisisque Consulibus, fortius cõtra hostem, vel ipso Livio teste, dimicarint, quam dum vivos adhuc duces haberent. Hujusmodi fuit pugna illa, quæ binis Scipionibus ducibus in Hispania commissa est, in qua, interfecto utroque duce tanta tamen extitit virtus militis, ut seipsum conservarit, victoriam obtinuerit, & populi Romani provinciam defenderit. Quæ omnia dum mecum animo reputo, exempla extare censeo, cum eorum, qui absque ducibus, sola virtute militum hostem fuderint: tum ducum, qui sua fortitudine tantum præstitere, quantũ integri exercitus vix præstare potuissent. Atq; hinc omnibus manifestum esse debere, quod alter altero opus habeat. Nam & miles Imperatore eget, & Imperator exercitu. Sed hoc observatione dignum censemus, utrum magis formidabilis esse debeat insignis Imperator, minus firmo exercitu, instructus, an vero egregius exercitus sub imperito ineptoque Imperatore? C. Cæsar sane utrumque parvi facere solebat. Nam cũ in Hispaniã adversus Afranium Petrejumq; proficisceretur, quorum exercitus firmissimi erant, nullam difficultatẽ metuebat, quod ire se diceret ad exercitũ sine duce: Rur-

ſus autem, adverſus Pompejum ſuſcipiens expeditionem in Theſſaliam, Vado inquit, ad ducem ſine exercitu. Relinquitur ergo, ut expendamus, num exercitus præpotens, ac firmus egregium ducem facilius efficiat, an vero præſtans egregiusque dux exercitum inſtituere, ac diſciplina militari ita exercere poſſit; ut bonus fortiſque evadat? Sed huic quæſtioni facile reſponderi poſſe credo, quod multis præſtantibus viris, qui in bono exercitu continentur, facilius ſit unum aliquem virum fortem ex ſuo numero deligere, eumq; inſtituere eos uſque, ut cæteris commode poſſit imperare, quam ut unus aliquis, vel præſtantiſſimus Imperator, totum exercitum inſtituere formareque poſſit. L. Lucullus, cum adverſus Mithridatem Imperator eligeretur, plane adhuc imperitus erat rei militaris: quia tamen præſtantem exercitum habebat, qui multis fortiſſ. viris inſtructus erat, mox evaſit egregius Imperator. Sempronius Gracchus etiam, cum Reſp. cogeretur magnum ſervorum numerum armare, eos ita exercuit officiis militaribus, ut brevi temporis ſpatio, præſtantiſſimos milites effecerit. Pelopidas atque Epaminondas, poſtquam Thebanos è ſervitute Spartanorum liberaſſent, eos diſciplina militari inſtituerunt, ut mox viri fortes evaſerint, quibus Spartanorum vires fregerunt. Par igitur utrinque facultas ſimul, ac difficultas eſſe videtur. Nã egregius quoq; exercitus, amiſſo Imperatore, laſcivire, atque inſolens fieri conſuevit,

ſuevit, quod accidiſſe novimus exercitui Macedonico, poſt mortem Alexandri, & Veteranis militibus, in civilibus diſcordiis ſemper. Ut plus confidi poſſe exiſtimem egregio Imperatori, ſi tempus habeat ad inſtituendum militẽ, quam firmo ſed inſolenti exercitui, cui tumultuarius aliquis dux præficitur. Quæ cum ita ſint, eos duplici modo gloriam meruiſſe cenſemus, qui non modo hoſtem vicerunt: ſed ad vincendum illum, præparare ſibi prius exercitum, atque inſtruere coacti fuerunt.

CAPUT XIV.

Quantum poſſint inter dimicandum, aut ſtratagemata, aut alias voces aliqua, præter ſpem emiſſæ.

QUOD ſummi momenti perſæpe ſint in præliis, vel leviſſima accidentia, quæ, aut ex emiſſa voce aliqua, aut conſpecta aliqua re, oriuntur, multis patet exemplis. Quintius certe Conſul, cum adverſus Volſcos pugnaret, & cerneret alterum cornu exercitus ſui cedere: vehementer vociferatus eſt, ſuosq; hortari ad dimicandum cœpit, ac affirmare quod in altero cornu victoria jam penes ſuos eſſet: quo utique clamore & ſuis animum addidit ad pugnandum, & hoſtibus terrorem tantum incuſſit, ut victoriam obtinuerit. Et in exercitu tumultuario, minuſque recte inſtituto, longe magis adhuc poſſunt hujuſmodi caſus, quod iis tãquam vento quodam omnia moveantur. Cujus rei

Digitized by Google

memorabile exemplum eſt illud, quod ætate noſtra apud Peruſinos accidit. Nam cum ea civitas civilibus diſcordiis laboraret, totaque in duas factiones Oddorum & Balionum diviſa eſſet, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant: Oddi exules amicorum operá exercitum collegerant, & nocte quadam Peruſiam ingreſſi, clanculum ad occupandum forum contendebant. Sed quia ſingulæ plateæ catenis tranſverſis præmunitæ in ea urbe, equitibus tranſitum impediunt: præcedebat eos quidam cum malleo ferreo, qui ſeras catenarum effringebat: jamque perfractæ erant catenæ omnes, præter eam ſolam, quæ ingreſſum in ipſum forum claudebat: quam dum idem frangere conaretur magno conatu, & quo minus ſatis attollere malleum poſſet, impediretur ab iis, qui ſequebantur à tergo, & jam ad arma cõclamaverant: Retrocedite, inquit ad eos (ut liberius videlicet effringere catenam poſſet.) Sed hæc vox veluti Echo, à primis ad poſteriores, atque ab his ad alios emiſſa, ſenſim uſque ad ultimos pervenit: cauſaque fuit, ut ultimi, qui non intelligebant qua de cauſa emiſſa eſſet, effugerent magno cum impetu: quos reliqui ſenſim ſequuti, inſtitutum deſeruerunt, & cauſa ipſi extiterunt interitus ſui: ex tam levi fortuitoq; caſu commoti. Ordinum igitur cõſervandorum ratio haberi debet, in prælio, non tantum, ut dimicare liceat, ſed quod iis perturbatis, quilibet caſus exercitum in fugam conjicere

Digitized by Google

jicere possit: atq; iisdem hisce de causis, inutilis bello esse solet multitudo servorũ, mulierumque. Nam ex quocunque vel levissimo motu in fugam coniicitur, & cæteris metum incutere solet. Itaque vel imprimis hoc curare debebit prudens Imperator, ne tales aliquæ voces à se, vel suis in alium finem emissæ, male intellectæ, motus alicujus causa fiant: præstabit autẽ id, si militem assuescat, ne curet cuiusquam dicta mandataque, quam eorum, qui ei præfecti sunt, & ab illorum imperio, ut totus pendeat, vulgares illos sive clamores, sive strepitus plane contemnat, neque iis ullo modo terreatur; quod alioquin ex levi casu magnum oriri malum queat. Ex iis vero quæ inter dimicandum conspecta, terrorem aut audaciam alterutri exercituum afferre solent, & ad victoriam comparandam, aut amittendam, magnum habere momentum, sunt illa, quæ prudentia quadam imperatorum excogitantur, & vel in insidiis collocantur, vel alias opportuno aliquo loco ponuntur, ad hostem terrendum. Cujusmodi illud fuit quod Sulpicius adversus Gallos excogitavit. Jussit enim mulis detrahi strata, binisq; tantum centunculis relictis, iisque agasones imposuit armis captivorum, ægrorumq; ornatos: His mille effectis, centum admiscuit equites, & noctu super castra in montem evadere, ac sylvis se occultare jussit, neque inde moveri, priusquam ab se acciperent signum. Ubi diluxit, instructo vani terroris apparatu, *Liuius lib. 7.*

exercitum eduxit ad pugnam, & cum acerrime utrinque pugnaretur, iis qui in monte erant, signum, quod convenerat, dedit. Illi autem novo sublato clamore, ad castra Gallorum, obliquo monte, tendere videbantur: Quod cum Galli ex improviso vidissent, metu ne excluderentur, omissa pugna, cursuque effuso ad castra ferebantur, à quibus cum impedirentur, ad montes silvasq; vertunt fugam atq; cæduntur. Sed prudenter in hisce stratagematibus providendum est sapienti Imperatori, ne fucus iste hosti patefieri queat: & si ab hostibus tale quiddam excogitatur: ut ipse id observet, & suis patefaciat, antequam terror aliquis inde oriatur. Semiramis olim adversus Indiæ Regem pugnatura, Camelis strata quædam imposuit, quibus Cameli Elephanti esse videbantur, ut, cum Rex tantum Elephantorũ numerum cerneret, terrore afficeretur. Sed cum Rex vani hujus apparatus certior fieret: non modo prodesse Semiramidi ullo modo non potuit, sed vehementer nocuit. Fidenates quoque, cum à Mamerco Dictatore oppugnarentur, interea dum acerime pugnabatur, ex urbe derepente emiserunt magnum numerum peditum, qui in hastis igneas faces præferrent, ut Romani novæ rei spectaculo terrerentur. Sed in omnibus hisce apparatibus observandum est, ut sicuti illi, qui terroris veri quippiam continent, hosti patefieri possunt: ita si qui plane ficti vanique fuerint, celari omnino debent, ne inno-

Livius lib. 4.

innotescant, aut plane omitti. Eaque causa fuit, ut Sulpicius Agasones suos procul à pugna collocare voluerit, & cum signum iis daret, non accedere ad prælium, sed obliquo itinere ad castra hostium tendere, ne id hosti patefactum, efficeret, ut suo fine frustaretur. Quemadmodum Semiramidi accidit & Fidenatibus, quorum apparatus non modo inutilis, sed perniciosus quoque fuit. Etsi enim ignes Fidenatum primo occursu, Romanam aciem aliquantum turbassent: tamen cum Dictator milites hortaretur, ne fumo fugari se tanquam apes paterentur, sed Fidenates, quos beneficiis placare non potuissent, suis ipsorum ignibus delerent, victi fuerunt.

CAPUT XV.

Unicum debere exercitui Imperatorem præfici, non plures.

CUM Fidenates defecissent, Colonosque Romanorum occissent: creati sunt Romæ quatuor Tribuni militum, Consulari potestate, quorum unus ad urbis custodiam relictus, cæteri delectu habito, ad conficiendum id bellum profecti sunt. Sed iidem hi, cum diversis sententiis agerentur, locũ hosti aperuerunt ad rem bene gerendam. Nam cum alii signum dare, alii receptui canere juberent, milites incerti utris obtemperandum, à Vejentibus pulsi, in vicina castra se receperunt, ita ut ignominiæ plus, quam cladis acceperint. Ob quam causam *Livius lib. 4.*

mœsta

mœſta civitas, odiſſe Tribunos, Dictatorem poſcere, in eoque ſpem poſitam habere cœpit. Atque hinc licet obſervare, quam periculoſum ſit, ut plures Imperatores exercitui præficiantur, ſive domi patriā defendere, ſive foris bellum gerere oporteat, ut recte Livius de hac re dixerit, Tres conſulari poteſtate creati Tribuni militum, documento fuere, quam plurium imperium bello inutile eſſet. Tendendo enim ad ſua quiſque conſilia, aperuerunt ad occaſionem locum hoſti. Sed recentibus exemplis idem comprobari poteſt. Ludovicus XII. Galliæ Rex, recuperato Mediolano, Anno Servatoris noſtri 1500. exercitum miſit Florentinis auxilio ad Piſas recuperandas. Ei cum bini duces, Ioannes Baptiſta Rudolphus, & Lucas Antonius Albizius præficerentur: hic junior cum eſſet, alteri honorem deferebat, & omnia pro arbitrio adminiſtrare permittebat. Sed interim hoc ipſo ambitionem ſuam ſatis declarabat, quod nullo modo collegam iuvaret, & ad omnia, quæcunque ille faceret, tacebat, perinde ac ſi rei bellicæ plane imperitus eſſet. At cum aliquanto poſt Baptiſta Florentiam revocaretur, & Albizius totum Imperium iam penes ſe haberet: tunc demum induſtriam virtutemq; ſuam declaravit: quæ omnia, præſente collega, ambitione quadam permotus, demonſtrare nolebat, ne fructum ſuæ virtutis ei tradere videretur. Huic exemplo ſimile eſt quod Livius alio loco dixit, Populum Romanum

num adversus Æquos, olim Quintium & Agrippam Imperatores delegiſſe. Sed Agrippam voluiſſe, ut omnis belli adminiſtratio penes Quintium eſſet. Saluberimum enim eſſe dicebat, in adminiſtratione magnarum rerum, ſummam Imperii apud unum eſſe. Secus autem faciunt ætate noſtra cum Principes, tum Reſpublica qui ad gerenda bella, plures Imperatores, æquali poteſtate, deligere conſueverunt, non ſine maximo ſui detrimento. Equidem, ſi quis cauſas conſiderare velit, tot cladium, quas ætate noſtra, cum Italici, tum Gallici exercitus acceperunt: ex plurium Imperatorum diſcordia, maiorem partem earum eveniſſe comperiet. Ut ſatius eſſe videatur, unum eligere Imperatorem ad conficiendum bellum, cum mediocri rei militaris peritia: quam plures præſtantiſſimos, qui dignitatis gradu eodem imperent.

CAPUT XVI.

Veram virtutem in ſummis difficultatibus tantum apparere: cum res ſecundæ ſunt, non virtutis inſitæ, ſed opum, familiarum, ac gratiæ rationem haberi ſolere.

SEMPER ita comparatum fuit, eritq; porro ſemper ita, ut qui excellenti virtute in aliqua Repub. præſtant: ii pacis tempore, rebuſq; ſecundis negligantur. Virtutem enim non modo laus, & gloria comitatur, ſed invidia quoque: atq; hinc fit, ut multi non æquare modo

do auſint ſe illis, qui inſigni virtute excellunt, ſed etiam anteponere. Exemplum, quo probare iſtud commodiſſime poſſumus, ſuppeditabit inter cæteros Thucydides, Græcus hiſtoricus. Nam cum bello Peloponneſiaco Athenienſium civitas Spartanos ſubegiſſet, ac fere totius Græciæ Imperium comparaſſet: ad tantum faſtigium evecta eſt, ut de occupando Siciliæ Imperio cogitaret. Quæ res cum in deliberationem veniſſet, Alcibiades, non tam publici boni, quam ſui commodi rationem habens, eam ſuadebat: quod futurum omnino ſperaret, ut ipſe imperator ad id bellum deligeretur. Sed Nicias, qui ſumma virtute apud Athenienſes excellebat, hoc bellum diſſuadebat. Et ut Populus certo confideret, ſe non tam priuati commodi, quam boni publici cauſa id facere: aſſerebat, in pace Athenis multos cives eſſe, qui ipſi præferentur: In bello ſe primarium fore. Ut hinc cernere liceat, antiquiſſimum eſſe hunc morbum, quo Reſpulicæ omnes ex invidia laborant. Sed hinc fieri etiam ſolet, ut iidem illi, quorum virtus pacis tempore negligitur: indignentur, & inique ferant, cum aut æquari vident ſibi, aut anteponi illos, qui virtute ſunt inferories. Ex qua re multa ſæpe male oriuntur. Nam qui negligi virtutem ſuam vident, atque contemni, ob tranquillitatem publicam, reſque nimium ſecundas Rempublicam perturbare perſæpe conati ſunt. Sed qua ratione mederi hiſce malis oporteat, etſi

ſæpe

Digitized by Google

sæpe multumque cogitarim: tamen id unum remedium præsentissimum mihi videtur: Primo, si non patiaris, ut cives admodum ditescant, ne forte opes sine virtute quempiam nimium extollant. Deinde si ratio quædam sit bellum perpetuo gerendi, ut viris virtute excellentibus liceat exercere fortitudinem suam: veluti Romani fecerunt, in primis præsertim annis. Nam, cum perpetuis bellis impliciti essent, singulis facultas dabatur, gloriam laudemque promerendi, pro virtutis suæ ratione: nec quisquam indignus ad gradum aliquem dignitatis insignem ita evehi poterat, quin rei indignitas statim appareret. Cæteræ urbes atque Respublicæ quæ raro bellum gerunt, ab hoc malo liberæ esse non possunt: itaq; semper etiam metuere debent, ne contemptam virtutem vindicta sequatur: præsertim si ii, qui negliguntur vindictæ cupidi sint, & clientelas aliquas habeant. Roma etsi aliquandiu hoc morbo libera fuerit: tamen eadem ipsa tandem, confectis bellis Punicis, & devicto Antiocho, cum nullus metus superesse videretur: multos deligebat exercitus duces, non tam ratione virtutis eorum quam gratia ea, qua apud Populum valerent. Paulus Æmilius certe aliquoties Consulatum petens, repulsam passus est, neque ad illum gradum pervenire potuit ante Macedonicũ bellum: quod cum arduum, atq; difficile videretur, omnium consensu ei demandatum fuit. Anno servatoris nostri 1494.

cum nostra Respub. multis bellis occuparetur, nec quisquam nostrorum civium singulare aliquod virtutis exemplum edidisset: tandem sors in Antonium Iacominum incidit, qui singulari rei militaris peritia præditus, modum ostendit exercitibus imperandi. Et excelluit illius virtus tandiu, quam difficilia illa, atque periculosa bella durarunt; nullo cæterorum civium se illi per ambitionē opponenti. Sed confectis iis, cum alia faciliora, levioraque bella gerenda essent: semper multos habebat competitores, usque adeo, ut cum tres eligendi essent duces, qui Pisas obsiderent, ipse ex illorum numero unus esse non potuerit. Ex quo errore, etsi nemo observarit. id profecto sequutum est, ut Pisæ, quæ Antonii industria ad deditionem facile compelli potuissent, adversus hosce imperitos duces se tam fortiter defenderint, ut à Florentinis non nisi pecunia emi potuerint. Sed interim singularis fuit Antonii humanitas, & patientia, qui de vindicando hoc sui contemptu, injuriaq; nunquam cogitavit.

CAPUT XVII.

Eum civem, qui gravi injuria affectus est, non debere adhiberi ad magnum imperium.

ILLUD quoq; in Repub. diligenter providendum, ne civi, qui insigni aliqua injuria affectus sit, demandetur provincia administrandi rem magni momenti. Claudius Nero, qui ab exercitu, quem Annibali oppositum habebat,

bat discedens clanculum, cum parte copiarum, ad Livium collegam profectus est, ut conjunctis viribus cum Asdrubale pugnarent, antequam ille fratri Annibali se conjungere posset, prius Hispaniæ Imperium sortitus, cum eodem Asdrubale infœliciter bellum gesserat. Nam quanvis occupatis saltibus quibusdam, iuxta Iberum fluvium, Asdrubalem in tam arctum locũ coegisset, ut ipsi vel iniquo loco pugnandum, vel fame pereundum fuisset: tamen ab eodem deceptus fuerat fraude Punica, ita ut sub specie conscribendarum pacis conditionum, Asdrubal aliquot dierum dilationem nactus, interim noctu clanculum ex saltus illius angustiis exercitum deduxerit in tutum locum: non sine insigni ignominia Claudii. Quæ res Romam perlata, Claudio magnum vituperium cum apud patres, tum apud plebem pepererat. Sed idem hic postea Consul factus, tam audax consilium arripuit, ut relicto exercitu sine duce, solo Annibalis errore confisus, qui eum abire ignoraret, cum exercitus parte è Lucanis in Picenum, ad Livium collegam, quantis potuit itineribus, contenderit, ut Asdrubalem, à quo prius fallacibus pacis conditionibus elusus fuerat, opprimeret. Quæ res usque adeo sollicitam reddidit Rempub. ut uniuersa civitas in luctu, terroreque fuerit, donec nuntium rei bene gestæ accepisset. Ferunt autem Claudium interrogatum postea, qua de causa tam audax consilium arripuisset, quo publica liber-

Liv. li. 26. & 27.

tas

tas, totaq; Respub. in summum discrimen adducebatur? Respondisse eum, se id propterea fecisse, quod sciret fore, si succederet ejus instituti ratio, ut macula illa deleretur, quam ad Iberum fluvium, ob eiusdẽ Asdrubalis fraudem accepisset. Si non successisset, vindicatas iri calumnias, quas in immeritum se tunc Populus Romanus conjecisset. Itaq; cum hæc ita se habeant, & videamus in illa Repub. quæ nondum tanta morũ corruptela laborabat, quanta nostra ætate omnium hominum mores occupavit, tantã fuisse, in egregio cive, vindictæ cupiditatem: facile intelligere debemus, quid de nostris hominibus, si quando magna injuria afficiantur, sperare, aut expectare debeamus. Maxime vero si consideremus, hisce malis nullo remedio obviam iri posse.

CAPUT XVIII.

Summa laude dignum esse illum Imperatorẽ, qui hostis sui cogitationes, consiliaq; providere, ac præcognoscere novit.

RECTE Epaminondas Thebanus, nihil in Imperatore tam laudabile asserebat, quam si hostis sui deliberationes, consiliaque prænosceret. Quæ res, cum per se ardua, atq; difficilis sit: prudentissimum illum esse oportet, qui conjecturis id assequitur, quod certis indiciis haberi nequit. Neq; vero consilia hostiũ tantum difficulter intelliguntur, verum etiam actiones: & actionum non illæ solum, quæ clandestinæ sunt,

ſunt, verum etiam quæ coram fiunt in exercitu. Nam ſæpe accidit, ut cum pugna ad multam noctem uſq; durarit, is qui vicit, victum ſe eſſe putaverit, & victus victorem ſe eſſe errore quodam exiſtimaverit. Ex quo factum, ut conſilia ſæpe inita ſint, plane autoribus ſuis perniciosa Tale quiddam accidit Bruto ſimul atq; Caſſio, qui de eventu pugnæ male inſtituti, cõſilia inierunt ſaluti ſuæ contraria. Nam cum victoria penes Brutum eſſet, in illo Cornu, cui ipſe præerat: Caſſius in altero cornu victũ Brutum eſſe putavit, & in fugam verſum illius exercitũ: itaq; de ſalute ſua deſperans, ſibi mortem conſcivit. In prælio, quod Galliæ Rex cum Helvetiis, ad S. Cæciliam in Inſubria, ætate noſtra, commiſit, cum pugna ad noctem uſque protraheretur: exiſtimarunt Helvetii illi, qui integris ordinibus ſuperfuerant, ſe eſſe victores, neque de iis qui[cæſi profligatiq;] fuiſſent, quicquam ſciebant: eaque cauſa fuit, ut ſaluti ſuæ non conſuluerint, quod exiſtimarent, ſibi die ſequenti profligandas eſſe hoſtium reliquias. Tantuſque fuit iſte error, ut Pontificium Hiſpanumque exercitum in ſummum diſcrimen adduxerit: quod ii confidentes victoriæ, quam penes Helvetios eſſe putabant, Padum trajecerint, ac in Gallorum manus propemodum inciderint. Tale quiddam etiam, in Romanorum Æquorumq; caſtris olim accidit, cum duce Sempronio Conſule dimicaſſent. Nam cum varia Fortuna ad noctem uſq; acriter pugnaretur:

tur: ſupervenientenocte graviter læſi erant utrinq; exercitus: itaque de victoria utriq; deſperantes, non in caſtra redire auſi ſunt, ſed vicinos colles occuparunt, in quibus ſe tutos fore confidebant. Sed Romanorum exercitus bifariam diviſus, partim Sempronium Conſulem ſequutus eſt, partim Tempanium Centurionem, cujus ſingularis virtus in illo prælio enituiſſet, ac propemodum ſola obſtitiſſet. quo minus univerſi eo die delerentur. Poſtero die cum & Sempronius penes Æquos eſſe victoriam crederet, & Æqui penes Romanos: diſceſſere utrique, Sempronius Romam, Æqui alio, & caſtra deſeruerunt. Sed Tempanius, qui Romani exercitus partem ſecum habebat, ea re cognita, in caſtra Romanorum rediit, ea conſervavit, & hoſtium inſuper caſtra ſpoliavit, Romamque magna cum laude, & opimis ſpoliis rediit. Cujus rei occaſio, ei ex utriuſq; exercitus errore cognito oblata fuit. Atque hinc licet intelligere, quod facile contingere queat inter dimicandum, ut utrinq; laborent exercitus iiſdem difficultatibus: & cum ſemper victoriam reportaturum, qui citius animadvertere potuerit hoſtium difficultates. Hujus rei evidentiſſimum exemplum eſt, quod accidit Anno ſalutis noſtræ 1498. quo tempore Florentini noſtri Piſas magnis copiis obſidebant. Cum enim Piſani obſidione cincti multis difficultatibus laborarent: Veneti, in quorum clientelam ii ſeſe dediderant, non aliter auxilia afferri poſſe puta-

putabant, quam si bellum averterent, & in alium locum transferrent: & magnis copiis imperium Florentinorum alio loco invaderent. Itaque Lamonam vallem ingressi, occuparunt Marradium vicum, & Castalioneam arcem, in alto colle positam, obsederunt. Florentini interim obsidione Pisana non discedendum putabant: quamobrem collecto novo exercitu, cum Jacobo Quarto Appiano, & Rinucio comite Marliano, ducibus, Marradiis in auxilium miserunt. Cum eo pervenissent: Venetus exercitus relicta arcis Castalioneæ obsidione, Marradium ipse quoque se contulit. Sed cum jam per aliquot dies vicini fuissent bini exercitus, magna commeatus penuria utrinque laborabant, & cæteris quoque rebus necessariis indigebant. Itaque cum neuter alterum ad prælium provocare auderet, neque intelligeret quæ in alterius castris fierent, aut quibus indigerēt: deliberatum constitutumq; est in utroque exercitu eodem die, de movendis inde castris. Et Venetus quidem Berzigellam, Faventiamque versus flectere decreverat: Florentinus Cosaliam Mugelliumque ducere volebat. Cum dies movendis castris constitutus adesset: & impedimenta expedirentur, forte in Florentinorum castra advenit mulier quædam, vetula, paupercula, è vico Marradio, ut cognatos quosdam inviseret quos in Florentinorum castris se habere putabat. Ex hac cum Florentini duces cognovissent, Venetum quoque jam castra Mar-

radio movere: audaciores facti consilium mutarunt & constiterunt: literisque Florentiam missis, significarunt, se coegisse hostem inde discedere, & victoriam obtinuisse. Cujus rei bene gerendæ occasio, ex sola ea re ipsis contigit, quod priores animadvertissent hostium difficultates. Quod si idem nuntius prius ad Venetum, quam nostrum exercitum pervenisset: idem iis utique præstitisset, quod præstitit Florentinis nostris.

CAPUT XIX.

Pœnane an obsequium magis necessarium sit, ad regendam populi multitudinem.

REpub. multiplici bello afflicta, delecti Imperatores erant Appius Claudius & Volumnius Cõsules, ille in Hetruriam, iste in Samnium. Appius homo superbus, & durus Imperator, multa prælia locis, & temporibus iniquis commisit, nihil scite aut fortunate gessit: & jam prope erat, ut neque dux militibus, nec milites duci satis confiderent Volumnius humanus, & erga militem benignus, rem tam fœliciter gessit, ut ex sua provincia Appio in auxilium vocaretur. Quæ cum ita sint, plus ad gubernandam populi multitudinem prodesse videtur humanitas, & benevolentia, quam crudelitas. Sed Cornelius Tacitus, & alii etiam aliqui contrarium sentire videntur, quod dicant, In multitudine regenda plus pœnam, quam obsequium valere. Ego vero censeo distinctione quadam opus

opus esse hîc, & quandoque severitatem, pœnamq; magis esse necessariam, quandoque obsequium prodesse. Nam si gubernanda sit hominum multitudo, quæ alioquin tibi subdita non sit, sed ex civibus tuis constet, quales erant cives Romani, qui eodem cum Patriciis jure utebantur: eam benignitate potius, atque obsequio gubernare decet, quam pœnis coercere, & cogere. Nec decebat igitur Romanos Imperatores, quibus Imperium ad certum tempus demandabatur, cives suos tanta acerbitate tractare: neque si id conarentur, commode, utiliterque faciebant: nisi excellens alicujus virtus tanta esset, ut ejus sæverissimis Imperiis omnes obediendum censerent: ut cum Manlio Torquato factum novimus. Qui subditis suis imperat in exercitu, ei ratio habenda est, ne insolentes fiant, & proinde pœna tunc, quam obsequium, utilior: quæ tamen interim ita moderata esse debet, ne odium conciliet: quod odium subditorum, Principi nunquam prodesse possit. Evitabit autem odium, maxime quidem, si à rapinis abstineat, ne sanguinem propter rapinam sitiisse videatur. Nam cum alias cædes per se principibus ingratæ sint, extra magnam necessitatem: ob prædam rapinamque ad hujusmodi crudelitatem permoveri putantur, atque ita incidunt in odium subditorum. Ut benevolentiæ summa ratio habenda sit ab Imperatoribus, curandumque, ut ab hostibus etiam humani, boniquè esse putemur.

CAPUT XX.

Humanitatis unicum exemplum ad Faliscos occupandos plus potuit, quam magnæ vires.

CUM Furius Camillus Faliſcos aliquandiu obſediſſet, & commiſſis aliquot prælиis, voti compos fieri non poſſet: accidit, ut Pædagogus quidam, cui demandati erant Principum civitatis aliquot liberi, eos exercendi ludendique cauſa, ante urbem, ut pacis tempore cõſueverat, produxerit. Quos ubi variatis ſermonibus, luſuque à porta longius ſolito abduxiſſet: ubi res dedit, progreſſus inter hoſtium ſtationes, in caſtra Romana ad prætorium Camilli perduxit. Atque hic Faliſcos ſe in manus Romanis tradidiſſe, inquit: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum ſint, in poteſtatem dediderit. Quæ ubi Camillus audivit, non ad ſimilem, inquit, tui nec populum, nec Imperatorem ſceleſte veniſti, cum ſceleſto hoc tuo munere. Denudatumque eum, manibus poſt tergum religatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgas eis, quibus proditorem in urbem agerent verberantes, dedit. Ad quod ſpectaculum concurſu populi primum facto, deinde à magiſtratibus de re nova vocato ſenatu, tanta mutatio animis injecta eſt, ut qui modo efferati ira odioque adverſus Romanos eſſent, legatos ultro ad poſcendam pacem & dedendam urbem, ad illos miſerint. Egregium ſane

Liv. lib. 5.

Digitized by Google

ſane exemplum, quo diſcere queamus, Juſtitiam fidemque aliquando magis commovere homines, quam ullæ vires, aut bellicæ machinæ id poſſint præſtare. Ut urbes quæ tantis viribus occupari nequiverint, humanitate fideque hoſtium permotę, portas ultro aperuerint. Neque vero deſunt in hiſtoriis alia quoque hujuſmodi exempla. Nam cum etiam Pyrrhus armis Romanorum ex Italia depelli non poſſet, Fabritii liberalitate receſſit, poſtquã nimirum oſtendiſſet, quantam pecuniam repudiaſſet, quę offerebatur à Pyrrhi familiari, ut illum veneno tolleret. Scipioni Africano quoq;, nequaquam peperit tantam gloriam Carthago nova ſubito occupata, quantam attulit liberale illud facinus, quo captã Alluci Celtiberorum Principis ſpõſam inviolatam ſponſo reſtituit. Nam ad illius rei nuncium univerſa Hiſpania commota eſt, & populi Romani juſtitiam, fidemq; colere cœpit. Eſt enim apud omnes gentes ita comparatum, ut viri magni, atque excellentes, juſtitiæ cultum ament, liberalitatem fidemque expetant: quo fit, ut Philoſophi in doctrina de moribus, & vitæ Politicæ inſtitutione, eadem hæc ſemper inculcent: & in deſcribenda Principum vita, Hiſtorici hoc unum videntur ante oculos poſitum habere, ut ſi quem laudare velint, eum iiſdem hiſce virtutibus exornatum fuiſſe demonſtrent. Xenophon ſane in eo maxime laboravit, ut oſtenderet Cyrum, multas victorias humanitate & familiaritate quadam *Liv. li. 26.*

naturali comparasse: & quod à superbia luxuria, crudelitate, avaritia, cæterisq; hujusmodi vitiis, quæ humanam vitam contaminare solent, abstinuerit.

CAPUT XXI.

Unde factum sit ut Annibal in Italia, vitiis, Scipionis virtuti contrariis, idem præstiterit, atq; Scipio in Hispania?

HÆC cum ita se habeant admirari licet eos Imperatores, qui contrario modo viventes, tamen ad eundem finem pervenere. Nam hinc sequi videtur, quod neque ab humanitate neque justitia victoriæ pendeant: cum ex contrariis habitibus, liceat eandem laudem atque gloriam comparare. Neque vero longe petitis exemplis opus est. Ille idem Scipio, de quo paulo ante diximus, Hispaniam ingressus, fide, justitia, humanitate, ac liberalitate, universam eam provinciam in sui admirationem, amoremque compulit. Econtra autem Annibal, postquam in Italiam cum exercitu advenisset, vitiis virtuti Scipionis contrariis, eadem præstitit, atq; ille in Hispania. Nam crudelitate sua, perfidia, rapinisque effecit, ut brevi temporis spatio, universæ Italiæ urbes ad illum deficerent. Quæ omnia, dum ipse mecum diligenter cogito, ex variis causis oriri videntur. Primum enim videntur homines rerum novarum cupidi esse, non ii tantum, qui sub tyrannide vivunt verum etiam illi, qui fœlici ac tranquilla pace fruun-

fiuuntur. Verum enim eſt, quod alias quoque monuimus, homines, ut rebus adverſis affliguntur, ita rurſus ſecundis rebus luxuriari. Atque hoc novitatis deſiderium, portam aperire ſolet unicuique, qui forti aliqua manu regionem quampiam ingreditur: ut eum, ſi peregrinus ſit, adeant: ſi domeſticus, etiã circumdent, foveant, & ejus vires augeant. Parum videlicet curantes, num humanitate, juſtitiaque, an crudelitate, in gerendis rebus, utatur. His accedit, quod homines non minus mali metu moveantur, quam boni cupiditate, ac ſpe: atque hinc fit, ut non minus ei obtemperent, quem metuunt, quam illi, quem diligunt: videnturque etiam magis dicto obtemperantes eſſe illi, quem timent illi, quam ei, quem diligunt. Quæ cum ita ſint, nihil intereſt ad laudem atque gloriam comparandam, hocne an illo modo egregius Imperator vivat. Nam ſi excellenti virtute præditus ſit, magnam apud omnes exiſtimationem ſibi comparabit, qua delebuntur vitia, in utroque extremorum ab illo commiſſa. Hujuſmodi fuit virtus cum Scipionis tum Annibalis: qua obſcurati, deletiq; ſunt omnes errores, quos commiſerunt, alter ut diligeretur atq; amaretur: alter vero ut omnibus formidabilis eſſet. In utroq; enim imperandi modo, mediocritas quædam eſt, & termini quidam obſervandi: quos ſi quis tranſgreditur, vehementer errat, uſq; adeo, ut ex iiſdem hiſce cauſis vehemẽter periclitari queat. Nam qui in id nimium

incumbit, ut ametur, & facilis, humanuſque habeatur: contemptui hominum facile ſeipſum expoſuerit. Qui terrori eſſe vult omnibus, in odium incurrit. Mediocritatem qui in utroque ſervare potuerit, is vero ſapientiſſimus ac prudẽtiſſimus haberi debebit. Sed q̃a id difficile eſt, inſigni virtute opus erit in Imperatore, ut ea deleantur, quæcunque in utroque extremorum commiſſa fuerint vitia. Quæ etſi in Scipione ſimul, atque Annibale eſſet: non potuere tamen, ne illi quidem ſemper cavere, quin vel nimia facilitas ei, vel huic extrema ſæveritas aliquando periculum crearet. Nam à Scipione defecerunt in Hiſpania, cum amici multi, tum magna exercitus pars, ob unam illam cauſam, quod cum facilis, atque benignus eſſet, eum nemo metueret. Nam ita comparatum eſt inter homines, ut accepti beneficii pauci recordentur: itaque ſi quæ occaſio ſe offert, quæ utilis eſſe videatur obliti benevolentiæ Principis, ambitione ſua in præceps aguntur. Quod cum ſibi eveniſſe Scipio tunc animadverteret, vel nolens coactus fuit, eam ſæveritatem adhibere, quam prius ſtudio, ac diligentia evitare conabatur. Annibalem vero, ſi quis putet, non dediſſe pœnas nimiæ crudelitatis: is cogitare debet, Neapolitanos & alios quoſdam Italiæ populos, metu ejus perfidiæ, ac tyrannidis ſolum permotos, ſeſe illi cum cæteris dedere noluiſſe, ſed in fide pop Romani permanſiſſe. Eadem vero ipſius crudelitas, atque perfidia

effecit

effecit, ut eum populus Romanus tanto odio prosequeretur, quãto nullum unquam hostem ꝑsecuti sunt. Quod ut ita se habere intelligas, expende an nõ Pyrrhum cum exercitu Italiam vastantem, monuerint periculi, quod ab illo impendebat, qui eum veneno tollere cupiebat? Sed Annibalem semper odio prosecuti sunt, etiam inermem, & tandem interitus ejus causa fuerunt: quod impium illum perfidumque censerent. Hæc igitur illi ex perfidia, & crudelitate mala evenerunt: sed eadem hæc crudelitas, militem suum in officio continuit, usqueadeo, ut quamvis exercitum haberet ex diversis gentibus compositum: nunquam tamen memoriæ proditum est, aliquam in ipsius castris, vel seditionẽ, vel rebellionem fuisse: quod insignis ejus virtus, cum illa sæveritate conjuncta, efficeret, ut omnibus terrori esset. Quæ cum ita sint, cõcludimus ad laudem & gloriam comparandam, ex rebus præclare ac fortiter gestis, nihil referre, an insigni humanitate fideque Imperator omnia tentet, an vero sæveritatem atq; duritiem adhibeat: dummodo insigni virtute, & rei militaris peritia excellat. Nam illa teguntur errores in utroque extremorum commissi.

Digitized by Google

CAPUT XXII.

Manlii Torquati duritiem, & humanitatem Valerii Corvini, eandem utrique gloriam peperisse.

BINI fuerunt per idem tempus Romæ insignes Imperatores, T. Manlius Torquatus & M. Valerius Corvinus, pari gloria & rerum gestarum magnitudine: hostibus quoque pari modo terrori erant, & virtute eadem adversus illos utebantur: sed in exercitu contrario fere modo imperabant. Manlii imperia dura erant, quod neque delicta ulla condonaret, neque à labore unquam quiescere militem permitteret. Valerius humanus erat, benignus, familiaris militi, & ad ignoscendum facilis: utque tanto magis obsequentem eum, atque obedientem haberet, neminem unquam læsit: cum econtra, Manlius filium securi percusserit, ut reliqui milites metu pœnæ magis essent obedientes. Sed in tanta animorum diversitate, par utrinque gloria parabatur, & ad Rempub. eadem redundabat utilitas, adversus hostes denique eadem patrabantur facinora. Neutri miles vel pugnam detrectavit unquã, vel quocunque modo, aut repugnavit, aut defecit Idque in Manlio magis admiratione dignum videtur, cum tanta fuerit ejus Imperii sæveritas, ut non in præsens modo horrenda, sed in posterum quoque tristis exempli foret, ex qua factum, ut Manliana Imperia in proverbium abic-

abierint. Quæ cum ita se habeant, videndum nobis est, quæ Manlianæ sæveritatis causa fuerit? Quid Valerium ea utentem facilitate ad res gerendas adjuverit? Cur idem præstiterint: & utrum satius fuerit hunc, an illum imitari? Manlium si recte, ut ab historico describitur, expenderis: natura fortem virum fuisse comperies, erga patrem ac patriam pium, & religiosum. Nam patrem à tribuno plebis accusatum, vitæ suæ periculo liberavit, & cum Gallo singulari certamine pro patria pugnavit: nec tamen id extra ordinem injussu Imperatoris facere voluit: sed, cum vastæ magnitudinis ille Gallus in pontem prodiisset, & Romanum provocaret, ad Dictatorem pergens, Injussu tuo, inquit, Imperator, extra ordinem nunquam pugnavero, non si certam victoriam videam. Permittente Dictatore pugnavit, & hostem vicit. Tantus autem vir, si quando ad Imperium evehitur, omnes reliquos similes esse sibi cupit: & quia vir fortis est, res quoque fortes, atq; arduas imperat, utque illæ fiant, sicut imperatæ sunt, adhibita sæveritate efficit: quod res magnæ atque arduæ, non nisi sævero imperio perficiantur: Ut igitur obedientes habeas eos, quibus tu imperas, recte imperare oportet: & in recte imperando id spectare, ut proportionem observes, quæ est vitæ tuæ, atque conditionis, ad vitam naturamque subditorum & pro illius modo metiaris rerum, quæ jubentur, magnitudinem, ac parvitatem: Ita quidem, ut si ea sit

Liv. lib. 7.

proportio magnitudinis tuæ, erga ſubditorum conditionem, ut jure hoc illis imperare poſſis, imperes: ſin minus, abſtineas. Recte enim ac ſapienter quidam pronuntiabat: tamdiu per vim conſervari Imperium poſſe, quamdiu vis Imperantis major eſſet, quam eorum quibus imperatur. Nam cum proportio hæc ſolvitur, majoresq; eſſe incipiunt ſubditorum vires, quam Imperantis: periculum imminere, ne Imperium iſtud amittatur. Res igitur magnas atque arduas imperare non debet is qui non eſt vir magnus, ac fortis: & arduas hujuſmodi res ſi imperarit: nequaquam credere debet, ſubditos humanitate ac facilitate Imperatoris, motos iri ut imperata faciant. Nã ſæveritate opus eſt & metu pœnæ, ut res arduæ, atque difficiles obſerventur: à qua ſæveritate quicunque alienum ſe eſſe videt, cavere debet ab omni extraordinario imperio. Nam mites delictorum pœnæ legibus attribuuntur, ſed atroces ab ipſius Imperatoris natura pendere creduntur. Manlium igitur cenſere debemus ad eam ſæveritatem naturæ ſuæ ductu, compulſum eſſe, quæ in Rebuſpublic. perſæpe neceſſaria eſt, ad emendandos civium mores, & leges quodammodo renovandas. Quod ſi quæ Reſpublica tam fœlix eſſet, ut ſtatis temporibus tales quoſdam viros ſortiretur, à quibus vitia publice graſſantia emendarentur, leges renovarentur antiquę, & tollerẽtur illa omnia, quæ eam corrumpũt, & ad interitum ducunt: perpetua eſſe

poſſet

posset. Valerius Corvinus natura facilis erat, nec curabat, ut miles quicquam aliud faceret, quam ea, quæ jam longa consuetudine in castris usitata essent. Ea vero quia & salutaria erant, & minime difficilia, non urgebant eum ad atroces pœnas infligendas: & si qui puniendi essent, ii ob ipsas leges, non Imperatoris duritiem, puniri sese putabant. Ex quibus omnibus accidebat, ut apud militem benevolentiam simul, & autoritatem sibi compararet. Ex quo factum est, ut quanvis diversis vitæ institutis, atque Manlius uteretur, ad eundem tamen finem pervenerit: quod utriq; miles ex æquo obsequens esset; alteri propter atrocis pœnæ metum, alteri propter modestiam, & humanitatem, qua omnium illi conciliabantur animi. Et si quis horum alterum imitari desiderat, hoc unum ante oculos positum habere debet, ne vel in eos errores incurrat, in quos Scipionem supra incidisse docuimus; aut illos, quibus se Annibal contaminavit. Ad quos evitandos delendosque, una singularis virtus conducet. Hisce ita constitutis, superest ut cõsideremus nunc, satius ne sit Imperatori, ut Manlium, an vero ut Valerium Corvinum imitetur? Qua de re non desunt in utramque partem argumenta. Nam qui scribunt de viri principis institutione, Valerii mores Manlii moribus anteponunt ut apud Xenophontem cernere licet, qui Cyri humanitatem, totiusque vitæ rationem talem describit, qualem in Valerio Livius commemorat,

morat, præsertim tunc, cum adversus Samnites Consul profectus fuisset. Nam cum milites ad pugnam blanda admodum, ac facili oratione hortatus fuisset, ita de illo loquitur historicus: Non alius militi familiarior dux fuit, inter infimos militum, omnia haud gravate munia obeundo, in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis: vincere aut vinci vultu eodem, nec quenquam aspernari, parẽ qui se offerret: factis benignus, haud minus libertatis alienæ, quam suæ dignitatis memor & quo nihil popularius est, quibus artibus magistratus petierat, iisdem gerebat. Sed idem hic Livius tamen qui Valerii facilitatem tantopere laudavit: de Manlii sæveritate quoque honeste & sentit, & scribit. Asserit enim atrocitatem illam pœnæ, filio irrogatæ, obedientiorem fecisse duci militem: utque vigiliæ, custodiæ, & stationum ordinis intentior cura esset. Profuisse quoque eam sæveritatem tunc, quando in prælium descensum est: ut facile convenerit inter omnes Latinos, atque Romanos, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis Tullius Manlius dux fuisset, eius haud dubie futuram fuisse victoriam. Quæ cum ita sint, difficile est pronuntiare, uter alteri sit præferendus? Sed nobis tamen de hac quæstione sic pronuntiandum videtur, ut dicamus: Eum Imperatorẽ, qui civis est liberæ civitatis, melius facere, si Manlii, quã si Valerii imperia imitetur

tetur, quod illa omnia publici boni causa ita administrentur: ad privatã utilitatem vero minime referantur: atq; hinc, ut neq; clientes sibi parare queat talis Imperator ad opprimendam Rempublicam neq; sui cives de illo quicquam tale suspicari possint. Quæ autem imperandi ratio publicum bonum maxime promovet: privati commodi quam minimam rationem habet: ea & Reipublicæ maxime salutaris est: & Imperatori ipsi, qui vir bonus, & Reipublicæ amans sit, utilissima: cum vacet ab omni suspicione. Contrario modo se habent Imperia Valerii. Nam etsi idem ex iis fructus ad Rempublicam redeat: multa tamẽ suspicari solent homines de magna illa militum erga Imperatorem benevolentia, ne aliquando ea in Reipub. detrimentum, perniciemque referatur. Valerio ipsi certe nihil tale contigit, quod in urbe nondum corrupti essent civiũ mores, nec proinde consueti de suis Imperatoribus male suspicari. Præsertim si non tam longo tempore exercitui præessent: Quod si autem exercitui is imperet, qui alias etiã princeps sit, ut apud Xenophontẽ Cyrus erat: eum Valerio quam Manlio similiorem esse decet. Nã eo spectare oportet Principẽ, sive domi, sive in militia sit, ut suos habeat & obedientes, & sui amantes. Obedientes erunt si illum videãt esse egregiũ, strenuum legũ ac disciplinæ militaris imprimis observantẽ. Amore vero eum prosequentur, si fuerit facilis in conversatione, atque humanus, cæ-

terisque

terisque virtutibus polleat, quibus Valerium simul, & Cyrum excelluisse novimus. Neq; unquam cuiquam nocere potest hæc benevolentia militum erga illum Imperatorem, qui alioquin est eorum princeps. Nam cum unus ille rerum potiatur, unum illum & amare debent, & uni illi parere. Sed aliter se habet res cum is in exercitu imperat, qui civis est ejusdem urbis, cujus cives sunt & sui milites. Nam hunc decet iisdem legibus ac magistratibus parere, quibus & ipsi parere coguntur. In Annalibus Venetorum legimus, cum eorum naves aliquando appulissent, & magna orta esset inter remiges, & populum discordia, ut ad manus pugnamque jam reduisset negotium: non potuisse jam seditionem, vel per lictores, vel cives, vel ullos alios magistratus sedari: solo adventu Petri Lauredani tandem, qui anno superiori illorum Imperator fuisset, sedatam esse: quod ejus iussu remiges à pugna quievissent. Sed eandem illam obedientiam remigum, tantopere suspectum Lauredanum Senatui reddidisse, ut metu, ne quid adversus Rempub. moliri conaretur, eum post paucos dies carceribus inclusum, mortis supplicio affecerint. Itaq; cum hæc ita se habeant, ei Imperatori imitanda sunt Valerii Imperia, qui etiam extra militiam Princeps est. Illi vero qui alicujus Reipu. civis est, nequaquam: quod nec sibi, neq; Reipub. salutaris sit, Reipu. salutaris esse non potest hæc imperandi ratio, quod per eam Imperatori aditus ad occupandam,

dam tyrannidem præparatur. Imperatori quoque perniciosa esse solet. Nam etsi nil mali cogitet, seipsum tamen reddit suspectum, & in periculum conjicit. Sed Manlii imperia viro principi nequaquam conveniunt: Civi obesse non solent, nisi ratissime: nimirum si forte insignis illa sæveritas, cum tantæ virtutis existimatione conjuncta fuerit, ut nimiam invidiam pariat, quemadmodum Furio Camillo accidit.

CAPUT XXIII.

Quibus de causis Furius Camillus in exilium pulsus fuerit?

QUOD superiori capite docuimus, Valerii Corvini imperia, neque Patriæ, neque Imperatori salutaria esse, Manliana autē Reipu. quidem utilia: ipsi Imperatori nonnunquā ob invidiā nocere: id Furii Camilli exemplo, ita se habere satis cōmode demonstratur. Erat enim is Manlio, quam Valerio similior, ut milites ejus virtutem admirarētur simul, atq; odio prosequerentur, Livio attestante. Nā magnanimus erat, prudens, in obeundis omnibus officiis militaribus diligens, & rei militaris peritissimus: quæ omnia efficiebant, ut militi admirationi esset. Sed odiū illi, apud plebem præsertim conciliabat rursus, quod sæverior in puniendis militū delictis foret, quam remuneranda illorum virtute. Vejentanam prædam à milite, post expugnationē ejus urbis, captam, æstimare coegit, *Livius lib. 5.*

git,

git, & decimam partem in publicum, ad usus sacros conferre. Triumphum deinde duxit, supra consuetum modum, cum in urbem curru, equis albis juncto, invectus fuerit. Id enim populo non modo civile parum videbatur, sed ne humanum quidem, Dictatorem Jovis, solisq; equis æquiparatum: ut clarior, quam gratior ille triumphus fuerit. Quo loco censere debemus, maximum momentum apud plebē habere, ad odium principi conciliandū, si ab illo fraudetur emolumento aliquo insigni, justoq;. Nam qui semel re aliqua utili spoliatus fuerit, nunquam deponere solet ejus incuriæ memoriam: præsertim cum, ob necessitatē, subinde admoneamur rerum utiliū, quas semel amisimus, easq; magno cum direptoris odio expetamus. Secundum locum obtinet superbia, quæ liberis hominibus vehementer odiosa esse solet. Nam etsi nemini noceat, ferre tamen eam non possunt liberi homines: Itaque ab ea cavere debent viri excellentes, perinde ut à scopulis in mari, quod odium pariat. Nemo autem sapiens odium adversus se concitare debet, sine insigni aliqua causa.

CAPUT XXIIII.

Roma ad servitutem redacta est, Imperiorum prorogatione.

REIPUB. Romanorum formam, si quis accurate intueatur, is deprehendet primariam illius interitus causam, ex Agrariis contentioni-

tionibus, & magistratuum prorogatione ortam esse. Quibus morbis, si in tempore prospectum fuisset: diuturnior esse publica libertas potuisset, magisque pacata. Nam etsi ob prorogata imperia, seditiones Romæ ortæ nullæ videantur: constat tamen eos, quibus prorogati fuere magistratus, ad tantam autoritatem, potentiamque pervenisse, quæ publicæ libertati perniciosa fuerit. Equidem si omnes, quibus aliquãdo continuati magistratus sunt, L. Quintio similes fuissent: nullum ex ea re periculum creari publicæ libertati potuisset. Nam cum inter plebem ac patres contentiones essent, & Plebs eosdem Tribunos (quod aptos illos ad resistendum patribus putarent) in sequentem annum denuo creasset: & patres ob eandem causam Quintio Consulatum prorogare vellent: restitit ille vehementer, nec passus est ut patres plebem, in re quæ mali exempli esset, imitarentur, magnaque contentione obtinuit, ut novi consules crearentur. Hunc si cæteri cives Romani fuissent imitati, nequaquam pessimo exemplo, antiquum de continuandis magistratibus Senatusconsultum solvissent: neque etiam ex hac magistratuum cõtinuatione, ad prorogationem Imperii ventum fuisset, quæ res perniciem Reipubli. attulit. Primus, cui Imperium prorogatum est Romæ fuit P. Philo. Nam cum is Palæopolim obsideret, & sub finem Consulatus sui, videretur in manu victoriam habere: nullum illi successorem miserunt, *Liuius lib. 3.*

sed

ſed prorogato Imperio, eum Proconſulem renunciarunt. Sed hæc res, etſi publici boni cauſa à Senatu decreta fuiſſet, tamen ſucceſſu temporis, in peſſimum exemplum abiit, & Reipu. tyrannidẽ induxit. Nam quanto magis procul ab urbe bellum gerendũ erat, tanto magis neceſſaria videbatur iſta Imperii prorogatio. Hinc autem factum, ut pauciores cives Romani, in re bellica excellere potuerint, cum pauciores Imperatores fierent: omnisque belli gloria ad paucos quoſdam, quibus Imperia prorogabantur, redirer. Præterea facile poterat is Imperator, qui egregio exercitu longo tempore imperaſſet, eum ſibi devincire, ut Senatus P. Q. Romani quodammodo oblitus, ſolos Imperatoris faſces agnoſceret. Nam ob haſce cauſas factum eſt, ut & Marius, & Sylla exercitum adverſus Rempub. comparare potuerint, & Cajus Cæſar ipſam Rempub. invadere, & occupare. Quæ mala nunquam accidiſſent S. P. Q. Romano, ſi illa magiſtratuum, & Imperiorũ prorogatio non in uſu fuiſſet. Quod ſi obiicias, nõ potuiſſe res tantas geri à Populo Romano, in locis tam remotis ab urbe, niſi continuati fuiſſent Imperatoribus magiſtratus. Ad id ego reſpondeo, tardius quidem tantum Imperii faſtigium forte potuiſſe occupari: ſed idem illud poſtea durabilius fuiſſe; nec tam cito, potuiſſe Monarchiam, ſublata publica libertate introduci.

CA-

CAPUT XXV.

De Quintii Cincinati, & multorum aliorum civium Romanorum paupertate.

ALIO loco à nobis disputatum, & ostensum est, ad publicam libertatem in Repu. conservandam, plurimum interesse, ne cives opibus admodum augeantur. Id, utrum aliquo statuto Romæ cautum fuerit, aut quodnam illud esset, ignorare me fateor: præsertim cum leges agrarias toties oppugnatas esse noverimus. Sed hoc tamen constat, circa annum quadringentesimum à condita urbe, plurimos Romanorum civium pauperes fuisse. Nec verisimile est aliam hujus causam, quam quod paupertas nemini obstaret, ad honores & magistratus quoslibet adeundos. Virtutis ratio habebatur solum, eaque expetebatur in deligendis magistratibus & muneribus distribuendis, quacunq; tandē seu domo, seu casula habitaret. Quæ res efficiebat, ut opes divitiæque contemnerentur. Hæc ita se habere vel uno hoc exemplo apparuit. Cum Minutius Consul adversus Æquos bellum gerens, ab iis circumventus, & obsessus esset: tantaq; jam iu urbe Roma trepidatio foret, ac si mœnia obsiderentur, ad id remedium ventum est, quod rebus afflictis unicum habebant, ut Dictatorem L. Q. Cincinatum, consensu omnium dixerint. Hic vero, ut Livius ait, operæpretium est audire, qui omnia præ divitiis humana spernunt: neque honori ma- *Livius lib. 5.*

gno

gno locum, neq; virtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperii populi Romani L. Quint. Cincinatus, trans Tyberim quatuor jugerum colebat agrum. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe agresti intentus, salute data invicem redditaque: rogatus, ut quod bene verteret ipsi Reique pub. togatus mandata Senatus audiret: Admiratus togam propere è tugurio proferre uxorem Raciliam jubet, qua, simul absterso pluvere, ac sudore, ubi velatus processit, Dictatorem eum gratulantes consalutant: in urbem vocant, & qui terror sit in exercitu exponunt. Ille in urbem veniens, collecto mox exercitu, Minutium liberavit, Æquos, à quibus obsidebatur, spoliatos omnibus rebus nudos sub jugum misit: prædam ingentem suis tantum militibus divisit: Consularem exercitum ipsumque Consulem increpans. Carebis, inquit, prædæ parte ex eo hoste, cui prope prędæ fuisti: & tu ô Minuti, donec Consularem animum incipias habere, non consul deinceps, sed Legatus his legionibus præeris. Idem hic Dictator, Magistrum equitum in hac expeditione dixit, L. Tarquinum Patriciæ gentis, sed qui, propter paupertatem stipendia pedibus fecisset, bello tamen primus Romanæ juventutis esset. Usque adeo non obstabat iis temporibus virtuti paupertas: ut viro forti, atque egregio Quintio Cincinato, sufficerent ad victum quatuor agri jugera. M. Attilii Reguli temporibus,

Livius Lib. 18.

bus, etiam fuisse videtur civium Romanorum eadem paupertas. Nam cum is in Africa contra Carthaginenses fœliciter bellum gereret, petiit à Senatu, ut liceret sibi redire in Italiam, & villam, quam mercenarii devastassent, restaurare. Eam igitur frugalitatem populi Romani admirari debemus, qui non opes ex bello, sed laudem atque gloriam quærebant: prædam in ærarium conferebant. Quod si ex bello opes quærere studuissent, parum curasset ille, qui in Africa militabat, num agri illius Romæ recte colerentur an non? Modestiam autem & magnanimitatem civium Romanorum quis non evehat ad cœlum usque? qui cum exercitui præficerentur, majores se quolibet Rege censebant. Non reges illos, non populi aut Respub. ullæ terrebant. Domum reversi, ac deposito magistratu, deinde humiles erant, parci, ad rem attenti, & exiguorum prædiorum assidui cultores: magistratibus obsequebantur, majores suos in honore habebant, & reliqua modestorum civium officia tam diligenter ob bant, ut quis magnopere admiretur, in iisdem animis tantam mutationem esse potuisse. Duravit hæc civium Romanorum frugalitas, usque ad tempora L. Pauli Æmilii: quæ ultima fuit ætas Reipub. fœlix, faustaque. Nam idem cōparata ingenti præda, ærarium ditavit: parum curans, si interim ipse consueta fortuna contentus esse cogeretur: usque adeo enim nullus ob paupertatem cōtemptui habebatur, ut cum generum,

qui

qui in eo bello præclaram operam Reipub. navasset, argenteo vase donasset: id primum argentum fuerit, quod in illam domum prius unquam pervenisset. Quo loco non incommoda occasio se offerret, de paupertate disserendi, & ostendendi, illam longe utiliorem humano generi, magisque salutarem extitisse, quam opes: quod ob illam multæ præclaræ artes inventæ excultæque fuerunt: quas opes & luxus postea perdere consueverunt. Sed cum de eadem hac re, à multis hominibus alias quoque sit disputatum: hoc loco eam non amplius attingemus.

CAPUT XXVI.

Propter mulieres, magnos sæpe motus excitari.

Liv. lib. 3.

APUD Ardeates semel orta civilis discordia est, inter Plebem & Optimates, eo, quod virginem plebei generis forma maxime conspicuam bini peterent Juvenes: Alter virgini genere par, ad id tutorum opera utebatur: alter nobilis, sola forma captus, quem adjuvabant Optimatum studia: idem hic matris judicio superior erat, quæ splendidissimis nuptiis jungi puellam cupiebat. Cum discordia hæc intra parietes componi nequivisset, in jus ventum est. Postulato audito matris, ac tutorum, magistratus secundum parentis arbitrium dat jus nuptiarũ. Sed tutores de injuria decreti palam concionati in foro, manu facta virginem

ex

Digitized by Google

ex domo matris rapiunt. Adversus quos infestior coorta Optimatium acies, sequitur incensum injuria juvenem. Fit prælium atrox. Pulsa plebs armata ex urbe proficiscitur, & colle quodam occupato, in agros Optimatium cum ferro, ignique excursiones facit: evocataque opificum multitudine ad spem prædæ, urbem obsidet. Parum utrique parti domi armorum bellique visum est. Optimates Romanos ad auxilium urbis obsessę, Plebs ad expugnandam Voscos excivere. Priores Volsci venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecerunt. Eos paulo post secuti Romani, firmiori monumēto circumvallarunt, quam ipsi urbem. Victi tandem Volsci, à Romanis sub jugum missi sunt, & Ardeæ res compositæ, principibus ejus seditionis securi percussis. Quo loco observare decet, memorabile exemplum turbarum, quæ mulierum causa excitentur, quod multa talia in Rebuspublicis subinde & oriantur, & dudum orta sint, quæ à parvis initiis cœpta, magnas turbas tandem dederunt, & quandoque amittendi imperii causa extiterunt, veluti stuprum Lucretiæ illatum Tarquiniis, & tentata Virginiæ pudicitia, Appio, cæterisque Decemviris. Animadvertit Aristoteles quoque id in Politicis, itaque inter primas causas ejectæ tyrannidis, censet referendas esse injurias, quæ mulieribus vel per stuprum, vel per adulterium inferuntur: de qua re nos quoque supra docuimus, cum de conjurationibus disputaremus. Itaque

vel imprimis providendum erit in Reip. gubernatione, ne quid tale oriatur, & si quid tale jam ortum sit, ut ei remediũ adhibeatur, antequam morbus tam altas radices agere queat: ne quod Ardeatibus accidit, nobis quoque evenire magno nostro malo contingat.

CAPUT XXVII.

Qua ratione componendæ sint civiles discordiæ: Falsumque esse quod quidam dicunt, melius sub imperio tuo conservari posse civitatem seditionibus laborantem, quam concordem.

IN reconcilianda civitate, discordiis civilibus laborante, imitari debemus Consules Romanos, & modum observare, quo Ardeatum res, seditione turbatas, composuerunt: principibus ejus seditionis securi percussis, & eorum bonis in publicum redactis. Tres enim in universum sunt modi, quibus componuntur in civitate res, seditionibus civilibus turbatæ: quod earum principes aut è medio tollendi sint, ut apud Ardeates factum est: aut in exilium pellendi: aut ad pacem cum adversariis faciendam cogendi, & indicta pœna, ne se mutuo lædant, prohibendi. Sed ex omnibus tribus deterior, aut sane minus utilis est postremus: quod omnino fieri nequeat, ut partes, quæ multis utrinque cædibus, injuriisque exacerbatæ sunt, pacem eam servent, ad quam coactæ sunt per vim. Nam cum singulis diebus

sese

ſeſe mutuo & videant, & audiant, & inter ſeſe converſentur, ab injuriis abſtinere non poſſunt: cum ſubinde cauſæ quædam incidere ſoleant, quibus ad iram, vindictamque permoveantur. Exemplo ſit nobis civitas Piſtola, quæ ante quindecim annos tota in Panciaticos & Cancellarios diviſa erat, ita ut armis quoque inter ſeſe geminæ hæ factiones certarent: eoque tandem rediit res, ut neque à cædibus, neque rapinis abſtineretur, ſed domos etiam alii aliis diruerent. Florentini igitur, quibus curæ erat, ut eorum res componerentur, tertio modo utebantur: & pacem inter partes facere conabantur: ſed interim majores utrinque injuriæ ſubinde inferebantur, donec experientia ipſa edocti, ſeditionum principes partim in exilium mittere, partim carceribus mancipare inciperent: quo modo ſedati ſunt motus illi, & pax in hodiernum uſque diem duravit. Sed longe ſatius fuiſſet proculdubio, ſi ſtatim ab initio principes illorum motuum ſuſtuliſſent: Neque vero ulla alia de cauſa, aut tunc à noſtra, aut alias ab aliis Rebuſpub. negligitur hæc ratio componendarum ſeditionum, quam quod ſæveritatem quandam, & animi magnitudinem requirat: quæ infirmis Rebuſpub. non facile invenitur. Sed hi ſunt errores principum virorũ, qui diſceptandis hujuſmodi controverſiis præficiuntur, ex eo utique dependentes, quod ad mores, & conſuetudines antiquorum, parũ in hujuſmodi negotiis reſpiciant. Uſque-

adeo enim ſunt puſillanimes, ob pravā quandam educationem, ut exiſtiment veterum exempla aut crudelia eſſe, aut nimis difficilia. Et à veritate diſcedentes, in pravas quaſdam opiniones incidunt: ex quarum præſcripto de rebus arduis poſtea judicant, non ſine magno Reipublicæ detrimento. Tale eſt, quod per idem tempus Principes noſtræ civitatis jactabant: oportere urbem Piſtolam ſub Imperio noſtro cōſervare, per civium diſcordias: quemadmodum Piſanam, per propugnacula, & arces. Utrumque autem abſurdum eſt. Et de arcibus quid ſentiendum ante docuimus. Nunc dicimus, factiones civium nequaquam prodeſſe, neque moderatoribus urbium, neque principibus ac dominis earum, ad illos melius vel compeſcendos, vel in officio continendos. Primum enim, cum natura hominibus inſita ſit quædam inconſtantia: nunquam fieri poterit, ut quæ factiones à te nunc pendent: ſemper eodem modo erga te ſint affectæ: cum modo hunc, modo illum fautorem, patronumque expetant. Quod ſi quæ ſunt igitur partes, in civitate factionibus laborante, quæ non tibi confidant, aut à te læſas eſſe ſe putent: eæ prima belli occaſione ad hoſtem tuum deficient, cauſaq; erunt, totam urbem amittas. Si ea civitas quæ factiones habet, ſub imperio ſit liberæ alicujus Reipublicæ, longe majora adhuc mala orientur: quod ſingulæ factiones, ſuos patronos in Rep. quæ illis imperat, quocunque tandem

modo

Digitized by Google

modo præhensare, muneribus corrumpere, aut aliis officiis sibi devincire conabuntur. Ex quo id certe consequetur, ut in Rempublicam quæ imperat, etiam sensim introducantur discordiæ civiles, quæ subinde cum magistratuum commutatione, de uno cive in alium serpent: ut neque subita civitas unquam vere amica esse possit ei, sub cujus imperio continetur: neque ipsius imperantis Reipublicæ cives, unquam vera certaque tranquillitate fruantur. Animadvertit id Blondus in Historia Florentinorum nostrorum: quos, inquit, dum Pistolensium res seditionibus turbatas componere voluerunt in suam Rempublicam discordias civiles transtulisse. Anno Salutis nostræ 1501. defecerat à nostra Republica Aretium: & vallem Tyberinam, Cianamque universam, occupaverant Vitellii simul, & Valentinus dux. Ob quam causam misit in Italiam Galliæ Rex Lantii dominum, ut Florentinis hæc loca restituenda curaret. Is vero ut erat vir sapiens, cum singula loca obequitãdo, ubiq; inveniret quosdam, qui se Marziocæ factionis esse dicerẽt: vehementer factiones hasce vituperabat: & nunquam laturum Galliç Regem asserebat, ut in aliqua urbe cives aliqui se factionis alicujus esse pronuntiarent ne Regiæ quidem. Nam si qui sint Regiæ factionis sequitur alios esse Regi adversarios, sed omnes amicos, & charos esse, cũ sibi, tum inter sese, nec patitur ullas esse factio-

Digitized by Google

nes. Quod igitur quidam principes existimant aliquas Imperii sui urbes, non posse domari, nisi per factiones civium: id certum est eorum imbecillitatis indicium. Nam cum per vim eas compescere nequeant, ad hasce artes sese convertunt: quæ pacis tempore aliquid prosunt, sed cum bella ingruunt, plane sunt perniciosæ.

Caput XXVIII.

Observandas esse civium Actiones: quandoque enim sub specie pii alicujus officii latere tyrannidis principium.

Livius Lib. 4.

CUM aliquando fame civitas laboraret, Sp. Melius ex equestri ordine prædives, rem utilem pessimo exemplo est aggressus. Frumento namque ex Hetruria, privata pecunia coempto, largitiones ejus facere instituit, plebemque hoc munere delinire: ut eam, quacunque incederet, supra modum hominis privati, secum traheret, haud dubium Consulatum despondentem. Et quoniam Consulatus eripiendus esset invitis patribus, de regno cogitare, quod id unum dignum tanto apparatu consiliorum præmium foret. Sed cum patefactum jam esset, tela in domum Melii conferri eumque domi conciones habere, ac non dubia regni consilia esse: Senatus Dictatore electo, ejus vim, consiliaque oppressit. Memorabile exemplum, ut observemus, persæpe evenire posse, ut quæ bona, piaque officia videantur, ea in Reipubli-

publicæ perniciem converti posse, nisi remedium in tempore adhibeatur. Non possent equidem Respublic. neque gubernari, neque consistere, absque præpotentium, ac magnorum virorum auxilio: eadem vero potentia, & existimatio virtutis, instrumentum esse solet quibusdam civibus, ad tyrannidem occupandam. Quamobrem diligenter providendum in Rep. ut cum magnates, clarosque viros habere oporteat, non nisi ex iis rebus cives potentes existimationem, laudemque comparare possint, quę Reipublicæ utiles, ac salutares esse queant. Modi igitur expendendi sunt, quibus autoritatem sibi, & existimationem comparare ii cives possunt, & providendum quinam à publicis officiis, muneribusque dependeant? aut privata ambitione nitantur? Ex officio publico laudem comparant sibi cives potentes, cum ad munus aliquod publicum adhibiti, id bene administrant, & publico bono bene consulunt sive in bello, sive in pace res gerantur. Quæ vero autoritas, & existimatio his modis comparantur, Reipub. salutares sunt: debetque non modo non prohiberi quisquam, ab hac ratione laudis, & gloriæ comparandæ: verum etiam propositis potius præmiis invitari. Illam vero existimationem formidare in Repub. oportet, quam privata ambitione ac largitione affectare solent cives aliqui, quemadmodum Sp. Melium fecisse modo docuimus: & alii quidam præpotentes atque ambitiosi cives, etiamnum

facere consueverunt, qui ut clientes habeant, per quos suo tempore innovare, ac perturbare Rempublicam possint, multis beneficiis plebem sibi devinciunt. Itaque legibus institutam, munitamque Rempublicam esse oportet, quibus impediantur, arceanturq; hujusmodi ambitiosorum hominum conatus: Et econtra, præmia iis proposita sint, qui ex re bene gesta autoritatem, & gloriam merentur. Romæ certe iis, qui in bello se bene gessissent, triumphi pro amplissimo præmio concedebantur, & alii item honores aliis dabantur, pro ratione rerum ab ipsis gestarum. Ad compescendam vero ambitionem eorum, qui Rempublicam quocunq; modo perturbare conarentur: summum remedium erat in publicis accusationibus positum, quod diem dicere coram populo liceret, cuiq; vel potentissimo civi: Et si minus hujusmodi accusationes aliquando sufficerent, ob plebem largitionibus corruptam: ad Dictatoris absolutum, summumque Imperium confugiebant, qui regia quadam potentia hosce motus compescebat, & tranquillitatem Reipublicæ comparabat: ut in ejusdem Spurii Melii casu factum est, de quo paulo ante docuimus. Quod si quando enim hujusmodi sive conatus, sive facinora impune ferantur, ita commovetur Respub. ut vix restitui, sanariq; possit.

CA-

Digitized by Google

CAPUT XXIX.

Populi errores plerumq; à principibus dependere.

VIRI principes nequaquam inique ferre debent delicta subditorum, aut iis graviter infensi esse propter illa: sed existimare se causam esse eorum: sive propter negligentiam exigendæ pœnæ: sive quod iisdem vitiis ipsi quoque contaminati sint. Neque vero opus est longe petitis exemplis id probare, ætatem nostram intueamur, & consideremus, qui populi ob rapinas ac latrocinia maxime celebres fuerint. Videbimus enim eorum principes iisdem vitiis contaminatos fuisse. Antequam è Flaminia, Æmiliaq; pellerētur ab Alexandro VI. Pōtifice Reguli ii, qui illam sub Imperio habebāt: erant eæ regiones latrociniis plenæ. Nam & cædes, & rapinę quotidie frequentissime erant. Quæ res nequaquam ex natura loci, ut quidam per id tempus putabant, sed principum malitia oriebantur. Nam cum essent pauperes, & nihilominus splendide, ac magnifice vivere vellent: omnis generis prædas, rapinasque excogitabant. Nam ut de cæteris artibus taceamus: hęc insignis erat illorum malitia, quod cum lata lege quippiam publice interdixissent: ipsi deinde primi erant, qui in latam à se leegm peccarent, ut cæteros invitarent. Neque etiam cæterorum, qui in eandem legem deliquissent quenquam puniebant, donec esset magnus

Digitized by Google

illorum numerus: ac tunc demum, non justitiæ conservandæ causa, sed prædæ dulcedine permoti, pœnas ab omnibus simul gravissimas exigebant. Ex qua re hoc sequebatur absurdum, ut expilati assiduis illis mulctis homines, ad paupertatem redigerentur: atque hinc impellerentur ad vexandos alios, quibus existimarent se viribus esse superiores: quo quidem modo vitia non emendabantur, sed ad ea homines instituebantur: dependebantque hæc omnia ex prava eorum Regulorum natura. Hisce simile est quod Livius narrat, de legatis populi Romani ad ferendum Apollini donum, ex præda Vejentana missis. Nam cum hi, navi longa Siculum fretum prætervecti, in piratas Liparenses incidissent: Liparas devecti, ex more ejus civitatis, tanquam res publico latrocinio parta, dividendi erant inter cives una cum dono, quod secum ferebant, nisi Timasitheus quidam, qui eo anno in summo magistratu erat, Romanis, quam Liparensibus, similior, Legatorum nomen, donumque, & Deum, cui mitteretur, & doni causam, veritus esset ipse, & multitudinem, quæ regenti semper similis est, eadem hac religione implevisset, legatosq; tutatus, cum præsidio, Delphos usque fuisset prosequutus. Nam hîc quoque evidenter cernis, civitatem Liparensium rapinis, cædibusq; sub prioribus magistratibus assuetam, Timasithei tamen autoritatem sequutam à sacrilegio abstinuisse: ut verissimum sit, quod Laurentius

Liv. lib. 5.

noster

noster Mediceus in ore habere solebat, ex Oratore illo Romano petitum: Talis est civitas, quales sunt principum mores.

Caput XXX.

Arcendam esse invidiam, si quis autoritate sua in Rempublicam boni quippiam introducere cupit. Et quæ sit ratio urbem defendendi.

POST captam à Gallis urbem, eandemque Camilli virtute recuperatam: desierant jam ulla contemni bella. Itaque cum Latini, Volsci, Hernici, Antiates, Hetruriaque omnis in armis esset, Senatus diis gratias agere, quod Camillus in magistratu esset. Dictatorē namque eum dicendum fuisse, si privatus esset. Sed cum foret tribunus militum consulari potestate: quinque illius collegæ, fateri regimen omniū rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uno viro esse, sibique in animo destinatum, Camillo submittere Imperium, nec quicquam de sua majestate detractum credere, quod majestati ejus viri concessissent. Camillus pro tanto collegarum obsequio, & talibus Senatus de se judiciis gratias egit, annisurum se, ut conceptam tanto civitatis consensu de se opinionem, constantem efficiat. Circumsederi urbem Romanam invidia, & odio finitimorum; itaque pluribus exercitibus opus esse. Te igitur P. Valeri, inquit, socium Imperii cum legionibus adversus hostem duco. Te, Q. Servili, alte-

ro exercitu instructo paratoque, in urbe castra habere placet, intentum sive Hetrusci, sive Latini aut Hernici se moverint. Tertius exercitus ex Causoriis, senioribusq; scribatur à L. Quintio, qui urbi mœnibusque præsidio sit. L. Oratius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poscent, provideat. Te, Servi, Corneli, præsidem hujus publici consilii custodem religionum, comitiorum, legum, rerumque omnium urbanarum facimus. Patres cum Tribunos militum cernerent tam concordibus animis junctos, ut parere juxta atque imperare parati forent, optime de bello, pace, universaq; Repub. sperare. Nobis vero ex hoc exemplo discere licet, quantum Reip. prodesse queat, unus aliquis vir excellenti virtute præditus, si ea tanta fuerit, ut omnem invidiam superare queat. Præterea non posse cujusquam virtutem tantam esse, quæ multum Reipub. prosit, ubi obstant invidi illius conatibus & gloriæ. Evitandam igitur, extinguendamque invidiam, contra illos excitatam, qui patriæ vehementer prodesse cupiunt, idque duobus potissimum modis fieri posse dicimus. Nam in re difficili, atq; ardua primum, ubi omnes periclitari se cernũt: deposita omni ambitione, ad eum confugiunt, eique sponte obediunt, cujus spectata virtus juvare posse videatur. Sic enim Camillo accidisse vidimus, qui cum ter prius Dictator fuisset, semperque se egregium Imperatorem, & Reipublic. amantem ostendisset: sui vero com-

modi

modi rationem non habuisse, & publico bono tantum incubuisse videretur, talem de se opinionem suis civibus præbuerat, ut Imperii ipsius magnitudinem, atque potentiam nemo formidaret, nemo invideret, nec quicquam de sua majestate detractum credebant, quod majestati ejus viri concessissent. Alter extinguendæ invidiæ modus est, qui fit sublatis invidis tuis, sive fato naturali, sive per vim. Idque usurpari solet tunc præsertim, cum cernis tantam esse invidiam, ut conatibus suis obstare nunquam desinant, quamvis ii Reipub maxime salutares futuri sint. Non desunt enim, qui tanta invidia laborent erga viros excellentes, in urbibus iis præsertim, quibus corrupti sunt mores civium, ut malint vel patriæ interitum cernere, quam virtute & gloriæ eorum favere, per quos illa conservari posset: Neque ullum aliud esse solet remedium adversus tantam invidiam, quam sublatis hujusmodi hominibus invidis. Quod si igitur tam fortunatus esse possit quispiam, ut naturali fato illi tollantur, qui obstant suæ virtuti: is sine cædibus, aliisque ullis motibus tantum malum evincere potest, & suæ virtutis specimina edere, pro salute patriæ. Si tam faustus fortunatusq; esse nequeat: de alia ratione cogitandum est, qua impedimenta virtutis tuæ è medio tollantur: idq; longe prius faciendum, quam ullum singulare virtutis exemplum edere possis. Hæc ita se habere vel ex sacris historiis comprobatur. Nam antequam

Moses Dei Opt. M. jussu leges suas ratas facere posset, & id expedire, quod ille in mandatis habebat, quam plurimos homines sublatos esse oportuit, qui invidia commoti, ejus obstabant conatibus. Hanc necessitatem præclare agnoscebant, cum Hieronymus noster Savonarola, tum Petrus Soderinus Florentiæ. Sed Monachus eam evincere non potuit, cum illi autoritas & potentia deesset: neque ab iis satis intelligeretur, qui illi auxilio esse & potuissent, & debuissent: non defuit ille tamen officio suo, ut ex ipsius Concionibus apparet, quibus invehit contra sapientes hujus seculi. Nam hoc modo nuncupat invidos illos, qui ipsius doctrinæ, & vitæ institutis obstabant. Soderinus vero fore sperabat, ut beneficiis aliquando, ac recta vivendi ratione hos scopulos superaret, præsertim cum & juvenem se adhuc esse intelligeret, & novos subinde clientes, amicosque conciliari sibi cerneret: Itaque ab omni violento motu cavebat, ignorans, quod ubi tanta hominum malitia obstat, frustra expectatur commoda rerum gerendarum occasio: quod maligni illi homines nullis neque donis, neque officiis placari possint. Uterque horum igitur interiit tandem, alter quod invidiam superare nequivisset: alter quod eam, uti conveniebat, oppugnare in tempore nescivisset. Hæc in Camillo observari hoc loco oportet: quemadmodum etiam ratio, quam in defendenda urbe observavit, non in alium finem procul dubio ex-

pressa

pressa ab historico, quam ut exemplum haberemus ad imitandum. Voluit Camillus exercitum à se conscriptum, in urbe castra habere, ad ejus custodiam. Quamvis enim cives illi alias homines bellicosi essent, & imminente necessitate arma capere potuissent: satius tamen putavit tantus Imperator, in rebus præsertim afflictis, ut antequam ex urbe exercitum educeret in hostem, domi omnia parata essent scriptique milites, quibus nova, si quæ orirentur, pericula propelli liceret: nec concedendum, ut tandem, cum necessitas urgeret, tumultuarie homines ad arma vocare oporteret. Id enim sapienti Imperatori unice cavendum: ne ad urbis defensionem, tumultuario quodam modo cives vocare necesse sit: sed providendum longe prius, ut singuli ad certa quædam munia obeunda, certis locis atque temporibus decreti constitutique sint: cæteri vero omnes intra suas ædes contineantur, easque solas defendant, cæteris actionibus sese nequaquam immisceãt: Nam qui secus faciet, urbem adversus hostem, eam oppugnantem, nequaquam commode defendet.

CAPUT XXXI.

Respublicas potentes, & viros excellentes, sibi semper similes esse quacunque tandem fortuna aspiret.

INTER cætera, quæ à M. Furio Camillo, seu virtutis certa argumenta, dicta factaque memo-

memorantur, illud etiam fertur, quod milites ad prælium hortatus, dixerit, Romanos semper eosdem esse, ac similes sui: sibi vero neque Dictaturam animos unquam fecisse, neq; exilium ademisse. Nobis igitur discendum hinc, quod viri excellentes semper eodem modo affecti sint, quacunque tandem fortuna fruantur. Neq; enim aut secundis rebus efferuntur, aut adversis magnopere deterrentur: ut fortuna in iis nihil habere dominii videatur. Contrario modo agunt pusillanimes viri, atq; viles. Nam rebus secundis usque adeo superbiunt, & efferuntur, ut inebriati prospera illa fortuna videantur, existimantque tantam esse suam virtutem, ut & hanc fortunam pepererit, & aliam huic similem semper parere queat: Sed cum adversa tempestas oritur, tantopere terrentur, ut omnem spem abiiciant, ceu viles abiectique plane homines. Atque hæc causa est subitæ eorum mutationis fortunæ. Nam qui viri principes ita affecti sunt, ii magis de fuga cogitant, in hujusmodi adversitatibus fortunæ, quam ut defendere se suosq; conentur: propterea quod secundis rebus male usi sunt, neque sese præpararunt, ut adversis venientibus ventis, forti animo resistere possent. Hæc naturarum diversitas, non in singulis hominibus tantum, sed in universo populo, & ipsis Rebuspub. deprehenditur. Quod ut ita se habere intelligamus, conferamus inter se Romanam illam Rempublic. quæ sub consulibus suis bellum gerebat, cum

Repub.

Digitized by Google

Repub. Venetorum, quæ patrum nostrorum, ac nostra etiam memoria floret. Romani illi nulla adversitate fortunæ tantopere terrebantur, ut animum desponderent, neque secundis rebus unquam tantopere inflati erant, vt vel superbi, vel insolentes fierent. Clades ad Cannas accepta, populo Romano vehemens, atque terribilis fuit, quod tertia esset earum, quas in Italia maximas accepissent. Sed ea nequaquam tantopere territi sunt, ut quicquam commiserint, quod antiquæ Populi Romani dignitati repugnaret. Nam de bello continuando cogitarunt, novos exercitus conscripserunt, captivos ex hoste, contra antiquam consuetudinem redimere noluerunt, pacem autem neq; ab Annibale, neq; à Carthaginensibus petierunt: sed servos & seniores quoque, continuandi belli causa, armarunt. Quarum rerum omnium certior factus Hanno, ostendit in senatu Carthaginensium, quam parum fiduciæ ipsis in illa victoria ponendum esset. Romanos igitur cernimus rebus adversis nunquam magnopere terreri solitos, aut animos minuere: Sed neq; prosperis rebus superbiebant ullo modo, quod victis Regibus ac populis magno semper animo ac singulari clementia ignoscere solerent. Unum vero eorum animi moderationis argumentum esse potest, pax, cum Antiocho facta. Nam cum, antequam prælium committeretur, Antiochus per suos legatos pacem à binis Scipionibus petiisset, & impetrasset eam quidem,

Liuius lib. 37.

Digitized by Google

dem, sed iniquioribus, quã eam admittendam conferet, conditionibus: commisso prælio victus Antiochus denuo pacem petiit à victoribus Romanis: eamque iisdem conditionibus à victoribus impetravit, quas prius repudiasset. Etsi enim Zeusis, Antiochi legatus, à victoribus jussu Regis, quibuscunque tandem conditionibus veniam, pacemque impetrare conaretur: Romani tamen tanta victoria neutiquam elati animo, per Scipionem Africanum ita responderunt: Romani sumus, & à diis immortalibus animos habemus, qui nostræ mentis sunt, quosque eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neq; eos secundæ res extulerunt, neque adversæ minuerunt. Posteaquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia priusquã aciem videremus, cum communis Mars esset, incertusque belli eventus, de pace vobis agentibus quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Sed longe aliter facere solent Veneti. Secundis enim rebus usque adeo efferuntur animis: ut Galliæ Regem olim S. Marci filium nuncupaverint, tanquam si virtute sua, quæ nulla est, tantum imperium peperissent: semperque id eodem modo aucturi, & tandem Imperium, Romano olim simile, paraturi essent. Usque adeo scilicet omnes Italiæ Principes, ipsamq; Ecclesiam Romanam præ sese cõtemnebant. Sed iidem illi, cum aliquando adversa tempestas orta, cladem quandam juxta

Vailam

Vailam attulisset, ut à Galliæ Rege cæsos aliquot suorum amisissent: uno propemodum die universum Imperium amiserunt: partim deficientibus eorum subditis ad hostes: partim quod ipsimet, impetrandæ pacis gratia, cum Pontifici, tum Hispaniæ Regi multa tradiderint. Tantaque fuit eorum animi consternatio ac metus, ut literis ad Cæsarem per legatos missis, tributum annuum illi promiserint. & Pontificem ad sui misericordiam flectere, tanta animi submissione conati fuerint, ut illorum timiditas, & pusillaminitas illinc facile apparuerit. Ad tantam vero calamitatem quatuor dierum spatio pervenerunt, eorũ exercitu uno in prælio, vix dimidia parte consumpto. Nam cum inter recedendum eis pugnandum esse: ita oppressi sunt, ut multi tamẽ evaserint: & ut eorum Imperator, Veronam cum viginti quinque millibus incolumis pervenerit. Ut si quæ virtus in ea Republica ac rei militaris peritia fuisset, facile potuissent collecto novo exercitu, hosti rursus sese opponere: quẽ si vincere nequivissent: potuissent tamen, aut melioribus conditionibus pacem impetrare, aut saltem majori cum laude superari: Sed tanta fuit eorum pusillanimitas, malaque institutio ad militarem disciplinam, ut uno eodemque die & Imperium, & vires, & animos amiserint. Neq; vero fieri potest, ut aliter iis eveniat, qui secundis rebus tantopere superbiunt, & adversis terrentur: quod hæc consuetudo oriatur

ex

Digitized by Google

ex prava institutione, qua homines inepti fiunt ad quamcunque fortunam moderate ferendam. Quod si vero recte instituantur à teneris ut rerum humanarum varietatem observare discant: fortiores, melioresq; cives fiunt, ut neque Prosperitati fortunæ nimium cõfidant, nec adversitate perturbentur. Ex singulis autẽ civibus bene aut male institutis constat Respublica & firmior, aut imbecillior redditur, prout illi melius, aut deterius instituti fuerint Jam ante autem à nobis sæpe ostensum est, & nunc repetere non piget, Imperiorum omnium fundamentum, esse in militari disciplina positum: qua sublata nullæ nec leges, nec instituta in civitate salutaria esse possunt, ad nostri defensionem. Ea autem bona est disciplina militaris, quæ multis exercitiis confirmatur: itaque constare militiam oportet ex nostris civibus, non alienis, ac stipendiariis hominibus. Quomodo enim exerceri queat domi, nisi constet ex nostris civibus: Stipendia enim peregrinis perpetuo soluere, ut eos penes te habeas, instituasq;: id potentissimis quoque Rebuspublicis grave est. Camillus certe in ea expeditione, cujus paulo ante fecimus mentionem, cum perturbatos suorum militum animos comperisset, propter multitudinem hostium, in equum insiliit, & ante signa obversus in aciem, ordines anterequitans, eorum tristitiam, & cunctationem reprehendit, & cum multa ad excitandos eorum animos in rem præsentem dixisset: tandem

dem rem uno quasi fasce comprehendens, Simul concurrite, inquit, quod quisque didicit ac consuevit, facite: Vos vincetis: illi fugient. Nam ex hoc loco cernere licet, Imperatorem in prælium descendentem tantundem dixisse, ac si nihil novi faciendum militibus jam foret, quod non prius, cum domi in pace, tum in bello facere & didicissent, & consuevissent: & proinde exercendos milites ad officia militaria, longe prius quam in aciem descendant. Nam qui nihil strenue didicerunt, nil ardui attentare consuerunt, iis, ne si Annibal ipse imperet, confidere possis, quod rem præclare gesturi sint. Nam dum comminus pugnatur, non potest Imperator omnibus locis ipsemet præsens esse: quo fit ut necessario illi sit pereundum, nisi locis singulis tales habeat milites, qui in aciem distributi, mandata Imperatoris exequantur, & virorum fortium officia faciant. Quæ cum ita se habeant, Romanorum disciplinam militarem decet imitari: qui cives suos officiis militaribus, cum domi in pace, tum foris in bello, perpetuo exercebant, talesque efficiebant, ut cum in aciem descenderent ad pugnandum: nihil novi, nihilque non consueti facere viderentur: Atque hinc accidebat, ut quæcunque tandem fortuna aspiraret, eosdem tamen animos semper gererent, nihilque unquam facerent, quod dignitati populi Romani repugnaret. Quæ autem Respublica cives suos inermes habet, nec officiis militaribus eos vel

vel adhibet, vel exercet: eam fortunæ varietati obnoxiam esse oportet, usque adeo, ut adversis tempestatibus nulla virtutis singularia exempla edere queat, perinde ut de Venetis ante docuimus.

Caput XXXII.

Quæ ratio à quibusdam in perturbanda Republica ac pace frangenda, observari soleat.

DEFECERVNT à populo Romano Circei simul, atque Velitræ, Coloniæ, ea spe ducti, quod à Latinis putarent se contra Romanorum vim posse defendi: Victis autem Latinis, cum se spe sua frustratos cernerent: deliberabant de mittendis Romam oratoribus ad veniam petendam. Sed qui autores ipsis fuerant rebellionis, huic consilio obstabãt, quod fore putarent, ut pœnæ sibi solis essent persolvendæ. Hoc autem ut commodius perficerent, omniaque pacis consilia irrita redderent: concitata multitudine, in agros Romanorum excurrerunt, & prædas inde abegerunt. Horum igitur institutum si sequi voles: facile omnem spem consequendæ pacis intercipies: quod is, qui tale quoddam facinus patravit ab eo, in quem deliquit, supplicii metu, nunquam pacem sit petiturus. Principem igitur tuum avertere poteris, & impedire, quo minus cum alio aliquo pacem, aut fœdus ineat: si curaveris, ut ma-

magnum aliquod facinus aduersus illum perpetret. Sic enim, ne si offerantur quidem conditiones pacis æquæ, acceptare illas audebit, vel sola conscientia sceleris permotus. Post primũ bellum punicum, pace facta redierunt in Africam Pœni quidam milites, qui sub Carthaginensium imperio in Sicilia, ac Sardinia militaverant: & cum iis stipendia à Carthaginensibus non solverentur: arma adversus illos sumpserunt, & Matho Spendioque ducibus, aliquot eorum urbes occuparunt, ac diripuerunt. Carthaginenses ne pugnandum esset, Asdrubalem, cujus autoritatem apud ipsos multum posse putabant, cum in bello prius illorum Imperator fuisset, Legatum miserunt, ut de pace cum illis ageret, Spendius autem, & Mathus impediendæ pacis hasce rationes invenerunt, ut & Asdrubalem, & alios quoscunque haberent Carthaginensium apud se, interficerent & diris suppliciis lacerarent. Cui facinori hoc quoque scelus adjecerunt, ut jurejurando omnes adegerint, non passuros se quemquam Carthaginensium vivere, qui in ipsorum manus veniret: sed omnes iisdem suppliciis affecturos. Atque hoc modo & irritam fecerunt pacis tractationem & militem contra Carthaginenses exacerbarunt.

***

Ca-

CAPUT XXXIII.

Ad victoriam ex prælio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes.

AD vincendum, & prælio superandum hostem, necesse est ut exercitum habeas qui hoc sibi persuadeat, se facturum esse, ac facere posse. Confidentia autem illa oritur ex bona militari disciplina, & convenienti omnium rerum administratione. Inter cætera vero hoc etiam requiritur, ut cognoscant se mutuo milites, tanquam si enutriti quasi simul sint. Imperatorem vero imprimis talem esse oportet, ut ejus existimatio apud militem magna sit, & talis, ut de illius virtute, prudentiaque nullo modo dubitare possit. Ut autem eam sibi comparare possit, prudenter omnia administranda sunt, & accurate, ut vel ipsis testibus tua virtus enitere videatur. Imprimis vero curandum, ne frustra militem laboribus fatiges, aut delicta præsertim gravia, impunita relinquas: quæ vero promittit, servare debet, & victoriæ viam facilem ostendere, quæque ei obstare videntur, aut plane celare, aut si patefiant eorum vim minuere verbis, & extenuare. Quæ omnia si recte observentur, permagnum pondus habent, cum ad autoritatem Imperatori conciliandam, tum ad victoriam comparandam. Populus Romanus ad hæc omnia religione utebatur. Itaq; auspicato & ipsos Consules creabant, & delectus

Digitized by Google

ctus militum habebant, & exercitus educebãt, & prælia committebant: nec quicquam horum à sapiente Imperatore vnquam factum, quin prius auspicia consuleret; vt deorum immortalium voluntate atque jussu bella gerere viderentur: ex quo fiebat, vt miles certam, atque promissam à Diis victoriam fore confideret. Quod si quis Imperator contemptis auspiciis infeliciter prælio dimicasset: eas pœnas luebat, quas Claudius Pulcher solvere coactus est, cum aves, quæ non pascebantur, iussisset submergi. Hujusmodi exemplorum pleni sunt omnes historiæ Romanæ libri: è quorum numero si evidentiss. aliquod habere cupis, Appium Claudium audi, contra Tribunitiam potestatem in hunc modum differentem: Eludite nunc religionem, inquit. Quid enim si pulli non pascantur? si ex cavea tardius exierint? si occinuerit avis? Parva sunt hęc: sed parva ista nõ contemnendo, majores nostri maximam hanc Rempublicam fecerunt. Ob eam nimirum causam quod conjunctam cum habeant religionem, animos militum in officio continerent, confidentesque efficerent. Necesse est tamen, cum hac confidentia virtutem conjunctam esse, quod ad victoriam comparandam sola nequaquam sufficeret. Exemplo esse possunt Prænestini, qui adversus Romanos bellum gesturi, castra posuerunt ad Alliam flumen, ut ex eo ipso loco agrum Romanorum popularentur quo illi prius à Gallis fusi, & in fugam

Livius lib. 19.

conjecti essent: fatalem se ubi Romæ locum cepisse jactantes: similemque inde pavorem, ac fugam futuram, quæ bello Gallico fuerit. Nam si diem contactum religione Romani timeant, quanto magis Alliensi die, Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidare eos oportebit? Sed cum inanium rerum cogitationes, ac spes secum animo volverent, & fortunam ex loco pendere putarent: Romani econtra, ubicunque esset Latinus hostis, satis sciebant eum ipsum esse, quem sæpe ante devicissent, virtutemque suam talem esse, quæ nullis locorum difficultatibus succumberet. Itaque ad suos Q. Cincinatus Dictator sic locutus est: Videtis Prænestinos, loci fortuna fretos, ad Alliam constitisse? At nos freti armis animisq;, concitatis equis mediam aciem invademus. Et recte quidem. Vera enim virtus cum militum robore, & disciplina militari conjuncta, multis victoriis confirmata, levibus hujusmodi hostium momentis, nequaquam perturbatur. Nam & miles ipse sine duce, fortis, atque rebus bellicis exercitatus non facile perturbatur: veluti accidit Manliis Consulibus adversus Volscos bellum gerentibus: Qui cum exercitus bonam partem frumētatum temere misissent, & interim ab hostibus obsiderentur diversis in locis omnes: evasere tamen nulla ducum prudentia, sed propria virtute: ut de iis recte Livius dicat. Militum etiam sine Rectore, stabilis virtus apparuit. Fabii vero industria, ad confiden-

tiam

Digitized by Google

tiam militibus excitandam, summa fuit: cujus unum exemplum memorabile extat. Nam cum in Thuscos, novos hostes pugnandum esset: adduxit militibus varias rationes, quibus probabat vinci hostes posse: & præter illas omnes, unum adhuc sibi argumentum esse dixit certissimæ victoriæ: sed id tale esse, quod nondum publice explicari oporteret, ne forte hostibus innotesceret.

CAPUT XXXIV.

Quæ voces opinionesque Civi cuipiam apud populum favorem conciliare soleant? & utrum ille, an vero princeps honores melius distribuere noverit.

IAM ante à nobis ostensum est, qua ratione T. Manlius, qui Torquati nomen postea obtinuit, Patrem adversus Marcum Pomponium Tribunum plebis, defenderit, cum diem illi dixisset. Ea vero etsi violenta, & extraordinaria esset: quia tamen ex justo filii in patrem amore, ac pietate dependebat, & cum quadam animi fortitudine conjuncta esse videbatur: magnam illi apud Populum Romanum gratiam & existimationem conciliavit: usqueadeo ut non modo non reprehensus à quoquam fuerit, ob tantum facinus: verum etiam mox ad honores evectus. Nam cum paulo post creandi essent tribuni militum, ipse unus factus est, & secundus in ordine renuntiatus. Quo loco

se opportuna occasio offert observandi modum, quem sequi solet populus, in honorum distributione, eligendisque magistratibus: & utrum recte à nobis prius dictum sit, melius hac in re populum, magisque considerate, quam Principes faciant, judicare solere. Sequitur enim vulgi opinionem populus, & de unoquoque ita judicat, sicuti de eo fama fert: nisi virtutis suæ memorabile aliquod exemplum ediderit, quo sibi & famam, & existimationem comparaverit. Tres enim in universum mihi vidētur esse res, per quas existimationem aliquam apud populum comparare possis: & earum quidem primum locum obtinent majores tui, ex quibus prognatus es: qui si viri fortes atque excellentes fuerint, similem de te spem, atque opinionem apud homines excitabunt: soletque eo usque durare hæc de illis opinio, donec re ipsa contrarium ostendant. Secundum locum obtinet vitæ tuæ ratio. Itaque non nisi cum viris egregiis, & virtute præditis conversari oportebit, ut similem de te opinionem excites: nam talem te homines esse opinantur, quales ii sunt cum quibus converseris. Necessumque quodammodo videtur, ut similitudo aliqua sit inter eos, qui subinde simul sunt. Summum denique instrumentum conciliandæ tibi autoritatis, atque existimationis est, si aliquid vel publice vel privatim patraveris, quod honestum simul ac memorabile sit. Longeque certiora sunt judicia, quæ ex hisce argumentis desumun-

muntur, quam quæ ex binis prioribus dependent. Nam quæ ſumuntur ex parentibus argumenta virtutis, admodum dubia ſunt, & ſæpe hominibus imponunt: nec quicquam certi continent, donec res ipſa ſuo tempore teſtimonium ſuppeditet. Quæ ex vitæ ratione & amicitiis, quas colis, ſumuntur, aliquanto hiſce certiora ſunt nondum tamen tam firma, ut quę ex actionibus & rebus geſtis colliguntur. Nam omnis quæ de aliquo concipitur ſpes, & exiſtimatio virtutis, ſive propter majores, ſive propter homines, cum quibus converſaris, tota tamen illa ſola nudaque opinione nititur: donec re ipſa memorabile quippiam patraveris, ex quo documentum tuæ virtutis conſtet. Plurimum igitur poſſunt, ad conciliandam vel bonā vel malam exiſtimationem apud populum, quæ principio ſtatim ætatis à te memorabilia patrantur, ſive bona, ſive mala: uſque adeo, ut nec facile aboleatur earum memoria, aliis contrariisque actionibus. Itaque in id ſtudium unice incumbere debent, qui in Republica emergere cupiunt: ut prima ætate alicujus ſingularis virtutis documenta edant. Romæ id certe ita factitatum eſt à multis: quamobrem ſolebant aliqui vel legem aliquam rogare, quæ Reip. ſalutaris futura videretur: aut potentem aliquem civem, qui in leges delinqueret, accuſare: aut aliquid aliud facere, de quo neceſſe eſſet ſermones apud multos haberi. Nec ſemel tantum fuerit tale quiddam patrandum,

Digitized by Google

ſed iterum atq; iterum, novis virtutum documentis, rerum jam ante geſtarum memoria renovanda, confirmandaque, ut præclare de te ſentiant homines. Itaque T. Manlium hîc licebit imitari, qui cum patrem primo defendiſſet forti animo, & pietatis ſuæ egregium documentum ea in re edidiſſet: paucos poſt annos ſingulari certamine cum Gallo pugnavit, eum vicit, & detracto torque ex ejus collo, Torquati nomen eſt adeptus. Et cum ad maturam ætatem perveniſſet, juſtitiæ atque ſæveritatis documenta in filio quoque edidit: quem, quod adverſus edictum ſuum, in hoſtem extra ordinem pugnaſſet, ſecuri percuſſit: quamvis hoſtem, à quo provocatus erat, interfeciſſet: videlicet ne poſteri haberent exemplum ſolvendæ militaris diſciplinæ. Quibus ternis ſuæ virtutis documentis, tantam nominis celebritatem ſibi comparavit, quantam illi nulli triumphi, aut victoriæ comparare potuerunt. Et merito ſane: neq; enim ullus ille fuit, qui victoriam egregiam de hoſtibus abſtulit: ſed multos habuit cives, qui illi in hac re, & pares, & ſuperiores fuerunt: ſed in ternis hiſce exemplis, aut nullos aut certe pauciſſimos ſimiles habuit. Scipionem quoque non tam celebrem fecere tot præclaræ victoriæ, atque triumphi, quam exempla pietatis in patrem, patriamque demonſtratæ. Nam patrem ad Atheſin fluvium defendit: & juventutis Romanæ nobiliſſimos quoſque; poſt Cannenſem pugnam, per vim juramento
ade-

adegit, ne patriam desererent, cum tantæ cladis metu ex Italia ad Regum quempiam aufugere decrevissent. Hæc namque exempla virtutis in prima ætate edita, aditum illi ad reliquas Hispanicas & Africanas victorias aperuerunt. In quibus subinde aliquid præclari gerens, conceptam de virtute sua opinionem, magis magisque constantem effecit. Tale quiddam fuit, quod in Hispania filiam patri, & sponsam viro incorruptam restituit. Neque vero in Republica solum, & inter eosdem cives debet esse hoc studium comparandæ autoritatis, in ipsa ætate tenera, per aliqua singularia virtutis documenta: sed multo magis in Principibus, & Regibus, ut à subditis in honore habeantur. Nihil enim esse potest, quod principi majorem apud subditos autoritatem concilie̜t, quam si in tenera statim ætate, dictis factisve exemplum ediderit alicujus præclaræ virtutis, justitiæ præsertim, magnanimitatis, liberalitatis, & aliorum hisce similium. Nam in proverbium etiam abire solent, apud subditos, quæ à principibus memoratu digna, aut fiunt aut dicuntur. Hæc cum ita se habeant, Populus, qui in distribuendis honoribus, rationem habere solet ternarum rerum, quibus diximus existimationē civibus comparari: nequaquam inepte judicat: maxime vero si nitatur continuis virtutum exemplis. Nam hæc nunquam decipiunt: & in juvenibus documento sunt de reliquæ vitæ ratione. In iis vero, qui ad maturam

Digitized by Google

ram ætatem pervenerunt, & vitæ suæ rationem per longam experientiam testatam fecerunt, minus etiam errare solet populus, quam principes si ad officia quædam nova magnaque adhibendi sint. Nam qui errores populo incidũt, plerumque evenire solent ob falsam existimationem, quam de hominibus concepit: quod, fama ipsa seductus, res majores gessisse illos existimet, quam revera gesserint: à quo errore principes magis sibi cavere solent, propterea quod certius de virorum magnorum rebus aut bene aut male gestis erudiantur. Sed in Rebuspublicis bene institutis, videtur etiam ratio quædam inventa esse à legislatoribus, quo populus recte erudiri, docerique possit, de virtutibus ac vitiis ejus, qui ad magnam aliquam rem administrandam eligendus sit. Idque, per conciones publicas, quæ concessæ sunt omnibus, qui vel in laudem, vel vituperium ejus dicere volunt, qui ad magnum aliquod munus administrandum, sit eligendus. Id vero Romæ observari solitum fuisse, docet oratio Fabii maximi, quam adversus T. Octacilium habuit. Nam cum populi Romani suffragia in eum inclinarent, Fabius econtra, gravi oratione demonstravit, eum non esse tantum virum, qui Consulatum, ex dignitate populi Romani iis temporibus administraret, quo Respublica Punico bello implicita foret. Quæ cum ita sint, populum dicimus, in distribuendis honoribus niti argumentis, quæ ex cujusq; vita per famam,

&si-

& signa quædam colliguntur: & si consultores in hisce rebus bonos habere posset: uti principes plerumque habent: longe minus delinquere, quam principes. Favorem autem populi commodissime sibi conciliabit, in prima ætate civis egregius, si documenta alicujus excellentis virtutis, dictis, factisque declaraverit: ut T. Manlium imitari velle videatur.

CAPUT XXV.

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilii alicujus autores sunt, præsertim in rebus arduis, atque periculosis?

NIMIS longum foret, si ex professo disputare vellemus de iis omnibus, qui in rebus magnis atque periculosis Reipublic. autores sunt alicujus consilii: & ostendere quanto illi in discrimine versentur. De iis igitur solummodo disputabimus hoc loco, qui cum sint aut principis, aut Reipub. consiliarii, mordicus sententiam aliquam tuentur, & contra multorum suffragia evincunt, ut ex suo ipsorum suasu, hortatuque magnum aliquod negotium suscipiatur. Primum enim observare oportet, ex rerum eventu, solere homines judicare de consiliis: qui si infaustus sit, atque infortunatus, in unum consilii autorem refertur. Si vero fœlix, faustusque fuerit, laudatur ille quidem etiam, sed longe minus, quam vituperari soleat, cum res male successerit. Is, qui ætate nostra regnat,

Turcarum Imperator Sultanus Selymus, cum aliquando præparasset se, ad expeditionem in Syriam Ægyptumque: consilio unius cujusdam suorum præfectorum militiæ, quos Bassas nuncupant, sententiam mutavit, & adversus Sophum Persiæ Regem infesto exercitu contendit. Itaque amplissimam patentissimamque regionem ingressus, & majori ex parte desertam, aridamque, ac fluviis carentem, peste simul atque fame maximam partem exercitus amisit: ob easdem difficultates, propter quas olim quoque multi Romanorum exercitus perierunt. Itaque iracundia permotus Imperator, autorem hujus consilii trucidavit: ut à fide dignis hominibus, qui ex iis regionibus ad nos venerunt, accepimus. Legimus etiam, cum olim multi cives expeditionis cujusdam autores fuissent: & res minus fœliciter successisset, eos omnes exilio fuisse mulctatos. Simile fuit & illud quod Romæ accidit, cum magna plebis contentione vix obtineretur, ut è plebe unus Consul fieret. Nam qui primus ex plebe creatus fuit, cum infœliciter pugnasset, tantum periculum creavit autoribus ejus consilii, ut nisi tanta vis plebejorum, contentioque obstitisset, pœnæ illis haud dubie solvendæ fuissent. Itaq; in hisce difficultatibus versantur consiliarii virorum principum, ac Rerumpublicarum ut si non suaserint libere id, quod ex usu esse videatur, officio suo desint: si vero id audacter fecerint, periculum subire cogantur cum vitæ, tum

Livius li. 7.

fortu-

fortunarum: eo quod hæc sit humanarum rerum ratio, ut ex solo eventu consilia, bonane an mala fuerint, judicari soleant. Quæ dum mecum cogito, hoc unum habeo præceptum, quod hujusmodi consiliariis præscribam: ut moderate utrumque extremorum intueantur. Quod existimaverint faciendum esse, libere illi quidem suadeant, sententiamque suam argumentis, quibus eam amplectuntur, tueantur: sed hoc tanta animi moderatione faciant, ut qui eam sequuntur aut principes, aut Respub. non magis tuo instinctu, suasuque id fecisse videantur, quam sua ipsorum libera voluntate. Neque enim verisimile est, si quis princeps lubens, volensq; in tuam sententiam pedibus iverit, eum postmodum pœnas à te exigere velle, si minus fortunatus eventus fuerit: quemadmodum id alias fieri solet, si quando adversus multos cum pertinacia quadã viceris: ut Princeps tuum cõsilium amplectatur: eo quod multi illi tunc, cum rei eventus infœlix fuerit, conjunctim te oppugnare, ac perdere conabuntur. Et quamvis consilium ejus, qui id cum illa moderatione, de qua diximus, suasit, nequaquam tanta laus atque gloria consequatur, rebus bene succedentibus, quam si magna contentione fuisset obtentum, adversus multos contrarium suadentes: tamen si res deinde male succedat, longe tutius est: adeoque duplici de causa alteri præferendũ. Primum enim in malo rei eventu, caret eo periculo, quod eos manere solet, qui

Digitized by Google

magna cõtentione suaserunt. Deinde si Adversario tuo consilium, quod adversus sententiam tuam moderate propositam, evicit, infortunate succedat: non exigua laus ad te, atque gloria redundabit, ob consilium bonum, quod repudiatum sit, non sine magno malo Reip. Nam etsi bonus civis ex publico malo laudem quærere non debeat: neque ea, quę sponte inde evenit, magnopere gaudere: tamen cum res jam facta est, satius est approbari consilium tuum etiam ab hostibus tuis, quam te ob idipsum periclitari. Aliter igitur agendum non censeo, nec Principum, nec Rerumpub. consiliariis, in hujusmodi arduis rebus, quam ut cum moderatione quadam consulant. Tacere enim omnino, quæ facienda censes: nequaquam decet. Nam id non pertinet ad promovendam utilitatem publicam: Deinde non potest etiam ille periculo carere, qui ea silentio premit, quæ utilia fore judicabat. Nam suspectus propediem reddetur, perindeque illi poterit evenire, ut Persei, Macedonum Regis, consiliario. Nam cum is à P. Æmilio victus, ex prælio fuga saluti suæ consuleret, & ex amicis consiliariisq; inter fugiendũ, quidam illi objiceret errores, propter quos in tantum periculum incidisset: Rex ægre ferens, nimis tarde hæc sibi jam patefieri, atque objici: consiliarium illum gladio confecit. Itaq; non immerito pœnas luit, consilii non exhibiti suo tempore: quod si prius cum prodesse poterat, ea qua decebat moderatione proposuisset,

Livius li. 24.

Digitized by Google

ſet, ſibi ſimul, atque Regi ſuo profuiſſet, & periculum iſtud evitaſſet.

CAPUT XXXVI.

Quibus de cauſis Galli in primo conflictu feroces eſſe putentur? Paulo poſt puſillanimes timidiq; videantur?

FEROCITAS Galli ejus, qui in Pontem Anienis fortiſſimũ quenq; Romanorum provocabat ad ſingulare certamen, & paulo poſt à T. Manlio Torquato interfectus fuit, admonet me hoc loco, ut expendamus id, quod à T. Livio aliquoties pronuntiatur: Gallos in primo congreſſu ferociſſimos eſſe: paulo poſt timidos puſillanimeſque fieri. Qua de re multi differentes pronuntiant tandem hujus rei cauſam, in ipſorum peculiari quodam affectu naturæ conſiſtere. Ego vero facile confiteor, hanc eorum naturam eſſe: ſed idem contendo, eam poſſe emendari, ita ut quæ ferocitas à pugnæ initio apparet, eadem uſq; ad exitum perduret. Cujus rei demonſtrationem hinc exordior: quod triplex omnino ſit exercituum diſcrimen. Quidam enim exercitus audaciam ferociamque conjunctam habent, cum ordine & diſciplina militari: ex qua diſciplina militari & ordine, videntur ferocitas & audacia ortæ. Ac tales erant Exercitus Romanorum, vt ex omnibus hiſtoriis facile conſtat, in quibus, per longã rerum experientiam, ſingularis diſciplina introducta cernebatur. Nil in iis niſi certo *Livius lib. 7.*

Digitized by Google

ordine, & Imperatorum jussu fiebat: non edebant, non emebant, non dormiebant, nisi certo quodam ordine, & interveniente Consulis decreto. Hi soli ergo Romanorum exercitus, qui virtute sua totum prope orbem subjugarunt, nobis ad imitandum exemplo esse debent. Qui aliter agunt, male faciunt: & quamvis præclari quippiam aliquando patrent: id tamen non tam virtuti illorum, quam fortunæ tribuendum est. Sed ubi audacia ferocitasq; cum ordine & disciplina militari conjunctæ sunt: durat exercitus robur usque ad extremum: animi militum eriguntur, & victoriæ spe confirmantur, persistuntque tandiu, quandiu ordines aciesq; conservantur. In quibus exercitibus autem audacia & ferocitas militum inest, sine ordine & disciplina militari: quales tunc erant exercitus Gallorum: in iis contrarium accidit. Nam si non vincant primo impetu, sensim deficiunt, eo quod non fulciantur virtute quadam ordinata, cui possint eorum animi insistere, & certam victoriæ spem concipere. At Romani, disciplinæ militari & ordini insistentes, de victoria non dubitabant, & eadem virtute à principio ad finem usq; dimicabant: & armorum usu magis ad pugnandum accendebantur. Tertium Genus est eorum exercituum, in quibus nec audacia ulla militibus natura inest, nec ordo, nec disciplina militaris: quales sunt hisce temporibus exercitus nostri in Italia, plane inutiles. Ut si illis fortuna non obiiciat hostem

stem sponte fugientem, nunquam sint potituri victoria: quam quidem rem, unusquisque ex iis, quæ quotidie apparent, facile cognoscet. Sed age Livium ipsum audiamus, nobis explicantem, qualem habere oporteat disciplinam militarem, & qualem rursus, ceu perniciosam evitare. Adducit is Papyrium Cursorem, qui Fabium Magistrum equitum his verbis reprehendit: Nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat, non edicta Imperatorum, non auspicia observentur: sine commeatu vagi milites in pacato & in hostico errent: immemores Sacramenti, licentia sola, ubi velint exauctorentur: in frequentia deserantur signa: neq; conveniatur ad edictum: nec discernatur, interdiu, noctu, æquo, iniquo loco, injussu Imperatoris pugnetur: non signa, non ordines serventur: latrocinii modo, cæca & fortuita, pro solenni & sacrata militia fit. Hæc Livius. Nos autē si consideremus nostri temporis militiam, facile videbimus, sit ne ut illa veterum solennis & sacrata: an fortuita & cæca: Quantum item differat à militia veterum Romanorum, in qua erat virtus & ferocitas militum justo ordine insistens: vel à Gallorum, qui si maxime ordine & disciplina militari carebant: tamen audaciam & robur obtinebant.

* * *

C A-

CAPUT XXXVII.

Antequam totius exercitus vires prælio committantur, sintne leves illæ pugnæ ad dignoscendam novi hostis naturam necessariæ, annon?

IN rebus humanis, sicuti alias quoque disseruimus, cernere est mala sæpe ita esse vicina bonis, ut quod bonum est, sine aliquo malo assequi nequeas. Quod quidem ita manifeste deprehendemus in omnibus Actionibus humanis: ut hæc ipsa causa sit, cur bonum tanta cum difficultate comparetur. Et nisi insigni aliquo prosperæ fortunæ auxilio juveris, sine aliquo malo, bonum nequaquam assequi possis. Cujus rei memoriã revocat mihi Manlii Torquati monomachia cum Gallo: de qua Livius ita loquitur: Tanti ea dimicatio, ad universi belli eventum momenti fuit, ut Gallorum exercitus, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, mox in Campaniam transierint. Ex quibus ego concludo, Imperatori imprimis operam dandam esse, ne quid permittat in exercitu fieri, quod parvi momenti cum sit, tamen possit magnam mutationem parere. Hujusmodi est, si quis prælium committat, non adhibitis totis viribus: & tamen periculum subeat totius fortunæ belli. Id enim plane est temerariũ: sicuti prius quoque docui cum de itineribus custodiendis, & prohibendo transitu disputavi, Sed idem ego interim non ignoro, prudenti Im-

Imperatori in id quoque esse incumbendum, vt cũ in novum hostem, qui sit alicujus existimationis, incidit : levibus præliis prius suos cum hostibus committat, quam prælio totis viribus decertet : Idq; ob eam causam, ut hosti novo quodammodo assuescant, & timorem de eo conceptum deponant. Quæ res tanti momenti est, & usque adeo necessaria, ut qui cum hoste ignoto totis viribus decertat, antequam de eius virtute faciat periculum: in manifestum discrimen suum exercitum adducere videatur. Exemplo nobis sit Valerius Corvinus, qui Senatus jussu exercitum primus contra Samnites duxit, antequam prius unquam, alter alterius arma & vires fuisset expertus. Hic ergo etiam Romanos cum Samnitibus levibus præliis commisit, priusquam ad pugnam veniret, ut Salustius inquit, ne eos novum bellum, ne novus hostis terreret. Sed eadem hæc res dubia existit, & multis obnoxia periculis : nam verendum est, ne si tui milites in levibus his præliis succumbant, eorum animi metu perturbati, hostem vehementius formident : adeoque contrarium plane assequaris ejus, quod animo intendebas: Ut hic quoque bonum tam vicinum sit malo, ut alterum pro altero apprehendere facile possis. Ego igitur plane censeo cavendum prudenti Imperatori ab omnibus, quæ possint militi terrorem incutere. Incipiunt autem militum animi tunc maxime timere, quam primum cernunt aliquos ex suis,

caesos

Digitized by Google

cæsos esse. A levibus prælijs ergo quantum fieri potest abstinendum est: nec ea, nisi commodissima occasione, & proposita certa victoriæ spe, admittenda. Similiter neque angustiæ aliquæ itinerum custodiendæ iis locis, ubi omnes tuas copias habere nequeas. Nec magno conatu urbes ullæ muniendæ, præter eas, quæ amissæ ruinam exercitus tui minãtur: & si tales sint muniendæ, ita fuerint idipsum instituendum, ut adversus hostem, qui te illinc expellere & expugnare volet, omnes tuas vires opponere queas. Cæterasque urbes sine præsidio satius fuerit relinquere: dum primarias aliquas recte munire possis. Nam etsi amittas aliquam à te desertam: exercitus autem integer sit: tamen nec existimationem, nec victoriæ spem amittis. Sed si quæ tibi ab hostibus occupetur, quam defendebas, aut quam defensuram te omnes putabant: tum vero de tua existimatione multum decedit: ita quidem, ut re parvi momenti, totius belli eventum in discrimen adducere queas, sicuti Gallis hoc certamine accidit. Philippus Macedo, Persei Pater, Vir magni nominis & rei militaris peritissimus, cum à Populo Romano peteretur bello, plurima loca suæ ditioni subdita deseruit & devastavit, eo quod existimaret, ea à se defendi non posse. Satius enim esse putabat, & ad cõservandam nominis sui existimationem utilius: si pateretur ea loca, tanquam à se neglecta occupari, quam si illorum defensionem frustra tentasset.

set. Romani quoque, rebus post cladem Cannensem valde afflictis, multis suorum subsidia negarunt: liberumque illis permiserunt, eo quo possent modo, sese defendere. Estque hæc conditio longe melior, quam suscipere defendenda, ea quæ nostris viribus superiora sunt: quod illo modo, tantum jactura fiet sociorum & amicorum: sin defendere conemur, quæ defendi à nobis non possunt: & sociorum & copiarum viriumque jacturam facere oporteat. Ad levia prælia ergo redeuntes, dicimus, si quando ea ad novi hostis naturam cognoscendam, necessario requirantur: debere prudentem Imperatorem, observare occasiones, & non nisi commodissimas captare, in quibus certa spes sit victoriæ. Qua in re Marius nobis exemplo esse poterit, qui adversus Cimbros, homines ferocissimos, qui in Italiam incursiones faciebant, exercitum ducens: vidit suum militem Cimbrorum ferocitatem & multitudinem formidare, eo maxime, quod prius alter Romanorum exercitus, ab iis fractus fuisset. Itaq; necessum sibi esse duxit, antequam prælio cum iis totis viribus decertaret, tentare quippiam, ex quo speraret, suos illo metu liberatos iri, & confidentius postmodum congressuros. In quem finem loca quædam munita occupavit aliquoties, per quæ, & juxta quę Cimbris transeundum foret: ut nimirum cum Romani illos propius oculis intuerentur, & multitudinem inordinatam, & nequaquam convenientibus armis

armis instructam esse cernerent: concepto metu liberarentur, & avidi pugnæ fierent. Quod quidem Marii exemplum, persæpe imitari convenit, ne in ea pericula, de quibus prius dictum est, incidamus: & ne nobis contingat idem, quod de Gallis dictum est: qui ob rem parvi ponderis, trepidi in Tyburtem agrum, & in Campaniam transfierunt. Sed quia Valerii Corvini jam fecimus mentionem, idcirco ex ipsius sententia nunc disseremus, de modo eligendi Imperatoris.

CAPUT XXXVIII.

Qua ratione eligendus sit Imperator talis cui miles confidere possit?

VALERIUS Corvinus, sicuti prius monstravimus, contra Samnites, novos populi Romani hostes, exercitum eduxerat. Utque animos militum suorum contra eos confirmaret: non tantum cum iis, levibus præliis decertandum putavit, antequam ad pugnam cum toto exercitu accederet, sed in concionem etiam prodiens, vehementer hortatus est suos, ut contemnerent hostem, propriæ vero virtuti cum exercitus, tum ipsiusmet Imperatoris confiderent. Quo loco observare licet, illius Oratione, quæ apud Livium extat, Imperatorem semper eligendum esse talem, cui miles confidere possit. Inducit enim Livius Corvinum, sic inter cætera loquentem: Tum etiam intueri, cujus ductu auspicioque ineunda pugna

gna

Digitized by Google

gna ſit. Utrum qui audiendus, duntaxat magnificus adhortator ſit, verbis tantum ferox, operum militarium expers. An qui ipſe tela tractare, præcedere ante ſigna, verſari media in mole pugnæ ſciat. Facta mea, non dicta vos milites ſequi volo: nec diſciplinam modo, ſed exemplum etiam à me petere: qui hac dextra mihi tres Conſulatus, ſummamque laudem peperi. Hæc Livius. Nos vero ex hiſce facile colligimus, qua ratione ad Imperatoris militaris officium gradumque conſcendere oporteat: Et illos, qui ad hunc gradum alia ratione evehuntur, ſive id fiat ambitione: ſive caſu & fortuna: temporis ſucceſſu re ipſa percepturos, ſe hoc ipſo plus oneris, dedecoriſque, quam honoris, laudis ac gloriæ conſequutos: Neque enim honorum gradus, homines ineptos illuſtrant: ſed ipſi ab excellentibus virtute viris illuſtrantur. Sed neque hoc fuerit ſicco pede tranſeundum, quod, ex hac diſputatione, cernimus tanti nominis Imperatorem, etiam exercitum qui ex Veteranis conſtabat, confirmare, ante congreſſum cum novo hoſte, voluiſſe: idque magno ſtudio & nova quadam ratione conatum eſſe. Quæ res ſi prudenter ab eo facta cenſetur: quanto magis incumbendum eſſe putamus ei Duci, qui exercitum ex neotericis collectum habet, ut antequam pugna decertet, ſuorum animos ad ferocitatem, propoſita certa victoriæ ſpe, excitet atque confirmet. Quod, ſi enim novus & inuſitatus hoſtis, etiam

iam Veteranis militibus formidabilis est, tyronibus & inusitatus & quilibet alius hostis, terrori esse potest. Utcunque autem hæc res habeat: non defuere tamen Imperatores, qui singulari rei militaris peritia, omnes has difficultates superarunt, & cum exercitu novo ex tyronibus constante, magnas Veteranorum militum copias vicerunt: fregeruntque. Hujusmodi fuit apud Romanos inter cęteros, Gracchus: apud Græcos Epaminondas Thebanus, de quibus alio loco disseruimus. Præparabant ii exercitum, aliquot mensibus, antequam pugnæ decertandum foret, milites turmatim fictis pręliis committentes, sicq; eos & ad ordines conservandos, & ad mandata Imperatoris exequēda assuefaciebant: iisque postmodum confidenter serio in certamine utebantur. Nam qui rei militaris peritus est, si modo vir fortis ac strenuus esse volet, quamdiu hominibus abundat, semper potest sibi egregium parare exercitum. Et quicunque princeps, cum viros habeat, sibi milites egregios parare nequit: non imbecillitati subditorum causam ejus rei tribuere debet, sed potius suæ ipsius pigritiæ & ignorantiæ.

Caput XXXIX.

Ducem militarem debere locorum notitiam habere.

INTER cætera quæ in Duce militari requiruntur, primarium locum obtinet cognitio loco-

Digitized by Google

locorum & regionum : non generalis tantum ſed particularis & exquiſita, ſine qua vix quicquam præclari gerere poterit. Cumque omnes ſcientiæ uſum & exercitationem, ad ſui perfectionem requirant : Locorum cognitio imprimis iiſdem hiſce & nititur & perficitur. Quod, ſi autem quæras, quo uſu aut qua exercitatione, Locorum notitiam comparare potiſſime liceat? Reſpondeo, crebris Venationibus maxime aſſequuturum te eſſe, quod velis. Atque hinc factum eſſe, ut Heroes illi, qui antiquitus Mundum ſub Imperio ſuo obtinuerunt, in ſylvis enutriti eſſe perhibeantur : & perpetuis Venationibus exercitati. Nam Venationes, præter quod locorum inſignem cognitionem ſuppeditant : ſimul etiam multa oſtendunt, iis quæ in bellis eveniunt, ſimilia. Sic utique Xenophon in vita Cyri, docet, cum is adverſus Armeniæ Regem bellum ſuſcepiſſet cum ſociis diſſerere ſolitum de hac expeditione, & omnia quæ in ea expedienda forent, ad ea quæ ipſis prius in Venationibus eveniſſent, comparatione quadam retuliſſe. Eos enim qui editos colles occupabant, iis conferebat, qui retia tenderent feris : Qui in planitie excurſiones faciebant, ſimiles eſſe dicebat iis, qui feras ex ſuis ſpeluncis expellunt & in retia agunt. Quæ omnia & hiſce talia ſimilia, in eum finem adducit Xenophon, ut doceat Venationes effigiem quandam rerum bellicarum exprimere : ob quam cauſam Illuſtribus & Magnificis viris

non

non honestæ modo sunt, verum etiam necessariæ. Imprimis ob eam causam, quod Locorum & Regionum, in quibus exercentur, notitia perfecta possit ex iis comparari. Ubi autem unius cujuspiam Regionis situm, perfecte cognovisti: ad novas regiones earumque situs cognoscendos, majori compendio accedes: Quod videantur omnes Regiones habere aliquid simile inter sese, & proportione quadam affectum: ita ut uno cognito, possit ad alterius notitiam unusquisque postea commodius accedere. Sed antequam unius alicujus regionis situm perfecte sis assequutus, si novas regiones ingrediaris: difficulter investigabis cognoscesque earum situs. Cum econtra, ex perfecta unius notitia, facile sit percunctando, spectando & aliis infinitis modis perquirendo, cognoscere per comparationem, in regione ignota, quonam, exempli gratia, hæc vallis sese exporrigat? Unde hujus montis radices incipiant? quousque hæc planities sese extendat? & cætera hisce similia observare. Hoc autem ita sese habere intelligemus facile, si Livium audiamus: qui Publium Decium tribunum militum, in exercitu Cornelii Consulis, adversus Samnites hoc modo introducit Consulem ipsum alloquentem, postquam nimirum Romanorum exercitus in Vallem quandam incidissent, in qua à Samnitibus claudi potuissent: Vides tu Aule Corneli (inquit Decius) cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam

si eam (quoniam cæci reliquere Samnites) impigre capimus. Nam ut paulo ante loquitur Livius Publius Decius tribunus militū, unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilē conspexerat. In quem, cum à consule, cum tribus millibus expeditorum missus fuit, reliquum Romanorum exercitum conservavit. Et cum inde, conservandi sui causa, proxima nocte discessurus esset Decius, tum suos iterum hoc modo alloquitur: Ite mecum, dum lucis aliquid superest, ut quibus locis hostes præsidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo militari amictus, ne ducem circuire hostes notarent, perlustravit. Hæc Livius. Nos vero, si hæc ejus verba diligenter expendamus, cognoscemus quam necessaria sit Imperatori, perfecta situs locorum notitia. Nam ni Decius tali notitia imbutus fuisset, haudquaquam illum è longinquo prospicere potuisset, & prospectum dijudicare, esset ne accessibilis an non? Et cum illum occupatum tenuisset eoque exercitum conservasset: nequaquam sine singulari cognitione situs locorum, vias prospicere, & observare itinera, per quę ad consulem redeundum foret, scivisset.

Caput XL.

In negotiis bellicis, magna cum gloria, posse dolum fraudemque usurpari.

QUAMVIS in cæteris actionibus omnibus, detestabilis sit usus fraudis: tamen in bello gerendo, dolo quis summa cum laude uti poterit: nec minus gloriosum est, hostem dolo, atque viribus & robore superare. Cui rei attestantur quicunque summorum Imperatorum, & cæterorum illustrium virorum, ducum maxime militarium vitas historia comprehenderunt. Nam laudant eos ob hujusmodi stratagemata, quæ dolo nituntur: & inter cæteros Annibalem maxime, qui in iis excogitandis solertissimus fuit. Cujus exempla, cum plurima passim extent: non volo hic in iis recitandis immorari. Hoc unum silentio præterire nolo: quod ea fraus, quæ fit in re militari, fidem frangendo, pacta non conservando: nequaquam gloriosa sit. Nam etsi per hanc quandoque imperium comparare possis, ut ante disseruimus: aut laudem certe gloriamque ex hac nunquam acquires. De ea fraude doloque loquor, quæ in stratagematibus consistit, qua hostem, qui alias tibi minime confidit, decipere deceptumque vincere potes: Hujusmodi fuit illud Annibalis stratagema, quo ad Lacum Perusinum fugam simulavit, ut Romanum consulem & exercitum in angustias locorum conjiceret. Et id quo adversus Fabium Maximum usus est, ut in tu-

in tutiorem locum se suosque recipere posset: quando faces & sarmenta boum cornibus alligata noctu accendit, & armentum in ea loca egit, in quæ cupiebat hostem sese convertere. Quibus simile fuit illud Pontii apud Samnites per quod Romanorum exercitum in Caudinas furcas impulit. Nam is, cum in saltu Caudinarum furcularum, copias suas occultasset: milites quosdam habitu pastorali, qui armenta per planitiem agerent, dimisit: qui à Romanis comprehensi, & interrogati de loco ubi Samnites forent? responderunt omnes, ut in mandatis à Pontio habebant, Samnites Nuceriam obsidere. Quod quidem, cum Romani propter consensum omnium credidissent: iter per Caudinas furculas, ut Nucerinis subsidium ferrent, susceperunt. In eas autem cum semel fuissent ingressi: deprehenderunt se undique à Samnitibus septos esse. Potuissetque hæc victoria fraude comparata, Pontio magnam gloriam parere, si ea uti potuisset, & Patris sui consiliis obtemperare. Qui suadebat, aut omnes Romanos sine ulla ignominia, liberali animo conservandos: aut omnes ad unum tollendos: mediam autem viam, quæ neq; amicos parat, neque inimicos tollit, nequaquam ingrediendam.

CAPUT XLI.

Patriam semper defendendam esse, sive id fiat honeste, sive fiat cum ignominia aliqua.

CLAUSI erant Consules, cum exercitibus Romanorum: intra saltus Caudinos, & à Samnitibus obsessi. His cum Samnites iniquissimas conditiones pacis proponerent & maxime ignominiosas: nempe quod omnes sub jugum mittere, & inermes Romam remittere vellent: Consules dubii, totusque exercitus de eo, quod factu opus esset, sollicitus ac prope attonitus erat. Itaque in tanta rerum difficultate, & cum omnium animi territi essent: Lucius Lentulus unus ex Legatis, magno animo suasit, nullas conditiones rejiciendas, dummodo Patria conservari posset. Et cum tota res Romana ab hujus exercitus, qui tum obsessus esset, salute penderet: eum ipsum quacunque tandem ratione conservandum esse asserebat. Patriam enim defendi oportere, sive id fiat cum honore & gloria, sive etiam cum ignominia. Hic vero, si conservaretur iste exercitus, fore ut Roma suo tempore hanc ignominiam aboleret: rebus præclare gestis. Quod si idem interiret, eoque singulare specimen virtutis ederet: Romam tamen cum ipso perituram, & amissam iri patriæ libertatem. Cujus consilium cæteri secuti sunt: simulque nobis occasionem dederunt: observandi quod in Republica cujusque civis, qui Reipublicæ bene consultum cupit, officium sit? Nempe, ut spectet ad conservandam Patriæ libertatem: de qua cum agitur, nihil esse debet, quod animos nostros in aliam sententiam pertrahere queat: neque

neq; ab hoc ſcopo avertere quenquam debet, juſti, injuſti, crudelitatis aut miſericordiæ, non denique laudis aut ignominiæ nota. Galli certe videntur obtinere aliquid, quod ad præſens inſtitutum faciat, in defendenda Regis Majeſtate & Regni honore. Neque enim ejus vocem ferre ullo modo poſſunt, qui vel de Rege vel de Regno ignominioſi quicquam pronuntiaverit. Sed quacunque tandem fortuna Rex utatur: quocunq; modo deliberet: quicquid agat aut patiatur: hæc omnia Regia eſſe pronuntiant.

CAPUT XLII.

Quæ coactus promiſiſti: non neceſſe eſt ut ſerves.

POSTQUAM Romam reverſi ſunt Conſules cum exercitu, ex Caudina illa clade, inermes & ignominia affecti: primus in Senatu Conſul S. Poſthumius, ſuaſit non ſervandam eſſe pacem illam tam turpem cum Samnitibus factam: Se enim & cæteros, qui hujus fœderis una ſecum autores fuiſſent, iis pactis & conditionibus teneri. Populum vero Romanum nequaquam. Poſſe autem populum Romanum iis pactis plane liberari, ſi ſeſe cæterosque, qui una ſecum, id fœdus feciſſent cum Samnitibus: captivos in Samnium mitterent, eosque hoſtibus traderent. Tanta autem contentione in ſenatu defendit hanc ſententiam Cõſul: ut patres illi aſſenſerint: & inde ipſum cæ-

terosque hujus pacis autores, captivos in Samnium miserunt: simulque Samnitibus indicarunt, se tradendo pacis ignominiosę autores, iis pactis liberos esse, neque amplius teneri. Posthumo Consuli, ea in re, fortuna tam prospera fuit: ut Samnites eum retinere noluerint. Itaque Romam iterum reversus, majore in autoritate fuit ob rem ad Caudium male gestam: quam Pontius apud Samnites ob partam victoriam. Hic autem duo sunt, quæ imprimis observatione digna censeo. Unum est, quod laudem & gloriam ex qualibet actione comparare possis. Victoria communiter laudem, & gloriam apud omnes parat. Econtra autem, si ipse victus sis: iterum laude tua non carebis, si monstres, quod accidit infortunium, non ex tua culpa accidisse: aut si acceptum damnum, aliqua re præclare gesta, iterum compensaveris. Alterum, quod si quæ per vim promissa non observaveris: id sine dedecore facere queas. Quæcunque enim promissa publico nomine per vim extorta: ea omnia, ubi cessaverit vis illa quæ prius cogebat, irrita fieri solent, & quidem sine ignominia ejus, qui non servat, quæ per vim coactus promiserat. Hujusmodi rerum exemplorumq; plenæ sunt Historiæ: & in quotidiano rerum usu alia infinita occurrunt quotidie. Cernimus enim inter viros principes nullos esse, qui servent ea, quæ per vim coacti promiserunt, postquam desiit vis illa quæ coegit. Imo neque reliqua promissa servant, quando
causa

causa, quæ eos promittere fecit, non amplius urget. Quæ quidem res, sitne in principe digna laude, an non? hoc loco non amplius disquiremus: præsertim cum in tractatu de Principis institutione de hoc genere Argumenti copiose disputaverimus.

CAPUT XLIII.

Eos qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, natura ejus regionis cognatum & familiare.

VETUS dictum est, quod ut sapientissime pronuntiatur: ita diligenter observari debet: Res futuras ex contemplatione præteritarum conjici cognoscique posse. Quæcunque enim per universum orbem fiunt, habuerunt olim aliquid simile, quod eodem modo antiquitus, & ex iisdem causis, ut hęc quæ nunc videmus, factum fuit. Ratio hujus rei hinc pendet, quod omnia ista, quæ in diversis temporibus similia cerni dicimus: hominum opera sunt: cumque una sit humana natura omnibus seculis: necesse est, ut semper easdem habeat passiones & affectiones. Hoc unum interest, quod aliis seculis aliæ regiones magis abundant hominibus virtute præditis, quam aliæ: & aliis iterum aliæ: quod ipsis pro diverso educationis modo evenit: quia ex forma educationis, prima vitæ initia sumunt originem. Eo magis etiam videris, ex præteritis futurarum rerum eventus posse conjicere: quia cerni-

mus certis quibusdam regionibus peculiares quosdam affectus insitos, & nunc & semper fere eodem modo fuisse. Sic avaritiam quibusdam populis semper fuisse familiarem novimus: aliis fraudem: aliis aliam aut virtutem, aut vitium insitum fuisse scimus. Florentiam nostram intueamur, ejusque res gestas ex antiquis monumentis erutas, cum præsentibus conferamus: sic enim deprehendemus, eam ab exterorum & barbarorum hominum avaritia, superbia, ferociaque semper plurimum esse passam. Ecce enim, quoties Carolus VIII. Galliæ Rex, accepta à nostris civibus pecunia, promisit illis restituere arces quas tenebat Pisanas? Sed nunquam restituit. Omittamus hæc nimis recentia, videamus antiquiora. In bello quod gessit nostra Resp. Florentina, adversus Vicecomites Mediolani duces: cum cæteris auxiliis destituta foret: cogitavit de Germanorum Imperatore in Italiam evocando, ut autoritate & potentia sua Longobardiam invaderet. Imperator eorum petitioni assensit, promisitque se cum magnis copiis venturum, bellum illud contra Vicecomites perfecturum, Florentiamque defensurum, si illi Florentini solverent in ipso expeditionis initio, centum millia aureorum nummum: & totidem statim ubi Italiam fuisset ingressus. Assenserunt Florentini iis cōditionibus, & solverunt primam pecuniæ summam primo, deinde etiam alteram. Sed Imperator postquam pecuniam recepisset, non ultra

Vero-

Veronam progressus: de reditu cogitavit, re plane infecta: hanc unam sui reditus causam prætexens, quod ipsi pacta promissa, non fuissent servata. Florentia ergo nisi necessitate coacta & perturbata fuisset: atque ex antiquis monumentis si Barbararum gentium naturam indagare voluisset: nequaquam toties mulctata esset. Ita enim potuisset harum Gentium naturam, semper sibi similē deprehendere. Cujus rei exemplum, de Gallis certe valde manifestum legimus in historia Herruscorum & Romanorum. Nam cum Thuscis bellum diuturnum adversus Romanos fuisset: jamque ipsi aliquoties à Romanis cæsi & in fugam conversi, agnoscerent se Romanis, viribus pares nō esse, Gallos, qui in Cisalpina Gallia tunc habitabant stipendio conduxerūt, ut conjunctis viribus sese à Romanis defendere possent. Sed Galli tūc, pecuniam à Thuscis quidem acceperunt: contra Romanos vero arma pro Thuscis ferre noluerunt: ajebantq; se hanc pecuniam à Thuscis accepisse, non ut opem ipsis ferrent: sed tātummodo, ut ab excursionibus in eorū agrum abstinerent. Quo factum est, ut Thusci simul & pecunia mulctati, & auxilio quod sperabāt destituti fuerint: Nos vero ex antiquissima hac historia, facile conjicimus, eandem olim Thuscis naturam fuisse, quæ nunc est, & in ipsis maxime Florentinis cernitur: eundemque exterarum gentium animum erga ipsos, jam olim fuisse: quem adhuc hodie experimur.

CAPUT XLIV.

Sæpe fieri, ut impetu quodam atque audacia obtineatur id, quod legitime progredienti nunquam contigisset.

ERANT Samnites à Romanis obsessi: neque aperto prælio cum iis decertare audebant, quod se viribus inferiores esse agnoscerent. Itaque aliud consilium ineuntes, urbibus per Samnium undique communitis, exercitum in Thusciam, quæ populo Romano confœderata erat, duxerunt, ut præsentia sua Thuscos ad defectionem & ad sumenda contra Romanos arma una secum impellerent: quam rem cum prius per legatos tentassent, impetrare nequiverant. Eo cum pervenissent: partim, expositis rationibus, ob quas & ipsi contra Romanos arma sumpsissent, & Thuscos idipsum facere oporteret: quodque pax servientibus gravior, quam liberis bellum foret: partim exercitum præsentem eorum oculis objicientes, impetrarunt quod voluerunt. Quo loco observare decet: Si quis Princeps ab altero quippiam impetrare cupiat, cujus multum intersit: tunc sæpe commodissimam esse eam occasionem, quæ ei à quo petis, nullum deliberandi spatium concedit: sed potius illi respondendi subitam necessitatem imponit, & præsens periculum demonstrat, si negetur id quod petitur: aut etiam si deliberandi spatium petatur. Quo consilio præclare uti potuit nostra me-

moria

moria Julius Pontifex cum Gallis: & Foisseus Dux cum Mantuano Marchione. Julius quidem, cum Bentivolorum familiam Bononia expellere decrevisset, & in eo instituto intelligeret sibi opus esse, ut Veneti huic bello non se immiscerent. Galli autem etiam subsidia sua ipsi mitterent: Cumque idipsum per legatos à singulis petiisset, & dubia variaque responsa ab utrisque accepisset, decrevit novo hoc consilii genere, & nullum deliberandi spatium concedendo, utrumque in suam sententiam pertrahere. Itaq; collectis tantis, quantas per id tempus potuit copiis, Bononiā versus iter suscepit; & ex itinere Venetis mandavit, ut ab armis abstinerent: Gallo autem ut sibi auxilia mitteret. Uterque illorum, cum præsentem necessitatem cerneret, certi quippiam respondendi, nec ullum superesse tempus deliberandi, ac metuerēt Pontificis indignationem ambo, ejus postulatis assenserunt, & Veneti quidem abstinuerunt ab armis, Gallus autem misit ei subsidia. Foisseus vero Galliæ regis dux militaris, cum esset aliquando Bononiæ cum exercitu Gallico, & intellexisset Brixiam à Rege defecisse: ad eam recuperandam proficisci cupiebat. Duplex autem erat via eo perveniendi. Una per ea loca, quæ Galli tenebant, longa & tædiosa. Altera multo brevior per ditionem Mantuani Marchionis, perque loca quædam paludosa, & angustias arcibus communitas, in quibus Mantuanus habebat præsidia. Cum igitur Foisseus

Digitized by Google

ſeus breviori via ingrediendum ſibi eſſe cerneret, & cuperet, Marchionem Mantuanum liberum tranſitum ſibi concedere: idipſum ab eo hoc conſilii genere impetravit. Nam movens cum exercitu, iter per eadem loca direxit, & ex itinere Mantuano mandavit, ut ſubito claves earum artium, quæ eas locorum anguſtias muniebant, ipſi mitteret. Itaque Mantuanus præſentis periculi neceſſitate coactus, cum nullum tempus deliberandi ſupereſſet: claves illi miſit, quas nunquam miſſurus fuiſſet, ſi Foiſſeus lentior tardiorque extitiſſet. Propter amicitiam nimirum, quam ſemper cum Venetis & Pontifice Romano coluerat: quodque per idem tempus filium in Pontificis poteſtate haberet. Sed ſubita neceſſitas reſpondendi, petitioni aſſentiendi, aut in præſens periculum incidendi, effecit apud eum, ut liberum iter permitteret. Eodem plane modo, quo Thuſcos præſentia Samnitum, impulit ad arma contra Romanos capienda: quæ alias nequaquam ſumpſiſſent.

CAPUT XLV.

Utrum in prælio ſatius ſit, hoſtis impetum excipere, exceptumq; ſuſtinere & oppugnare: an vero hoſtem ipſum cum impetu invadere.

CUM Decius & Fabius Conſules, cum binis Romanorum exercitibus Samnites Thuſcosque bello petiiſſent: jamq; prælio decertandum utiq; eſſet: memorabile & dignum obſervatione fuit, quomodo quiſq; ex conſulibus,

bus, hostem invadendum putaverit? & quis agendi modus præstantior habendus? Decius in hostem impetum fecit summis viribus: Fabius autem ipse non invasit hostem, sed impetum facientem excepit sustinuitque. Existimavit enim satius esse, in primo conflictu lentius agere, & impetus vehementiam eo usque reservare, donec hostis pugnando primum fervorem amisisset. Atque illic cernere est, Fabii consilium fœliciorem habuisse successum, quam Decii. Hic enim cum in primi impetus vehementia vires prope amisisset, observavit suos lassos esse, & de fuga potius quam de victoria cogitare. Itaq; cum hostem vincendo non speraret gloriam se assequi posse, ad patris sui imitationem se pro legionib. Romanorum devovit, ut quam laudem vincendo assequi non posset, morte consequeretur. Quod Decii factum postquam Fabius intellexisset, ut non minorem laudem vivendo compararet, quam Collega morte sua fuisset consequutus: totius exercitus vires, quas eo usque conservaverat, excitavit & adversus hostem impulit summo cum impetu, & præclaram inde victoriam reportavit. Ex quo videtur is modus hostem adoriendi, quem Fabius servavit, commodior tutiorque esse, quam ille, quem sequutus est Decius.

Digitized

CAPUT XLVI.

Quæ causa sit: cur in una quoque urbe soleant uniuscujusq; familiæ mores quidam peculiares & consuetudines longo tempore conservari.

NON modo diversarum urbium Regionumque diversi sunt hominum mores & consuetudines: solentque aliæ, alios homines procreare, mollitie duritie, mansuetudine ac ferocitate differentes: sed in eadem urbe, plerumq; familiæ etiam inveniuntur, eodem modo differentes. Cumque ubique exempla extent: satis manifeste tamen idipsum in Romana historia licet contemplari: in qua urbe constat Manlios omnes fuisse sæveros & duros homines: Publicolas benignos ac populares: Appios ambitiosos, superbos & plebis adversarios & aliarum denique familiarum alios quosdam peculiares mores & animi affectiones extitisse. Quæ res certe, nō potest tantummodo ex temperamenti diversitate provenire: quod id pro Matrimoniorum varietate immutare necesse sit. Sed magis pendet ex diverso educationis modo, quem habent singulæ familiæ. Plurimum enim interest, ut à teneris annis, hisce aut illis moribus assuescas: & de re quapiam bene aut male sentias. Nam quæ in ipsa tenera ætate imprimuntur animis opiniones de quibusque rebus, eæ solent ad extremam ætatem usq; perdurare; & ex eo, quo in teneris annis imbu-

tus fuerit animus, solent homines rerum naturas metiri. Quomodo enim alias fieri potuisset, ut (quod Livius testatur) Appii omnes eodem modo affecti, iisdemque cupiditatibus agitati ambitiosique fuerint? Ex ultimis ejus familiæ unus fuit, qui censor creatus, exactis 18. mensibus, secundum legis præscriptum, se una cum collega Magistratu abdicare noluit: sed antiquam censoriam quandam legem proferens contendit, sibi per legem, quinque annis licere eo Magistratu fungi. Et quamvis multa adversus eum publice in concionibus dicerentur, multæ super ea re orirentur seditiones atque tumultus, resisteretque ipsi & plebs, & major pars Senatus: is tamen censura se noluit abdicare. Ob quam causam Publius Sempronius tribunus plebis, oratione habita, demonstravit Appiorum gentis superbiam & insolentiam, contra reliquorum civium benignitatem atque pietatem.

CAPUT XLVII.

Bonum civem debere privatarum injuriarum oblivisci, patriæ causa.

CUM aliquando Marius Consul, adversus Samnites bellum gerens, vulnus in conflictu accepisset, nec proinde munere suo fungi posset: Senatus ut provideret, ne exercitus aliquid ex Consulis morbo pateretur mali, decrevit ei successorē mittere, Papyrium Cursorem Dictatorem. Hunc ipsum autem per leges

ges oportebat nominari à Fabio, qui in Thuscia exercitui præerat: cumque Senatus cognosceret, quæ inimicitiæ inter Fabium & Papyrium intercederent, metuebat ne Fabius hunc Dictatorem designaturus non esset: itaque per legatos Fabium rogavit, ut postpositis injuriis privatis, Patriæ causa hunc Dictatorem designare vellet. Cui Senatus petitioni Fabius, permotus patriæ amore, assensit: quanvis, ad multa interrogata tacendo, & aliis insuper signis manifeste declararet, displicere, odiosamque sibi esse hujus Dictatoris electionem. Atque hinc exemplum sibi sumere debent ad imitandum, omnes qui boni cives esse cupiunt, ut contemptis privatis inimicitiis, publici boni rationem potissimum habeant.

CAPUT XLVIII.

Cum hostem cernimus aliquid agere, quod plane videatur imprudenter actum, & abhorrere à ratione: tunc suspicari debemus, dolum aliquem subesse.

IN bello adversus Samnites, cum ex Thuscia Consul, ceremoniarum quarundam causa Romam profectus, Fulvium legatum interim exercitui præfecisset: Thusci ut Romanos dolo adorirentur, insidias illis struxerunt non procul ab illorum castris: utque Romanos in ipsas insidias pellicerent: dimiserunt milites

tes

Digitized by Google

tes quosdam, qui habitu pastorali armentum pascerent in ipsorum conspectu: videlicet ut prædæ cupiditate irretiti Romani, prodirent & ita inciderent in insidias. Sed legatus, hanc temeritatem primum admiratus: deinde cœpit cogitare dolum subesse: quem postquam singulari industria investigavisset: irrita fuerunt Thuscorum fraudulenta consilia. Ex qua re, occasionem sumere debet prudens Imperator, cogitandi ea, quæ ab hoste quandoque imprudenter facta videntur, persæpe dolum fraudemque sub se continere: eo quod rationi consentaneum non sit, tam stolidum esse hostem, ut tale quiddam faciat, sine occulta quadam ac fraudulenta causa. Quod etsi ita sit, & cogitari facile queat: tanta solet tamen esse cupiditas vincendi, ut ea tantum quæ ante oculos occurrunt, & pro nobis facere videntur, spectemus, de occultis eorum causis nequaquam cogitemus. Galli certe, cum ad Alliam Romanos prælio vicissent: & ad urbem accedentes, invenissent portas apertas & sine custodibus: toto eo die, & insuper nocte sequenti ingredi noluerunt, metu insidiarum: quod nunquam existimassent Romanorum animos tam viles, aut usque adeo metu perculsos, ut patriam miserando spectaculo desererent. Sed anno Salutis nostræ 1508. cum Florentini Pisanam urbem obsedissent, captivum tenebant Alphonsum Mutolum Pisanum: qui promisit se effecturum, si eum vinculis

culis solverent dimitterentque, ut una ex portis Pisanæ urbis ipsis traderetur. Is dimissus, sæpe una cum legatis Pisanorum ad Florentinos redibat, tanquā tractaturus de modo, quo portam tradere ipsis vellet, & remotis cæteris Pisanis, cum quibus veniebat, clam cum Florentinis de hoc consilio loquebatur. Quia igitur non clam ad Florentinos, sed aperte una cum Pisanorum legatis veniebat: conjiciendum erat Florentinis, non habendam esse fidem Alphonsi promissis. Sed obtinendæ urbis cupiditas tantopere Florentinorum animos occæcavit, ut Alphonsi mandata sequuti, ad Lucensem portam, tanquam eam apertam accepturi, accesserint: ibique per insidias cæsi, magnam cladem acceperint, & primarios suos duces militares amiserint. Quę omnia ipsis, duplici Alphonsi fraude, acciderunt.

CAPUT XLIX.

Quæ Respublica libertatem tueri vult, subinde indiget novis institutis: & qua de causa, Fabius Maximus id nomen obtinuerit.

ACCIDIT necessitate quadam naturæ sicuti ante quoque monuimus, ut in magna urbe subinde novi quippiam eveniat, cui tempestive occurrendum medendumque sit, ne civitas corrumpatur. Et quanto majora hæc Acciden-

cidentia fuerint: tanto magis exquisito egent remedio. Romæ vero imprimis hujusmodi extiterunt motus multi, novi, inopinati & quandoque plane terribiles. Qualis inter cæteros ille fuit, cum visæ sunt matronæ omnes propemodum in Maritos conjurasse, & plurimæ jam suos veneno sustulerant. Plures venenum coctum paratumque habuerant. Quam scelerata aût fuit Bacchanalium illa conjuratio Baccharumque Sacra. Quę bello Macedonico detecta sunt? Quibus multa hominum utriusque sexus millia sese polluerant, & nisi in tempore remedium fuisset adhibitum: potuisset Reipublicæ perniciem afferre. Quo loco etiam admirari licet, quanta ejus urbis, in puniendis sceleratis hominibus fortitudo, sæveritas, ac Magnanimitas fuerit, ex quo Reipublicæ potentia, ac virtus emicuit: tanta scilicet, ut quandoque integram legionem mortis pœna supplicioque afficere auderet: aliquando civitatem quampiam totam evertere: nonnunquam octo aut decem millia in exilium mittere, iisque graves insuper exilii conditiones injungere: sicuti iis accidit: qui infœliciter ad Cānas pugnassent: quos populus Romanus in Siciliam relegavit, vetuitque ne urbem quampiam ingrederentur: sed morarentur in agris. Præ cæteris vero omnibus terribilis horrendaq; fuit pœna, qua de integris quandoque exercitibus, decimum quemq; ad supplicium sorte poscebant:

Quo

Quo quidem genere supplicii, nullum credo inveniri magis formidabile, ad puniendam hominum multitudinem. Eo quod, si quando magna hominum multitudo vehementer deliquit, nec cognoscatur is, qui autor causaque mali extitit: tunc omnes ad mortem poscere nimium est, aliquos necare, & aliquos impunes dimittere, injustum existit, simulque occasio præberetur his iterum peccandi. Sed cum omnes ex æquo deliquerunt, decimum quemque sorte ad supplicium poscere: iis, quos sors contigit, horribile & formidabile est. Nam cæteros quoque metus sortis terret, & suadet à delictis cavendum, ne quando ipsi quoque per sortem poscantur. Sed Veneficas & Baccharum sacerdotes omnes convenienti meritoque supplicio affecerunt. Cæterum etsi hujusmodi motus, quales fuerunt Veneficarum & Bacchanalium, multa mala in Republica pariant: tamen Reipublicæ formam nondum tam facile possunt immutare: quod satis spatii detur ad eos sedandos emendandosque. Sed qui motus eo spectant, ut Reipublicæ forma mutetur: ii vero maxime sunt periculosi & subito auxilio indigentes, alioquin enim perdunt Rempublicam. Exemplo nobis sit, quod Romæ olim accidit. Cum enim esset ea urbs liberalis, in largiendo jure civitatis hominibus exteris: eo tandem res, devenerat, ut in tanta novorum civium copia, multitudo suffragio-

giorum, Imperii vim, ab antiquis civibus, ad Inquilinos transferre videretur. Quam rem animadvertens Quint. Fabius Censor, imminentibus periculis mature providit, & omnes hosce novos homines in quatuor peculiares tribus digessit: ne in tam angustum spatium reducti, amplius Reipublicæ formam corrumpere possent. Quod quidem tanti mali remedium salutare, usque adeo populo Romano gratum fuit, ut Maximi agnomen inde sit consequutus.

NICO-

Digitized by Google

NICOLAUS MACHIOVELLUS ZOMOBIO BONTEMONTIO, ET COSMO RUCELAIO S.

HOC *munus vobis mitto, Viri Clarissimi: quod, si non tantum est, quantum vestra merita postulant: attamen tantum existit, quantum à* Nicolao Machiavello *offerri potuit: Expreßi enim in hoc, quicquid scio, & quicquid diuturna lectione & longo rerum usu potui comparare. Et cum neque vos, nec quisquam alius, à me plus requirere debeat, quam idipsum, quod possum & habeo: contenti hoc ipso debetis esse. Potestis equidem de mea tenuitate conqueri, & de ingenii imbecillitate, quæ multis in rebus disputando, intricetur & fallatur, quod etsi ita sit: nescio tamen an hac de causa, ego magis de vobis conqueri debeam, qui scribendi provinciam hanc, humeris meis imposueritis,*

ritis, quam sponte nunquam suscepissem: an vos de me, qui vestræ expectationi non satisfecerim. Accipite tamen hoc munus à me, eo animo, quo ab amicis accipere decet omnia: ita nempe, ut non tam munus ipsum spectetur, quam voluntas ejus qui id offert. Hac certe in re saltem recte videor fecisse: quod vos ipsos elegerim, quibus hosce labores meos, hasque disputationes commendarem. Cum ob eam causam, quod sperem, me pro acceptis beneficiis, aliquam gratitudinis significationem declaraturum: tum quod recedendum esse putaverim, à Communi consuetudine scriptorum, qui monumenta sua, non nisi principibus viris dicare solent, eosq; dedicationibus iis, ambitionis & avaritiæ gratia, laudibus ad cœlum usq; extollunt: tanquam si virtutibus pollerent, cum ipsos ob infinita scelera potius vituperare oporteret. Itaq; ne ego quoq; eodem modo errarem, ut plurimi faciunt: eos eligendos putavi patronos mearum vigiliarum, qui non sint quidem Principes: propter virtutem insignem tamen Principatu digni forent. Et qui, si nequeant me opibus honoribusq; exornare: cuperent tamen idipsum mihi ex animo

præsta-

Digitized by Google

præstare, si possent. Non enim ex statu fortunæ, metienda virtus hominum est: sed ex animi dotibus & qualitate. Quarum respectu præstantior haberi debet is, qui aptus est ad regnandum, si maxime careat regno: quam is qui regnat, & interim regnãdi sit imperitus. Atque hinc etiam factum est: ut magis laudaretur Hieron Syracusanus etiam tunc, cum privatam vitam ageret: quã Perseus Macedonum Rex, eo ipso tempore quo regnabat. Hieroni enim ut Rex esset, Regnum solummodo deerat. Sed Perseus nil Regium habebat, præter solum regnum. Fruimini ergo vos laboribus hisce meis, qualescunque sint: cum ipsi eorum causa fueritis. Equidem si intellexero, hæc mea studia vobis probari, dabo operã, ut quod reliquum est Historiæ, compleam: secundum quod jam dudum vobis promisi. Valete.

***

FINIS.

CATA-

CATALOGVS OMNIUM CAPITVM LIBRI PRIMI.

In quo prior numerus, numerum capitis, posterior autem pagellæ demonstrat.

QVALIA sint urbium in universum omnium principia, & Romæ ipsius, cujusmodi origo extiterit. cap.1.pag.3.
Quot sint Reipublicæ species: & sub qua Romana comprehenderetur. cap.2. 9.
Qui motus Romæ in causa fuerint, ut Tribuni plebis crearentur, utq; Reipublicæ forma perfectior esset. cap.3. 18
Discordias quæ inter plebem & Senatum Romæ fuerunt, in causa fuisse, ut ea Respublica libera simul & potens efficeretur. cap.4. 20
Vtrum libertatis custodia optimatibus, an populo tutius committatur: & utrum itẽ majorem causam tumultuandi habeant ii, qui conservare res jam ante partas cupiunt, aut qui novas acquirere vellent. cap.5. 23
Vtrum Romæ potuerit talis Reipublicæ forma institui, qua discordiæ illæ & inimicitiæ inter

 ter

ter patres & plebem, tollerentur. cap. 6. 27

Quam necessum sit, ad conservandam Reipublicæ libertatem, ut libere possis aliquem accusare. cap. 7. 35

Ut justa accusandi ratio Reipublicæ salutaris est, ita perniciosæ sunt calumniandi occasiones. cap. 8. 39

Quam multū intersit, in instituenda Republica plane nova, ut omnis potentia ab uno solo dependeat. cap. 9. 43

Ut laude digni sunt quicunq; aut regni aut Reipublicæ alicujus justa fundamenta ponunt: ita vicissim vituperandos esse, quicunque instituunt tyrannidem cap. 10. 74

De religione Romanorum. cap. 11 53

Quantum intersit ad conservandam Rempublicam ut ratio divini cultus atque religionis habeatur: & quod ea in Italia, propter Romanam Ecclesiam, deficiente, ruina imperii secuta sit. cap. 12. 58

Romanos persæpe religionis quadam specie usos esse cum ad instituendam rempublicam tum ad suscipienda bella sedandasq; seditiones atq; tumultus. cap. 13. 63

Romanos interpretari solitos auspicia ita, ut ad illorum institutum atq; voluntatem accommodarentur: quod si quando religionem negligere cogebantur, prudenti quadam explicatione, se eam observasse simulabant. Si quis tamen illam temere contemsisset, eum puniebant. cap. 14. 66

Samni-

Digitized by Goog

Samnites ad religionem ceu ad extremum remedium, rebus afflictis, confugerunt. cap. 15. 69
Si quis populus consuevit sub principis imperio vivere, non posse eum libertate frui, nec eam conseruare, si maxime illam casu aliquo acquireret. cap. 16. 72
Quam difficile sit ut populus qui corruptos mores habeat, partam nuper libertatem conservare possit. cap. 17. 78
In ea civitate, cujus populus corruptos mores habeat, si qua occasio libertatis se offerat, qua ratione quis, eam vel conservare præsentem, vel absentem arripere atque instituere queat. cap. 18. 82
Si principi qui excellenti animo & virtute fuit, succedat is qui eo virtute inferior sit, posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit, non posse eum conservare imperium. cap. 19. 88
Quod si bini principes excellenti virtute continua serie in imperium succedant, posse eos multa præclara facinora præstare. In liberis quoque Rempublicis necesse est ad illarum fœlicitatem, augmentumque imperii, ut continua serie boni gubernatores sequantur. cap. 20. 91
Vituperandum esse illum principem atque eam Rempublicam quæ non possit proprio milite uti, neq; cives ad militiam idoneos habeat. cap. 21. 92
Quid potissimum observandum in historia de trium Horatiorum Romanorum, & trium Curiatio-

riatiorum Albanorum conflictu. cap.22.94.

Non debere nos omnes fortunas nostras adducere ad aliquod periculum, quod non possimus omnibus viribus nostris propulsare: ob eamque causam persæpe periculosum esse cum angustiis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur. cap.23.96.

Quæ Respublicæ bene institutæ sunt, eæ & bonis præmia & pœnam malefactis seorsim constituta habent, neque alterum altero compensant. cap.24.99.

Si quis antiquam Reipublicæ formam innovare recteque informare velit, eum oportere vel umbram saltem antiquarum legum retinere. cap.25.101.

Si quis princeps novus aut urbem aut regionem aliquam occupet, & Reipub. formam plane novam instituendam esse. cap.26.103.

Rarum quiddam esse, ut homo possit aut omnino pravus, aut omnino bonus esse. cap.27.104.

Qua causa Romani erga suos cives minus ingrati quam Athenienses erga suos fuerint. cap.28.106.

Vtrum populus, an principes erga subditos benemeritos, magis ingrati esse soleant. cap.29.108.

Qua ratione viri principes & Respublicæ ingratitudinis vitium evitare possint. Et benemeriti cives item, atque duces militares, ne ab eadem opprimantur, cavere. cap.30.113.

Romanorum exercituum duces, non vehementer puniri solitos, quanvis aliquando in rebus agen-

agendis capiendisq; consiliis errarint: ne tunc quidem, quando eorum mala consilia Reipublicæ damnum aliquod peperissent. cap. 31. 116.

Viros principes & Rerumpublicarum gubernatores non debere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eo usque differre, donec videantur necessitate compulsi, ea præstitisse. cap. 32. 119

Si quod malum domi in Republica vel adversus Rempublicam foris vehementer auctum sit, satius esse id ferre aliquandiu, quam in id eniti ut violenter extirpetur. cap. 33. 121.

Dictaturæ imperium Populo Romano utile atque salutare fuisse, neq; solere perniciosam esse Reipublicæ civium potentiam, quam legitime per suffragia acquirant: sed illam, quam sponte & per ambitionem sibi sumunt. cap. 34. 125.

Qua de causa decemviratus apud Romanos publicæ libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragiis eligeretur. cap. 35. 128.

Si qui cives summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores. cap 36. 131.

Legem agrariam Populo Romano multas seditiones turbasq; peperisse: semperq; periculosum esse Reipublicæ si quis legem dat antiquæ consuetudini adversam. cap. 37. 132.

Respublicas debiles plerunque consilio destitutas esse, & quæ facienda sibi decernunt à necessitate

tate magis quam prudenti consilio impelli. cap. 38.137

Eosdem casus sæpe diversis gentibus accidere. cap. 39.141

Quæ fuerit ratio Decemviratus Romæ? quid in eo memorabile? & quantum tale quoddam institutum possit, cum ad opprimendam, tum ad conservandam Rempub. cap.40.144

Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus & humilis, statim superbus fit, & eum etiam, qui statim ex bono crudelis fit, sine intermediis. cap.41.153.

Quam facile mores hominum corrumpantur. cap.42.154

Eos esse bonos ac fidos milites: qui gloriæ ac laudis comparandæ studio dimicant. cap.43.155

Populi multitudinem sine ductore nil proficere, nec oportere ei minari, à quo sis quippiam petiturus. cap. 44.157

Mali exempli rem esse, si legislator eam quam ipse tulit legem, non servet: præterea admodum periculosum esse urbis moderatori, si antiqua odia novis injuriis subinde renovet. cap. 45.158

Homines subinde magis magisque ambitiosos fieri, primo enim eo spectare: ne ab aliis opprimantur: postea etiam eniti, ut ipsi alios opprimere possint. cap.46.161

Quanvis populus de iis, quæ generatim disputat, male persæpe ratiocinetur: tamen cum ad

ad singulas res accedit, minus errat.cap.47.
163
Qui vult cavere, ne magistratus in humiles personas & viles conferatur :eum in id eniti debere, ut ad illum aspirent simul & summæ nobilitatis & infimæ conditionis homines.cap.
48.170
Si urbes, quæ à prima origine liberæ fuerunt, tamen difficulter leges consequuntur, quibus libertas earum conservetur, ut in urbe Roma apparuit: necesse propemodum esse, ut quæ à principio aliorum imperio obnoxiæ fuere, libertatem non possint consequi. cap. 49. Ibid.
Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, ut consuetas Reipub. functiones sistere queat. cap.50.175
Si quid in Repub. aut imperio tuo facere cogeris, simulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit. cap.51.177
Eam unicam esse tutam rationem, reprimendæ nimiæ civis alicujus potentiæ atque insolentiæ in Republica, si via illi præcludatur, ne ad eam potentiam pervenire queat.cap.52.
178
Persæpe accidere, ut populus vana quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: eum enim magnis promissionibus facilime moveri. cap.53.182
Quanta esse soleat viri alicujus gravis autoritas in sedandis tumultibus. cap.54.187

Facile administrari posse Respublicas in quibus mores hominum probati atque integri fuerint: neque monarchiam introduci posse, quando æqualitas quædam inter cives existit: nec aristocratiam, ubi nulla est æqualitas. cap. 55. 189.

Magnos motus prædici solere, cum in urbibus, tum provinciis: idq; signis quibusdam aut hominum præsagiis denunciari. cap. 56. 195.

Plebem universam simul fortem ferocemq; esse: singulos plebejos esse debiles & timidos. cap. 57. 197.

Populum constantem magis esse, magisque prudentem, quam principes esse soleant. cap. 58. 199.

Quibus fœderibus confidere ausis, iis ne quæ cum Republica libera, an cum principe inita fuerint. cap. 59. 207.

Ad consulatum cæterosque magistratus evehi solitos cives Romanos, nulla habita ratione ætatis. cap. 60. 210.

CATA-

Digitized by Google

CATALOGUS CAPITUM LIBRI II.

Prior numerus cap. Posterior pag. ostendit.

Virtus ne an fortuna major extiterit Romanis acquirendi tantii mperii. cap.1. pag.220

Cum quibus gentibus Romanis dimicandum fuerit, & quam obstinate illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda. cap.2.pag.225

Romanæ urbis magnitudo orta est partim ex ruina vicinarum urbium, partim quod peregrinos homines ad honorum gradus in urbe facile admiserit. cap.3.233

Respublicas tribus modis solere imperium comparare cap.4 236

Mutationem religionis linguarumque, diluvia item atq; pestilentiam efficere, ut magnarum rerum memoria aboleatur. cap.5.242

Ratio progrediendi in bellis gerendis à Populo Romano usurpata. cap.6.245

Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur. cap.7. 247

Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, alias regiones invadere soleant. cap.8.248

Quibus ex causis potissimum soleat inter prin-

cipes oriri bellum. cap.9.154
Pecuniam non esse nervum belli. cap.10.256
Non fieri prudenter ab iis, qui fœdus ineunt cum Principibus, quorum potentia minor sit, quam esse putetur. cap.11.260
Cum metuis ne bello petaris, satius ne sit prævenire, ita ut tu prius hostem adoriaris, quam ille te. cap.12.262
Ex tenui fortuna ad magnum fastigium evehi homines solere, fraude magis quam per vim. cap. 13.269
Multi decipiuntur, dum sub quadam humilitatis umbra superbiam evitare conantur. cap. 14.272
Respublicas infirmas & Principes minus potentes dubios esse solere in captandis consiliis: tardas tamen consultationes esse minime salutares. cap.15.274
Quanta sit diversitas militum nostri temporis, ab illis, qui olim militabant. cap.16.278
Quanti facere oporteat in exercitibus bellicas nostri temporis machinas, & utrum tantam vim habeant, quantam vulgo putantur habere. cap.17.248
Cum populi Romani autoritate, tum exemplis ab antiqua disciplina militari petitis probari posse, pedites in bello pluris esse faciendos, quam equites. cap.18.293
Si quæ comparantur bello à Republica male instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quam ad imperii magnitudinem comparan-

Digitized by Google

parandam. cap.19.299

Neque Principes neque Respublicas sine periculo uti posse auxiliario, ac mercenario milite. cap.20.304

Populum Romanum quadringentesimo tandem anno, postquam bella gereret, subditis praetores mittere cœpisse, & campanis primum fuisse datum. cap.21.307

Quantum persæpe à veritate aberrent hominum opiniones de rebus magni momenti conceptæ. cap.22.310

Populum Romanum judicando omnia extrema spectasse, non intermedia voluisse. cap.23.314

Arces & loca munita in genere considerata: plus nocere suis autoribus, quam prodesse. cap.24.320

Urbem intestinis dissidiis laborantem invadere, atque occupare velle dubium esse ac periculosum consilium. cap.25.330

Qui contemnit ac parvi facit alios, in eorum odium incurrit, nec utilitatis quicquam ex hoc contemptu consequitur. cap.26.333

Prudentes imperatores, & Rerumpublicarum moderatores, contenti debent esse victoria, non sæviendo in victos, illius fructum perdere. cap.27.335

Quantum intersit Reipublicæ ut injuriæ puni-

antur, siue publice siue privatim illatæ fuerint. cap.28.339
Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne vim suam ingruentem refringant. cap. 29. 342
Respublicæ ac principes potentes, amicitias non auro, sed viribus atque virtute comparant. cap.30.347
Non credendum esse exulibus facile. cap. 31. 352
Quot modis Populus Romanus urbes occupare consuevisset. cap.32.354
Populus Romanus Imperatoribus in bellum proficiscentibus liberam administrandi belli potestatem faciebat. cap.33.359

CATA-

CATALOGVS CAPITVM LIBRI III.

Prior numerus cap. posterior pag. ostendit.

QVI cupit vel Rempublicam vel sectam suam diuturnam esse, eam sæpe corrigere debet, & veluti ad prima sua principia revocare. cap. 1. pag. 362

Sapientis esse nonnunquam simulare stultitiam. cap. 2. 369

Ad conservandam libertatem nuper partam, necessarium esse, ut Bruti filii tollantur. cap 3. 372

Princeps in parto nuper imperio tutus esse non potest, quandiu illi vivuunt, quos eo imperio spoliavit. cap. 4. 374

Ex quibus causis regnum hæreditario jure partum amitti queat. cap 5. 376

De conjurationibus. cap. 6. 378

Quæ ratio sit quod Reipublicæ forma quandoque sine sanguine, quandoq; magnis cædibus mutetur: sive à libertate ad servitutem, sive ab hac ad illam transitus fiat. cap. 7. 411

Qui vult mutare formam Reipublicæ, rationem habere debet ipsius subjecti. cap. 8. 412

Ad res gerendas semper temporum occasiones expectare intueriq; oportere. cap. 9. 416

Prælium ab Imperatore evitari nō posse, cum hostis dimicare omnibus modis cogatur. cap. 10. 420

Qui adversus multos bellum gerit, eos superare potest, quamvis viribus inferior sit, si modo sustinere queat primum impetum. cap. 11. 425

Prudentem Imperatorem operam dare debere, ut suis militibus pugnandi necessitatem imponat: hostibus vero omnem pugnæ necessitatem demat. cap. 12. 429

Utrum plus præstare possit Imperator egregius cum exercitu infirmo, an vero egregius exercitus sub imperito ineptoq; duce. cap. 13. 434

Quantum possint inter dimicandum aut stratagemata, aut alias voces aliquæ præter spem emissæ. cap. 14. 437

Unicum debere exercitui imperatorem præfici, non plures. cap. 15. 441

Veram virtutem in summis difficultatibus tantum apparere: cum res secundæ sunt, non virtutis insitæ, sed opum, familiarum ac gratiæ rationem haberi solere. cap. 16. 443

Eum civem, qui gravi injuria affectus est, non debere adhiberi ad magnum imperium. cap. 17. 446

Summa laude dignum esse illum Imperatorem, qui hostis sui cogitationes consiliaq; providere ac prænoscere novit. cap. 18. 448

Pœnane an obsequium magis necessarium sit ad regendam populi multitudinem. cap. 19. 452

Humanitatis unicum exemplum ad Faliscos occupan-

cupandos plus potuit, quam magnæ vires. cap. 20 454

Unde factum sit, ut Annibal in Italia, vitiis Scipionis virtuti contrariis, idem præstiterit, atque Scipio in Hispania. cap. 21. 456

Manlii Torquati duritiem, & humanitatem Valerii Corvini, eandem utrique gloriam peperisse. cap. 22. 460

Quibus de causis Furius Camillus in exilium pulsus fuerit. cap. 23. 467

Roma ad servitutem redacta est, Imperiorum prorogatione. 24. 468

De Quintii Cincinati & multorum aliorum civium Romanorum paupertate. cap. 25. 471

Propter mulieres magnos sæpe motus excitari. cap. 26. 474

Qua ratione componendæ sint civiles discordiæ, falsumque esse quod quidam dicunt, melius sub imperio tuo conservari posse civitatem seditionibus laborantem quam concordem. cap. 27. 476

Observandas esse civium actiones: quandoque enim sub specie pii alicujus officii, latere tyrannidis principium. cap. 28. 480

Populi errores plerunque à Principibus dependere. cap. 29. 483

Arcendam esse invidiam, si quis autoritate sua in Rempublicam boni quippiam introducere cupit. Et quæ sit ratio urbem defendendi adversus hostes. cap. 30. 485

Respublicas potentes & viros excellentes, sibi semper

peresse, quacunque tandem fortuna aspiret. cap.31.489

Qua ratio à quibusdam in perturbanda Republica aut pace frangenda, observari soleat. cap 32. 496

Ad victoriam ex prælio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cum suis propriis viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes. cap. 33. 498

Quæ voces opinionesque civi cuipiam apud populum favorem conciliare soleant, & utrum ille, an vero Princeps honores melius distribuere noverit. cap.34.501

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilii alicujus autores sunt, præsertim in rebus arduis atque periculosis. cap.35.507

Quibus de causis Galli in primo conflictu feroces esse putentur, paulo post pusillanimes timidique videantur. cap.36.511

Antequam totius exercitus vires prælio committantur, sint ne leves illæ pugnæ ad dignoscendam novi hostis naturam necessariæ, annon. cap.37 514

Qua ratione eligendus sit imperator talis, cui miles confidere ausit. cap 38.581

Ducem militarem debere locorum notitiam obtinere. cap39.521

In negotiis bellicis magna cum gloria, posse dolum fraudemque usurpari. cap. 40 524

Patriam semper defendendam esse, sive id fiat honeste, sive fiat cum ignominia. cap.41.525

Quæ

CAPITUM.

Quæ coactus promisisti, non necesse est ut serves. cap. 42 527

Eos, qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, naturæ ejus regionis familiare. cap. 43. 529

Sæpe fieri, ut impetu quodam, atque audacia obtineatur id, quod legitime progredienti nunquam contigisset. cap. 44. 532

Utrum in prælio satius sit hostis impetum excipere, exceptumq; sustinere & oppugnare: an vero hostem ipsum cum impetu invadere. cap. 45. 534

Quæ causa sit, cur in unaquaq; urbe, soleant uniuscujusque familiæ mores quidam peculiares & consuetudines longo tempore conservari. cap. 46. 536

Bonum civem debere privatarum injuriarum oblivisci, patriæ causa. cap. 47. 537

Cum hostem cernimus aliquid agere, quod plane videatur imprudenter actum, & abhorrere à ratione: tunc suspicari debemus dolum aliquem subesse. cap 48. 538

Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indiget novis institutis: & qua de causa, Fabius Maximus id nomen obtinuerit. cap. 49. 540

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Google